

Serbestî

Aylık Siyasi Fikir Dergisi

Sayı: 1 • Kasım 1998 • 2.5 Milyon TL.

MİSAK-I MİLLÎ ve KÜRTLER

Ahmet Alim • Fikret Başkaya • Koray Düzgören • İbrahim Güçlü • Ahmet Zeki Okçuoğlu

Devletsiz Uluslar *Gidon Gottlieb*

Amerika'daki Kürt Antlaşması *Alan Makovsky*

Modern "Ulus-Devlet" in Paradoksu: Ben ve "Öteki" *Osman Tunç*

'Hepimiz' leşmek 'Biz', 'Öteki'ler ve 'Diğerleri' *Doğu Ergil*

Kafkasya'da Ermenilerin Kürt Soykırımını *Mehradad R. Izady*

www.arsivakurdi.org

İÇİNDEKİLER

Editörden	2
Serbestî	4
Kürdistan Federe Devleti Ahmet Zeki Okçuoğlu	8
Amerika'daki Kürt Antlaşması Alan Makovsky	12
DOSYA	15-65
Kürtler ve Türklerin Misak-ı Millisi Ahmet Zeki Okçuoğlu	15
Kimin Misak-ı Millisi'ydi? Fikret Başkaya	29
Yanlış Yanlıştır Koray Düzgören	33
Misak-ı Milli ve Kürtler İbrahim Güçlü	38
"Kurtuluş Savaşı" ve "Misak-ı Milli" Ahmet Alim	41
Kürdistan Şemseddin Sami	43
Türkler'le Kürtler Ziya Gökalp	47
Tarihi Belgeler	49
Kafkasya'da Ermenilerin Kürt Soykırımı Mehrdad R. Izady	67
Sayın Hetav-i Kurd Gazetesi Kurucularına Mevlânzade Rifat	70
Devletsiz Uluslar Gidon Gottlieb	71
Kürt Çatışmasının Çözümüne Yönelik Öneriler Wki	77
Modern Ulus-Devletin Paradoksu: Ben ve "Öteki" Osman Tunç	85
'Hepimiz'leşmek 'Biz', 'Öteki'ler ve 'Diğerleri' Doğu Ergil	88
Dünyada ve Türkiye'de Sığınmacı Sorunu Ali Arayıcı	92
Nüfus Sayımlarında Kürtçe ve Kürtler -I- Fuat Dündar	96
Bir Sesli Düşünme Denemesi A. Fethi	99
Yaprak Dökümü Mustafa Aydoğan	101
Fırat'ın Ölümü Eren Keskin	102
Susan Meiselas - Röportaj: "Tarihin Gölgesinde Kürdistan" Holly Metz	103
Ayın Kronolojisi	107

Doz Basım ve Yayıncılık Şirketi Adına Sahibi ve Yazışmaları Müdürü Ahmet Zeki Okçuoğlu.
Yayın Yönetmeni Mehmet Sarı - Redaksiyon İbrahim Güçlü, Suud Kılıç, Ahmet Zeki Okçuoğlu - İdari Müdür Ali Rıza Vural
Hukuk Danışmanı Eren Keskin, Fatma Karakaş.
Görsel Tasarım Fuat Dündar - Dizgi Nadire Işık - Baskı Ceylan Matbaası.
Abone Koşulları Yurtiçi: 30 Milyon TL., Avrupa: 15\$, 90\$ (6 Ay), 180\$ (1 yıl), Amerika: 20\$, 125\$ (6 ay), 250\$ (1 yıl).
Posta Çeki Hesap No 105 10 90. Banka Hesap No İş Bankası Beyoğlu Şubesi 1011 304210 142 07 94
Adres İstiklâl Cd. Orhan Adli Apaydın Sk. No:11-13/4 80050 Beyoğlu/İstanbul - E-mail doz@turk.net.tr. - Tel./Fax (212) 292 56 05.
Dergide yayımlanmış makalelerden yazarı sorumludur. Makaleler, yayınlanmasa da yazarına iade edilmez.

Yüksek Kurul Ekir Dergisi
Kışım 1998

Serbestî

Editörden

Serbestî

Serbestî, Mevlanzade Rifat'tan bize kalan çok değerli bir miras.

Fransız şair ve yazar Rene Char'ın deyişiyile 'Bu mirası bize vasiyet eden olmadı.' Geçmişin ileriye itiş gücüyle, farklı bir zamanda ve farklı bir kulvarda bu mirası, devraıdık.

Serbestî, dünden bugüne, bugünden yarına uzanacak uzun bir süreç. Serbestî'nin gücünü aşan herhangi bir vaadi yok. Ancak şunu taahhüt edebilir: Serbestî, ilgi alanına giren her konuda, sözünü serbest, direkt ve açık söyleyecek.

İyisi mi, siz önceki Serbestî'nin ve şimdiki Serbestî'nin hikayesini, bir sonraki 'Serbestî' yazısında okuyun.

Misak-i Milli ve Kürt ana yurdu

Uygarlıklar beşiği olan Mezopotamya'nın en eski kavimlerinden olan Kürt halkının temel insani taleplerini bile, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan bu yana, 'Misak-ı Milli bir bütündür bölünemez' teranesiyle, elinin tersiyle itiyor, bastırıyor, Kürtlüğe dair her şeyi hala ret ediyor. Türk resmi tarih ve resmi ideoloji kuramcıları, Türk medyası bugüne kadar, Kürt sorununu hep bir 'dış mihrak', bir 'eşkıyalık' meselesi olarak lanse etmeye çalıştılar. Oysa tarihi belgeler gösteriyor ki 'milli mücadele' boyunca, hep Türklerin ve Kürtlerin kardeşliğinden söz edilmiş ve söz konusu olan Misak-ı Milli'nin hem Kürtlerin hem Türklerin misak-ı millisi olduğu her defasında vurgulanmış ve resmi kayıtlara geçirilmiştir.

İki halkın kardeşliği konusunda Kürtlerin bugün de bir sıkıntısı yok.

Bu nedenle, Serbestî olarak Misak-i Milli'yi bir dosya kapsamında araştırdık. Yaklaşık iki ay arşiv çalışması yaparak, o döneme ait yüze yakın gazete ve mecmuayı tarayıp, kaynak olabilecek belgeleri günümüz Türkçesi'ne çevirdik. Misak-ı Milli ile ilgili belgeleri bir dosya halinde, konuyla ilgili bir çok kişiye gönderdik. Serbestî'nin sayfaları arasında yazılarına yer vermekten gurur duyacağımız, kimi değerli bilim adamı ve siyasetçi vakitlerinin olmadığı gerekçesiyle, bu konudaki talebimizi yerine getiremediler.

Doç. Dr. Fikret Başkaya, Koray Düzgören, İbrahim Güçlü, Ahmet Alim ve Ahmet Zeki Okçuoğlu Serbes-

tî'nin okurları için tarihi belgelerin ışığında Misak-i Milli konusunu değerlendirdiler.

Arnavut kökenli Osmanlı aydını Şemseddin Sami'nin 1889-1898 yıllarında yazdığı 'Kamus'ul-A'lam' in Kürdistan maddesini bu dosya kapsamında yayınlamaya değer bulduk.

Devletsiz uluslar, Kürtler ve Washington

Etnik-ulusal problemler ya da Giden Gottlieb'in deyişiyile 'devletsiz uluslar' sorunu, dünya çapında, geniş bir coğrafyada hala kanayan bir yara olarak orta yerde duruyor ve öyle anlaşılıyor ki ulusal-etnik sorunlar, gelecek yüz yılın da, uluslararası ilişkilerinde ve ülkelerin iç gündeminde en temel sorun olarak yerini almaya devam edecektir.

Gidon Gottlieb'in 'Devletsiz Uluslar' makalesinde, 20. yüz yılda büyük güçlerin, toprakların adil bölüşümü için etnik ilkelere baş vurduklarını, ancak bu yaklaşımın da ulusal sorunları haletmediğini, belirtiyor. Wilson prensiplerinin bugünkü ulusal sorunların çözümüne yetmediğini belirten Gottlieb, ulusal sorunların çözümü için, devletler artı-uluslar çerçevesini önerirken, sınırların değişmesinin gerekli olmadığını belirtiyor ve devleti olmayan ulusal grupların da, Avrupa Konseyi ya da AGİK gibi platformlarda yer almalarının önünde hiçbir engelin olmadığına işaret ediyor. Gottlieb, sorunlu uluslara bir takım bölgesel statülerin verilmesi, onların sorununa çare olacağını düşünüyor... Kürt sorununu da kısmen bu kapsamda ele alan Gottlieb, Güney Kürdistan'ın durumuna değinirken, Kürtlerin uluslararası hiçbir güvencelerinin bulunmadığını ve bütünüyle 'Türkiye'nin iyi niyeti-ne' terk edildiğini vurguluyor.

Gottlieb'in yaklaşımı bir çok yönüyle tartışılabilir, Kürtler açısından eksik bulanabilir ya da kimileri, 'Amerikancı' bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirebilir. Ancak bizim amacımız, gerek Kürt sorununa ilişkin gerekse de Kürt sorunuyla benzerlik arz eden konularda farklı cephelerdeki görüşleri yansıtmaktır. Uluslararası hukuk ve diplomasi Profesörü Gidon Gottlieb, Amerika Dış İlişkiler Konseyi'nin misafir üyesidir; bu konseyin yayınladığı Foreign Affairs adlı derginin de yazarıdır.

Washington Kürt Enstitüsü, geçen yaz Kürtlerin kendi içlerinde ve bölge devletleriyle çatışmalarını ve bu çatışmaların çözüm yollarını konu alan bir forum düzenle-

di. Bu foruma Kürtlerden ve başka millet ve devletlerden çok sayıda siyasi gözlemci, akademisyen ve Kürt sorunu konusunda uzman kişi katıldı. Kürt sorununu uluslararası platformlarda tartışmak ve çözüm yollarını arama yönünde çok önemli bir adım olduğunu düşündüğümüz bu forumun final değerlendirmesinin tam metnini Serbesti'nin sayfalarından ilgiyle okuyabilirsiniz.

Ortadoğu'yu yakından bilen ve Türkiye'nin dostu olarak bilinen Amerikalı politik gözlemci Alan Makovsky, Washington'da sağlanan Kürt antlaşmasının kritiğini yaparken, Amerika'nın Kürtlere yeni bir taahhütte bulunduğunu, ancak Kürtlerin bugüne kadar Amerika'nın kararlarından daha çok taahhütlerine önem verdiklerini yazıyor ve bu yüzden hep hayal kırıklığına uğradıklarını belirtiyor. Makovsky, Kürt antlaşmasında Kürtleri Saddam'dan koruyacak uluslararası yasal güvencelerin sağlanmasının gerekliliğine ve bu yasal güvenceleri sağlamanın zorluklarına dikkat çekiyor.

Washington'da yapılan Kürt antlaşmasının, 'Federe Kürt Devleti'nin bir ön adımı olarak değerlendiren yazarımız Ahmet Zeki Okçuoğlu, Türk yönetiminin bir türlü anti-Kürt histerisinden kurtulamadıklarını vurgularken, Türk yönetiminin iki blok arasındaki soğuk savaş döneminde sürdürdüğü Kürt politikasını yeni dönemde aynı rahatlıkla sürdüremeyeceğine dikkat çekiyor.

Kürt Soykırımı ve entelektüel vicdan

Bundan altı yıl önce, Koçeryan'ın (bugünkü Ermenistan Devlet Başkanı) öncülüğünde Ermeni birliklerin, "Kızıl Kürdistan"da Kürtler'e karşı bir soykırım düzenlediği ve bu soykırımdan kaçan yüzbine yakın bir Kürt kitlesinden 15.000'nin kar altında kalarak yaşamını yitirdiğini kaç kişi biliyor? Halepçe'nin üç katı bir kitlesel katliam!

Mehrdad R. Izady, belki bugüne kadar görülmemiş entelektüel bir vicdanla, Ermenilerin 1992'de Kafkasya'da Kızıl Kürdistan Kürtlerine karşı düzenlenen soykırımı gözler önüne seriyor. Kızıl Kürdistan'da Kürtler soykırımdan geçirilirken, dünyanın kılı kıpırdamıyor... Kürt hareketleri de Ermeni desteğine ve lobisine ihtiyaç duydukları için, Ermenilerin Kürtler'e karşı düzenlediği soykırımı karşı sessiz kalıyorlar... Ermeniler ise, içinde buldukları ironinin farkında değiller.

Izady'nin "Kafkasya'da Ermenilerin Kürt Soykırımı" adlı makalesi, Kürtlerin hala yaşadığı kara bahtın, trajedinin göstergesi.

Tarihin asıl Kürd'e ait olan yüzüne ve bugünkü cilvesine bakın; Ermenilerin Osmanlılar tarafından soykırımdan geçirildiği tarihe denk düşen bir zamanda, o dönemin ünlü Kürt entelektüeli ve Serbesti gazetesinin sahibi Mevlanzade Rifat, Hetav-i Kürt'te yayımlanan yazısında: Osmanlıların Vilayati-i Şarkiye'ye yönelik islah girişimlerinden kaygı duyduğunu belirtiyor. Ermeniler ile Kürtlerin ırkdaş olduklarını, bu nedenle Kürtler ile Ermenilerin

birlikte hareket etmelerinin elzem olduğundan söz ediyor ve Ermenilerin varolma çabalarını saygıyla karşılıyor. Neredeyse bir asır sonra Ermeniler, 21. yüzyılın eşiginde, tarihte başkaları tarafından kendilerine yapılanın daha beterini, Kürtler'e karşı yapıyorlar. Tarihin ironisi işte burada. Ama her türden tersinmelerin yaşandığı bir ortamda, entelektüel vicdan yine de doğru olanı görüyor.

Kürt Belgeseli

Susan Meiselas, bir savaş fotoğrafçısı. Daha önce Nikaragua ve El Salvador'da yaşanan savaşları görüntülemişti. Şimdi de Tarihin Gölgesinde Kürdistan, (*Kürdistan: In the Shadow of History*) adlı çalışmasıyla adeta Kürtlerin son yüz yılına ışık tutuyor. Yüzlerce yazılı belge ve yüzlerce fotoğraf, gizli rapor, misyoner günlükleri, savaş, direniş ve entrikalar... kitlesel kıyımlar... Kırılan yerde yeniden yeşeren özgürlük umudu... Bütün bunlar, Meiselas'ın Tarihin Gölgesinde Kürdistan adlı çalışmasında, gerilimi yüksek belgesel bir film, her karesi dondurulmuş hali gibidir.

Ulusal bellek yitimine karşı her Kürdün başucunda bulundurması gereken bir kitap.

İngilizce çıkan 'Progressive' dergisinden Hooly Metz'in Susan Meiselas'la yaptığı bir röportajı, Nuray Mestci Serbesti'nin okurları için çevirdi.

Makaleler

Osman Tunç, 'Modern Ulus-Devletin Paradoksu: Ben ve Öteki' başlıklı makalesinde, İslami bir bakış açısıyla felsefi olanla nebevî olanın değerlendirmesini yaparak, modern ulus-devletin yetmezliklerine dikkat çekiyor. Profesör Dr. Doğu Ergil, "Biz ve 'Öteki'ler ve Diğerleri" tanımlamalarının bir analizini yaparak, nasıl "Hepimiz"leşebileceğimizin imkanlarına dikkat çekiyor. Profesör Dr. Ali Arayıcı, 'Dünyada ve Türkiye'de Göçmen ve Sığınmacılar Sorunu' adlı incelemesinde, genel olarak dünyada göçmenlerin karşılaştığı sorunlar ve özellikle Türkiye'den, siyasi nedenlerden dolayı çeşitli Avrupa ülkelerine sığınmak zorunda kalan insanların sorunlarını ele alıyor.

Serbesti Kürsüsü'nde A. Fethi, 2000 yılların siyasetine ilişkin bir sesli düşünme ekzersizini yapıyor.

Nüfus sayımı ve anadil konusunun, siyasi iktidarlarca nasıl çarpıtıldığını Fuad Dünder'in dikkat çekici araştırma yazısında bulabilirsiniz.

Mustafa Aydoğan'ın 'Yaprak Dökümü' yazısını, Serbesti'de, gerilimi azaltan bir nefes gibi, şiir tadında okuyabilirsiniz.

İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi Başkanı Eren Keskin'in yalın kaleminden Fırat'ın ölümünü okuyunca, eminim sizin de içiniz burkulacak.

Dopdolu yeni bir sayıda buluşmak dileğiyle.

Mehmet Sanrı

Serbestî

Yayın hayatına başlayan bir peryodikin ilk sayısında çıkış neden(ler)ini, dünya görüşünü okuyucusuna açıklaması, adettendir. Bu yerleşik kural gereğince, Serbestî de, siz değerli okuyucularının huzuruna, bir takdim yazısıyla çıkmaktadır.

Söze, Serbestî'nin çıkış öyküsünü kısaca anlatarak başlayalım. Serbestî, bir yılı aşkın bir projenin ürünü olarak yayın hayatına başlıyor. Bu projeyi hayata geçirmeden önce, pek çok kişinin görüşüne başvuruldu. Başvurduğumuz kişilerin tutumunun, atmaya hazırlandığımız bu adamı teşvik edici olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değil.

Başlangıçta Kürtçe-Türkçe bir dergi öngörülüyordu. Böylece, hem anadilimiz Kürtçe'ye bir işlerlik kazandıracak, hem de "resmi dilimiz" Türkçe'yle mesajlarımızı daha yaygın duyurma olanağına sahip olacaktık. Ancak gelen eleştiriler, iki dilde çıkan bir yayının okuyucu bakımından tercih edilir olmadığı noktasında yoğunlaşıyordu.

Neden Serbestî?

Serbestî, Türkçe'ye de girmiş Kürtçe bir sözcük; "liberti-özgürlük" anlamına geliyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz kısa çıkış öyküsünden ve kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak Serbestî hakkında bir ön kanaate varmanız mümkün. Ancak Serbestî'nin kimliği, üstlendiği misyon ve vermek istediği mesajların yeterince anlaşılması için daha fazla açıklamaya ihtiyaç olduğu muhakkak.

Serbestî'nin yayın odağında genel olarak demokrasi, özel olarak da Türkiye ve Ortadoğu'nun başta gelen problemi olan Kürt meselesi yer almaktadır. Serbestî bu meselelerle ilgili gelişmeleri izleyerek bu gelişmeleri ve bunların yorumlarını düzenli olarak okuyucusuna sunmak ve bu meselelerin tartışılmasına bir platform oluşturarak çözüme kavuşturulmalarında, çerçevesiyle sınırlı, katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Kürt meselesi, modern Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışıyla tarihlendirilirse, bu akımın başlangıcı olarak kabul edilen "Kürdistan" gazetesinin çıkışıyla (1898), tam yüz yıldan beridir -onbeş yıldan bu yana T.C. Devleti'nin bölgesel ve uluslararası ilişkilerini belirleyecek boyutlarda sıcak bir içsavaşa dönüşmüş olarak- gündemdeki yerini korumaktadır. Daha da vahim olanı, meselenin bu gidişle daha bir süre bu vehametini korumaya devam edeceği ve bu nedenle toplum ve bireyler olarak daha pek çok bedel ödemek zorunda kalacağımız gerçeğidir. Böylesine güncel, böylesine müzmin ve böylesine yakıcı bir sorun, bir değil, birden çok Serbestî'yi gerekli kılmaktadır.

Geçmişten Günümüze Serbestî

Türkiye basını, Serbestî adıyla ilk defa tanışmıyor. İlk Serbestî, bundan tam doksán yıl önce, yine İstanbul'da, Kürt aydını Mevlanzade Rıfat tarafından haftalık bir gazete olarak (6.1.1908-1913) yayınlandı ve II. Meşrutiyet'in ilanından (23.7.1908) sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin örtülü iktidarına karşı yürütülen muhalefetin yayın organı niteliğini kazandı. Pembe renkli kağıdı, nitelikli baskısı ve önemli olaylar nedeniyle verdiği eklerle ilgi odağı oldu. Başyazarı Hasan Fehmi başta olmak üzere, yazarlarının İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumuna karşı yönelttikleri sert eleştiriler, gazetesinin halk arasında çok tutulmasına yol açtı. Hasan Fehmi'nin İttihat ve Terakki'ye karşı düzenlediği bir mitingin hemen öncesinde tabancayla vurularak öldürülmesi (5.4.1909) üzerine gazetesinin halk üzerindeki etkisi daha da arttı. Daha sonra, Şerif Paşa'nın maddi katkısıyla (1912-13'te) birkaç sayısı Paris'te çıkan Serbestî, Mevlanzade Rıfat'ın Şerif Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi nedeniyle, 19.2.1913'te yayınına son verdi ve bir süre sonra Mısır'da Mevlanzade'nin yönetiminde tekrar yayını sürdürdü. Mondros Mütarekesi (30. 10. 1918) sonrasında gene Mevlanzade Rıfat tarafından Radikal Avam Fırkası'nın yayın organı niteliğinde, günlük olarak yayınlandı. 1920'de yayınına artık kesin olarak son

verdi. Dönemin önde gelen bir Kürt aydını olan Mevlanzade Rifat, Jakoben İttihat Terakki Partisi'nin karşısında liberal-demokrat hareketin aktif temsilcilerinden biriydi. Gerek Serbestî'de ve o dö-

nem İstanbul'da çıkan diğer Kürt yayınlarında pek çok makalesi yayınlanan Mevlanzade Rifat'ın aynı tarihlerde İstanbul'da Kurulan Kürt Öğrenci Derneği'nin (Hêvi) yayın organı "Rojê Kurd"de yayınlanan çok değerli bir yazısını Serbestî'nin bu sayısında yeniden yayınlıyoruz. Mevlanzade Rifat, daha çok gazeteciliği ve siyasi mücadelesiyle ilgili tanıklıklarını içeren anılarından oluşan birçok kitap yazdı. Bunlardan üçü birkaç yıl önce İstanbul'da latin harflerine çevrilerek yeniden yayınlandı. Lozan Andlaşması'ndan sonra adının ünlü 150'likler arasında yer alması nedeniyle Türkiye'yi terk ederek Suriye'ye yerleşmek zorunda kalan Mevlanzade Rifat, 1927'de kurulan Kürt Hoybun Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve 1930'da Suriye'nin Halep şehrinde hayata gözlerini yumdu. Bölücülükle suçlanarak, yurtdışında yaşamak zorunda bırakılan Mevlanzade Rifat'ın gerçek fikirlerini çarpıcı bir biçimde ifade eden ve bugün için de geçerli olan şu satırlarına yer vermeden geçemeyeceğiz:

"Evet biz, eski unsurları tümüyle tasfiye etmek ve devletin idari işlerini yeni unsurların elinde görmek istiyorduk.

Evet biz, eskimiş bir yönetimi, eskimiş kanunları, eskimiş örgütü, yine eskimiş devlet büyükleriyle onarmaya çalışmak gibi boşuna vakit kaybettirecek bir yola sapmak istemiyorduk.

Evet biz, bütün yönetim örgütümüzü, bütün kanunlarımızı temelinden değiştirmek ve böylelikle ilerlemeyi sağlamak arzusunda bulunan bütün milletler gibi sosyal ve idari kurallarımızı yeniden sağlam temeller üzerine kurmak istiyorduk.

Evet biz, görüyorduk ki, Yakova'da bulunan bir Arnavut ile Necd'de bulunan bir Vahabi'nin; İstanbul'da bulunan efendi ile Yemen'de bulunan bir Zeydi'nin; Selanik'te bulunan bir Yahudi'yle Hicaz'da bulunan bir Be-

Türkiye basını, Serbestî adıyla ilk defa tanışmıyor. İlk Serbestî, bundan tam doksan yıl önce, yine İstanbul'da, Kürt aydını Mevlanzade Rifat tarafından haftalık bir gazete olarak (6.1.1908-1913), yayımlandı ve II. Meşrutiyet'in ilanından (23.7.1908) sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin örtülü iktidarına karşı yürütülen muhalefetin yayın organı niteliğini kazandı. Pembe renkli kağıdı, nitelikli baskısı ve önemli olaylar nedeniyle verdiği eklerle ilgi odağı oldu.

değildir. Merkezi yönetim, bir kanun hükmünü bu çeşitli unsurlar üzerinde aynı etki ve kuvvetle uygulama kabiliyetine sahip değildir.

Evet biz, kanunların, kavimlerin örf ve adetleri gözönüne alınarak düzenlenmesini ve bütün unsurların yalnız "Osmanlı" yüce adı altında köklü surette bağlanarak birleştirilmesini ve bu suretle öteden beri var olan kavimler arası anlaşmazlıkların giderilmesini istiyor, kavimleri birliğine göre vilayet dairelerinin genişletilmesi, ona göre de kanunlar düzenlenmesini esas buluyorduk.

Evet biz, her kavmin, her unsurun bu suretle istidatına göre hür bırakılmasını, sosyal çevresinde ilerleme ve gelişme isteğini istediği gibi gerçekleştirmesini istiyorduk.

Evet biz, milleti hükümet adına kullanılagelen şiddetten kurtarmak için çalışıyorduk. Çünkü biz, tarihimizden kuvvetle, zorla zaptettiğimiz milletleri ve kavimleri yönetme adına ve ancak tahsildarlık yolunda kullandığımız şiddetle çok şey kaybetmiş olduğumuzu anlıyor ve görüyorduk."

Kürt Politikası

Kürt varlığını inkar ederek, onu eritmeyi önüne koyan Cumhuriyet yönetimi, bütün çabalarına rağmen başarıya ulaştıramadığı bu politikasını, Cumhuriyet'in yetmişbeşinci yılının kutlandığı şu sırada da inatçılıkla sürdürmektedir. Ulusal kimliklerini terketmelerinin dışında Kürtler'e şans tanımayan bu politikanın temsilcileri, sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenliği altında yaşayan Kürtler'in "kaderini" etkilemekle kalmamakta, başta Ortadoğu'nun diğer devletlerinin egemenliği altında yaşayan Kürtler olmak üzere, dünyanın dört bir tarafına yayılan Kürtler'in kaderine de müdahale etmektedir. T.C. Devleti'ni yönetenler, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar başkalarının sahip olduğu hakların Kürtler'e tanınmasını, ya da onların koşullarında yapılacak küçük

Türkiye’de Kürtlerin hak talepleri bugüne kadar iki gerekçeyle bastırıldı:

bir iyileşmeyi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin “milletiyle ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğü”ne yönelik düşmanca bir eylem olarak nitelendirmekte, bu gelişmeleri engellemek için akıl almaz çabalar içine girmektedirler. Bir Avusturalya radyosunda haftada sadece bir saat Kürtçe yayın yapılmasını engellemek için Türkiye Devleti’nin gösterdiği çaba hatırlardadır.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kürt politikasını bundan böyle sürdüremeyeceğini düşünerek, bu politikasını değiştireceğini umanların beklentileri gerçekleşmedi. Sistem kendisini tüketinceye kadar Kürt politikasını sürdürmekte kararlı görünüyor. Bir dönem Sovyetler’in yeniden dirilecek, “soğuk savaş” bıraktığı yerden sürdüreceğini ve bu sayede de Kürt politikasını eskiden olduğu gibi yürütmeyi hayal eden T.C. yönetim çevreleri, bunun artık mümkün olmayacağını anlayınca, beklentisi içinde oldukları soğuk savaş kendileri ilan ettiler. Dünya’nın en geniş topraklarına ve sınırsız doğal kaynaklarının üzerinde oturan ve bir dizi uydu devletle, dünyanın hemen her ülkesinde en organize militan muhalefet güçleri olan komünist partilerinin ve gençlik örgütlerinin desteğine sahip Sovyetler Birliği’nin kazanamadığı bu savaş, Türkiye Devleti’ni yönetenler, tek bir destekçileri olmadan, kazanmayı ummaktadırlar.

Ayrılcılık ve Şiddet

Türkiye’de Kürtlerin hak talepleri bugüne kadar iki gerekçeyle bastırıldı: Birincisi, ayrılcık taleplerle ortaya çıktıkları; ikincisi de, bu amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurdıkları... Resmî çevrelerin ileri sürdüğü bu gerekçelerden yola çıkarak, TC’nin ayrılcık olmayan ve şiddete başvurmeyen Kürtler’e farklı bir yaklaşım içinde olacağı, meselelerini demokrasi ve hukuk kuralları çerçevesinde ortaya getirmeleri halinde, Kürtlerin devlet tarafından kabul göreceklere hükmüne varmak mümkün. Ancak bu hükümden cesaret alarak birtakım insanların Kürt meselesini ortaya getirmelerinin ne büyük bir yanlılığı olduğunu anladıklarında, çoğu zaman iş isten geçmiş olmaktadır. Çünkü demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelere bağlı devletler için geçerli olan bu tutumun, bu

Birincisi, ayrılcık taleplerle ortaya çıktıkları; ikincisi de, bu amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurdıkları... Resmî çevrelerin ileri sürdüğü bu gerekçelerden yola çıkarak, TC’nin ayrılcık olmayan ve şiddete başvurmeyen Kürtler’e farklı bir yaklaşım içinde olacağı, meselelerini demokrasi ve hukuk kuralları çerçevesinde ortaya getirmeleri halinde, Kürtlerin devlet tarafından kabul göreceklere hükmüne varmak mümkün.

kavramların çok uzağında bulunan TC. Devleti’nin yürürlükteki mevzuatı bakımından, Kürt meselesini demokrasi ve hukuk kuralları çerçevesinde ortaya getirmekle, onun şiddetle çözmeye çalışma arasında

hiçbir ayırım gözetilmemekte, her iki eğilim birlikte terör suçlusu sayılarak şiddetle cezalandırılmaktadır.

19. yy’ın sonlarından itibaren bu coğrafyada yaşanan milliyetçiliklere bakıldığında ayrılcık eğilimi, Kürtler’in de içinde yer aldığı yerli milliyetçiliklerden daha çok, egemen Türk milliyetçiliğinin temsil ettiği görülür. Bu paradoks, bağımlı milliyetçiliklerle egemen Türk milliyetçiliği arasındaki farktan ileri gelmektedir. Batılı anlamda özgürlükçü temelde ortaya çıkan milliyetçilik akımını, egemen Türk milliyetçiliği değil, bağımlı milliyetçilikler temsil ediyordu. Farklı dinsel ve ulusal toplulukların eşit koşullarda uzlaşarak bir arada yaşama taleplerinin karşısına şiddetle çıkmayı tercih eden Türk milliyetçiliği, yerli milliyetçiliklerin birlikte yaşama eğiliminin ayrılcılığa dönüşmesi için elinden geleni yapıyordu. Osmanlı yönetiminin diğer milliyetçiliklerden daha çok Türk milliyetçiliğine karşı katı bir tutum izlemesinin nedeninin onun bu bölücü özelliği olsa gerek.

Türk milliyetçiliğinin bölücü karakterinin altında yatan neden, kurgusundaki oryantalist faktörde aranmalıdır. Bu akımı kurgulayan oryantalizm, onun aracılığıyla, bir yandan Osmanlı’yı İslam’ın jandarmalığından uzaklaştırmaya çalışırken, bir yandan da ona, batı milliyetçiliklerinin özgürlükçü fikirlerinin yerine ırkçılığı enjekte ederek, çok uluslu ve çok dinli Osmanlı toplumunu oluşturan farklı etnik ve dinsel unsurlar arasındaki tutumunu yok ederek imparatorluğu parçalama misyonunu da yükledi. Türk milliyetçiliğinin her yükseldiği dönemde, devletin parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi anlamlıdır. Onun toplumu oluşturan farklı din ve etnik toplulukları kendi içinde çatıştırmada ne kadar başarılı olduğunu, günümüzde yaşanan olaylara bakarak kolayca anlayabiliriz.

Sürdürdüğü Kürt politikasının demokrasi zemininde savunulacak bir yanının olmadığını bilen egemen güçler, Kürtleri bilinçli olarak şiddete yöneltmekte ve daha

sonra da bu gerekçeyle onları ezmekle kalmamakta, “görüyorsunuz işte, Kürtler meselelerini konuşmuyor, şiddete başvuruyorlar” diyerek, haklı davalarını gölgeleyip onları, destekten yoksun bırakmaya çalışmaktadırlar. Türkiye’de yaşanan şiddet hareketleri ile ilgili yapılacak bir incelemede, bu hareketlerin ortaya çıkmasında ve onlarca yıl sürmelerinde devletin büyük bir role sahip olduğu görülecektir. Kürtler yetmiş üç yıl önce sahnelenen Şeyh Said trajedisini doğru tahlil edebilselerdi, bugünü anlamakta zorluk çekmezlerdi. Sadece Kürtler için değil, Türk sol hareketi için de geçerli bir durumdur bu. Şimdi de sıra islamcılarda. İşin farkında olan bir köşe yazarı geçenlerde, “Türkiye’de islamcılar şiddete başvururlar mı?” sorusuna şu cevabı veriyordu; “Eğer devlet isterse o da olur”.

Egemen Türk milliyetçiliğinin karşısına yerli milliyetçiliklerin, herşeye rağmen binlerce yıldır birlikte sahip oldukları toprakların parçalanmasını değil, dinsel ve etnik haklarının modern hukuk normları çerçevesinde yeniden düzenlenerek güvence altına alınmasında ısrar etmeleri, bu coğrafyada yaşanan bir başka, ama güzel bir paradoks.

Uluslararası Durum

Araplar, Farslar ve Türkler’le birlikte Kürtler, Ortadoğu’nun dört temel unsurundan biridir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de Kürtler’i hesaba katmadan bölgede politik istikrar tesis edilemez. Son yüzyılda uluslararası güçlerle bölgesel güçlerin el ele vererek uyguladıkları, Kürt varlığını inkar politikasının bölgede yol açtığı sıkıntılar bunun kanıtıdır. Bu yanlış politikanın sonucu olarak bölgede bir yüz yıldır silahlar hiç susmadı; Kürt varlığına yer vermeden girilen demokrasi denemeleri tam bir başarısızlıkla sonuçlandı.

1920’lerde Osmanlı İmparatorluğu dağılıp yokolmak tehdidiyle karşı karşıya kaldığında Osmanlı/Türk yönetimi, Osmanlı toplumunun iki temel unsuru olan Türklerin ve Kürtlerin birliğine yaslanarak uluslararası güçlere karşı çıktı. Başta Amasya Protokolü ve Misak-ı Milli olmak üzere, Mütareke döneminin anayasal belgeleri, bir

Başta Amasya Protokolü ve Misak-ı Milli olmak üzere, Mütareke döneminin anayasal belgeleri, bir “Türk-Kürt Cumhuriyeti” projesini öngörüyordu. Lozan’da uluslararası güçlerle Kürtler’in dışlanması konusunda mutabakata varılması üzerine Ankara Hükümeti, Mütareke döneminin anayasal düzenlemelerini bir yana iterek, devletin ikinci asli unsuru Kürtler’le yaptığı sözleşmeyi tek taraflı feshetti. Irak, İran ve Suriye’de yaşayan Kürtler bakımından da aynı akıbet sözkonusu oldu.

melerini bir yana iterek, devletin ikinci asli unsuru Kürtler’le yaptığı sözleşmeyi tek taraflı feshetti. Irak, İran ve Suriye’de yaşayan Kürtler bakımından da aynı akıbet sözkonusu oldu. Kürt varlığının bölgeden dışlanması konusunda bölgesel ve uluslararası güçlerin tam bir mutabakat içinde olmalarına rağmen bu politika, bölgede şiddetli bunalımlara yol açtı, Kürtler’le onların kaderine hükmeden güçler arasında silahlı çatışmalar hiç dinmedi.

Yaklaşık on yıldan beridir bölge devletleri Kürt politikalarını uluslararası güçlerin kendilerine sağladıkları meşruiyetten yoksun olarak sürdürmek zorunda kalmışlardır. Kürtler’in kaderini ellerinde bulunduran Türkiye ve diğer bölge devletleri, uluslararası güçlerin politik ve askeri desteğiyle zorlukla sürdürebildikleri Kürt politikasını bundan böyle, bu güçlere rağmen, sürdürmekte ne ölçüde başarılı olabilecekler? Bunun mümkün olamayacağını 1991 Körfez bunalımından bu yana Irak’ta yaşanan gelişmeler göstermiştir. Irak yönetimi yetmiş yıla yakın süredir Kürtler üzerinde sürdürdüğü kontrolü, bir operasyonla yitirdi ve Kürtler’in üzerinde yaşadığı topraklar *de facto* olarak bağımsız bir statüye kavuştu. Bu gelişmeler karşısında ne Irak yönetimi, ne diğer Arap devletleri, ne İran, ne de Türkiye Cumhuriyeti Devleti etkin bir muhalefet gösterebildi.

Demokrasi ve Modernleşme

Türkiye’de modernleşmenin öyküsü Tanzimat’la başlar. Cumhuriyet modernleşmenin ikinci kilometre taşıdır. Batı, Tanzimat ve Cumhuriyet’le, sadece Türkiye bakımından değil, bölgesel olarak da sonuçlar elde etmeği planlamıştır. Gelinek noktadan dönüp geriye bakıldığında, modernleşme yolunda pek fazla bir mesafe alınmadığı görülür. Bunun nedeni Ortadoğu’da modernleşmenin batıdakinden farklı olarak demokrasiden yoksun gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Demokrasi olmadan modernleşmenin de olamayacağını Octavio Paz şu sözlerle açık-

lıyor: "Modernleşme dediğimiz şey demokrasi ile birlikte doğmuştu. Demokrasi olmadan bilim, teknoloji, sanayi, kapitalizm, işçi sınıfı veya orta sınıf olmaz demektir. Demokrasi olmadan büyük bir siyasal ve

askeri makinenin, Rusya'da olduğu gibi kurulabileceği doğrudur. Ama, Rus halkının ödemiş olduğu toplumsal faturanın çok yüksek ve acı olması olgusu bir yana demokrasiz bir modernleşme, toplumların teknolojik buluşlarına katkıda bulunur, fakat onları değiştirmez. Başka bir deyişle onları katmanlaşmış toplumlar, hiyerarşik kast toplumları haline getirir." Bu nedenle günümüzde aslına rücu etme eğilimiyle karşı karşıya bulunan Türkiye ve Ortadoğu'da modernleşmeyi kurtarmanın, demokrasiyi hayata geçirmekten başka bir yolu bulunmamak.

Türkiye'de demokrasinin dört dinamiği var: Aydınlar, Kürtler, Aleviler ve İslami hareket. Aydınların çok sınırlı bir kesimi demokrasiden yana. Yine bunların içinde çok sınırlı bir kesim demokrasi mücadelesi veriyor. Demokrasinin son üç dinamiğini oluşturan güçler ise antidemokratik sistemin mağdurları olmalarına rağmen, onlara öncülük eden güçler, sisteme karşı mücadeleyi değil, onunla uzlaşmayı tercih etmektedirler. Demokrasi dinamiklerini kontrol eden güçlerin bu tutumu, onları, sistemin payandaları durumuna düşürmekte, bu sayede sistemin kendisini üretmesine olanak sağlamaktadırlar. Bu nedenle de demokrasi mücadelesi anti-demokratik sistemle, bu sisteme karşı mücadele adına ortaya çıkarak demokrasi güçlerini yanlış istikametlere sevkeden ve onları sistemin payandaları durumuna düşüren güçleri de içine alan geniş bir perspektifle yürütülmesi gerekmektedir.

Ne İstiyoruz?

Kürtler, insanlık tarihinin bilinen en eski zamanlarından beridir yaşadıkları topraklar üzerinde, yaklaşık yüz yıldır kimliklerinden ve her türlü haktan yoksun yaşamaktadırlar. Kürtlere kimliklerini ve haklarını kullan-

Kürtler de diğer toplumlar gibi, insanlık ailesinin özgür ve eşit mensupları olarak yaşamak istemektedirler. Herkes gibi ana dileriyle konuşup, onunla okumak ve yazmak; çocuklarına kendi adlarını koymak; düğünlerinde kendi şarkılarını söylemek; hangi kimlikle kiminle birlikte, nasıl yaşayacaklarına kendileri karar vermek; bir diğer deyişle geleceklerini kendileri tayin etmek istiyorlar.

mayı yasaklayanlar onlara, haklarından sözetmelerini de yasaklamaktadırlar.

Kürtler de diğer toplumlar gibi, insanlık ailesinin özgür ve eşit mensupları olarak yaşamak iste-

mektedirler. Herkes gibi ana dileriyle konuşup, onunla okumak ve yazmak; çocuklarına kendi adlarını koymak; düğünlerinde kendi şarkılarını söylemek; hangi kimlikle kiminle birlikte, nasıl yaşayacaklarına kendileri karar vermek; bir diğer deyişle geleceklerini kendileri tayin etmek istiyorlar.

Referanslarımız

Dergimizin ilk sayısının dosya konusu olarak milli mücadele döneminin anayasal belgelerini konu alırken, sadece Kürtler'in uğradıkları tarihi bir haksızlığı gözler önüne sermeyi amaçlamakla kalmıyor, bu belgelerin bugün de çıkış noktamız olduğunu vurgulamak istiyoruz. Biz söylediğimiz her sözün, yazdığımız her satırın, "milli mücadele" döneminin bu belgeleri karşısında hesabını vermeye hazırız. Bu temel düzenlemelere rağmen yürürlüğe koydukları yasalarla bu belgelerin tanıdığı hakları bize yasaklayanlar, bize yaptıklarının hesabını vermeye hazır olduklarını aynı rahatlıkla söylemeye hazır mıdırlar?

Yukarıda dile getirdiğimiz çerçevede ileri sürülen talepler karşılığında Kürtler bütün bir toplum olarak ağır bedeller ödediler. Herşeyin bilinçli olarak birbirine karıştırıldığı, demokrasiyi savunmanın suç sayıldığı bugün de söz söylemenin riskleri olduğunu biliyoruz. Ancak yapılacak başka bir şey yok; "Demokrasiye sahip olabilmek için, onu istemek gerekiyor".

Hegel, "özgürlük ancak hayatın ortaya konulmasıyla elde edilebilir. Hayatını riske etmeyen birey kuşkusuz kabul görebilir; ama o, bağımsız bir özbilinç olarak kabul görmenin hakikatına ulaşamaz", diyor.

REDAKSİYON

Kürdistan Federe Devleti

Ahmet Zeki Okçuoğlu 17 Eylül 1998'de ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'in aracılığıyla, Kürt liderleri Mesut Barzani'yle Celal Talabani arasında Washington'da tarihi bir anlaşma imzalandı. Söz konusu anlaşma Türk Dışişleri çevreleri ve medyası tarafından başlangıçta, iki Kürt lideri arasındaki anlaşmazlığın çözümlenmesiyle sınırlı bir gelişme biçiminde yansıtılarak sıradanlaştırılmaya çalışıldıysa da, hadisenin bunun ötesinde bir anlam ifade ettiğini onlar da kabul ediyor artık.

Söz konusu anlaşmanın esas olarak, batı dünyasının öngördüğü, "yeni dünya düzeni" temelinde, Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılması ve bu çerçevede, bölgede Kürt meselesinin çözümü kavuşturulması çabaları doğrultusunda atılmış bir adım olduğu konusunda pek çok kimse hemfikir. İlk adım Körfez Savaşı'yla atıldı, ikincisi de bu anlaşmayla atılmış bulunmaktadır.

Gözlerden kaçırılmaya çalışılan bir diğer husus, ABD'nin bu anlaşmadaki konumudur. Medya'da yer alan değerlendirmelerde, ABD'nin bu anlaşmaya, gözlemci sıfatıyla katıldığı biçiminde yansıdıysa da; basına yansıyan metninden, ABD'nin bu anlaşmada garantör sıfatıyla yer aldığını söylemek daha doğru olur.

Güney Kürdistan'ın en büyük iki siyasi partisi arasındaki ihtilafa son verilmesi adı altında yürütülen, gerçekte ise Kürtlerin bölgedeki statüsü konusunda, uluslararası arayışlar olarak tanımlanması gereken süreç, 1995'te, ABD'nin öncülüğünde Dublin'de başlatıldı. Ancak Türkiye'nin de dahil olmak istemesi üzerine süreç, Ankara'ya taşındı. Türk resmi şahsiyetlerinin de açıkça ifade ettikleri gibi Türkiye, sürece meselelerin çözümü amacıyla değil, bu çabaları engellemek için dahil olduğundan, Ankara sürecinden bir sonuç almak mümkün olmadı ve bu nedenle de görüşmelere son verildi. Bölge devletlerini de arkasına alan Türkiye'nin engelleme çalışmalarına karşın, Kürt liderleriyle görüşmelerini sürdü-

ren ABD, Türkiye'nin devre dışı bırakılması koşuluyla onları Washington'da yeniden bir araya getirdi. Anlaşma'nın imzalanmasından kısa bir süre önce, Washington'da yeniden başlatılan sürecin beklenenden de kısa bir sürede sonuçlandırılması, Kürtlerin aralarındaki ihtilafların ne kadar sunni olduğu, iyi niyetle yaklaşıldığında bu ihtilafları kolayca aşabildiklerini ortaya koyması bakımından da dikkate değerdir.

ABD'de atılan tarihi adımı görmemezlikten gelen çevreler, daha sonra hep bir ağızdan, bu defa da "ABD kukla Kürt devleti kuruyor" teranesiyle atılan bu adımı karalama taktiğine başvurmaya başladılar. Bosna'da ve Kosova'da Sırp saldırılarına karşı ABD'nin müdahalesini hararetle savunan bu çevreler, Saddam'ın katliamlarına hedef olan Kürtler söz konusu olunca buna tepki gösteriyorlar.

ABD başta olmak üzere, uluslararası güçlerin çok daha küçük anlaşmazlıklar karşısında duyarlılık göstererek, bu anlaşmazlıkların çözümü konusunda köklü önlemlere başvururken, on yıllardır toplu katliamlara hedef olan Kürtler için, bugüne kadar kayda değer bir adım atmadılar. Bosna'ya, Kosova'ya saldırdığı için Sırlara silahlı müdahalede bulunmaktan çekinmeyen uluslararası güçler, Kürtler söz konusu olunca şimdiye kadar insani taleplerde bulunmakta bile tereddüt ederken, nihayet Kürtler için atılmaya başlanan adımlara karşı farklı inanç ve ideolojik çevrelerin

Kürt meselesi, ABD'nin dışpolitika portföyüne, I. Dünya Savaşı döneminde Amerikan başkanı Woodrov Wilson'un ünlü 14. Nokta'sıyla girdi.

aynı ağızdan saldırmalarının ortak bir nedeni var; Kürt düşmanlığı.

Başkaları için hızla işleyen uluslararası mekanizmalar, çok yavaş da olsa artık Kürtler için de işlemeye başladı. Kim ne kadar engellemeye çalışırsa çalışsın, Kürt meselesi hergün biraz daha dünyanın gündemine giriyor. Gelişmelerin Washington'da atılan bu adımla sınırlı kalmayacağı daha şimdiden belli. ABD'yi daha kapsamlı bir paketle Avrupa'nın izleyeceği tahmin ediliyor. Bütün bu gelişmelerden sonra, dünyanın geriye kalan önde gelen diğer devletlerinin de onayıyla, Kürt meselesinin Birleşmiş Milletler gündemine getirilmesi hiç de sürpriz olmayacak.

Kürt meselesi, ABD'nin dışpolitika portföyüne, I. Dünya Savaşı döneminde Amerikan başkanı Woodrov Wilson'un ünlü 14. Nokta'sıyla girdi. Daha sonra Sovyetler'in uluslararası ilişkileri altüst etmesi ve II. Dünya Savaşı'nı izleyen "soğuk savaş" ve bunun yolaçtığı bloklaşma; diğer batılı devletler gibi ABD'nin de, bölgenin en hassas konusu haline gelen Kürt meselesinden olabildiğince uzak durmasına neden oldu. İran Şahlığı'nın 1961'de Irak'ta Mustafa Barzani'nin öncülüğünde başlayan silahlı direnişe, destek sağlaması İran'la yakın ilişki içinde olan ABD'nin de bir ölçüde Kürtler'e yaklaşmasına olanak sağlamıştı. İran, Kürtlerin gücünden yararlanarak, Irak yönetimini Şatt-ül Arab'da talep ettiği toprakları kendisine vermeye mecbur bırakmak istiyordu. ABD ise Sovyet Bloku'nun önde gelen tarafları Irak'ın bölgedeki etkisini zayıflatmak ve Ortadoğu'nun en dinamik toplumu olan Kürtlerin o dönemde yaygın "sovyetizm" in etkisi altına girmesini önlemek amacındaydı. İran gibi, ABD'nin de, o dönemde Kürtler için bir projesi yoktu. İran'ın 1974'de Irak yönetimiyle imzaladığı Cezayir Antlaşması'yla istediği sonucu elde etmesine karşılık, Kürt hareketine verdiği desteği çekmesi, ABD'nin Kürtler ile kurduğu zayıf ilişkisinin de sonu oldu. ABD'nin Kürt meselesini yeniden dile getirmesi için Körfez Savaşı'nın patlak vermesini beklemek gerekmiştir.

Kürt meselesi şu ya da bu ülkeyle sınırlı değil, bölgesel bir mesele. Bu nedenle herhangi bir ülkede gidilecek çözümle bu meselede kalıcı sonuçlar elde edileme-

ABD'yi daha kapsamlı bir paketle Avrupa'nın izleyeceği tahmin ediliyor. Bütün bu gelişmelerden sonra, dünyanın geriye kalan önde gelen diğer devletlerinin de onayıyla, Kürt meselesinin Birleşmiş Milletler gündemine getirilmesi hiç de sürpriz olmayacak.

yeceği, meselenin bölgesel düzeyde çözüme kavuşturulması gerektiği biliniyor. Yine bu nedenle Kürt meselesini çözmeye yönelik her çabanın bölgenin önde gelen devletlerinin sert tepkisini göğüslemeyi gerektirmektedir. Bu durumda tek çare, bölge devletlerinin, bu tutumlarını değiştirmelerini beklemek kalıyor. Bu, bölge devletlerinin kendiliğinden çözüm noktasına gelmeleri anlamında bir bekleme değil; toplumsal, ekonomik ve siyasal istikrarsızlaştırmalar, iç savaşlar ve bölgesel savaşlarla ekonomik yaptırımlar gibi, uzun vadeli ve karmaşık stratejilerle değişimin zamana yayılması anlamında bir bekleme.

ABD ve Avrupa, Körfez Savaşı'ndan hemen sonra, uygulamaya koymak istedikleri Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılması projesini, bölgedeki müttefikleri Türkiye ile birlikte gerçekleştirmekte ısrarlıydılar. Ancak Türkiye Turgut Özal' ve O'nun izlediği politikaları tasfiye etmekle batılılarla değil, bölgenin totaliter rejimleriyle birlikte olmayı tercih etti. Türkiye'nin bu tutumu projenin uygulamaya konulmasını bir süre engelledi. ABD'nin Türkiye'ye rağmen Kürt liderlerini Washington'da bir araya getirerek onlarla birlikte aldığı tarihi karar, diğer yandan son zamanlarda Avrupa'nın Kürt meselesine ilişkin radikal adımlar atabileceği konusunda verdiği mesajlar, batılıların bölgenin yeniden yapılandırılmasını Türkiye'yle birlikte gerçekleştirme fikrini en azından şimdilik rafa kaldırdıkları anlamına geldiğini söylemek mümkün. Washington Antlaşması'yla ilgili ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamalarda, Saddam rejiminin tasfiyesinden söz edilmesi ve bu konuda ayrılan bütçenin ABD Temsilciler Meclisi'nde onaylanması, Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılması projesinde Irak muhalafet hareketine öncülük verildiği anlamı çıkarılabilir.

Körfez Savaşı sadece Irak bakımından değil, tüm bölge devletleri bakımından I. Dünya Savaşı'yla eşleştirebileceğimiz yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Körfez Savaşı'nı izleyen yıllar ise, Mütareke dönemini andırıyor. Bu savaşla sadece Saddam rejimine değil, bölgedeki anti-demokratik tüm rejimlere ağır bir darbe indirildi. I. Dünya Savaşı'yla Ortadoğu modernizme adımlar attı; Körfez Savaşı'yla da II. Dünya Sa-

vaşı'ndan sonra sözkonusu edilen, ancak "soğuk savaş" nedeniyle ertelenen demokrasiye geçiş süreci yeniden işlemeye başladı. Kim ne derse desin önümüzdeki birkaç yıl, Ortadoğu'nun ve Kürtlerin tarihinde yepyeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

Öngörülen değişim programının yürürlüğe konması için Ortadoğu'nun koşulları günümüzde, Körfez Savaşı'nı izleyen günlerden daha elverişli görünüyor.

Kendi içlerinde ihtilafli olan Araplar'ın, İsrail-Arap savaşlarıyla başlayan, Filistin silahlı mücadelesiyle süren batıdan kopuş süreci, Körfez Savaşı'yla daha da ileri boyutlara ulaştı. Araplar'ın tek çatı altında birleştirilmesi iddiasıyla ortaya çıkan Saddam'ın, 1991'de Kuveyt'e saldırması ve bunu izleyen ABD'nin öncülüğünde batılı Müttefik Güçlerin Irak'a karşı saldırısı ile Arap dünyası içindeki ihtilafı daha ileri boyutlar kazandı. Tarihlerinin en silik dönemini yaşayan Araplar'ın, bölgeye yapılacak bir müdahale karşısında caydırıcı bir güç olarak varlığını hissettirmeleri şu anda mümkün görünmüyor.

Bölgenin diğer iki büyük gücü, Türkiye ve İran'ın durumu da şu anda Araplar'dan çok parlak değil. Bölgenin yeniden yapılandırılması ve bu çerçevede Kürt meselesinin çözüme kavuşturulması konusunda, Irak'ta gidilecek rejim değişikliği karşısında Türkiye'nin, eskiden olduğu gibi, caydırıcı bir rol oynaması kolay olmayacak. Karşı karşıya bulunduğu ekonomik ve siyasi kriz, Kıbrıs sorunu ve bunun yol açtığı bölgesel ve uluslararası gerilimler, PKK'ye karşı kolay elde edilmiş bir zafere rağmen, siyasal, toplumsal ve ekonomik nedenlerle Kürt meselesinin, yeni patlamalara son derece elverişli bir durumda olması, uyuşturucu ticaretiyle bağlantılarının ayyuka çıkması ve bu nedenle uluslararası yaptırımlarla karşı karşıya gelen bir Türkiye ile Turgut Özal'ın Türkiye'si'nin gücünü kıyaslamak bile mümkün değil. Diğer yandan Türkiye'nin batının yerine ikame etmek üzere İsrail'le giriştiği askeri ve politik ittifak, Onun bölge devletleriyle ilişkilerini eskisi gibi sürdürmesine olanak bırakmamaktadır. Washington'da Kürt

Körfez Savaşı sadece Irak bakımından değil, tüm bölge devletleri bakımından I. Dünya Savaşı'yla eşleştirebileceğimiz yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Körfez Savaşı'nı izleyen yıllar ise, Mütareke dönemini andırıyor. Bu savaşla sadece Saddam rejimine değil, bölgedeki anti-demokratik tüm rejimlere ağır bir darbe indirildi. I. Dünya Savaşı'yla Ortadoğu modernizme adımlar attı; Körfez Savaşı'yla da II. Dünya Savaşı'ndan sonra sözkonusu edilen, ancak "soğuk savaş" nedeniyle ertelenen demokrasiye geçiş süreci yeniden işlemeye başladı. Kim ne derse desin önümüzdeki birkaç yıl, Ortadoğu'nun ve Kürtlerin tarihinde yepyeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

liderleriyle birlikte alınan kararlara karşı, Türkiye'nin Saddam yönetimiyle yakınlaşma siyasetine, Saddam'ın gösterdiği tepki, Onun canı istediğinde bölge devletlerini peşine takarak batıya kafa tutmasının eskisi kadar kolay olamayacağını açık bir göstergesidir. Eskiden Türkiye batı ile

bölge devletleri arasındaki çatışmada, batılılara yaslanarak bölge devletlerine, bölge devletlerine yaslanarak da batılılara karşı çıkıyor, böylece rejimini ayakta tutmayı başarıyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti şu anda kelimenin tam anlamıyla, "hem camiden hem de kiliseden olmuş durumda".

Modernizm Ortadoğu'ya Türklerin öncülüğünde girdi ve Türkler hep bunun avantajını kullandılar. Bölgede demokrasinin de öncülüğünü yapma şansına herkesten daha çok sahip olmalarına rağmen, bunu ellerinin tersiyle itiyorlar.

İran-İrak savaşıyla hızını yitiren, Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle de çözülme evresine giren İran İslam rejimi, diğer yandan bir oldu bitti sonucunda karşı karşıya geldiği Afganistan'la bir dış çatışmanın eşiğine gelerek bölgedeki etkinliğini büyük oranda yitirmiş durumda.

Soğuk savaşın sona ermesiyle, dünyada esen değişim rüzgarına karşı dayanışarak, Ortadoğu'yu bu akıma kapatmaya çalışan bölgenin totaliter rejimleri, gelinen noktada, bu tutumlarını sürdürmekte artık zorlanmaktadır.

Kürtler'le Yahudilerin yaşadığı kaderleri birbirine benziyor: İkisi de tarih boyunca acılar çekti. Çektikleri acılara rağmen, ikisi de diğerleri tarafından hep görmezlikten gelindiler ve dışlandılar. Bu iki toplumun acıları gibi tarih sahnesine çıkışları da aynı: İkisi de tarihin en büyük iki katilinin elinden utanç verici uygulamalara hedef olduktan sonra insanlığın gündemine girmeyi başarabildiler; biri Hitlerin elinden gaz odalarında, diğeri Saddam'ın elinden Halepçeler'de yaşadı bu utanç verici sahneleri.

Kürt Antlaşması

Yeni Amerikan Taahhüdünün

Bir Göstergesi

Alan Makovsky Türkiye'nin bu hafta sonunda (Eylül ayı) Saddam Hüseyin ile büyükelçilik düzeyinde diplomatik bağlarını yeniden kurma kararı, öteden beri kanlı bıçaklı Kürt liderlerinin bu ay başında Washington'da imzalamış oldukları antlaşmaya yönelik yaygın bölgesel muhalefeti gösteriyor.

Söz konusu antlaşma; Irak'lı Kürtlerin, partileri arasındaki çatışmaların ciddi boyutlara ulaşmadan önlenmesi ve Saddam'ın Kürtlerin almış oldukları bölgelere geri dönmelerinin engellenmesine yönelik taleplerini dile getiriyor. Dolayısıyla bu düzlemde; adı geçen mutabakatın söz konusu hedeflere destek mi yoksa köstek mi olacağı veya Irak'lı Kürtlere Amerika'nın -belki de ilgili antlaşmayı olanaklı kılan- sözlü taahhüdünün güvenilir olup olmadığı oldukça tartışılırdır.

Arka plan

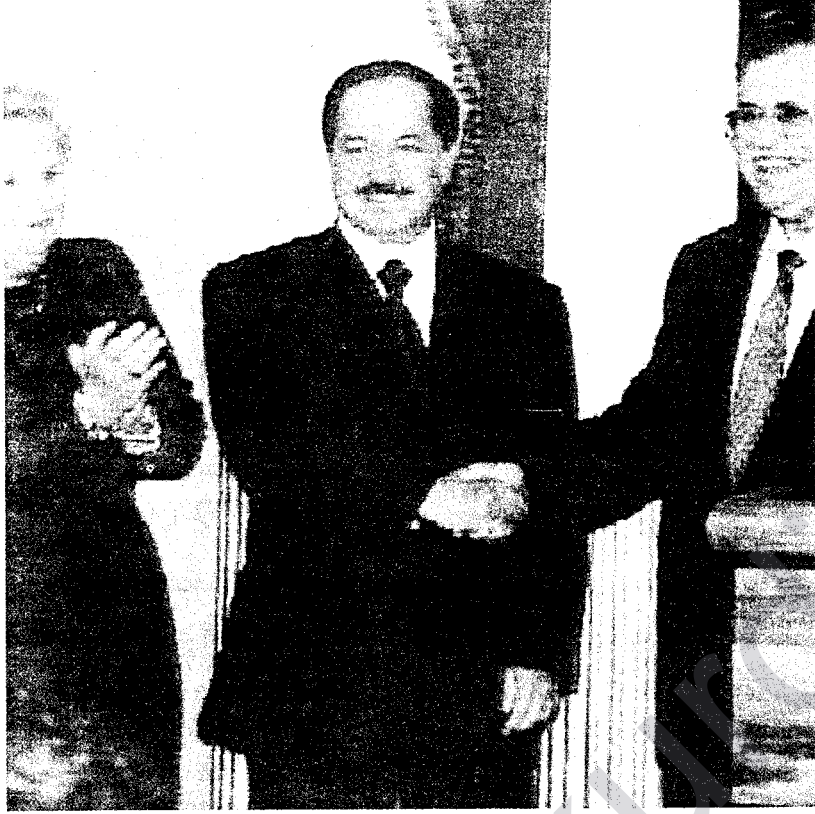
Washington mutabakatı, 1994'te gruplar arası çatışmaların had safhaya çıktığı karşıt Kürt partileri arasında (Mesud Barzani'nin KDP'si ile Celal Talabani'nin KYP'si) imzalanmış olan bir dizi antlaşmanın sonuncusu oluyor. Bu antlaşma, daha önceki mutabakatlardan daha ayrıntılı olmasına rağmen, gerçekten çok daha fazla müzakereler gerektirecek prensiplere ilişkin bir deklarasyon niteliği taşıyor. Bu antlaşma, çok daha önceki paktlarda yer almış bulunan; gelir paylaşımı, seçimler de dahil olmak üzere güçlerin bölüşümü ve güvenliğe ilişkin düzenlemeler (Kuzey Irak'ı Türkiye karşıtı PKK'ye kullandırmamaya yönelik güvence) gibi kimi öğeler içeriyor. Yine bu durum, bir dizi pürüz yaratıyor: Bir organizasyon, antlaşmaya yönelik yoğun takvimin aşamalandırılması; yeni rejimin stabilize edilmesi konusunda uluslararası topluluk bağlamında da-

ha önemli bir rolün üstlenmesi; Saddam sonrası Irak'ında "federatif temele" dayalı bir destek. Bu düzlemdeki önemli gelişme, KDP'nin barış sürecine yönelik ilk adım olarak gönüllü, bir biçimde kendi gelirlerini KYB ile paylaşmaya hazır olduğunu ifade etmiş olmasıdır.

Antlaşmanın desteklenmesine yönelik başka bir faktör de, antlaşmayla ilgili olmamakla birlikte söz konusu antlaşmanın sonuçlarına önemli bir biçimde etki etmektedir. Amerikan deklarasyonu, Saddam Hüseyin'i Kürtlere saldırmaktan caydırmayı amaçlamaktaydı. Bu Amerikan güvencesi, Kürt liderlerini söz konusu antlaşmayı imzalamaya ikna etme konusundaki en önemli faktör idi. Amerikan Hükümet Sözcüsü ve Dışişleri Bakanı Madelaine Albright, Amerika'nın BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına ilişkin geçmişteki desteğini açıkça yineleyerek; Irak'ın Kürtler'e yönelik gerçekleştirdiği 1980'li yılların sonundaki kimyasal silah saldırısı ve yine 1991 yılındaki konvansiyonel saldırılar, benzeri yeni suçlar işlemesine müsamaha göstermeyeceklerine dair güvence verdi. Yine Albright muğlak olduğu kadar teamüllere de aykırı bir uyarıyla Amerika'nın, Saddam'ın, Irak'ın kuzeyinde de olsa Irak halkına yönelik bir tehdide yönelmesi durumunda buna cevap verebileceğini açıkladı. Görüldüğü kadarıyla Albright'ın sözleri gizli mahfillerde daha da etkili olmuş. Görüşmelerle katılan yüksek seviyeli Kürt görevlilerin anlattık-

Washington Enstitüsü Yakın Doğu Siyaseti, Siyasi Gözlemci

larına göre, Albright Kürt liderlere "Amerika Küveyt'i savunduğu gibi sizleri de savunacaktır" diyerek; Kürt liderlerin yeni antlaşmada mutabakata varmalarını sağlamış, Saddam'ın askerlerini şu anda Kürtlerin elinde bulunan alanların dışında tutabilmiş ve de Saddam'ın Amerika'ya bir misilleme yapmaya provake etmemiş oluyor. Bu

haber doğruysa, Albright'ın hükümeti, sekreter yardımcısı Robert Pelletreau'nun 1996 tarihli Kongre'de Iraklı Kürtlerin yerleşim bölgelerinin korunmasına ilişkin ifadesinden dönecek demektir.

Bu süreçte ironik olan şey, söz konusu antlaşmanın tam da Kürtlerin nisbi bir huzur ve güven ortamına sahip oldukları bir zamana rastlamış olmasıdır. Çünkü bölgede 1997 kasımından beri bir ateşkes sağlanmış ve BM Güvenlik Konseyi'nin 986 ve 1153 sayılı kararları (yiyecek karşılığı petrol), bölgedeki yoksulluğu hafifletmiş ve bu durum Talabani'nin, Barzani'nin bölgesinden geçen Türk kamyonlarından (bilindiği gibi kamyonlar Talabani'nin bölgesinden geçmiyorlar.) aldığı kârlı vergileri paylaşmayı istememesinden kaynaklanan kırıngını da azaltmıştı. 1994 mayısında gruplar arası çatışmaların başladığı günlerden önce varolduğu ve yine Washington antlaşmasının bunun yinelenmesi gerektiğini öngördüğü gibi; Kürtler'in elindeki alanların, iki lider kontrolünde iki farklı bölüme ayrılmış olmasına rağmen, yine bölgede bulunanlara göre bölgenin şimdi daha iyi yönetilmekte olduğuna inanmakta.

İttifak durumunda her parti her bakanlığı paylaşmış ve sürekli bir biçimde birbirlerini alt etmeye çalışmışlardı. Sürekli bir ayırım, dahili çekişmeleri elimine ettiği gibi yine kimi kanıtlara göre bu durum taraflar arasında, daha büyük yönetsel etkinliği göstermeleri açısından sağ-

lıklı bir rekabet ortamı tesis etti.

Potansiyel Kazançlar

Antlaşma, öngörüldüğü gibi gerçekleştirilirse, ABD'nin Kürt birliğini Saddam Hüseyin'e karşı desteklemeye yönelik politikasını güçlendirecek. Her iki parti de günümüze dek; Bağdat ile ayrı ayrı bir takım diyaloglar gerçekleştiriyorlardı ve

dolayısıyla da bu durum, Saddam'ın bir tarafı diğerinin aleyhinde kullanmasına olanak tanıyordu. Dahili Kürt birlikteliği de bölgede kararlılık ve barış koşulları yaratabilir, yine söz konusu birliktelik ardışık bir biçimde Irak'ın muhalifetine karşı, Irak Kürdistan'ındaki nüfuzunu arttırmaya yönelik bir muhalefet tabanı geliştirebilir. Bunlar şu an için muhtemel kartlar değiller. Ancak her iki Kürt partisi de Irak'ın muhalefetiyle ciddi bir biçimde karşı karşıya gelmekten korkup bundan kaçınmak istemekte. Oysa bu durum, sadece Saddam'ı provake edecek ve Irak'ın, Kürtlerin almış oldukları bölgelere yeniden saldırması veya çeşitli yollarla Kürtler üzerinde baskı uygulaması olasılıklarını arttıracaktır.

Güçlükler

Bölgesel reaksiyon, Türkiye'nin Bağdat ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeye yönelik kararı, kuşkusuz Kürt antlaşmasına cevap niteliğindeki bir protesto olup temel problemi ortaya koyuyor. Sadece Türkiye değil, İran, Suriye ve kuşkusuz Irak gibi bölgedeki diğer komşu devletler de, Kürt antlaşmasını ciddi bir biçimde redderek söz konusu mutabakatı baltalamaya çalışacaklardır. Tüm bu devletler, geçen yılki statükoyu yani Kürtlerin bölünmüş bir yapı içerisinde barışsever olmalarını tercih ediyorlar. Kürtler Amerika'da güçlü bir hamiyetle sahip olmakla birlikte, söz konusu bu koruyucu Kürtlere oldukça uzak. Washington bu düzlemde komşu dev-

letlerin bölgesel yakınlık ve ivedi hassasiyetlerine sahip değil. Türkiye kendi açısından, Irak'ta bağımsız veya otonom bir Kürt mevcudiyetinden ciddi bir kaygı duyuyor. Ankara böyle bir durumun kendi ülkesindeki Kürtler arasında da ayrılıkçı duygulara hız verebileceği kanısında. Türkiye bu yüzden, Irak'ta uzun vadede bir federasyon kurmaya ve de öngörülmesi olan uluslararası topluma yüksek profilli bir rol biçmeye yönelik yeni antlaşmadaki referanslara sert bir biçimde karşı koydu. Ankara'nın değerlendirmelerine göre bu durum, Kürt mevcudiyetini uluslararasılaştıracaktır. Türkiye yine, Kürtler arası diplomaside de zaten oldukça karmaşık olan söz konusu antlaşmanın maddeleri konusunda kendisine danışılmadığından dolayı son derece dehşetli.

Güç Uygulama

Antlaşma çok yoğun bir takvim içeriyor: Ortak hükümetin hazırlanması için üç ay ve de 1 Haziran'daki seçimler için geçici hükümet kadrolarının belirlenmesi amacıyla altı ay. Gelirlerin paylaşımı ve güç bölüşümüne ilişkin tüm detaylar üzerinde uzlaşmış olsaydı -ki henüz böyle bir durum söz konusu değil- bu program umut verici olurdu. Örneğin söz konusu süreç başladığında (gelecek haftadan itibaren), KDP'nin KYP'ye aktaracağı paranın miktarı ne olacak? Hangi parti hangi bakanlığı denetleyecek? Ayrıca bu müzakerelerin, uzun bir süreden beri devam edegelen önemli bir güvensizlik arkaplanına rağmen gerçekleştirileceği de gözardı edilmemeli. Taraflar söz konusu zamanlar konusundaki karşılıklı suçlamaları aşarlarsa, her taraf İzak Rabin'in Oslo görüşmeleriyle ilgili "zamanlamaya ilişkin hiçbir son vakit, kutsal değildir" biçimindeki özdeyişini benimser bir biçimde iyi niyet göstermek zorunda kalacaklar.

Washington'un Taahhüdü

Amerikan taahhüdünün daha yüksek bir seviyeye çıkmış olması bir sürpriz gelişme olup, çeşitli nedenler-

Sadece Türkiye değil, İran, Suriye ve kuşkusuz Irak gibi bölgedeki diğer komşu devletler de Kürt antlaşmasını ciddi bir biçimde redderek söz konusu mutabakatı baltalamaya çalışacaklardır. Tüm bu devletler, geçen yılki statükoyu yani Kürtlerin bölünmüş bir yapı içerisinde barışsever olmalarını tercih ediyorlar. Kürtler Amerika'da güçlü bir hamiyetle sahip olmakla birlikte, söz konusu bu koruyucu Kürtlere oldukça uzak. Washington bu düzlemde komşu devletlerin bölgesel yakınlık ve ivedi hassasiyetlerine sahip değil. Türkiye kendi açısından, Irak'ta bağımsız veya otonom bir Kürt mevcudiyetinden ciddi bir kaygı duyuyor.

den dolayı, büyük bir olasılıkla dikkatsizlik ve yanlış yönlendirilmiş olmaları kaynaklanıyor. Öncelikle, Kürtler daima kendilerini yanlış hesaplamalara yönlenecek ve sonuçta çeşitli hayal kırıklıklarına uğratacak bir biçimde; Amerikan taahhüdüne Amerikan kararlarından daha fazla önem veriyorlar. Geçmişe ilişkin bu deneyim, ABD diplomasisinin Kürtlere söz verirken olabildikçe realist ve minimalist olmasını gerektiriyor. İkincil olarak ABD, Kürtleri Irak tecavüzlerinden koruma amacıyla Kuzey Irak'a müdahale etmeyi istese bile bu düzlemde lojistik, politik ve diplomatik bir dizi problemle karşılaşacaktır. Bu türden bir müdahale, karadan asker çıkarmayı da içerebilecek uzun süreli bir askeri hareketi de gerektirecektir. Böyle bir hareket, Ankara hükümetinin muhalefetine rağmen, ancak Türkiye'den gerçekleştirilebilir.

Hemen hemen tüm dünya ve kuşkusuz "rehabilite edilmiş bir Saddam arzusundaki Fransa, Rusya ve Arap dünyası da Kuzey Irak'ın legal olarak Bağdat'ın egemenliği altında bulunduğu gerekçesiyle bu müdahaleye karşı çıkacaktır. Ancak Saddam'ın Kürtlere yeni bir kimyasal saldırıda bulunması gibi tolere edilemez kimi koşullar hariç -hatta belki bu durumda bile- söz konusu koşullar, ABD'nin Kürtler için bir müdahalede bulunması konusunda aşılması oldukça güç bir takım engeller yaratacaktır.

Washington'un taahhüdü, Saddam'ı sadece kenarda tutmaya yönelik bir blöf ise, bu oyun uzun vadede değil de kısa bir süre için işe yarayabilir. Söz konusu taahhüt gerçekse bunun yerine getirilmesi (en azından Kürtlerin algıladıkları biçimiyle), uzun süreli kredibilitesi için Washington'un üstlenmek zorunda olduğu, çok önemli diplomatik ve muhtemelen askeri kimi bedeller gerektirecektir. Amerikan taahhüdünün gerekçesi her ne olursa olsun, tarih gösteriyor ki, Saddam er ya da geç kendi gücünün limitlerini sınamak isteyecektir.

Çev. Yasin DEMİRKIRAN

Kürtler ile Türklerin Misak-ı Millisi

Ahmet Zeki Okcuoğlu **Almanya'ya yaslanarak yeni bir Türk-İslam İmparatorluğu kurma hayaliyle I. Dünya Savaşı'na giren ittifakçılar, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılma noktasına getirmişlerdi; diğer bir deyişle, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmuşlardı. I. Dünya Savaşı Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya İmparatorlukları gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu oldu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'de verdiği söylevde açıkladığı ünlü 14 Nokta'sında, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiyle ilgili şu sözler yer alıyordu:**

“Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanı verilecek”. Wilson bir uluslararası barış örgütünün (Milletler Cemiyeti) oluşturulmasını ve bu örgüt aracılığıyla İmparatorlukların tasfiye edilerek yerine milliyetler esasına dayalı devletlerin kurulmasını öneriyordu. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle savaşın tarafları arasında birbirini izleyen bir dizi mütareke (ateşkes) antlaşması imzalandı. Osmanlı yönetimiyle yapılan Mondros Mütarekesi'nde (30 Ekim 1918) yer alan hükümler, Osmanlı Devleti'ni nasıl bir sonun beklediğine işaret ediyordu.

Savaşın başlamasından önce dünyanın yeni siyasi haritası konusunda gizli antlaşmalar yapan İtilaf Devletleri, savaşın fiilen sona ermesiyle (Kasım 1918), çoktan üzerinde karara vardıkları “yeni dünya düzeni”ni resen ilan etmek üzere Paris Barış Konferansı'nı (18 Ocak 1919) topladılar. Konferans'ın çalışmaya başlamasından sonra öncelikle, ABD'nin isteğine uygun olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına karar verildi. Dört ay süreyle çalışmalarını sürdüren konferansta, mağlup devletlere uygulanacak barış koşullarının esasları saptandı. Konferansı sırayla; Almanya ile Versailles (28 Haziran 1919), Avusturya-Macaristan ile Saint Germain (10 Eylül 1919), Bulgaristan'la

Neulliy (27 Kasım 1919), Macaristan ile Trianon (6 Haziran 1920), Osmanlı Devleti'yle Sevr (10 Ağustos 1920) antlaşmaları izledi.

Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılacak barış antlaşmasının esasları San Remo Antlaşması'yla (24 Nisan 1920) belirlenmişti. Bu antlaşmaya göre Padişah İstanbul'da oturacaktı. Rumeli ve Boğazlar bölgesini İtilaf Devletleri birlikte işgal edecekti. Deniz çıkışı olan bir Ermeni Devleti kurulacaktı. Bu devletin sınırlarını Amerika Birleşik Devletleri belirleyecek ve onun koruması altında olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu, Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ege Adaları'nı terk edecekti. Bu antlaşmada, Kürtler de söz konusu edilmişti. Diğer yandan San Remo'da Müttefik Devletler tarafından belirlenen bu koşullar Sevr'de Osmanlı yönetimi-ne kabul ettirildi.

Mondros Mütarekesi'nden bir süre sonra İtilaf Devletleri, zararlı faaliyetler yapıldığı gerekçesiyle, Mütareke sınırları içinde kalan Osmanlı topraklarının büyük bir kısmını da işgal ettiler.

Aynı günlerde bir yandan I. Dünya Savaşı yıllarında Çarlık Rusya'nın ordularıyla Kürdistan'ı işgal eden ve Bolşevik İhtilali'nden sonra Rus birlikleriyle geri çekilmek zorunda kalan Ermeniler, İtilaf Devletleri'nin vaad ettiği top-

raklara dönmek için sabırsızlanırken, diğer yandan Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia eden Yunanistan ordusu, İzmir'e çıkararak (15 Mayıs 1919), Ege'de ilerliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye edilerek yerine bir dizi ulus-devletin kurulması projesi, koca Osmanlı İmparatorluğu'na son vermekle kalmıyor, son yüzyılda bu İmparatorluğun tek sahibi olduğu fikrine iyiden iyiyeye kendisini inandıran Osmanlı/Türk bürokrasisi için İmparatorluğun bakiyesinden ayrılan pay, ona, bölge coğrafyasında kalıcı olma şansını dahi vermiyordu.

20. yy.'ın başında Türklük kavramı farklı iki kesimi tanımlıyordu: Birincisi, farklı etnik ve dinsel kökenden gelerek İslam dinine intisap etmiş ve Tanzimat'tan sonra toplumun Türk ulusal formuyla yeniden şekillendirilmesi çabalarının ürünü olarak etnik bir kimlik kazanan ve daha çok İstanbul'da kümelenen, bürokrat ve aydınlardan oluşan elit kesim; ikincisi de Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılan ve daha çok Orta Anadolu'da yoğunlaşan ulusal bir forma sahip olmayan, yarı yerleşik Türkmen aşiretleri. İmparatorluk yönetmiş bürokrasi, Orta Anadolu'da hiçbir geleceği olmayan küçük bir bozkır devletiyle yetinemezdi.

Uygulamaya konan bu tasfiye planından batılıları vazgeçmeye zorlamak için, karşılarına bir sivil direniş hareketi (gayri nizami savaş) ile çıkmak gerektiği fikri, Osmanlı/Türk yönetim çevrelerinde ağırlık kazanıyordu. Daha sonra Türk ulusal kurtuluş savaşı olarak nitelendirilen bu direniş hareketi, Ermeniler'e karşı Kürtlerin, Yunanlılar'a karşı Çerkezlerin, Pontuslular'a karşı Lazlar'ın gücüne dayanarak gerçekleştirilmesi planlanmıştı.

Kürtler'le yeni Bir Birliğe Doğru

Mondros Mütarekesi ile gündeme geldiği biçimiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye projesinden rahatsızlık duyan bir başka kesim de Kürtler'di. Bu proje ile Kürtlerin üzerinde yaşadığı toprakların büyük bir bölümünün üzerinde, Ermenistan Devleti'nin kurulması öngörülmüyordu. Kürdistan'ın geriye kalan toprakları ise, yine keyfi olarak, Osmanlı/Türk egemenliği altında kurulması öngörülen küçük bir Özerk Kürt Devleti ile, İn-

stanbul'dan bir gemiyle ayrılan Mustafa Kemal Erzurum'a Kürtler'le, eşitlik temelinde oluşturulacak yeni bir devlet projesiyle gidiyordu. Mustafa Kemal'in kafasının içindeki bu proje kısa bir süre sonra kongre kararlarına, protokollere, bildirilere, Millet Meclisi kararlarına, anayasalara dönüşmeye başladı.

Kürtlerin bölgedeki varlığını da tehdit ediyordu. Bu projeye bağlı olarak daha sonra imzalanan Sevr Antlaşması'ndan Kürtlerin duyduğu rahatsızlığı İsmet İnönü şu satırlarla dile getirecektir: "Sevr Muahadesi ile Kürtler, Türkler gibi kendi vatanlarını tehlikeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Muahadesi hükümlerine göre Doğu Anadolu'da Ermenistan hududu bitişiğinde bir Kürdistan Devleti kurulacaktı. Kürtler Türk vatanının kendileriyle beraber, bilhassa Doğu'da, Ermeni tehlikesine maruz kalacağını biliyorlardı. Milli Mücadele sürecinde canla başla beraberlik gösterdiler. Sonra Lozan muahedesini yapılıırken de Kürtler vatansever olarak Türkler'le beraber bulunmuşlardı. Kürtler Ermeniler gibi Lozan'a gelip bize müracaat etmediler. Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda, milli davalarımızı 'biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak mudafaa ettik ve kabul ettirdik." (İsmet İnönü, *Hatıralar. 2. Kitap, Bilgi Yayınları, sh. 202, 1987, Birinci baskı, İstanbul*).

Osmanlı/Türk yönetimi, milliyetçilik akımının hızla yayıldığı bir dönemde, ittihatçıların ırkçı politikasının kopma noktasına getirdiği Kürtleri, ulusal hakları teslim edilmeden, yeniden birlikte yaşamaya ikna etmenin mümkün olmadığını biliyordu. Bu nedenle, Yunanistan ordusunun İzmir'e ayak basmasından bir gün sonra, işgalci güçlere karşı sivil direniş hareketi örgütleme göreviyle, İstanbul'dan bir gemiyle ayrılan Mustafa Kemal, Erzurum'a Kürtler'le, eşitlik temelinde oluşturulacak yeni bir devlet projesiyle gidiyordu. Mustafa Kemal'in kafasının içindeki bu proje kısa bir süre sonra kongre kararlarına, protokollere, bildirilere, Millet Meclisi kararlarına, anayasalara dönüşmeye başladı.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından yaklaşık bir ay sonra (Kasım 1918) İstanbul'da, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti (VŞMHMC) kuruldu. Diyarbakir eşrafından birkaç kişinin İstanbul'da bir araya gelerek kurduğu bu cemiyetin kurulma nedeni, Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinin güvenlik gerekçesiyle izin verdiği "Vilayat-ı Sitte" adı verilen Kürdistan topraklarının büyük bölümünün Ermeniler'e verilmesi tehdidiyle karşı karşıya gelmesiydi. Kürt

Erzurum'da Kürtlerin ve Lazların desteğini arkasına alan

M. Kemal, ikinci adımını da Sivas'ta, ŞAMHC ile Mütare-

ke sınırları içinde kurulan çeşitli müdafaa-i hukuk cemiyetlerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında birleştirmekle attı.

asıllı şair-yazar Süleyman Nazifin kuruluş çalışmalarına önderlik ettiği Cemiyetin başkanı Harputlu Nedim Bey'di. Başlangıçta pek bir varlık göstermeyen Cemiyetin, Mustafa Kemal'in Erzurum'a gönderilmesi fikrinin kesinlik kazanmasıyla, Erzurum'da bir şube açarak (Mart 1919) faaliyetlerini canlandırmaya başladığı görülüyor. O sırada İstanbul'da hemen hemen tüm Kürt aydınlarını çatısı altında toplayan Kürdistan Teali Cemiyeti de aynı rahatsızlıkları yaşıyordu. Devletin aynı zamanda Kürdistan Teali Cemiyeti'ne karşı bir misyonla kurdurduğu anlaşılan VŞMHMC, gelecekte Kürt meselesinin çözümü doğrultusunda adımlar atılması söz konusu olduğunda, Kürtlerin temsili misyonunu üstlenmesi öngörülüyordu. Osmanlı yönetimi adına Erzurum'a gelen Mustafa Kemal, VŞMHMC Erzurum Şubesi Kongresi (10 Temmuz 1919) vesilesiyle Kürdistan'ın çeşitli bölgelerinden çağrılan Kürt ileri gelenlerini bir araya toplayarak, gelişmeler konusunda onların düşüncelerini almak ve devletin yeniden yapılandırılacağı projesine onları inandırarak, desteklerini sağlamak istiyordu. Mustafa Kemal VŞMHMC Erzurum Şubesi'nin kongresinden beklenen sonucu elde etmekte kalmadı, Cemiyet'in bu şubesiyle, kurulması söz konusu edilen Pontus Rum Devleti'ne karşı, yine yönetim çevreleri tarafından kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin (TMHMC) kendilerini fesh ederek, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ŞAMHC) adı altında birleşmelerini de sağladı. Erzurum'da Kürtlerin ve Lazlar'ın desteğini arkasına alan M. Kemal, ikinci adımını da Sivas'ta, ŞAMHC ile Mütareke sınırları içinde kurulan çeşitli müdafaa-i hukuk cemiyetlerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında birleştirmekle attı.

VŞMHMC Nizamnamesi'nin amaç maddesinde (mad.2), Vilayat-ı Şarkiye'de oturan tüm unsurların milli ve siyasi haklarının özgürce gelişmesini sağlayacak, yasal yollara başvurmak ve sözü edilen vilayetlerin İslam halkının tarihsel ve milli haklarını, gerektiğinde uygar dünya karşısında savunmak" sözleriyle Kürt-Türk birliğinin ilk mesajları verilmeye çalışılıyordu. VŞMHMC Erzurum Şubesi'nin 17 Haziran 1920'de açıklanan raporunda ise, "Vilayat-ı Şarkiyemiz'deki çoğunluğu oluşturan ve Kürt'le Türk'ten oluşan bir millet" ifadesi yer alıyordu. Mustafa Kemal'in başkanlığın-

da, VŞMHMC Erzurum Şubesi ile TMHMC'nin birleştirilmesi üzerine kurulan ŞAMHC'nin aynı ta-

rihte yapılan kongresinde alınan bir numaralı kararlar, toplumu oluşturan farklı unsurların "etnik", "toplumsal" ve "coğrafi" özelliklerinden doğan haklarına vurgu yapılarak, bu konularda daha sonra Sivas Kongresi ve ARMHC beyannameleriyle Amasya Protokolü ve Misak-ı Milli vd. anayasal belgelere temel oluşturacak esaslar tespit edildi. ŞAMHC Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin söz konusu karar maddesi şöyleydi:

Vilayat-ı Şarkiye ve Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve Osmanlı camiasının temel direği olarak bir bütün oluşturur:

Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı, Vilayat-ı Şarkiye adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Mamuratülaziz, Van, Bitlis ve bu bölgedeki bağımsız sancaklar, hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ayrılmaları düşünülmemeyecek bir bütün olup, kıvançta ve tasada tam bir beraberliği kabul ve gelecekleri hakkında aynı amacı benimserler. Bu bölgede yaşayan bütün İslam unsurlar karşılıklı saygı ve fedakarlık duygusu ile dolu olup, birbirlerinin etnik ve toplumsal özelliklerine ve coğrafik koşullarına saygılı öz kardeşlerdir.

ŞAMHC Nizamnamesi'nde Cemiyet'in, devletin yeniden yapılandırılması düşüncesinin uygulamaya konulması amacıyla kurulduğu şu sözlerle dile getiriliyordu:

Madde 2: Cemiyet'in amacı: Vilayat-ı Şarkiye'de yerleşik tüm unsurların milli ve siyasi haklarının özgür gelişimini sağlayacak yasal yollara başvurmak ve sözü edilen vilayetlerin İslam halkının tarihsel ve milli haklarını gerektiğinde uygar dünyanın karşısında savunmak ve sözü edilen vilayetlerde söz konusu olan zulüm ve cinayetlerin nedenlerini ve bu suçları işleyenleri ve neden olanlar hakkında tarafsız olarak soruşturma yaparak suçluların hızla cezalandırılmalarını talep ve unsurlar nazarındaki yanlış anlaşılmalardan giderilmesi, eskiden olduğu gibi iyi geçinmenin koşullarının sağlanmasından ve savaş halinin adı geçen vilayetlerde yol açtığı sefaletle karşı hükümet nezdinde girişimlerde bulunmak suretiyle olabildiğince çözüm bulmaktan ibarettir.

(...) devlet için milli yeni bir sınır kabul ettik. (...) Bu sınır ordumuz tarafından silahla savunulduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarının yerleşik bulunduğu vatan topraklarını belirler.

Yönetim çevrelerinin örgütlediği muhalefet güçlerinin ARMHC çatısı altında birleştirilmesi amacıyla düzenlenen Sivas Kongresi'nde yayınlanan Beyanname'de de (11 Eylül 1919) aynı bakış açısı şu satırlarda ifadesini buluyordu:

Osmanlı Devleti'yle İtilaf Devletleri arasında akdedilen Mütareke Antlaşması'nın imza olduğu 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktası ezici İslam çoğunluğu tarafından yerleşik bulunulan Osmanlı ülkesi unsurları birbirlerinden ve Osmanlı camiasından bölünmesi mümkün olmayan ve hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Adı geçen ülkelerde yaşayan bütün İslam unsurlar, birbirine karşı karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu ve etnik, toplumsal ve coğrafik haklarına bütünüyle saygılı öz kardeşlerdir.

Kürt-Türk birliği çalışmaları programa uygun olarak yürüyordu. Erzurum ve Sivas'ta atılan adımlardan sonra, gelişmeler ve alınan kararlar hakkında İstanbul Hükümeti'ni bilgilendirmek ve bu kararları yönetimin onayından geçirerek ulusal kararlara dönüştürmek için, Anadolu ve Rumeli Temsil Heyeti'ni oluşturan Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beyler ile İstanbul Hükümeti'ni temsilen Bahriye Nazırı Salih Paşa Amasya'da bir araya gelerek, ünlü Amasya Protokolleri imzaladılar. Amasya Protokolleri ile çerçevesi çizilen Misak-ı Milli'nin Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda görüşülerek ilan edilmesi konusunda da tarafların Amasya'da, mutabakata varmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Yönetimin bu yasal iki odağının önde gelen temsilcilerinin imzalarıyla ilan edilen II. Amasya Protokolü ile ilgili tutanakta söz konusu Protokol'ün devletin sınırlarının Kürtlerin ve Türklerin sınırlarını tespit ettiği belirtilmektedir:

1. Beyannamenin birinci maddesinde Osmanlı Devleti'nin düşünülen ve kabul edilen sınırları, Türk ve Kürtler'le yerleşik olan toprakları kapsadığı ve Kürtlerin Osmanlı topluluğundan ayrılmasının imkansızlığı açıklandıktan sonra bu sınırların en asgari bir talep olmak üzere ele geçirilmesinin gerekli olduğu hep birlikte kabul edildi. Bununla beraber yabancılar tarafından Kürtlerin bağımsızlığı görüntüsü altında yürütülmekte olan yalan dolanların önüne geçmek için de bu hususun kesin olarak Kürtler tarafından bilinmesi gerektiği anlatıldı. (...)

Erzurum'dan yarı sivil bir insiyatif olarak başlatılan ve Amasya'da İstanbul Hükümeti temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın imzasıyla açık ve resmi bir nitelik kazanan devletin Mütareke sınırları içinde yeniden yapılandırılması projesi, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın da onayına sunulmuş ve Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli) adıyla Türkiye hukuk ve siyaset tarihinin en önemli belgesi kabul (28 Ocak 1920) ve ilan edildi (17 Şubat 1920). Bir "toplum sözleşmesi" niteliğinde olan Misak-ı Milli'nin I. maddesinde devletin yeniden yapılandırılması konusunda bu dönemde yayınlanan her anayasal belgede temel düzenleme olarak yer alan şu satırlara yer veriliyordu:

Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik bulunduğu 30 Ekim 1918 tarihli Mütareke'nin imzalandığı sırada düşman ordularının işgali altında kalan bölümlerin kaderi, halkın serbestçe gidecekleri referandumla bağlı olarak belirlenmesi gerekeceğinden, söz konusu Mütareke sınırlarının içinde ve dışında dinsel, kültürel ve amaç bakımından birlik oluşturmuş ve birbirlerine karşı karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu ve etnik ve toplumsal haklarıyla coğrafik konumlarına bütünüyle saygılı Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşik bulunduğu bölümlerin toplamı gerçekte veya yasal olarak hiçbir nedenle ayırım yapılması mümkün olmayan bir bütündür.

Gelişen Sevr süreci karşısında kendisini yalnız hissedilen Osmanlı Türk yönetiminin tek müttefiki Kürtler'di. Bu nedenle Kürtleri hoş tutmak için Mustafa Kemal, devletin Kürt-Türk temelinde yeniden yapılandırılacağı vaadine sık sık vurgu yapmak gereğini duyuyordu:

(...) devlet için milli yeni bir sınır kabul ettik. (...) Bu sınır ordumuz tarafından silahla savunulduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarının yerleşik bulunduğu vatan topraklarını belirler. (28 Aralık 1919, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. II. s. 12.)

*

İşte kongre (Erzurum Kongresi) ulusal sınırları çizmiştir. (...) Bu sınırlar içinde sanılması ki, İslam unsurlarından sadece bir millet vardır. Çerkez vardır ve diğer İslam unsurları vardır. İşte bu sınırlar iç içe girmiş bir bi-

1. Yavaş yavaş bütün ülkede, halk kitlesinin geniş ölçüde ve doğrudan doğruya ilgili ve etkili olduğu yerel yönetimlerin oluşturulması, iç politikamız gereğidir. Kürtlerin yerleşik olduğu bölgede ise hem iç politikamız ve hem de dış politikamız gereğince yavaş yavaş yöresel bir yönetim kurulmasını gerekli görüyoruz.

çimde yaşayan, bütün amaçlarını tamamen birleştirmiş kardeş milletlerin milli sınırlarıdır (hepsi İslam'dır sesleri). Bu sınırlar meselesini tespit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatanın sınırları içinde yaşayan İslam unsurlarının herbirinin kendisine ait olan coğrafyasına, adetlerine, ırkına özgü ayrıcalıkları samimi olarak ve karşılıklı bir biçimde kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Doğal olarak buna ait ayrıntılar ve açıklamalar yoktur. Çünkü bu ayrıntılar ve açıklamalara girmenin zamanı da değildir. İnşallah varlığımız güvence altına alındıktan sonra (inşallah sedaları) kardeşler arasında çözümleneceğinden, bırakılmış ve ayrıntıya girilmemiştir. Fakat esas olarak bu, maddede içkindir. (24 Nisan 1920, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. I. cilt, II. baskı, s. 30).

Yüce meclisinizi oluşturan şahsiyetler yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinin bileşkesi İslam unsurlarıdır. Samimi bir topluluktur. (...) İşte milli sınırlarımız budur dedik! Oysa Kerkük'ün kuzeyinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları ayırmadık. Bu nedenle korumaya ve savunmaya çalıştığımız millet doğal olarak bir unsurdan ibaret değildir. Farklı İslam unsurlardan oluşmaktadır. Bu birliği oluşturan her İslam unsuru bizim kardeşimiz ve ortak çıkarlara sahip vatandaşlarımızdır ve yine kabul ettiğimiz ilkelerin ilk satırlarında bu farklı İslam unsurları ki: Vatandaşlar, karşılıklı saygılıdır ve biri diğerinin her türlü hakkına; etnik, toplumsal, coğrafi haklarına daima saygılı olduğunu tekrarladık ve doğruladık ve hep birlikte bugün samimiyetle kabul ettik. Bu nedenle çıkarlarımız ortaktır. Elde etmeye çalıştığımız birlik, yalnız Türk, yalnız Çerkez değil, hepsinin karışımı İslam unsurudur. (1 Mayıs 1920, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I. cilt, 2. baskı, s. 73-74).

Genel olarak kural şudur; milli sınırlar olarak belirlediğimiz daire içinde yaşayan farklı İslam unsurlar karşılıklı etnik, yöresel, ahlaksal bütün haklarını gözeterek özkardeşlerdir.

Bu nedenle onların istekleri dışında bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz. Bizce kesin olarak belirlenmiş bir şey varsa, o da milli sınırlar içinde Kürt, Türk, Laz, Çer-

kez vesair bütün bu İslam unsurlar ortak çıkarlara sahiptir. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. (...) Hiç şüphe etmeyiniz ki

Kürt, Laz vs. oyu sorulduğunda, bu doğrultuda oy vereceklerdir. (3 Temmuz 1920, TBMM Gizli Celse Zabıtları, I. s. 73.)

Türkiye halkı etnik olarak veya dinsel ve kültürel olarak birlik oluşturmuş, biri birine karşı karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu ve kaderleri ve çıkarları ortak olan bir topluluktur. Bu toplulukta etnik hakların, toplumsal hakların ve yerel özelliklerinin gözetilmesi iç politikamızın esas noktalarındandır. İç yönetim teşkilatımızda bu esas noktanın halk yönetiminin en geniş anlamıyla layık olduğu gelişme düzeyine vurdurulması politikamızın gereklerindedir. Ancak dış düşmanlara karşı her zaman birlik içinde ve uyumlu olmak zorunludur. (1 Mart 1922, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. cilt, 2. baskı, s. 221.).

Misak-ı Milli ve diğer anayasal belgelerle, devletin "çok etnili", "çok toplumlu" ve "çok bölgeli" temelde yeniden yapılandırılması projesinin oluşturulan fikri temelleri, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun çıkarılması ile yasal bir zemine oturtuldu. Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti adına "Kürdistan hakkında" başlığı altında El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği "talimat", bu projenin sözde kalmadığı, uygulamaya konması yönünde adımların da atıldığını göstermektedir:

Kürdistan Hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti'nin El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na Talimatıdır:

1. Yavaş yavaş bütün ülkede, halk kitlesinin geniş ölçüde ve doğrudan doğruya ilgili ve etkili olduğu yerel yönetimlerin oluşturulması, iç politikamız gereğidir. Kürtlerin yerleşik olduğu bölgede ise hem iç politikamız ve hem de dış politikamız gereğince yavaş yavaş yöresel bir yönetim kurulmasını gerekli görüyoruz.

2. Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı bütün dünyada kabul edilen bir prensiptir. Biz de

bu prensibi kabul ediyoruz. Tahmin edileceği gibi, Kürtlerin bu zamana kadar yerel yönetimlerine ilişkin örgütlenmelerini tamamlamış ve liderlerinin ve nüfuzlu kişilerinin bu amaç doğrultusunda tarafımızdan kazanılmış olması ve oylarını verecekleri zaman kendi kaderlerine zaten sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi altında yaşamaya aday olduklarını ilan etmelidirler. Kürdistan'daki bütün meselelerin bu amaca dayanan politikaya yönlendirilmesi Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na aittir.

3. Kürdistan'da Kürtlerin Fransızlar ve özellikle Irak sınırında İngilizlere karşı düşmanlığını silahlı çatışma ile düzeltilmesi mümkün olmayacak boyutlara vardırarak ve yabancılarla Kürtlerin antlaşmalarına engel olmak, yavaş yavaş yerel yönetimlerin kurulmasının koşullarını oluşturmak ve bu suretle kalben bize bağlanmalarını sağlamlaştırmak gibi genel prensipler olarak kabul edilmiştir.

4. Kürdistan'ın iç politikası, Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından oluşturulacak ve yönetilecektir. Cephe Kumandanlığı bu konuda Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile ilişki kurar, vilayetler tarafından izlenecek yolu düzenleyip oluşturacağından, idari yöneticilerin bu hususta başvuracakları makam da Cephe Kumandanlığı'dır.

5. El-cezire Cephe Kumandanlığı, idari ve adli veya mali değişiklikler ve iyileştirmelere gerek gördükçe, bunun uygulanmasını hükümete önerir.

El-cezire Cephe Kumandanı Tuğgeneral Nihad Paşa Hazretleri'ne.

Kişiyeye özel.

Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından zat-ı devletlerine mahsus olmak üzere Kürdistan hakkında düzenlenen talimat yukarıda olduğu gibi tebliğ olunur. (Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal. 22 Temmuz 1922 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c: 3, sh: 551, İşbankası Kültür Yayınları.)

İttihat ve Terakki Partisi iktidarıyla birlikte, devletin resmi ideolojisi olarak benimsenen ırkçı Türk milliyetçiliği, Mütareke döneminde terk edildi; daha doğrusu terk edilmek zorunda kalındı. Resmi söylemde ittihatçı ırkçı pervasızlık yerini, etnik farklılıkları gözeten aşırı bir hassasiyete bırakmıştı. İttihatçıların dillerinden düşürmedikleri, "Türk", "Türkiye" gibi Türk milliyetçiliğini çağrıştıracığı endişesiyle yerini, "Osmanlı", "anasır-ı İslam" sözcüklerine bırakmıştı.

Mustafa Kemal'in İstanbul gazetecileriyle yaptığı İzmit Kasrı görüşmesinde Gazeteci Ahmet Emin Bey'in (Yalman) Kürt meselesiyle ilgili sorusuna verdiği cevap, yönetimin bu meselenin çözümüne ilişkin "muhtariyetçi" görüşünü yansıtan bir başka önemli tarihsel belge niteliğindedir:

Ahmet Emin Bey: Kürt meselesine değinmişsiniz. Kürtlük meselesi nedir? İç bir mesele olarak değinirseniz çok iyi olur.

Gazi Paşa: Kürt meselesi, bizim yani Türklerin çıkarlarına rağmen olarak kesinlikle söz konusu olamaz. Çünkü bildiğiniz gibi bizim milli sınırlarımız içinde mevcut Kürt unsuru öyle bir biçimde yerleşmiştir ki, sınırlı bazı yerlerde yoğunluk oluşturmaktadır. Fakat yoğunluklarını yitire yitire ve Türk unsurunun içine gire gire öyle bir sınır oluşmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istenirse Türkü ve Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Faraza, Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a, Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir sınır aramak gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürt aşiretlerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu nedenle başlı başına bir Kürtlük düşünmektense Bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir nevi yerel özerklikler oluşturulacaktır. O halde hangi vilayetin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu edildiğinde onları da birlikte ifade etmek gerekir. İfade edilmedikleri zaman, bundan kendilerine ait mesele ortaya çıkarmaları her zaman söz konusudur. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin, hem de Türklerin yetki sahibi vekillerinden oluşmaktadır ve bu iki unsur bütün çıkarlarını ve kaderlerini birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmeye kalkışmak doğru olmaz. (16-17 Ocak 1923, İstanbul Gazetecileri'yle İzmit Kasrı Görüşmesi, Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları [1923]. Kaynak Yayınları, 1993).

Türk Milliyetçiliğinden Geri Adım Atılıyor

İttihat ve Terakki Partisi iktidarıyla birlikte, devletin resmi ideolojisi olarak benimsenen ırkçı Türk milliyetç-

İrkçi Türk milliyetçiliğinin faturası o kadar ağır olmuştur ki, Osmanlı/Türk yönetimi, ittihatçıların uzaklaştırdığı Kürtleri

iligi, Mütareke döneminde terk edildi; daha doğrusu terk edilmek zorunda kalındı. Resmi söylemde ittihatçı ırkçı pervasızlık yerini, etnik farklılıkları göze-

ten aşırı bir hassasiyete bırakmıştı. İttihatçıların dillerinden düşürmedikleri, "Türk", "Türkiye" gibi sözcükler Türk milliyetçiliğini çağrıştıracak endişesiyle yerini, "Osmanlı", "anasırı-İslam" sözcüklerine bırakmıştı. "Türk" adı ancak diğer etnik İslam unsurlarıyla birlikte, onlarla eşit bir statüde ve oldukça sınırlı bir biçimde kullanılıyordu. Yönetim çevreleri benimsedikleri bu yeni üslupla, bir yandan ittihatçıların ürkütükleri farklı etnik İslam unsurları yeniden kazanmaya çalışırken, bir yandan da ittihatçılara şiddetle karşı olan İtilaf Devletleri'ni hoş tutmaya çalışıyorlardı. İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa ile ARMHC Temsil Heyeti üyeleri Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beyler arasında imzalanan I. Amasya Protokolü'nün birinci maddesinde yönetimin her iki kanadı, İttihat ve Terakki Partisi ve onun ideolojisi karşısındaki ortak duyarlılıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdi:

Milli birlik, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması hatta bazı belirtilerinin öne çıkması siyasette oldukça zararlıdır, çünkü İtilaf Devletleri'yle gayri müslim teb'a bu meslek ve bu fikrin aleyhindedirler ve bu halin vatan için felaket nedeni olacaktır ve konferansa olumsuz etki yapacağını temsilciler ortak bir dile açıklamaktadırlar. Bölgede koşullar yalana, tahrifata ve yanlış anlamaya oldukça elverişli olduğundan en ufak bir hareket ve davranıştan dahi sakınmak gerekir.

Farklı din ve etnik topluluklardan oluşan bir imparatorluk devleti olan Osmanlı'nın etnik bir kimliği yoktu. Osmanlı'nın resmi dini İslam'dı, ama "ehl'i kitab" dinlere, İslam'ın "zimet akdi" çerçevesinde varlıklarını sürdürmelerine imkan veriliyordu. İttihatçılar Osmanlı toplumunun tarihten gelen dengelerini altüst etmişlerdi. Devletin resmi ideolojisi olarak benimsenen Türk-İslam sentezi, tarih boyunca aynı topraklar üzerinde barış içinde birlikte yaşayan farklı dinsel ve etnik unsurların koca İmparatorluğun çatısı altında barınmalarına imkan bırakmıyordu. I. Dünya Savaşı İttihat ve Terakki yönetimi gibi onun ideolojisinin de sonu oldu. Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı İmpara-

ve diğer etnik unsurları kendisine çekmek için, 1876 Kanun-i Esasisi'nde yer alan, "Devletin resmi dili Türkçe'dir" düzenlemesine (mad. 18), 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da yer verme cesaretini göstermemişti.

torluğu sadece dış nedenlerle değil, iç nedenlerle de parçalanma noktasına gelmiş bulunuyordu.

İrkçi Türk milliyetçiliğinin faturası o kadar ağır olmuştur ki, Osmanlı/Türk yönetimi, ittihatçıların uzaklaştırdığı Kürtleri ve diğer etnik unsurları kendisine çekmek için, 1876 Kanun-i Esasisi'nde yer alan, "Devletin resmi dili Türkçedir" düzenlemesine (mad. 18), 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da yer verme cesaretini göstermemişti. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevadinin Tavzihan Tadiline Dair Kanun'la (29 Ekim 1923), 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılarak, Türkçe'nin resmi dil olarak yeniden Anayasa'ya konması için, Lozan'da uluslararası güçlerin Türk milliyetçiliğine yeniden vize vermelerini ve Türkçe'nin devletin resmi dili olduğu düzenlemesine Lozan Antlaşması'nda zikredilmesini (24 Temmuz 1923) bekle-meleri gerekmişti.

Misak-ı Milli'de Millet Kavramı

Arapça "millet"den gelen Türkçe'deki "millet" sözcüğü, "bir inanca, bir dine mensup olan topluluk" anlamına gelmektedir. Geleneksel Osmanlı sisteminde Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler farklı milletler sayılıyorlardı. Birbirinden kalın duvarlarla ayrılan Hıristiyan mezhepleri de zamanla, Osmanlı millet sistemi içinde farklı millet statüsüne sahip oldular. Tanzimat sisteminde, Hıristiyan mezheplerinin de ayrı millet statüsünde sayılmasıyla kalınmadı, aynı mezhebin içindeki farklı etnik guruplar da bu statüden yararlandırıldılar. Millet kavramı batıda olduğu gibi Tanzimat döneminde Osmanlı'da da dinselikten etnisiteye doğru bir evrim yaşadı.

Osmanlı sisteminde millet kavramı, toplumun İslam kesimi bakımından resmi olarak, geleneksel anlamını korurken, Batı'da gelişen milliyetçilik akımı, Osmanlı İslam toplumunu oluşturan farklı etnik toplulukları da etkiliyordu. 19. yy. sonlarında Araplar, Arnavutlar ve Kürtler arasında "İslam milleti" kavramını zorlayan milliyetçi gelişmeler, etkisini duyurmaya başladı. Bu gelişmeler karşısında bazı Osmanlı aydınları ve bürokrasi, "Türk-İslam Sentezi" adı altında alternatif milliyetçilik akımını geliştirdiler. Yerel milliyetçilikler başlangıçta

batıda olduğu gibi demokratik bir içerikle gelişirken, egemen Türk milliyetçiliği, ırk esasına dayalı olarak, bir yandan geriye kalan Osmanlı topraklarını etnik farklılıklardan arındırmaya çalışıyor, bir yandan da Rusya'nın egemenliği altındaki Türk-İslam toplumlarını çatısı altına alarak yeni bir cihan İmparatorluğu hayali peşinde koşuyordu.

İttihat ve Terakki Partisi'nin resmi ideoloji olarak kabul ettirdiği "Türk-İslam sentezi", Osmanlı-İslam millet sisteminden bir uzaklaşmaydı. İttihat ve Terakki Partisi ideologlarının, Türk milliyetçiliğini öne çıkararak İslam'a egemen kılan bu teorisi, Osmanlı-İslam toplumu bakımından da millet kavramının etnisiteye doğru evrilmesinin bir örneği idi. Emperyal bir zihniyeti temsil eden "Türk-İslam sentezi"nde Osmanlı toplumunda (gayrimüslim- İslam ayırımı gözetilmeksizin) hiçbir farklı etnik unsurun varlığına izin verilmiyordu.

Büyük hayallerle katıldıkları I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan ve bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma noktasına getiren İttihatçılar, sadece uluslararası ilişkiler bakımından değil, Osmanlı toplumunun iç ilişkilerinde de telafisi imkansız zararlara yol açmışlardı. Ermeniler'e ve Kürtler'e karşı I. Dünya Savaşı yıllarında yürütülen soykırımlar, Arap aydınlarına karşı Şam'da Cemal Paşa'nın gerçekleştirdiği cinayetler, ittihatçıların ve savundukları ırkçı "Türk-İslam sentezi"nin sonuçlarıydı. Kısa sürede kendisini toparlayarak vaziyete yeniden el koyan Osmanlı/Türk bürokrasisi bu zihniyetle, dağılma noktasına gelen devleti yeniden toparlamanın mümkün olmadığını görüyordu.

Osmanlı/Türk bürokrasisinin, dağılmaya yüz tutan Osmanlı toplumlarını birarada tutmak için ittihatçıların Türk-İslam Sentezi adı altında egemen kıldıkları ırkçı milliyetçiliği terk ederek "çok etnili", "çok toplumlu" ve "çok bölgesel" yeni bir toplum ve devlet modeli benimsendiğini ilan etmesi için en uygun yer, önemli bir Kürt Merkezi olması, I. Dünya Savaşı yıllarında etnik boğuşmalara sahne olması ve Kürdistan'da kurulması düşünülen Ermeni Devleti'ne karşı ortak duruş mesajının verilmesi bakımından Erzurum'du. Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ayrılmasından kısa bir süre önce, İs-

Mütareke dönemi anayasal belgelerinde iç içe geçmiş iki millet kavramının yer aldığı görülür: Birincisi, etnik temele dayalı modern millet" (Türk Milleti, Kürt Milleti), ikincisi din temeline dayalı "geleneksel milletin" (İslam milleti). Mütareke dönemi anayasal belgelerinde din esasına dayalı geleneksel millet kavramı ile modern millet kavramlarının bir arada yer aldığı, söylenebilir.

tanbul'da kurulan VŞMHMC'nin, aceleyle Erzurum Şubesi'ni kurması ve şubenin kongre kararı alarak Mustafa Kemal'in İstanbul'dan bu kongreye katılmak üzere yola çıkması, çok önceden düzenlenen senaryonun gerekleriydi. Erzurum'da VŞMHMC Kongre'si sonucunda yayımlanan bildiri ün birinci maddesinde dile getirilen ve yukarıda sözünü ettiğimiz devletin "çok etnili", "çok toplumlu" ve "çok bölgesel" bir temelde yeniden yapılandırılacağına ilişkin tarihi karar, daha sonra bu dönemde kabul edilen anayasal belgelerin ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temelini oluşturdu.

Mütareke dönemi anayasal belgelerinde iç içe geçmiş iki millet kavramının yer aldığı görülür: Birincisi, etnik temele dayalı "modern millet" (Türk Milleti, Kürt Milleti), ikincisi din temeline dayalı "geleneksel millet" (İslam milleti). Mütareke dönemi anayasal belgelerinde din esasına dayalı geleneksel millet kavramı ile modern millet kavramlarının bir arada yer aldığı, söylenebilir.

Mütareke döneminin "millet sistemi"nin Tanzimat'tan ayrılan bir diğer özelliği de "gayrimüslimler" in statüsüdür. Tanzimat sisteminde gayrimüslim toplumlar millet statüsünde sayılırken, Mütareke ve onu izleyen cumhuriyet sisteminde bu topluluklar "azınlık" statüsünde sayıldılar.

Misak-ı Milli'den Verilen Tavizler

Osmanlı/Türk yönetimi içerde olduğu gibi uluslararası ilişkilerinde de çatışmacılıktan uzak duruyordu. Bu nedenle de Mondros Mütarekesi'nin sınırlarını devletin yeni sınırları kabul ederek uluslararası güçlerle uzlaşmacı bir tutum içine girdi. Her ne kadar Misak-ı Milli'de, Mütareke sınırları içinde yer alan topraklar için, "Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşik bulunduğu toprakların tümü gizli olarak ya da hükmen hiçbir nedenle ayrılmayı kabul etmez" ifadesi yer alıyorduydu da, bizzat Misak-ı Milli'nin metninde bu sınırlar konusunda da çok ısrarlı olunmadığı anlaşılmaktadır. Birinci maddesinden Misak-ı Milli sınırları içinde sayılan Arap toprakları ve ikinci maddesinde yer alan "Elviye-i Selase" (Üç Livâ; Kars, Batum, Ardahan) için, bu bölgelerde re-

ferandum yapılmasını ve halkının ayrılmaktan yana oy kullanmaları halinde, bu toprakların Osmanlı Devleti'nden ayrılabilceği kabul ediliyordu. Nitekim daha sonra Türk yönetimi

Lozan'da, referanduma dahi gitmeden Arap topraklarının tamamen ayrılmasını kabul etti. Mondros Mütarekesi ile Batum Gürcistan'a, Kars ve Ardahan da Ermenistan'a verilmişti. Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan bu toprakları daha sonra yapılan Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1923) antlaşmalarıyla Kars ve Ardahan Ermeniler'den geri alınırken, Batum Gürcistan'a bırakıldı.

Yönetim Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Kürdistan'ın da yasal prosedür içinde ayrılmasını redetmiyordu. Mustafa Kemal'in yukarıda aktardığımız, El-cezire Cephe Kumandanı Nihat Paşa'ya, "Kürdistan Hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti'nin El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na Talimatıdır" başlıklı kararın ikinci bendinde, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı bütün dünyada kabul edilmesi nedeniyle kendilerinin de bu prensibi kabul ettiklerini bu nedenle de Kürtlerin ilerde kendi geleceklerini özgürce tayin etmeleri için referandum yapılacağı belirtilmektedir. Osmanlı/Türk yönetimi, bir kısım Anadolu topraklarının Yunasitan'a verilmesi ve İstanbul'un uluslararası bir statüye kavuşturulması ile Vilayati Şarkiye (Kürdistan)'ın bir kısım toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasıyla, yine Kürdistan topraklarının bir kısmının Irak Devleti'ne bağlanmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Osmanlı/Türk yönetimi eğer Kürdistan topraklarının ille de ayrılması söz konusu olursa, bu topraklarda Ermenistan Devleti'nin yerine, Kürdistan Devleti'nin kurulmasını tercih ediyordu.

Musul Vilayeti'nin İngilizlerin isteği üzerine Irak Devleti'nin egemenliğine bırakılması, Misak-ı Milli sınırlarının bir başka ihlaliydi. Yönetim, her vesilerle bu toprakların Kürtler'e ait olduğunu ve Kürtler'le Türklerin "dinen, irfanen ve emelen" (dinsel, kültürel ve amaçları bakımından) birlik oluşturduklarını savunarak, "Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşik bulunduğu bu topraklar, bir bütün olarak gizli ya da hükmen hiçbir biçimde ayrılma kabul etmez" deniyorsa da, yönetimin Misak-

Misak-ı Milli Arapça iki sözcükten oluşan bir terkip; milli, "millete ait", "milletle ilgili", "ulusal" anlamına geliyor. Misak ise sözleşme anlamında. Misak latince "foedus" sözcüğüyle eş anlamlı. Latince bu sözcükten türeyen "federalizm" ise, işbirliği yapmak üzere birlik oluşturma anlamına gelmektedir. Misak-ı Milli'yi, Milletler sözleşmesi federal sözleşme olarak yorumlanabilir.

edilen Musul Vilayeti olarak adlandırılan Güney Kürdistan toprakları İngiltere'nin egemenliğindeki Irak Devleti'ne bırakıldı.

Kürtlerin Statüsü

Başkan Wilson'ın 14 Nokta'sında savunduğu ulusların kaderlerini tayin hakkı ilkesine göre, "imparatorluk-devlet"lerin tasfiye edilerek yerine, ulus-devlet"lerin kurulması görüşü, I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası bir ilke olarak benimsendi. Bu ilke gereğince Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi de gündemdedi. Bu uluslararası tercihin karşısında imparatorluğu ayakta tutmanın artık mümkün olmadığını çok iyi bilen Osmanlı yönetimi, hiç değilse Mondros Mütarekesi'yle çizilen sınırlar içinde kalan toprakları elde tutmak istiyordu; çünkü bu toprakların da ulus-devlet esasına göre bölünmesi söz konusuydu. Mütareke sınırları içinde kalan Vilayati Şarkiye'de (Kürdistan), Bağımsız Ermenistan ve Özerk Kürdistan devletlerinin kurulması; İzmir ve dolaylarının özel bir statüye kavuşturulması, hatta daha sonra Yunanistan'a bağlanması, İstanbul'un uluslararası bir statüye kavuşturulması; Karadeniz'de bir Pontus Devleti'nin kurulması planlanıyordu. Bu projelerin gerçekleşmesi ise Türk varlığının sonu olacaktı. Savaşın yenik çıkmış, orduları ve yönetim mekanizması çökmüş, toprakları büyük oranda işgal edilmiş bir devletin, kendisini bekleyen bu sondan kurtarmasının tek yolu, farklı etnik unsurlardan oluşan İslam toplumların ortak bir tutum benimsemelerini sağlamak için, bu toplumların, etnik, toplumsal ve bölgesel farklılıklarından doğan haklarının tanınması ve bu hakların güvence altına alınmasıyla mümkün olabilirdi. Misak-ı Milli işte bu ihtiyacın sonucunda doğmuştu. Misak-ı Milli Arapça iki sözcükten oluşan bir terkip; milli, "millete ait", "milletle ilgili", "ulusal" anlamına geliyor. Misak ise sözleşme anlamında. Misak latince "foedus" sözcüğüyle eş anlamlı. Latince bu sözcükten türeyen "federalizm" ise, işbirliği yapmak üzere birlik oluşturma anlamına gelmektedir.

Misak-ı Milli, Milletler sözleşmesi federal sözleşme olarak yorumlanabilir.

Osmanlı/Türk yönetimi hiçbir zaman Kürtlerin ve diğer İslam etnik ve toplumsal unsurların statüsünün ne olacağı konusunda ayrıntılı ve net bir belirleme yapmadı. Mustafa Kemal, yukarıda aktardığımız bir konuşmasında bunun nedenini şöyle açıklıyor: “Doğal olarak buna ait ayrıntılar ve açıklamalar yoktur. Çünkü bu ayrıntılar ve açıklamalara girmenin zamanı da değildir. İnşallah varlığımız güvence altına alındıktan sonra (inşallah sesleri) kardeşler arasında çözümleneceğinden, bırakılmış ve ayrıntıya girilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede içkindir”. Yönetim, öne sürüldüğü gibi vakiti olmadığı için mi, yoksa ilerde atılan bu adımları geri almayı düşündüğü için mi ayrıntıya girmemişti? Bizce ikincisi doğru. Ancak Mustafa Kemal’in ifade ettiği gibi ayrıntılar dönemin anayasal belgelerinde ve kendisinin ve diğer önde gelen devlet adamlarının açıklamalarında “içkindir”. Bu belgelerden yola çıkarak belirlemelerde bulunmak mümkün.

Yukarıda aktardığımız Mütareke dönemi anayasal belgeleriyle, Mustafa Kemal’in açıklamaları birlikte değerlendirildiklerinde, kurulacağı vadedilen yeni devlet bünyesinde Kürtlerin statüsü konusunda dönemin üç ayrı evresinde, üç farklı yapılanma modelinin, söz konusu edildiğini tespit ediyoruz: Birincisi Federal bir yapılanma; ikincisi yerel ve sınırlı bir bölgesel özerklik; üçüncüsü sadece vilayetlere ve nahiyelere tanınan yerel yönetim.

Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirimleri, Amasya Protokolü ve Misak-ı Milli birlikte incelendiklerinde, bu anayasal belgelerin farklı etnik ve toplumsal unsurlarla bölgeler arasındaki ilişkileri ele almış biçimi, federal bir devlet biçimine denk düşen bir anlayışı yansıttığı görülür. Bu belgelerde hiçbir etnik ya da toplumsal unsura ayrıcalık tanınmamakta, Türkler ve Kürtler ve diğer İslam etnik toplumlar aynı statüde sayılmaktadırlar. Yukarıda aktardığımız Amasya Protokolü’nde “Osmanlı Devleti’nin düşünülen ve kabul edilen yeni sınırlarının, Türk ve Kürtlerin yerleşik oldukları toprakları kapsadığı” belirtilmektedir. Yine yukarıda aktardığımız

Mütareke dönemi anayasal belgeleriyle, Mustafa Kemal’in açıklamaları birlikte değerlendirildiklerinde, kurulacağı vadedilen yeni devlet bünyesinde Kürtlerin statüsü konusunda dönemin üç ayrı evresinde, üç farklı yapılanma modelinin söz konusu edildiğini tespit ediyoruz: Birincisi Federal bir yapılanma; ikincisi yerel ve sınırlı bir bölgesel özerklik; üçüncüsü sadece vilayetlere ve nahiyelere tanınan yerel yönetim.

Mustafa Kemal’in çeşitli konuşmalarında Protokol’ün bu ilkesine sık sık vurgu yapıldığını görüyoruz. Türk Milliyetçiliği’nin kurucusu Ziya Gökalp bir yazısında bu doğrultuda şu satırlara yer vermektedir:

“Milli Misakımız bize etnografik bir sınır çiziyor. Bu sınırın içine alınan yerler nerelerdir? İki milletin, yani Türkler’le Kürtlerin yerleşik oldukları yerler. Bu yazısında “Kürt Milleti”, “Türk Milleti” ayırımına da vurgu yapan Ziya Gökalp de Amasya Protokolü’nde ve Mustafa Kemal’in çeşitli konuşmalarında belirttiği, iki milleti bünyesinde barındıran bir devletten söz ediliyordu; bu da federal bir devlet modeline tekabül ediyordu.

Osmanlı/Türk yönetimi, geleneksel devletin yerine, devletin farklı etnik, toplumsal ve bölgesel özellikleri gözetilen anlayışı, demokrasi ve hukuk anlayışının sonucunda değil, Mustafa Kemal’in El-cezire Cephesi Kumandanlığı’na gönderdiği Talimat’ta da zikrettiği gibi uluslararası gelişmelerin zorlamasıyla benimsemek zorunda kalmıştı. Bu nedenle de şartlar elverdiği ölçüde yeniden geleneksel politikaya dönmeyi gözetilen yönetim, adımlarını hesaplayarak atıyordu. Bir yandan Kürtlerin ayrılarak bağımsız devletlerini kurmalarından ya da devletin yeniden yapılandırılarak Kürtlerin eşit haklar temelinde onun bünyesinde yer almalarından söz ederken diğer yandan onların politik bir güç olarak ortaya çıkmalarını engellemek için her türlü yönetime baş vurmaktan geri kalmıyordu.

1921’e gelindiğinde yönetim, kendisini 1919’da olduğundan daha az baskı altında hissettiyordu. Mustafa Kemal, Anadolu ve Kürdistan’a gelmesinden kısa bir sonra buradaki tüm muhalefet odaklarını kontrol altına aldı. Erzurum Kongresi’nde önde gelen Kürt feodal-dinsel temsilcileriyle bir kısım Kürt kökenli aydınların desteğini alan Mustafa Kemal, bu yerel güçlere Millet Meclisi’nde temsil olanağı sağlayarak, onların aracılığıyla Kürdistan’da insiyatifi ele geçirmişti. Uluslararası ilişkiler de artık eskisi kadar olumsuz değildi, Sovyetlerin sağladığı koşulsuz maddi ve manevi destek sayesinde kemalist Ankara yönetimini artık herkes hesaba katmak zorundaydı. Diğer yandan işgalci güçler, gerek kendi içlerindeki çıkar çatışmaları, gerek Sovyetlerin uluslararası

ilişkilerde yol açtığı altüst oluşlar, gerekse Anadolu ve Kürdistan'daki kıpırdanmalar nedeniyle kendilerini eskisi kadar rahat hissetmiyorlardı. Kemalistler herşeye rağmen İngiltere'nin başını çektiği uluslararası güçlere oldukça önem veriyor ve antlaşmazlıkları onlarla uzlaşarak çözmek istiyordu. Olayların ne getirip ne götüreceği kestirilmediği için yönetim her konuda olduğu gibi, Kürt meselesi konusunda da köklü geri adımlar atmaktan kesinlikle uzak duruyordu. Ankara yönetimi Sevr'i kabul etmemişti ama henüz yürürlükteydi. Bu iç ve dış politik koşullar altında yürürlüğe konan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirimleriyle Amasya Protokolü ve Misak-ı Milli'de federatif bir yapılanma tarif eden devlet projesinin yerine, vilayet ve nahiyelerin yerel yönetimi ile bunun üstünde "umumi müfettişlik" adı altında merkeze sıkı sıkıya bağlı bölgesel bir özerklik biçiminde ifadesini bulan daha geri bir çözüm öngörülüyordu.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre vilayet, kaza ve nahiyeden oluşan idari örgütlenme sisteminde, vilayet ve nahiyeye özerklik tanınıyordu. Bu Kanunu'na göre "yerel işlerde manevi şahsiyete ve özerkliğe sahip" olacak olan vilayet, "dış ve iç siyaset, şer'i, adli ve askerî işler, uluslararası ekonomik ilişkiler ve hükümetin genel önerisiyle birden fazla vilayeti ilgilendiren hususlar ayrık olmak üzere; Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılacak kanunlar gereğince Vakıflar, Üniversiteler, Milli Eğitim, Sağlık, Ekonomi, Ziraat, Bayındırlık, Sosyal Yardımlaşma, işlerin düzenlemesi ve yönetilmesi, kurulacak olan vilayet meclislerinin yetkisi içinde" (mad. 11) olacaktı. İdari ve güvenlikle ilgili bir idari birim sayılan kazalar vilayetlere tanınan bu statünün dışında tutulmaktaydı (mad. 15). Vilayetlerle birlikte özerk bir statü tanınan nahiyeler, "özel yaşamında özerkliğe sahip bir manevi şahsiyet" (mad.16.) olarak kabul edilen "Nahiye'nin bir meclisi ve bir yönetim kurulu ve bir de müdürü" olacaktı (mad. 17.). Nahiye meclisi, nahiye halkınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden oluşacaktı (mad. 18.). "Yönetim kurulu ve nahiye müdürü ise nahiye meclisi tarafından belirlenecekti (mad.). "Nahiye meclisi ve yönetim kurulu idari, iktisadi ve mali yetkilere sahip olup, bu yetkilerin derecesi özel kanun-

Talimat'ta göze çarpan ilk özellik, Kürt meselesinin toprak esasına dayalı olarak özerklik temelinde ele alınmasıdır. Talimat'ın birinci bendinde, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda olduğu gibi, ikili bir özerklik sistemi söz konusu edilmektedir: Birincisi, aşamalı olarak tüm ülkede vilayetler ve nahiyeler temelinde uygulanacak "yerel özerklik"; ikincisi, Kürdistan'da uygulanacak "bölgesel özerklik".

larla düzenlenmesi öngörülüyordu (mad. 20). "Nahiye bir veya birkaç köyden oluşacağı gibi bir kasaba da bir nahiye" sayılıyordu (mad. 21).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Vilayet, Kaza ve Nahiye'den oluşan idari birimlerin dışında "umumi müfettişlik" adı altında bir bölgesel idari sisteme de yer verildiği görülmektedir (Mad 22). Söz konusu düzenlemede vilayetler "ekonomik ve toplumsal ilişkileri itibarıyla birleştirilerek umumi müfettişlik birlikleri oluşturulur"⁽¹⁾ demektir. Bu bölgelerde "genel olarak güvenliğin sağlanması, kamu işlemlerinin denetlenmesi, umumi müfettişlik bölgesindeki vilayetlerin ortak işlerinde uyumun düzenlenmesi görevleri umumi müfettişlere veriliyordu. Umumi müfettişlerin devletin genel görevleriyle bölgesel yönetimlere ait kararları sürekli denetleyeceği (mad. 23) düzenleniyordu.

Mütareke döneminde Kürtler'e bölgesel özerklik verilmesi konusunda vaadlerin hayata geçirilmesi doğrultusunda bazı adımların atıldığını tespit ediyoruz. Millet Meclisi Vekiller Heyeti adına Meclis Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal'in Kürdistan'da "bölgesel yönetim" in kurulması için gerekli hazırlıkların yapılması için El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği "talimat", Mütareke döneminde Kürdistan'a özerklik tanınması doğrultusunda atılan resmi adımların günümüze kalabilen belki de en önemli belgesidir.

Mustafa Kemal vekiller heyeti adına El-cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'ya Kürdistan'da bölgesel özerklik çalışmasını başlatması doğrultusundaki talimatı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesinin tanıdığı yetkiye dayanıyordu.

Talimat'ta göze çarpan ilk özellik, Kürt meselesinin toprak esasına dayalı olarak özerklik temelinde ele alınmasıdır. Talimat'ın birinci bendinde, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda olduğu gibi, ikili bir özerklik sistemi söz konusu edilmektedir: Birincisi, aşamalı olarak tüm ülkede vilayetler ve nahiyeler temelinde uygulanacak "yerel özerklik"; ikincisi, Kürdistan'da uygulanacak "bölgesel özerklik". Vilayetler ve nahiyeler düzeyinde

İngilizlerle tüm ihtilaflarına rağmen Mütareke döneminde onlarla küçük bir silahlı çatışmaya girmekten dahi kaçınan Kemalistler Kürt liderleri Mahmut Berzenci'yi ve Simko'yu silahlandırarak İngilizler'e saldırtması bu politikanın ürünüydü.

uygulanacak yerel özerkliği "iç siyasetin gereği olarak" benimsendiği belirtilirken, "Kürdistan"a tanınacak bölgesel özerkliğin, "hem iç hem de dış siyaset gereği" olarak benimsendiği belirtilmektedir.

Talimat'ın 2. bendinde milletlerin kaderlerini tayin hakkı ilkesinin evrensel olarak benimsendiğini, bu nedenle kendilerinin de bu ilkeyi benimsediklerini belirten "M. Kemal, Cumhuriyet'in ilanından sonra yürürlüğe konan politikalarından çok uzak, batı dünyasının ulaştığı demokrasi ve hukuk anlayışına uygun bir anlayışı sergiliyordu. Öyle ki yönetim, milletlerin kaderlerini kendilerinin belirlemesi hakkının gereği olarak Kürtlerin, ayrı mı birlikte mi yaşamaktan yana olduklarına karar vermeleri için, referanduma gidileceğinden, serbest iradeleriyle birlikte yaşamayı tercih etmeleri için, Kürdistan'da referandum yapıncaya kadar yerel yönetim örgütlenmesinin tamamlanmasını ve yöresel liderlerin ve nüfuzlu kimselerin desteğinin alınması için çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmekte; referanduma gidildiğinde halkın, kaderlerini belirleme hakkına zaten sahip olduğunu söyleyerek, bu nedenle de Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi altında yaşamayı tercih edeceklerdir, diyecek ölçüde incelenmiş bir demokrasi anlayışı sergiliyordu Mustafa Kemal.

Kürtlerin İngiliz ve Fransızlar'la işbirliği yaparak ayrılıp bağımsız devlet kuracakları korkusunun bugün olduğu gibi o dönemde de yaygın olduğunu bu dönemde yayınlanan belgelerden tespit ediyoruz. Mustafa Kemal'in bu herkesi şaşkırtan ince demokrasi ve hukuk anlayışı bu korkunun ürünüydü. Aynı korku ve kaygılara Mustafa Kemal'in El-cezire Cephe Kumandanlığı'na yazdığı "talimat"ta da yer verildiğini görüyoruz. Talimat'ın 4. bendinde bu korku şu sözlerle dile getirilmektedir: "Kürdistan'da Kürtlerin Fransızlar ve özellikle Irak sınırında İngilizler'e karşı düşmanlığını, silahlı çatışma ile düzeltilmesi mümkün olmayacak boyutlara vardırarak ve yabancılarla Kürtlerin antlaşmalarına engel olmak". İngilizlerle tüm ihtilaflarına rağmen Mütareke döneminde onlarla küçük bir silahlı çatışmaya girmekten dahi kaçınan Kemalistler, Kürt liderleri Mahmut Berzenci'yi ve Simko'yu silahlandırarak İngilizler'e saldırtması hangi politikanın ve hesapların ürünü olduğunu şimdi daha iyi anlıyoruz.

Talimat'ta, Kürdistan'ın iç politikasının Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından oluşturulacağı ve

yönetileceği ifade edildikten sonra, Cephe Kumandanlığı'nın bu konularda Büyük Millet Meclisi ile ilişki kuracağı ve vilayetler tarafından izlenecek yolu düzenleyip oluşturacağından, idari yöneticilerin bu konularda başvuracakları makamın Cephe Kumandanlığı olduğu belirtildikten sonra "talimat"ın beşinci bendinde El-cezire Cephe Kumandanlığı'nın, "idari, adli veya mali değişiklikler ve iyileştirmelere gerek gördükçe, bunun uygulanmasını hükümete önerir" denmektedir.

Talimat'tan açıkça anlaşıldığı gibi yönetim, vilayetlere ve nahiyelere tanıdığı demokratik işleyiş hakkını, Umumi Müfettişlik adı altında Kürdistan'da oluşturulacak özel "özerk" yapıdan esirgemekte ve onun, yetkilerini halktan almayan ve merkezi otoriteye bağlı, geniş yetkilerle donatılmış bir asker tarafından sıkıyönetim ya da günümüzdeki Olağanüstü Hal Bölgesi statüsünde yönetilmesini öngörüyordu.

Mustafa Kemal'in İzmit Kasrı'nda gazetecilerle yaptığı "mulakat"ta Ahmet Emin Yalman'ın Kürtler'le ilgili sorusuna verdiği cevap, M. Kemal'in El-cezire Cephe Kumandanı'na Kürdistan'da özerkliğin tesis edilmesiyle ilgili talimatından itibaren geçen altı ay içerisinde Kürt meselesi konusunda yönetimin geçirdiği fikri değişimi görmemiz bakımından ilginçtir.

Mustafa Kemal, El-cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'ya gönderdiği Talimat'ta, Kürdistan'da oldukça sınırlı bir özerklik sisteminden söz ederken, İzmit Kasrı konuşmasında, Kürtlerin bölgesel bir yoğunluk oluşturmadıkları gerekçesiyle, Kürt meselesinin bölgesel olarak değil, vilayetlere tanınacak özerklik çerçevesinde çözüme kavuşturulacağı belirtilmektedir.

Mustafa Kemal'in El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği "talimat"ta belirtildiği gibi, yönetim Kürt meselesi konusundaki politikasını, uluslararası gelişmelere göre belirliyordu. İmparatorluğun tasfiyesinin söz konusu olduğu koşullarda Kürtler'e karşı alabildiğince tavizkar bir tutum izleyen bu çevreler, uluslararası ilişkilerinde iyileşmeler söz konusu oldukça geri adımlar atarak, daha sınırlı çözümlerden söz ediyordu. Mustafa

Kemal'in "talimatı" gönderdiği tarihle, İzmir'te gazetecilerle yaptığı konuşma arasında altı ay gibi kısa bir zaman geçmişti ama, bu arada uluslararası ilişkilerde oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştı. En önemli gelişme Ankara'daki yönetimin Osmanlı Devleti'nin tek temsilcisi olarak Lozan Barış Konferansı'na (21 Kasım 1922) çağrılmış olmasıydı. Diğer yandan konferans açılır açılmaz Kürt meselesi masaya getirilmiş ve Türkiye'nin yapılan gizli görüşmelerde Musul konusunda taviz vermesi karşılığında Kürt meselesinin konferansın kapsamı dışına çıkarılması talebi kabul görmüştü. Kürt meselesi konusunda içerde insiyatifi elinde bulunduran Türk yönetiminin fazla endişeleneceği bir durum yoktu. Sünnen ağzı yanan Türk yönetimi yine de yoğurdu üfleterek yiyor, mesele üzerinde tam bir mutabakata varılmadan, Kürtlere yapılan taahhütleri bütünüyle geri almanın yanlış bir tutum olacağını düşünüyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, "özerklikçi" fikirlerini ilk olarak, "Halkçılık Programı"nda ortaya koymuşlardı. Halkçılık Programı'nda bu konuya ayrı bir yer verilerek, vilayetlerin "yerel işlerde manevi şahsiyet ve tam özerkliğe sahip" oldukları savunuluyordu. Bu programda, vilayet meclisi üyelerinin, "beşbin kişiye bir üye olmak üzere genel oyla vilayet halkı tarafından seçilecek üyelerden oluşması" ilkesi kabul edilerek, vilayet halkına "tam özerklik" verilmesi benimsenmişti. Halkçılık Programı'nın daha sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dönüştürülmesi ile ilgili kurulan özel komisyonda da bu yaklaşım aynen benimsenmişti. Meclis'te yapılan görüşmelerde, "tam özerklik" sözünden rahatsızlık duyan muhalefete Mustafa Kemal şu sözlerle cevap veriyordu: "Türkiye halkı etnik olarak, dinsel olarak ve kültür olarak birleşmiş, birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu, kaderleri ve çıkarları ortak olan bir sosyal topluluktur. Bu toplulukta etnik haklara, toplumsal haklara ve bölgesel koşullara saygı, iç siyasetimizin esas noktalarındandır. İç idari yapımızda bu esas noktanın, halk yönetiminin anlamına yaraşır gelişme düzeyine vardırılması siyasetimizin gereklerindedir." Mustafa Kemal'in bu kararlı tutumu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bu düzenlemesini önerildiği biçimde meclisten geçirmesi için yeterli olmamış, "tam özerklik" in "tam"ının metinden çıkarılmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. (Prof. İhsan GÜ-

Her şeyin bir bedeli vardı. Çok istedikleri Kürdistan'ın bir parçası olan Musul'u vererek İngilizler'i, Kürdistan'ın geriye kalan toprakları üzerinde kurulması düşünülen Ermenistan ve Kürdistan projelerinden vazgeçiren kemalistlerin, Mütareke döneminde Kürtler'e verdikleri sözleri unutmaları zor olmadı.

NEŞ, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele, C II, Son Meşrutiyet / 1919-1920, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, sh. 204, 1. baskı, 1998, Ankara.*

Mustafa Kemal Paşa, meclisin ikinci toplantı yılını açarken (1 Mart 1921), yaptığı konuşmada devletin yeniden yapılandırılması konusunda Misak-ı Milli ve 1921 Teşilat-ı Esasiye Kanunu ile benimsenen "özerklik" esasının yeni İdare-i Vilayet Kanunu ile birlikte uygulamaya konmasıyla, ülkenin iç gelişme koşullarının oluşacağını ifade ediyordu. Mustafa Kemal Meclis'in üçüncü toplantı yılını açarken (1 Mart 1922) yaptığı açılış konuşmasında, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin iç idare ve siyasette prensibinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci ve Misak-ı Milli'nin birinci ve beşinci maddelerinde gösterilen ilkeler olduğunu, "yönetim biçiminin" bağımsız, koşulsuz egemenliğine sahip olan halkın kaderini bizzat ve bilfiil belirlemesi esasına dayandığını" söyleyerek, "özerklik" sisteminin uygulamaya konması için Müfettiş-i Umumilik Kanun Lahiyası ile İdare-i Hususiye-i Vilayet ve İdare-i Nevahi (nahiyeler) Kanun Lahiyası adlı kanun tasarılarının meclise sunulduğunu belirttiikten sonra meclisteki konuşmasını, devletin yeniden yapılandırılması konusundaki "özerklikçi" görüşlerini vurgulayarak şu sözlerle devam ettirir:

(...) *Efendiler! Türkiye halkı irken veya dinen ve harsen, birlik halinde, biri birine karşı karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla dolu ve kaderleri ve çıkarları ortak olan bir sosyal topluluktur. Bu toplulukta etnik haklar, toplumsal haklar ve yöresel koşullara saygı, iç siyasetimizin esas noktalarındandır. İç idari teşkilatımızın bu esas noktanın, halk idaresinin en kapsamlı anlamda layık olduğu gelişme düzeyine ulaştırılması siyasetimizin gereğidir.* (Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923, sh.205, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. baskı, Temmuz 1997, Ankara).

Türklerin ve Kürtlerin Misak-ı Milli'si, Türklerin Misak-ı Milli'sine dönüşüyor

Her şeyin bir bedeli vardı. Çok istedikleri Kürdistan'ın bir parçası olan Musul'u vererek İngilizler'i, Kürdistan'ın

geriye kalan toprakları üzerinde kurulması düşünölen Ermenistan ve Kürdistan projelerinden vazgeçiren kemalistlerin, Mütareke döneminde Kürtler'e verdikleri sözleri unutmaları zor olmadı. Güçlü bir Kürt muhalefetine ortaya çıkmasını engelleyerek Kürt meselesinde insiyatifi elde tutmayı başarmıştı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Kürtler'e karşı başlatılan kimliksizleştirme hareketinin bir boyutunu da Kürt tarihi, kültürü, dili ve coğrafyasının yok edilmesi oluşturuyordu. Bunun için bir yandan bu doğrultudaki faaliyetler yasaklanırken, diğer yandan da bu konulardaki mevcut ortadan belgelerin kaldırılması kampanyası başlatıldı. Bu kampanya çerçevesinde Misak-ı Milli döneminde Kürtler lehinde kabul edilen düzenlemelerin ve resmi yetkililerin açıklamaları ve yazılan yazıların ortadan kaldırılması işlemleri da yürütöldü. Bir yandan, kütüphaneler ve özel arşivler Kürtler'le ilgili her türlü belgeden ve bilgiden arındırılırken, diğer yandan bilim adamları, ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir takım belgelerin çarpıtılması faaliyetini yürütüyordu. Misak-ı Milli bu belgelerin başında yer alıyordu

Misak-ı Milli'nin ve dönemin diğer anayasal belgelerinin temelde bir Türk-Kürt devleti kurulmasına bağlı olarak çok etnili", "çok toplumlu" ve "çok bölgele" bir millet ve devlet anlayışını ifade eden açık muhtevasına karar ve beyana rağmen, bir çoğu akademik kariyer sahibi Türk ve siyaset bilimcisi ve tarihçi, bilim adına bu belgeleri, Türk milliyetçiliğinin belgeleri olarak ilan etmekte sakınca görmüyorlardı.

Misak-ı Milli ve dönemin diğer anayasal belgelerini Türk milliyetçiliğinin belgeleri olarak ilan eden Türk bilim adamları, bu belgede yer alan İslam unsurlarının karşılıklı olarak birbirlerinin "toplumsal hakları" ile "bölgesel koşullarına" saygılı olunacağı ibarelerinden birkaç sözle de olsa söz ederken, bu toplumların karşılıklı olarak birbirlerinin "etnik hakları"na saygılı olacakları ibaresinden hiç söz etmemekte, adeta bu sözcükleri görmemezlikten gelmektedirler.

Türk milliyetçiliğinin yeniden sahneye çıkışının baş-

langıcıdır. Türk yönetimi Lozan'da aldığı uluslararası destekle, Mütareke döneminin anayasal belgeleri ile benimsenen devlet ve millet anlayışından vazgeçerek ırkçı Türk milliyetçiliğini yeniden devletin resmi ideolojisi olarak yürürlüğe koydu.

(1) Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yöneticilerinden Mehmet Şükrü Sekban Kahire'den Diyarbakir Mebusu Zülfü Bey vasiyetiyle Türk yöneticilerine, Kürt meselesinin çözölməsi için gönderdiği mektupta, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesini aktarırken zikredilen bir sözcüğün, anayasanın elimizdeki latin harflerine çevrilen metninde yer almadığını tespit ettik. Mehmet Şükrü Sekban'ın mektubunda Anayasa'nın bu maddesinde, "umumi müfettişlik"lerin kurulmasında yukarıda belirttiğimiz "ekonomik" ve "toplumsal" koşulların yanında "dil" koşulundan da söz edilmektedir. Söz konusu mektupta 1922 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesiyle ilgili sözler aynen şöyledir: "Misak-ı Milli gayri Türk bir camianın vücudundan bizi haberdar ediyor. Bu camianın şerait-i ictimaiyesi ayrı. O halde Teşkilat-ı Esasiye Kanunnamesi'nin 22. maddesine müracaat ile; aralarındaki münasabat-ı iktisadiye ve ictimaiye ve lisaniyeye nazaran vilayetleri birleştirerek Müfettiş-i Umumilik mntikaları ihdas' edilir. Mesele basit. Ekseriyette Kürtlerin sakin oldukları havaliyi 22. maddenin tarifati vechile birleştirilim, Müfettiş-i Umumilik ihdas edelim (Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri, hazırlayan Mehmet Bayrak, Özge Yayınları, 1994, Ankara, sh.37. Kürtler Türkler'den ne istiyorlar, Nafia Vekili ve Diyarbakir Mebusu Feyzi Beye Doktor Şükrü Mehmet Bey'in Bir Mektubu, Tabii ve Näsiri M.A., Kahire, 1923.)

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesi konusundaki, kanunun elimizdeki latin harflerine çevrilmiş bulunan metinle, Mehmet Şükrü Sekban'ın "Mektub"u arasındaki farklılığın nereden kaynaklandığını tespit etmek için metnin aslına ulaşma çabamız fayda sağlamadı. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk metni yer alması gereken Meclis Zabıt Cerideleri'nin aslının mevcut olmadığını tespit ettik. O dönemde henüz latin alfabesi kabul edilmediği halde 1921 Teşkilat-ı Esasiye zabıt ceridelerinin latin alfabesiyle basılmış olması bu ceridelerin sonradan basıldığını göstermektedir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Lozan Antlaşması'ndan sonra yapılan değişiklik metninde "lisaniye" sözcüğünün Anayasa metninden çıkarıldığına dair bir değişiklik kaydına rastlamadık. Bu durumda iki ihtimalden söz edilebilir: Birincisi Anayasa'nın bu maddesinin meclisin gizli bir görüşmesinde değişikliğe uğradığı; ikincisi kanunun orijinal metninin dilinin sadeleştirilmesi adı altında içeriğinde değişiklik yapıldığı.

Kimin Misak-ı Millisi'ydi?

Fikret Başkaya

Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep Anasır-ı İslamiye'dir. Samimi bir mecmuadır. İşte, hudud-u millimiz budur dedik ! Mustafa Kemal

Osmanlı İmparatorluğu transetnik bir imparatorluktu. Aslında prekapitalist dönemin tüm imparatorlukları, krallıkları, devletleri transetnik sosyal formasyonlardı. Zaten, ulusçuluğun henüz tarih sahnesine çıkmadığı bir tarihsel dönemde, söz konusu sosyal formasyonların transetnik olmaları değil, olmamaları şaşırtıcı olurdu. Dolayısıyla farklı etnik, dinî, kültürel mensubiyeti olan topluluklar, kavimler, "milletler" bir arada yaşıyorlardı. Ancak ulus-devlet olgusunun tarih sahnesine çıktığı 1648 'Westfalya Barışı' sonrasında transetnik yapılar bir sorun olarak algılanmaya başlandı. Osmanlı İmparatorluğu tarihte eşine pek az raslanır bir etnik, dinî, kültürel çeşitliliği temsil ediyordu. Sultan İkinci Mahmut'un ulusçuluğun giderek önem kazandığı XIX'uncu yüzyılın ilk yarısında bile: *"Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim"* dediği biliniyor. Osmanlı tipi sosyal formasyonlarda transetnik yapı devlet ve egemenlik anlayışıyla çelişmediği gibi, egemenliğin yerleşip sürdürülmesi için "arzulanır bir şey" olarak bile görülüyordu. Söz konusu sosyal formasyonların mantığının ve sürekliliğinin anlaşılmasında önemli olan bu sorun üzerinde burada daha fazla durmamız gerekmiyor.

Osmanlı İmparatorluğu genişlemesinin ve 'yükselişinin' zirvesine XVI'ncı yüzyılın ilk üç onyılıının sonunda ulaştı (1529) ve o tarihten sonra gerileme, toprak kaybı ve Avrupa'dan

kovulma dönemine girildi. Gerilemenin, 'bozulmanın' ve toplumsal çürümenin gerisinde de başlangıçta geçerli 'düzenen' uzaklaşılmasının yattığı düşüncesi hakimdi. Dolayısıyla kötü gidişten çıkışın da ancak 'Hülefayı Raşidin' dönemine dönmekle mümkün olabileceği görüşü hakimdi. Oysa tarihte geriye dönüş yoktur. Sorunun çözümünün 'geriye dönüşte' olmadığı anlaşılınca da, 'yenilik hareketleri' de denilen Batı'dan kurum ve kural ithal etme süreci başlatıldı ve işe ordu'dan başlandı... Ama, Osmanlı yönetici bürokrasisinin (egemen sınıf) yapmaya çalıştığı her 'yenilik' imparatorluğun sömürgeleşmesini hızlandırdığı, sömürüyü derinleştirdiği için, halk çoğunluğunu oluşturan emekçi kitleler haklı olarak bu yenilikleri kendine yönelik bir saldırı olarak algılıyordu. Her 'yenilik' toplumsal tepkiyi daha çok arttırdığı için Osmanlı yöneticileri söz konusu "tanzimatları", "ıslahatları" hep kerhen yapmak zorunda kaldılar. Dolayısıyla, Osmanlı sosyal formasyonunda zaten mevcut olan köklü halk-yönetici sınıf yabancılaşmasına ikinci bir 'yabancılaşma' eklenmiş oluyordu.

Batıda ulusçuluğun gelişmesiyle, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki uluslar birer birer imparatorluktan koparken, Osmanlı yönetici kligi bu süreci durdurmak, imparatorluğun bütünlüğünü korumak için, önce bir 'Osmanlı Milleti' yaratma siyaseti benimsedi. Az çok Tanzimat döneminde (özetlikle Ali ve Fuat paşalar zama-

İmparatorluğun parçalanıp-yok olacağı paranoyasına kapılmış Jön Türkler, ama asıl onların İttihatçı kanadı, "Osmanlı Milleti" ve İslam Birliği projelerinin başarısız kaldığı bir ortamda, ırkçılığa dayalı 'Pan-turancı' bir çıkışla Batı'daki gerilemeyi Doğu'daki genişlemeyle ikame etme düşüncesine kapılmışlardı.

nında) geçerli bu siyaset, dönemin genel ideolojik-siyasal anlayışıyla da örtüşüyordu. Zira, başlarda geçerli olan ulusçuluk anlayışı ırk ve soydan çok vicdani isteğe (genel irade) dayandırılıyordu. En azından Büyük Fransız Devrimi'nin mirasının bu tarz bir algılanışı söz konusuydu. (Elbette bu anlayış ırk esasına dayalı bir ulusçuluğa giden yolu bütünüyle kapatmıyordu ama, burada bu sorunu daha fazla tartışmamız uygun değil). O halde, farklı etnik ve dini mensubiyeti olan çok sayıda halkı bir arada tutmak için her ulus ve dini cemaate aynı hakların tanınması, farklı ırk, din ve kültürel kimliklerin eşit haklardan yararlanması, eşit yükümlülükler altına alınması durumunda 'Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'yi koruyup, yaşatmanın mümkün olabileceği düşüncesi hakimdi. Sonuçta tüm 'tanzimatlara' ve 'ıslahatlara' rağmen, imparatorluktan kopuşlar devam etti. Mithat Paşa'nın düşüştü, "Osmanlı Milleti" siyasetinin de sonu olmuştu. Bunun üzerine 'Batılılar tarafından panislamizm olarak adlandırılan bir 'Müslüman Birliği' (Tevhid-i İslam) oluşturma düşüncesi gündeme geldi. İmparatorluğa dahil olan ve olmayan tüm Müslümanları kapsayacak bir "Birlik" düşüncesi özellikle XIX'uncu yüzyılın son iki onyılında, Sultan II.Abdülhamit zamanında 'hayata geçirilmek istendi' ama, bu tür bir siyasetin de gerçekleşme olasılığı yoktu. (Burada daha fazla tartışmaya girmiyoruz).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde imparatorluk Avrupa ve Balkanlar'dan, Kuzey Afrika'dan, Mısır'dan, Kıbrıs'tan v.b. kovuluş ve Osmanlı egemenliği altında başta Türkler olmak üzere, Suriye-Irak- Arabistan'ın Arap halkıyla, Kürtler, Anadolu Rumları, Ermeniler, bir de Kafkas kökenli bir halk olan Lazlar, Asur-Keldaniler ve Şeyh Şamil'in yenilgisi sonrasında Kafkasya'dan kaçıp Anadolu'nun değişik bölgelerine dağılmış durumdaki Çerkesler kalmıştı. XX'inci yüzyılın başları, Avrupa'da ırk esasına dayalı ulusçuluğun güçlendiği bir dönemdi. İrkçi düşünceler Jön Türkler çevresinde de taraftar bulmuştu. 1932 Birinci Türk Tarihi Kongresi'ne başkanlık eden ve daha sonra Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığını da yapan Yusuf Akçura 1904 yılında Üç Tarz-ı Siyaset başlığını taşıyan makalesinde: "*Zamanımız tarihinde görülen umumî cereyan ırklardadır. Dinler din olmak bakımından, gittikçe siyasî ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği din birliğinin*

yerini alıyor. Dinler cemiyetlerin işlerini düzenleyici olmaktan vazgeçerek, kalblerin klavuzluğunu üzerlerine alıyorlar. Ancak tanrı ile

kul arasında bir vicdan bağı durumuna geliyorlar" (TTK, 1998, s 34) diye yazıyordu. İmparatorluğun parçalanıp-yok olacağı paranoyasına kapılmış olan Jön Türkler, ama asıl onların İttihatçı kanadı, "Osmanlı Milleti" ve İslam Birliği projelerinin başarısız kaldığı bir ortamda, ırkçılığa dayalı 'Pan-turancı' bir çıkışla Batı'daki gerilemeyi Doğu'daki genişlemeyle ikame etme düşüncesine kapılmışlardı. Dolayısıyla, tüm Türkleri içine alacak bir 'Türk Milleti' yaratma projesi özellikle İttihatçıların etkin üst-kadrosunun (Enver-Talat-Cemal Paşalar, vb.) başlıca sorunu haline gelmişti. Aslında bir oldu-bittiyile İmparatorluğun emperyalist savaşa sokulmasının nedeni de, esas itibariyle dünyanın yeniden paylaşılması sürecine katılarak Türklerin yaşadıkları Doğu'ya doğru İmparatorluğun etkinlik alanını genişletmekti. Elbette İttihatçıların ırk esasına dayalı bir imparatorluk (Türk İmparatorluğu) kurma projesinin de maddi temeli, dolayısıyla gerçekleşme şansı yoktu. Daha da ötede, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir şey kazanması mümkün olmayan bir savaşa sokulmuş oluyordu.

Eğer, Osmanlı yönetici kliğinin varlığını ve egemenliğini sürdürebilmesi ancak ırka dayalı bir ulusçulukla mümkün olacaksa, bu amaçla önce böyle bir projenin gerçekleşmesinin önündeki engellerin bertaraf edilmesi gerekirdi ki, bu da ancak Türk olmayan unsurların tasfiyesi veya etkisizleştirilmesiyle mümkün olabilirdi. O halde iki temel unsur: Hem etnik olarak Türk olmayan hem de müslüman olmayan Rumlar ve Ermeniler, daha küçük bir topluluk oluşturan Asur-Keldaniler'le, etnik olarak Türk olmayan ama Müslüman olan Kürtler sorun olarak duruyordu. Esasen 'savaş ortamı' söz konusu 'engellerin' aşılmasına uygun bir zemin de sunuyordu. Ermeniler 'ihanet' ettikleri, Rumlar da az-çok benzer nedenlerle (ama asıl Milli Mücadele döneminde İşgalci Yunan Ordusu'yla işbirliği, vb. gibi gerekçelerle) tasfiye edildiler. Ermeni katliamıyla Ermeniler, az-çok benzer yöntemlerle de Anadolu Rumları ırk temeline dayalı bir devlet için 'sorun' olmaktan büyük ölçüde çıkarılacaktı... Fakat, etnik köken itibariyle Türk olmayanlar da, Müslüman olan Kürtler'e karşı biraz daha nüans edilmiş bir yaklaşımın geçerli olduğu anlaşılıyor. Saniyorum, Mondros Mütarekesi sonrasında ve Milli Mü-

Misak-ı Milli'nin hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar Türklerin ve Kürtlerin ortak eseri olduğu söylendiği halde, 1923 sonrası uygulamaların, politika ve tercihlerin bu söylemle çelişiyor olmak bir yana, söz konusu söylemin inkarı oluşu nasıl açıklanabilir? Neden 'aniden' Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi politika ve yaklaşımları terkedilip Kürtler bir numaralı düşman ilan ediliyor?

cadele yılları boyunca, kullanılan dil ve hakim retorikle 1923 Lozan Antlaşması sonrası dönem arasındaki uyumsuzluk ancak bu bütünlük içinde anlaşılabilir. Zira, ırk esasına

dayalı bir devlet kurma sorunu gündeme geldiğinde, İmparatorluğun arta kalan bölgesinde (1914 öncesinde) yaşayan Türk olmayan nüfus'un hiç değilse bir bölümünün "Türkleştirilebileceği" düşüncesinden hareket ediliyordu. Akçura, yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinde: "Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra Asya kıtasıyla Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir." (a.g.e.) diyor.

Milli mücadele boyunca Türk-Kürt kardeşliğine ve kader birliğine aşırı vurgu yapıldığı görülüyor. Ve Misak-ı Milli'nin de hem Türklerin hem de Kürtlerin Misak-ı Milli'si olduğu söyleniyor. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 17 Şubat 1920 tarihli onbirinci oturumu ikinci celsesinde oybirliğiyle kabul edilen Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli) Beyanname'si'nin birinci maddesinde: "Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskun olup 30 Teşrinivevvel 1918 tarihli Mütarekenin hin-i aktinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri araya tevkiyan tayin edilmek lazım geleceğinden meskur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırken, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakarlık hissiyatıyla meşhun ve hukuk-ı ırkıye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitüyelerine tamamiyle riayetkar Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskun bulunan aksamın hey'et-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür" diyor. Buradan açıkca Misak-ı Milli'nin sadece Türklerin Misak-ı Milli'si olmadığı anlamı çıkıyor. Kaldı ki, buradaki genel anlam ve retorikle örtüşen çok sayıda belge var. Büyük Millet Meclisi başkanı Mustafa Kemal, 22 Temmuz 1922'deki meclis gizli oturumundaki konuşmasında: Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı bütün dünyada kabul edilen bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul ediyoruz. Tahmin edileceği gibi, Kürtlerin bu zamana kadar yerel yönetimlerine ilişkin örgüt-

lenmelerini tamamlamış ve liderlerinin ve nüfuzlu kişilerinin bu amaç doğrultusunda tarafımızdan kazanılmış olması ve oylarını verecekleri zaman kendi kaderlerine zaten

sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi altında yaşamaya aday olduklarını ilan etmelidirler. Kürdistan'daki bütün meselenin bu amaca dayanan politikaya yönlendirilmesi Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na aittir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları. C. 3 s. 551, İş Bankası Yay.). Mustafa Kemal İstanbul gazetecileriyle 16-17 Ocak 1923'te yaptığı bir görüşmede de: "...O halde hangi vilayetin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir." diyordu.. (Kaynak Yay. 1993, s 104-105) Daha önce Vilayet-i Şarkıye Müdafa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin 17 Haziran 1335 tarihli Kongre Raporu'nda da şu ifadeye yer veriliyordu: "... İşte bu tarihi ve hukuki hakikatleri medeni cihanın efkar-ı umumiyesine vazetmek ve buralarda asırlardan beri mütetadi bir sıhriyetle kanları karışmış olan ve bir peygamberin ümmeti olan Kürt ve Türk'ten mürekkep İslam ekseriyetinden başka hiçbir kuvvetin payidar olamayacağını ve hakka istinat etmeyen her istila ve fethin fani ve mevkut olduğunu her türlü vesaiti ilmiye ve meşruaya müracaat ederek göstermek için yine bu memleketlerin evladından mürekkep olan Dersaadetteki heyet-i merkeziyemizin ilmi esasat ile iştiğal eylemek üzere mütarekeyi müteakip teşekkül etti" diyor...

Ziya Gökalp Küçük Mecmua'nın I. sayısında (Haziran 1922) yer alan Türkler'le Kürdler başlığını taşıyan makalesinde: "Milli Misak'ımız Türkler'le Kürtlere aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti verdiğini gösteriyor ki, bu iki millet arasındaki vefa bağları sadakat rabitaları her türlü tasavvur fevkinde bir samimilikle maliktir." diyor. Mustafa Kemal bir başka yerde de, 28 Aralık 1919 da: "(...) devlet için milli yeni bir hudut kabul ettik. (...) Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarının yerleşik olduğu vatan topraklarını sınırlar". demişti. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.II.s.12) Amasya Protokolü'nden Erzurum Kongresi'ne, Mustafa Kemal'den İsmet Paşa'ya, Rauf Orbay'a vb. bir dönem boyunca herkesin her yerde söylediği özetle şu idi: Türklerle Kürtler aynı haklara sahiptir, kendi iradeleriyle istedik-

Bu gün Misak-ı Milli'den 78 yıl sonra hala Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi söyleminin çok uzağındayız ve hala Kürt sorunu diye bir sorunun varlığı egemenler katında inkar ediliyor... Üstelik tüm dünyanın gözüne baka baka...

leri gibi yaşamaya ve kendi kaderlerini belirleme hakkına sahiptirler, Kürtlere yönelik asla bir ayırım söz konusu değildir, yurt savunmasında çok önemli bir rol oynamışlardır, birlikte barış içinde yaşamamaları için hiç bir neden yoktur... Bu durumu her halde en vezir bir biçimde Ziya Gökalp ifade etmişti: “ (...) Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa, Türk değildir; Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir”. (a.g.e.)

Misak-ı Milli'nin hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar Türklerin ve Kürtlerin ortak eseri olduğu söylenildiği halde, 1923 sonrası uygulamaların, politika ve tercihlerin bu söylemle çelişiyor olmak bir yana, söz konusu söylemin inkarı oluşu nasıl açıklanabilir? Neden 'aniden' Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi politika ve yaklaşımları terkedilip Kürtler bir numaralı düşman ilan ediliyor? İsmet İnönü 31 Mart 1969 tarihli Ulus gazetesinde: “*Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda, milli davalarımızı 'Biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik. Şeyh Sait İsyanı Kürtlerin bu umumi tutumundan ayrılan bir sapmadır.*” diyor...İsmet Paşa'nın söylediği en iyi koşullarda şu anlama geliyor: “*Kürtler hiçbir hak talebinde bulunmadıkları sürece birlikte "barış içinde yaşayabilir-dik"!* Kürtlerin Misak-ı Milli konusunda olsun, kendi kaderlerini kendi özgür iradeleriyle belirleme bahsinde olsun, Milli Mücadele döneminin başından sonuna kadar ki vaatler söylemler olsun aldatıldıkları, ihanete uğradıkları bir vakia olmakla birlikte yukarıda sorulan sorunun cevabını içermiyor. Öyleyse sorunun cevabını Misak-ı Milli ve Milli Mücadele söyleminden başka yerde aramak gerekiyor. Cumhuriyeti kuran İttihatçı kadro'nun Birinci emperyalist savaş öncesi dönemde benimsediği ve savaş boyunca da daha çok “inandığı” ırk temeline dayalı ulus oluşturma perspektifinden hiçbir zaman uzaklaşmadığı anlaşılıyor. Bir kere, Kürtler farklı etnik kökene sahip olsalar da, ‘Türkleştirilebilir’ sayıldıkları için Anadolu Rumları’ndan, Ermeniler’den, Asur-Keldaniler’den “farklı” bir değerlendirmeye tabi tutuldular. İkincisi; hem emperyalist savaşta hem de

Milli Mücadelede Kürtlerin savaş gücüne ihtiyaçları vardı. Nitekim Kürtler tüm cephelerde hep ön saflarda savaşıyorlardı.

Dolayısıyla 1918-1923 döneminin söylemi asıl niyetleri ifade etmekten uzaktı. Dolayısıyla 1923 sonrasında ama asıl Şeyh Sait ayaklanmasının “sunduğu fırsat” sonrasında bağnaz Türkleştirme siyasetini aralıksız sürdürdüler. Aslında böyle bir politik tercihin gerçekleşmesinin maddi koşulları olmadığı gibi (zira 1919'da Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfus 13 ila 14 milyon civarındaydı ki, etnik olarak Türk sayılan nüfus da 4 milyon kadardı. Geri kalanı etnik olarak Türk olmayan unsurlardan oluşuyordu) Kürtler de bu politika ve uygulamalara kimi zaman açık kimi zaman örtülü bir dirençle cevap verdiler. Bugün Misak-ı Milli'den 78 yıl sonra hala Misak-ı Milli ve Milli Mücadele dönemi söyleminin çok uzağındayız ve hala Kürt sorunu diye bir sorunun varlığı egemenler katında inkar ediliyor... Üstelik tüm dünyanın gözüne baka baka... Kürt sorunu yakın zamana kadar Türkiye'nin, İran'ın, Irak'ın, Suriye'nin birer “iç sorunu”, Kürtlerin bölünüp parçalanmasında başat rol oynayan emperyalist devletlerin ve diğerlerinin de bir “gizli diplomasi sorunu” olarak ‘algılanıyordu “ (...) Ancak, şu da açıktır ki, büyük devletlerin Kürtlere ilişkin işlere sadece “gizli” yollardan - ‘yer altından’ - müdahil oldukları, müdahale ettikleri devir de artık kapanmıştır. Kürt meselesi, bundan böyle uluslararası diplomatların ajandalarında resmen yer alan sorunlardan biri durumunda, yani, tıpkı diğerleri gibi - neredeyse tam tamına- uluslararası bir sorundur”. (Khris Kutschera, Büyük Devletler ve Kürtler, Çev. Kadir Cangızbay., Özgür Üniversite Forumu, sayı 4, 1998) Sadece büyük devletlerin değil, isteseler de istemeseler de bölge devletlerinin gündemine de bir daha hiç çıkmamak üzere çöktür girmiştir. Kürtler bu güne kadar başaramadılar ama hiçbir zaman da yenilgiyi kabul etmediler... Özgürlüğü için savaşıyorları yenmek mümkün olmadığına göre...

* 1.5.1920, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2. Baskı I. s. 73-74

Yanlış yanlıştır, aradan 70 yıl geçse bile...

Koray Düzgören

Yıkılmaz sanılan Sovyet Devrimi 70 yıl sonra yıkıldı... Sovyet imparatorluğu dağıldı... Marksizm'i bayrak yapıp, 'proleterya diktatörlüğü' için yola çıkanlar, devrimi bürokratik, merkezi ve otoriter bir tek parti diktatörlüğüne dönüştürdüler... Proleteryanın özgürleştirilmesi ve devletin nihai aşamada ortadan kaldırılması söylemini bir tarafa bırakıp, proleteryanın ve bireyin özgürleştirilmesi yerine devleti daha da güçlü, daha da baskıcı yapan bir merkezî yapıyı oluşturdular...

Ama yürümedi... Aradan 70 yıl geçtikten sonra bu yapı çöktü...

Çünkü gerçek hayatla uyumuyordu... İnsanlar ortaya çıktılar ve refaha, özgürlüğe olan taleplerini haykırdılar...

Türkiye Cumhuriyeti de 75 yıl önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde kuruldu... Cumhuriyeti kuranlar, çok uluslu ve üç kıtaya yayılmış imparatorluğun bu biçimde sürmeyeceğini savunarak yeni kurulacak devletin bir 'ulusal, merkezi devlet' olması gerektiğini düşünüyorlardı...

Sınırları aşağı yukarı belirlenmiş bir coğrafya ile daha kolay başedebileceklerini ve bu coğrafyanın etnik açıdan daha mütecanis olacağını sanıyorlardı... Böylece yeni kurulacak cumhuriyetin sorunları aşgariye inmiş olacaktı...

Ayrıca sınırları coğrafi ve etnik olarak çizilmiş bir bölge daha kolay savunulabilirdi...

İşte Anadolu'da Milli Mücadele bu anlayışla bağlanmış ve savaş sonrasında oluşturulacak devletin temel ilkeleri daha önceden belirlenirken bu ana kriterler ortaya atılmıştı...

Aslında bu ana ilkelerin en önemlisi, 'Misaki Milli' adıyla anılan belgedir...

Asıl adı 'Ahd-i Milli Beyannamesi' olan bu bildiri Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 28 Ocak 1920 tarihinde yaptığı son toplantısında kabul etmiştir...

Birinci Dünya Şavaşı'ndan sonra yapılan Mondros Mütarekesi'nin şartlarını kabul etmeyerek Anadolu'da bir 'Milli Mücadele' başlatan ulusal hareketin, önce Erzurum, arkasından da Sivas Kongreleri'nde teyid edilen ilkeleri, 'Ahd-i Milli Beyannamesi'ne dönüşerek günümüzde de 'Ulusal devlet' anlayışının temelini oluşturmuştur...

Mustafa Kemal'in daha öğrencilik yıllarında (1907) teklif ettiği Misaki Milli programı daha sonra Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından kabul edilenden farklıydı... Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un anlattığına göre, bu program, Batı Trakya, Halep, Musul vilayetleri ve sahillerimize yakın olan küçük ve büyük adalar hudutlarımız içinde bırakılmıştı... Mustafa Kemal, "Gelecekte hiçbir hissiyata aldanmadan, kesin kararımız, Türk çoğunluğunun çizdiği hudut hem dış siyasetimizin hem de savunmamızın temel taşı olmalıdır" diyordu...

Damat Ferit Paşa hükümeti, Sivas Kongresi'nde kuruluşu açıklanan ve Mondros Mütarekesi koşullarına direnmeyi amaçlayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuru-

luşunu engelleyemeyince istifa etti.

Daha sonra göreve getirilen ve Anadolu'dan gelen Temsil Heyeti'ne ya-
kınılığı bilinen Sardazam Ali Rıza Paşa'nın toplantıya ça-
ğırdığı Meclis, önce Erzurum Kongresi'ne kabul edilen,
daha sonra Sivas Kongresi'nde genişletilen ilkeleri kapsa-
yan metni gizli oturumunda kabul etti. Son Osmanlı
Meclis-i Mebusan'ında kabul edilen metin şöyleydi:

*Madde 1- Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğun-
luğunun oturduğu 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin
yapıldığı anda hasım orduların işgali altında kalan kı-
sımlarının geleceği, halkın serbestçe beyan edecekleri
oylara göre tayin edilmek lazım geleceğinden, adı geçen
mütareke hattı içinde, dinen, ırken ve aslen birlik olmuş,
birbirlerine karşı hürmet ve fedakarlık duygularıyla do-
lu ve sosyal durumlarıyla çevre şartlarına tamamen say-
gı gösteren Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşik bu-
lunduğu kısımların tamamı, gerçekten veya hükmen hiç
bir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.*

*Madde 2- Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda, genel
oylarıyla anavatana katılmış olan Elviye-i Selase için (Ara-
pça 'İç liva' anlamında Batum, Kars ve Ardahan sancak-
larının ortak adı... Ana Britannica, cilt 8, s. 147) gerekir-
se tekrar serbest genel oya başvurulmasını kabul ederiz.*

*Madde 3- Türkiye barışına bağlanan Batı Trakya'nın
hukuki durumunun tesbiti de orada oturanların tam bir
özgürlükle beyan edecekleri oylara başlı olarak gerçekle-
şmelidir.*

*Madde 4- İslam hilafeti'nin merkezi ve yüce saltana-
tın başkenti ve Osmanlı hükümeti'nin merkezi olan İs-
tambul şehri ile Marmara Denizi'nin her türlü emniyeti
korunmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve
Karadeniz Boğazları'nın ticaret ve dünya trafiğine açıl-
ması hakkında bizimle diğer tüm devletlerin birlikte ve-
recekları karar geçerlidir.*

*Madde 5- İtilaf devletleri ile hasımları ve bazı ortak-
ları arasında kararlaştırılan anlaşma dairesinde azınlık-
ların hukuku komşu memleketlerdeki müslüman halkın
da aynı hukuktan yararlanmaları güvencesiyle tarafı-*

**Birinci Dünya Şavaşı'ndan sonra yapılan Mondoros Mütarekesi'nin şartlarını kabul etmeyerek Anadolu'da bir 'Milli Mücadele' başlatan ulusal hareketin, önce Erzurum, ar-
kasından da Sivas Kongreleri'nde teyid edilen ilkeleri, 'Ahd-ı Milli Beyannamesi'ne dönüşerek günümüzde de 'Ulusal devlet' anlayışının temelini oluşturmuştur...**

mızdan teyid ve temin edilecektir.

*Madde 6- Mali ve iktisadi gelişmemiz imkan da-
iresine girmek ve daha*

çağdaş düzenli yönetim şeklinde yönetmede olabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişmemizi sağlayan sebeplerde bağımsızlık ve tüm serbestliğe mazhar olmamız hayat ve bekamızın temelidir. Bu sebeple, siyasi, adli, mali gelişmemizi engelleyen kayıtlara karşıyız.

Tahakkuk edecek borçlarımızın ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Misak-ı Milli ile Musul ve Kerkük hariç olmak üzere çizilen sınırlar belki bir coğrafi bütünlüğü belirtiyordu ama bu sınırlar içinde ve ötesinde yaşayan ve çeşitli etnik, dini gruplara başlı farklı farklı topluluklar bulunmaktaydı...

Misak-i Milli metninde aslında bu farklılıklar kabul edilmektedir... Nitekim Mustafa Kemal 24 Nisan 1920'de Meclis'te yaptığı bir konuşmada bu durumu teyid etmektedir...(Mustafa Kemal'in konuşmasını derginin belgeler bölümünde bulacaksınız.)

Mustafa Kemal özetle, çizilen Misak-i Milli hudutları içinde müslüman olanların sadece bir milllete bağlı olmadığını, değişik etnik grupların bulunduğunu ifade ediyor... Arkasından da, bu hudutlar içinde yaşayan etnik kökenleri farklı müslümanların 'her birinin kendisine mahsus olan muhitine, adatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir' diyor...

Gerçi Mustafa Kemal yine aynı konuşmada, bu 'imtiyazlar'la ilgili ayrıntılara, içinde bulunulan şartlar nedeniyle girilmediğini belirterek bunun, bağımsızlığın kazanılmasından sonra halledilecek bir mesele olduğunu ifade etmiş olsa da başka bir konuşmasında yine benzer şeyler söylemekten geri durmamıştır.

1 Mayıs 1920'de ise yine Meclis'te yaptığı bir konuşmada;

"Meclis'i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, Yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız

Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep Anasır-ı İslamiye'dir" demektedir.

O yıllarda gerek Mustafa Kemal'in, gerekse İsmet İnönü'nün ve gerekse diğer devlet yetkililerinin bu çerçevede yaptıkları konuşmalar, söyledikleri sözler arşivlerde duruyor... Bu konuşmaların kimi daha sonraki yıllarda gözardı edilmiş, kimi sansürlenerek farklı yayınlanmış, bazıları ise tümüyle tedavülden kaldırılmış olsa da tarih bu sözlerin -hangi gerekçeyle olursa olsun- söylendiğini belgeliyor...

İşte, aslında bugün Türkiye'nin yaşadığı bunalımların, sorunların ve çatışmaların temelinde bu çelişki bulunuyor... Gerçi Mustafa Kemal'in gençlik yıllarında Ali Fuat Cebesoy'a söyledikleri biliniyor ama yine de Cumhuriyet'i kuranların, kuruluş yıllarında, aşağı yukarı çerçevesi çizilmiş bir toprak parçası içinde yaşayan farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelen toplulukların varlığını bir zenginlik olarak kabul ettikleri anlaşılıyor...

Sorun, bu kabulün şartlar gerektirdiği için mi yapıldığı... Ya da bu kabulden yine bazı iç ve dış koşullar nedeniyle mi vazgeçildiği... Kurtuluş savaşı ve sonrasında bu farklı etnik grupların desteğinin alınması zorunluluğunun, Cumhuriyet'in kurucularını bu yolda açıklamalara sevk ettiği biliniyor...

Nitekim Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda bu anlayışın hızla değiştiği gözleniyor... Kuşkusuz bu anlayışın değişmesinde başta Şeyh Sait isyanı olmak üzere Kürt isyanlarının da rolü bulunuyor ama, temel nedenin aslında Türkiye'yi sadece üniter bir devlet yapısına değil, üniter bir etnik ve kültürel yapıya kavuşturma endişesinden kaynaklandığı da anlaşılıyor...

Oysa Misak-ı Milli Ziya Gökalp'e göre, 'etnografik bir hudut' çiziyor... Bu sınırlar, Türklerle Kürtlerin birarada yaşadıkları bölgelerden oluşuyor... Dolayısıyla Misak-ı Milli'nin sadece Türklerin değil, Türkler ile Kürtlerin Misak-ı Milli'si olması gerekiyor...

Kürt sorununun, Türkiye'nin en önemli sorunu haline gelmesinde ve 14 yıldır yaşanan kanlı savaşta bu du-

"Meclis'i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, Yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep Anasır-ı İslamiye'dir" demektedir.

Bu konuşmaların kimi daha sonraki yıllarda gözardı edilmiş, kimi sansürlenerek farklı yayınlanmış, bazıları ise tümüyle tedavülden kaldırılmış olsa da tarih bu sözlerin -hangi gerekçeyle olursa olsun- söylendiğini belgeliyor...

inkar politikasının bir resmi ideolojiye dayandırılması kaçınılmaz hale geliyor... O da 'tek devlet, tek millet' anlayışı oluyor...

Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde bir yandan üniter bir devlet yapısı oluşturulurken, bir yandan da farklı kültürel, dinsel ve etnik kökenlerden gelen ya da farklı mezheplerden grupların hem Türkleştirilmesi hem de belli (laik) bir anlayış çerçevesinde islamlaştırılması yani, 'metecanis' bir hale getirilmesi için gerekli tedbirler alınmıştı.

Aslında Osmanlı Devleti'nden ulus devlete geçiş sürecinde, Misak-ı Milli'nin oluşturduğu anlayış doğrultusunda, bölgesel Türk milliyetçiliği şeklinde ortaya çıkan resmi politika, bir yandan devlet ve birey arasındaki ilişkiyi etnik kökenden bağımsız bir vatandaşlık anlayışı üzerine inşa ederken, diğer yandan da kültürel yaklaşımla, bu vatandaşlık anlayışını millileştirme ya da ulusallaştırma çabasına girmişti...

Böylece Türk ulusçuluğu, Fransa'daki anlayış doğrultusunda vatandaşlık ölçütünü kabul ederken, diğer yandan da Türk dil ve kültürünü, kolektif kültürün merkezine yerleştirmiştir.

Resmi ulusçuluğun, Şeyh Sait isyanı ve arkasından getirilen Takrir-i Sükun Kanunu dolayısıyla önem kazandığı bilinmektedir. O tarihlerde Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı bir konuşma, bu zihniyetin anlaşılması açısından önemli bir belge nitelişindedir:

"Milliyet, yegane vasıta-i iltisakımızdır. diğer anasır (unsurlar), Türk ekseriyeti karşısında haiz-i tesir değildir. Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları behemhal Türk yapmaktır. Türklerle ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf herşeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır."

Farklılıkların eritilmesi kuşkusuz, farklılıkları eritilen insanların rızaları alınarak yapılmış değildir... Bu anlamda devletin baskıcı ve yasakçı yapısı ortaya çıkıyor...

İnönü aynı konuşmasında, hükümetin irticaya karşı da en sert tedbirleri alacağını belirtmiştir...

Böylece etnik kökenden bağımsız bir vatandaşlık anlayışı, sistemli bir kültür politikasının da yardımıyla 'millî' ya da 'ulusal' bir içerik kazanmıştır.

"Osmanlının son döneminde ortaya çıkan Türkçülük, 'savunma milliyetçiliği' ya da 'tepki milliyetçiliği' gerekçesiyle, diğer milletlerin ayrılıkçı taleplerine karşı bir tepki çerçevesinde kendisini tanımlarken, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren söz konusu tehdit ve dolayısıyla savunma motifi, irticanın temsil ettiği 'kara tehlike' ve bolşevizmin temsil ettiği 'kızıl tehlike'ye karşı yöneldi... Çevrenin merkeze karşı din ve etniklik temelindeki tehditi olarak ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı ise, siyasal anlamdaki yurttaşlığın kültürel anlamda bir yurttaşlıkla bütünleştirilmesi anlayışına hız verdi. Bu süreçte tipik bir üniter devlet olarak T.C, ilerleme ve gelişme ideali adına farklılıkları yurttaş kimliği altında eritti..." (Fusun İstel, Türkiye'nin Kürt Sorunu, TİSES yayınları, İstanbul 1996)

İşte Türkiye'nin bugün yaşadığı belki de bütün sorunlar bu anlayıştan kaynaklanıyor... Farklılıkların eritilmesi kuşkusuz, farklılıkları eritilen insanların rızaları alınarak yapılmış değildir... Bu anlamda devletin baskıcı ve yasakçı yapısı ortaya çıkıyor...

Oysa Cumhuriyet'in ilan edilmişinden kısa bir süre önce, Cumhuriyet'ini kurucuları tarafından daha farklı açıklamalar, daha farklı yaklaşımlar sergilenmiş ve İnönü'nün Lozan'da belirttiği gibi, " Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar, Kürtlerin de hükümetidir" anlayışı o dönemde ağırlık kazanmıştı...

Fakat daha sonra bu ve buna benzer açıklamaların hiç ağza alınmadığını biliyoruz...

"Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca, 'Yurtta barış dünyada barış' sloganıyla formüle edilen ve öteki ulus-

lara karşı mesafeli bir hoşgörünün ürünü olan anlayış, içerde siyasal merkezin kendi çevresine karşı zaman zaman şiddetlenen tedirginliği ile yan yana varlığını sürdürdü. Söz konusu tedirginliğin temelinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte

Türkçülüğün -daha sonra Türk milliyetçiliği- kendini gerçek ya da kurgusal bir tehdit aracılığı ile tanımlamasının önemli bir payı vardı." (Fusun İstel, a.g.e, s.31)

İşte bu 'gerçek ya da kurgusal tehdit' meselesi, Cumhuriyet'in günümüze kadar demokratik bir öze kavuşmamasını açıklayan temel neden olmuştur... Kuşkusuz söz konusu 'Tehdit' unsuru, Cumhuriyet'i kuranların, onu korumaya yönelik endişelerinden kaynaklanmakla birlikte, bu endişe rejimin askeri, otoriter karakterini de ifade etmektedir...

Rejim neredeyse Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana bölücülüğü Türkiye için en önemli bir 'tehdit' unsuru olarak görmüş, bu unsura bağlı olarak da Kürtlerden sürekli olarak kuşulanmış, onları baskı altında tutmuştur...

"Türkiye'nin askeri ve bürokratik elitleri, Kürt ulusal duygularının herhangi bir şekilde ifadesinden daima rahatsızlık duydular. Devlet güvenliğine karşı, komünizm dahil, algılanan tehditlere olduğundan daha acımasız baskı önlemleriyle, değişmez bir tepki gösteregeldiler. Türk elitinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun tedrici çöküşünün yarattığı travmadan kaynaklanıyor gibi görünen bir toprak bütünlüğü ve ulusal birlik saplantısı vardır..." (Martin van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, s.339, İstanbul, İletişim Yayınları 1995)

Türkiye'nin yönetici sınıfının, Kürt etnik bilincinin ılımlı bir biçimde ifade biçimlerine karşı dahi beslediği güçlü tepki Bruinessen'e göre, sadece stratejik kaygılardan ya da yabancı bozgunculuğuna karşı duyulan korkulardan kaynaklanmıyor..."Ulusal birlik ideolojisi, Türkiye'de devlet iktidarının başta gelen meşruiyet kaynağı olarak dinin yerini almıştır. Bu ulusal birlik, Mustafa Kemal tarafından pekiştirildi ve Türk resmi tarihç-

ileri tarafından, başka şeylerin yanısıra Kürtlerin aslında Türk oldukları 'kanıtılarak', buna bilimsel bir taban oluşturmak istendi..” (Bruinessen, a.g.e, s.339)

“Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca, dini ya da aşiret otoritelerinin ve birkaç aydının önderliğinde çok sayıda ciddi Kürt isyanı ortaya çıktı. 1930 sonlarına gelindiğinde, doğu illerinde sükunet sağlandı. Belirli büyüklüğe sahip her Kürt köyü, bir jandarma karakolu tarafından kontrol altına alındı. Kürt dili, Kürt giyimi, Kürt folkloru tümüyle yasaklandı...Balkanlardan gelen Türk göçmenler Kürdistan'da iskan edilirken, binlerce Kürt de ülkenin diğer kısımlarına sürgün edildi... Hükümetin zora dayalı asimilasyon politikası ürünlerini verdi. Küçük şehir ve kasabalarda herkes Türkçe konuşmaya ve milliyetçi duygularını yitirmeye başladı...” (Bruinessen, a.g.e, s.340)

Bu çaba uzun vadede tabii ki geçerli olamadı. Yasaklar baskılar bir süre sonra ters tepti...Kürtler bütün engellemelere rağmen kimliklerinden vazgeçemediler. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra askeri yönetimin Kürtçe konuşma yasağı getirmesi de bir işe yaramadı... Turgut Özal, başbakanlığı döneminde bu gerçek dışı ve asla uygulanamayan yasağı yürürlükten kaldırmak zorunda kaldı...

Kürtlerin Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından sonra dışlanarak ve isyanlar da gerekçe gösterilerek baskı altına alınması Türkiye'de toplumsal uzlaşmanın bir türlü sağlanamaması gibi bir durum ortaya çıkardı... Özellikle de PKK'nin 1984'te silahlı mücadeleye başlamasıyla bölge kanlı bir savaş ortamına sürüklendi... Geçen 14 yıl boyunca 30 bine yakın insan öldü... 3000 kadar köy ve mezra boşaltıldı... Yüzbinlerce Kürt, bölgedeki ya da Ege, Trakya ve Akdeniz'deki büyük kentlere kasabalara son derece zor şartlarda göç etmek zorunda kaldı... Kürt köylüleri bütün ekonomik varlıklarını, olanakları-

Devletin toplumsal uzlaşmayı reddeden ve farklılıkları görmezden gelen anlayışı nedeniyle Türkiye krizden kurtulamıyor. Demokrasiye ve refaha ulaşamıyor. Hukuk devletini gerçekleştiremiyor... Bir baskı ve korku rejimi olarak varlığını sürdürmek istiyor...

Ama olmuyor... Gelinek noktanın artık bir tıkanmayı gösterdiği, 75 yıl sonra 70 yıl önce yapılan yanlışların iyice gözler önüne serildiği anlaşılıyor...

nı geride bıraktılar... Bölgenin hayvan varlığı ve tarımsal potansiyeli neredeyse yok oldu... İnsan varlığı ise heba oldu...

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti devleti her yıl

8 milyar doların üzerinde bir parayı bölgedeki kanlı savaş için harcamayı sürdürüyor... Türkiye'nin üçte biri kadar büyüklükteki bölgenin ekonomik kaybı ise 40-50 milyar dolar olarak ifade ediliyor...

Ulusal ekonomi, çözülmek istenmeyen Kürt sorunu ve devam eden savaş nedeniyle sürekli bunalım geçiriyor. Enflasyonun sadece bu nedenle yüzde 50 daha yüksek olduğu uzmanlarca ifade ediliyor.

Devletin toplumsal uzlaşmayı reddeden ve farklılıkları görmezden gelen anlayışı nedeniyle Türkiye krizden kurtulamıyor. Demokrasiye ve refaha ulaşamıyor. Hukuk devletini gerçekleştiremiyor... Bir baskı ve korku rejimi olarak varlığını sürdürmek istiyor...

Ama olmuyor... Gelinek noktanın artık bir tıkanmayı gösterdiği, 75 yıl sonra 70 yıl önce yapılan yanlışların iyice gözler önüne serildiği anlaşılıyor...

İşte şimdi, “ Yanlış yanlış, aradan 70 yıl bile geçse!..” demenin tam zamanı...

Geçmişteki yanlışları bir tarafa bırakalım... Önümüze bakalım...

Savaşı bitirip, farklılıklarımızdan zenginlikler çıkartmasını bilelim... Gerilim yerine uzlaşmayı, kriz yerine refahı kovalayalım... Hedefimiz ise insan haklarına ve hukuka dayalı bir rejim olsun...

Türkiyele, Kürdüyle, Türkiye'de yaşayan bütün Türkiyelilerle birlikte.

Misak-ı Milli ve Kürtler

İbrahim Güçlü “Misak-ı Milli ve Kürtler” gibi yanyana getirilen iki önemli, sosyolojik, etnik, ulusal ve tarihsel kavramı yeniden yorumla tabi tutmanın, derli-toplu bir tanım-sentezler, kategoriler bütünlüğüne varmanın, zamanının geçmekte olduğunu görmek gerekiyor.

Kürt sorununu çözümlemenin sırrı, bu iki kavramda gizli. “Misak-ı Milli”nin yeni bir içerik ve yorumla ele almak bize Kürt sorununun haledilmesinde çözümleyici bir anahtar sunacaktır.

İki tarihsel kavram olan “Misak-ı Milli” ve “Kürtler”in birlikte telafuz edilmesi, çözümleyici bir bakış açısını çağırıyor. Bu tarih yorumu, 80 yıla varan yakın geçmişimize ait. Bu yakın geçmişteki yorumla, günümüzdeki resmileştirilen, ideolojileştirilen ve uç noktalarda ulusallaştırılarak ırkçılığa vardırılan tarih yorumu arasında, kökten farklılık bulunmaktadır.

Oysa 80 yıl önceki tarih yorumu, ulusal-etnik farklılıklara saygı duyan, ulusal toplulukların varlığını kabul eden; mutluluk, eşitlik ve adalete temel olabilecek, demokrasinin bir sistem olarak oluşumunu kolaylaştıracak, bir anlayışı temsil etmektedir.

Günümüzde yeniden Kürt meselesini, Misak-ı Milli ve dönemin tarihi bilgiler ve belgeleri ışığında yorumlama çabası; isabetli, duyarlı ve sağlıklı bir tutum olacak; nesnel bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu belgelerin, eksik bilgilerle ve çarpıtılmış olarak bugüne taşınmış olabileceği ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekiyor.

“Misak-ı Milli ve Kürtler” sorununa; Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu ile birlikte ortaya çıkan

kavram ve sosyolojik bilim kategorilerine açıklık getirirken, bunlara temel oluşturan analık ve ebelik yapan bir geçmiş olduğunu da unutmamak gerekiyor. Bu geçmiş, Osmanlı toplumsal gerçekliği, o dönemin çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli yapısıdır.

Osmanlı toplumsal yapısında, çok ulusluluk, çok dillilik, çok kültürlülük ve çok dinlilik nesnel gerçekliği görmekle kalınmıyor, hukuki ve siyasi bir statüye de kavuşmuş bulunuyordu. Bu bağlamda, Kürtlerin ulus olarak varlığı, ülkeleri Kürdistan, dilleri Kürtçe, kültürleri, tarihleri ve gelenekleri ile hukuki ve siyasi güvenceye sahipti.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, işin başından böyle verili bir durumu devralmıştı; birlikte hareketi sağlamak için, Kürtlerin ve diğer ulusal toplulukların varlığını inkar yoluna gitme gibi bir akılsızlık, ilkel bir savaş anlayış içine giremezlerdi. Bu bağlamda, “Misak-ı Milli ve Kürtler” sorununu güncel gelişmelerin ışığında yeni bir yorum ve içerikle ele alırken, bu tarihsel arka planın görülmesi gerekmektedir.

Misak-ı Milli ve Ziya Gökalp

“Misak-ı Milli”nin kapsamı ve Kürtlerle ilişkisi hakkında belgelerin kısaca değerlendirirken, Türk milliyetçiliğinin fikir babası Diyarbakırlı Ziya Gökalp'ın Kürtlerle Türklerin tarihsel sü-

reçteki ilişkisini açıklayan ve Misak-ı Milli'ye tanım getiren, 1922'de kaleme aldığı "Türkler'le Kürtler" başlıklı nezih makalesinden kısa bir alıntı yapmadan edemeyeceğim:

Ziya Gökalp, Misak-ı Milli'ye çok belirgin bir tanım getiriyor ve şöyle diyor:

Milli Misakımız bize etnografik bir hudut çiziyor. Bu hududun içine alınan yerler, nerelerdir? İki millet yani Kürtler'le Türklerin sakin oldukları yerler, milli programımız, yeni arazimizin haricinde nasıl hiçbir Türk köyün kalmasına rıza göstermiyorsa, hiçbir Kürt aşiretinin yahut köyün buradaki Kürt milletinden ayrı düşmesine de razı olamaz.

Ziya Gökalp'ın görüşlerinden tartışmasız ortaya çıkan kategorik sonuçlar şunlardır:

1 - Misak-ı Milli "etnografik" sınırlar çiziyor.

2 - Bu "etnografik sınırlar", Kürtlerin ve Türklerin yaşadığı bölgeleri; farklı nitelikleri ve tanımlarıyla ("Kürtlerin ülkesi" ve "Türklerin ülkesi") kapsamaktadır.

3 - Kürtler ve Türkler farklı milletlerdir ve Misak-ı Milli'nin iki aslı unsuru oluşturmaktadırlar.

Tarihi Bilgiler-Belgeler

Şimdi diğer tarihi bilgiler ve belgeler ne diyor, onlara bir bakalım. Bu belgelerin bir kısmı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularının açıklamalarını ve görüşlerini, bir kısmı da kurumsal görüşleri içeriyor.

Mütareke dönemin de Atatürk'ün söylev ve demec-ler incelendiğinde:

1 - Devlet için yeni milli sınırlar kabul ediliyor;

2 - Bu sınırların, "Türk ve Kürt unsurların yerleşik olduğu vatan toprakları" nı kapsadığı, ifade ediliyor.

Atatürk, 24 Nisan 1920 tarihli bir söylevinde Erzurum Kongresi'nin belirlediği sınır hakkında açıklamalar

"Milli Misak-ımız bize etnografik bir hudut çiziyor. Bu hududun içine alınan yerler, nerelerdir? İki millet yani Kürtler'le Türklerin sakin oldukları yerler, milli programımız, yeni arazimizin haricinde nasıl hiçbir Türk köyün kalmasına rıza göstermiyorsa, hiçbir Kürt aşiretinin yahut köyün buradaki Kürt milletinden ayrı düşmesine de razı olamaz."

yapmaktadır. Bu açıklamaları teyit eden bir diğer konuşmasında tayin edilen sınırlar içinde, "Türk vardır. Çerkes vardır ve diğer islam unsurları vardır" demektedir.

Ayrıca bu sınırların, "Kardeş milletler'in sınırları olduğu, bu sınırların içinde yaşayan "kardeş milletler" in, topraklarına, adetlerine, ırklarına ilişkin hak ve imtiyazların karşılıklı ve samimiyetle Erzurum Kongresi'nde karar altına alındığını, demecinde açıkça belirtiyor.

1 Mayıs 1930 tarihli demecinde de Atatürk benzer görüşleri başka bir vesile ile açıkça dile getirerek, Kürtlerin ırksal, ulusal, sosyal haklara sahip oldukları/olacakları ve ülkelerinin benimsendiğini ifade ediyor.

3 Temmuz 1920 tarihli TBMM toplantısında da aynı görüşler benimseniyor: "... Bizce kat'i olarak muayen bir şey varsa, o da milli sınırlar içinde Kürt, Türk, Laz, Çerkes vesair bütün bu İslam unsurlar ortak çıkarlara sahiptirler. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir..."

Atatürk, 1 Mart 1922 tarihindeki bir demecinde de aynı görüşleri dile getiriyor.

Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay), TBMM'de 25 Aralık 1922'de Lozan Konferansı hakkındaki açıklamasında ve Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya meclis konuşmasında (4 Ocak 1923) Atatürk'ün görüşlerine uygun açıklamalar yapıyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin II. adamı İsmet Paşa, "TBMM Hükümeti'nin Türklerin olduğu kadar Kürtlerin hükümeti olduğunda, çok sarih bir biçimde, Lozan Barış Konferansı'nda dile getiriyor.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti olarak adına Bekir Sami, Hüseyin Rauf ve Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümet-i Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa düzenledikleri "Amasya Protokolü Tutanağı"nda, kongrede respit edilen hududla ilgili şu karara yer verilmektedir: "Beyannamenin birinci maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin düşünülen ve kabul edilen sınırları Türk ve Kürtlerin yerleşik olduğu toprakları kapsar."

Amasya Tamimi”nde de (17 Şubat 1920) Misak-ı Milli’ye ilişkin, yukarıda paragraflarda dile getirdiğimiz çerçeve görüş kabul ediliyor.

Kürtlere Yerel Özerklik ve Misak-ı Milli

Bu noktaya kadar aktardığım tarihi bilgiler-belgelerden daha önemli olan ve Misak-ı Milli” konusunda tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık olan ve Kürtlerin statüsünü, “Mahalli Muhtariyet” çerçevesinde ele alan, TBMM kararı ve Atatürk’ün görüşleridir.

22 Temmuz 1922’de TBMM başkanı sıfatıyla M. Kemal’in Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti adına “El-cezire Cephesi Kumandanlığı’na” gönderdiği talimatta, “idare-i mahalliyeler”in Türkiye genelinde kurulacağını belirtilmekte, bu kapsamda, Kürt bölgesinde, hem iç ve hem de dış siyaset açısından, “yerel bir yönetimin” kurulacağını iletilmektedir.

Söz konusu talimatta, bütün dünyada olduğu gibi, kendilerinin de “Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi hakkı” nı kabul ettiklerini, Kürtlerin istemeleri halinde bu “hakkı” kullanabileceklerini, belirtmektedir. Ama, Kürtlerin Türkler’le “bölgesel özerklik” çerçevesinde birlikte yaşamalarının koşulunu yaratmanın hedefleri olduğunu da belirtmekte, bunun için gerekli uygulamaların hayata geçirilmesini emretmektedir.

Aynı talimatta, Kürtlerin ülkesi tarihi olguya uygunluk içinde “Kürdistan” olarak tanımlanmakta; Kürdistan’daki yönetim tarzı hakkında şunları söylemektedir:

“4. Kürdistan’ın iç politikası, El-cezire Cephesi Kumandanlığı tarafından oluşturulacak ve yönetilecektir. Cephe Kumandanlığı bu konuda Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile ilişki kurar, vilayetler tarafından izlenecek yolu düzenleyip oluşturacağından, idari yöneticilerin bu hususta başvuracakları makam da Cephe Kumandanlığı’dır.

5. El-cezire Cephe Kumandanlığı, idari ve adli veya mali değişiklikler ve iyileştirmelere gerek gördükçe, bunun uygulanmasını hükümete önerir.

M. Kemal 16-17 Ocak 1923’te, İstanbul Gazetecileriyle İzmit Kasrı’nda yaptığı görüşmede gazeteci Ahmet Emin Bey, M. Kemal’e, “Kürtlük Meselesi Nedir?” so-

rusuna M. Kemal eski görüşleriyle, Büyük Millet Meclisi kararlarıyla uygunluk ve tutarlılık içinde şu yanıtı veriyor: “Bu nedenle başlı başına bir Kürtlük düşünmektense Bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir nevi yerel özerklikler oluşturulacaktır. O halde hangi vilayetin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir.”

Yargılar ve Sonuçlar

I - Türkiye Cumhuriyeti kurucularının ifadelerinden, özellikle de M. Kemal’in açıklamalarından; Erzurum Kongresi ve Büyük Millet Meclisi kararlarından; Misak-ı Milli’nin, Türklerin ve Kürtlerin ortak bir projesi olduğu ortaya çıkıyor. Bu da, Türk resmi tarihçilerinin, Misak-ı Milli hakkındaki yorumlarını dışlamakta ve yalanlamaktadır.

II - “Devletin yeniden kuruluşu” belgelerinde, Kürtlerin Türkler gibi ayrı bir millet olduğu kabul görmektedir. Böyle olunca bu belgelerdeki Millet kavramı sadece Türk milletini değil, Kürtleri de kapsamaktadır.

III. Yine Misak-ı Milli, Türklerin ve Kürtlerin ülkesini kapsamaktadır. Belgelerden ve özellikle de “mahalli muhtariyet” e ilişkin kararlardan, Kürtlerin yaşadığı bölge, Kürdistan olarak tanımlanmaktadır. Misak-ı Milli’de ülke Türkiye + Kürdistan anlamına gelmektedir.

Zaman içinde, taraflardan birinin temsilcileri, Türk tarafı, sözleşmeden rücu etmiştir. Sözleşmeden rücu, sınıra, sert tepki hareketlerinin gelişmesine yol açmıştır: Kürt ayaklanmaları, günümüzdeki çeşitli renklerdeki Kürt, tepkileri bunun sonucudur.

Bundan dolayı, Kürtler ve Türkler arasındaki tarihsel sözleşmelerin şartlarına uyulması ve bunun ışığında Türkiye gerçeğine uygun; bütün ulusal etnik toplulukların kimliklerinin, varlıklarının tanımlandığı; hak ve özgürlüklerin tanındığı siyasi ve toplumsal yeni bir sözleşmenin, yani yeni bir anayasanın yapılması gerekir. Bu anayasaya uygun, sistemin her yönüyle (idari-siyasi-kültürel vb.) yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır.

Eğer böyle olmazsa, Türkiye’nin bu ülkede Kürt krizinden kurtulması ve demokrasinin bir yaşam tarzı haline gelmesi, olanaksızdır.

“Kurtuluş Savaşı” ve “Misak-ı Milli”

Ahmet Alim

Öncelikle bazı kavramlar üzerinde durmak istiyorum; çünkü kavramlara yüklediğimiz anlamlarla düşünüyor ve analizlerimizi buna göre yapıyoruz. Özellikle tarih ile ilgili kavramlardaki çarpıklıklar bugünü anlamamızı da engellemekte ve/veya yanlış anlamlara yol açmaktadır.

“Kurtuluş Savaşı” kavramını ele alalım:

Kurtuluş ve Bağımsızlık gibi sıfatlarla nitelenen 1919-1922 savaşı gerçekten bu tanımlamaya uymakta mıdır? Bu savaşla ne, kimden kurtarılmıştır? Savaşı gerçekleştirenlere göre ülke yabancı işgalinden kurtarılmıştır. Ama ülke niçin işgal edilmişti?

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu Enver, Talat ve Cemal Paşaların idaresinde, Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Bu katılımdaki amaç, 1820'lerde Yunanistan'la başlayan Balkan ülkeleri bağımsızlık savaşlarıdır. Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde tüm Balkan ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış bulunuyordu. Diğer yandan Kuzey Afrika'daki Osmanlı sömürgeleri Avrupalı güçler arasında paylaşıldı. Ayrıca Araplar, Ermeniler ve Kürtler arasında da milliyetçi ve bağımsızlıkçı eğilimler öylesine gelişmişti ki, bu nedenle yeni bazı gelişmeler kaçınılmaz hale gelmişti.

Dolayısıyla o zamanki İttihat ve Terakki yönetimi kaybedilen bölgeleri geri alabilmek ve kaybetmek üzere oldukları toprakları elde tutabilmek için Almanya'nın yanında büyük savaş girdi. Eğer Almanya savaşı kazanmış olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu toprakları işgale edilen taraf değil, işgalci olacaktı. Bu neden bir savaş mağlubu olarak bazı bedeller ödemesi son derece doğaldı. Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorlukları imzaladıkları anlaşmalarla istenen bedelleri ödemişlerdi.

Sonuç olarak, işgal ve fetih amacıyla girilen bir savaşta mağlup olan taraf bazı bedeller öder. Osmanlı İmparatorluğu da mağlup taraf olarak bazı bedeller ödemek üzere galip güçlerle bir ateşkes anlaşması imzalamıştır. Bu ateşkes anlaşması-

nın koşullarının yerine getirilmesi durumunda bundan zararlı çıkacak Osmanlı bürokrasisi bu durumu içine sindiremeyerek bir muhalefet ve sınırlı bir savaş örgütlemiştir.

Bu savaş neden bürokrasinin savaşıdır? Bilindiği üzere savaştan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre orduları dağıtmıştır. Orduda görev yapmaktan başka bir işi olmayan askeriye, kendi varlık nedenleri olan bu kurumu ayakta tutma arayışları içine girdi. Mustafa Kemal dağılma durumunda olan ve yeniden bir güç olmak isteyen sivil ve askeri bürokrasiyi bir araya getirmeyi başardı. Bu organizasyonda halk faktörü resmi ideolojinin ileri sürdüğü gibi aktif değildir. Yıllardır süren savaşlardan bıkan halk normal bir yaşam sürmek istiyordu. En azından 10 yıldan beridir aralıksız süren savaşlarda, Osmanlı ordularının asker kaynağı Anadolu (bu coğrafik terimi başka bir yazımızda daha detaylı olarak ele alacağız) kısmi olarak da Kürdistan ve güneydeki Arap ülkeleri idi. Anadolu halkı yılların verdiği savaş zorluklarını ve yaralarını henüz sarmamıştı. Bu nedenlerden dolayı da, halk bu savaşın daha fazla sürmesini istemiyordu. Bir anlamda savaşın sürmesinde çıkarı bulunmuyordu.

Savaşı sürdürmekte çıkarı olan ikinci grup, savaş sırasında İttihat ve Terakki hükümetlerinin uyguladığı “milli iktisat” politikaları çerçevesinde Trakya, Anadolu ve Kürdistan'da kovulan ve öldürülen azınlıkların mal, mülk ve arazilerini gasp eden kimselerden oluşuyordu. Bunlar önce yerel Müdafai Hukuk Cemiyetleri'ni, Sivas Kongresi'nden sonra da bütün bu yerel örgütler birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nde örgütlendiler. Mondros Mütarekesi'n-

deki ilgili maddeler gereği azınlıkların kendi bölgelerine dönüp eski mal, mülk ve arazilerini geri almaları öngörülmüştü. Müdafai Hukuk Cemiyetleri azınlıkların mallarına el koyanlar tarafından, esas olarak kendi çıkarlarını korumak üzere kurulmuşlardı.

Misak-ı Milli ve Cumhuriyet Kavramları

Misak-ı Milli kavramını anlamak için Misak-ı Milli'ye giden süreci açmak gerekmektedir. Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nin hemen sonrasında Ali Galip ve İngiliz Binbaşı Noel'in, Damad Ferid'in emri ile kendisine karşı bir suikast hazırladıklarını ve bunun başarısızlığa uğratıldığını belirterek Damad Ferid hükümetiyle bir telgraf savaşına girişti. Bu süreçte İstanbul Hükümeti'ni tanımadıklarını belirten Mustafa Kemal telgraf hatlarına el koydu, vergileri toplamaya başlayarak, İstanbul hükümeti'ne bağlı memurların yerine kendi memurlarını atadı ve karşı gelenleri tasfiye ederek bir anlamda fiili olarak alternatif hükümet oluşturdu.

Üç haftalık kriz sonucunda işgalci güçlerin de soruna çözüm istemesi sonucu Padişah Vahdettin Damad Ferid Hükümeti'ni 2 Ekim 1919'da azlederek, yerine Ali Rıza Paşa'yı Sadrazam olarak atadı. Yeni hükümetin üyeleri çoğunlukla Kemalist harekete ılımlı bakan kişilerden oluşuyordu. Bir anlamda bir ulusal uzlaşma hükümeti göreve başladı. Ali Rıza Paşa göreve başlar başlamaz yeni seçimlerin yapılarak en kısa sürede yeni parlamentonun göreve başlayacağını açıkladı.

Bunun üzerine Mustafa Kemal ve ekibi ile milliyetçiler bu parlamentoda yer almak üzere seçim hazırlıklarına girdiler. 1919 yılı Aralık ayında sonuçlanan seçimlerde Erzurum'da aday olan Mustafa Kemal de milletvekili seçildi. Mustafa Kemal milletvekili olmasına rağmen Meclis-i Mebusan'ın İstanbul yerine Anadolu'nun güvenli ve kendi kontrollerinde olan bir kentte toplanmasında diretti ise de çoğunluk İstanbul'a gitmekten yandı. Neticede çoğunluğun kararına göre Meclis'in İstanbul'da toplanmasına karar verildi.

Aynı yılın Aralık ayında Mustafa Kemal, İstanbul'a gitmeden kontrolü elinde tutabilmek için karargahını Sivas'tan Ankara'ya taşıdı. Ankara şu stratejik nedenlerden dolayı seçilmişti: Batıyı Kürdistan'a, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan yollar üzerinde olması, özellikle de İstanbul'u İzmir'i Kürdistan ve Akdeniz'e bağlayan demiryolu üzerinde yer alması. Bu konumu ona stratejik bir önem sağlıyordu. Diğer yandan Ankara önemli bir haberleşme, özellikle de telgraf merkeziydi. İstanbul'a

Meclis-i Mebusan toplantılarına giden milletvekilleri Ankara'ya uğrayarak Mustafa Kemal ile uzun görüşmeler yaptılar. Bu görüşmeler de, Mustafa Kemal milletvekillerine Sivas ve Erzurum kongrelerinde alınan kararlara uygun kararların alınmasını telkin etti.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, açılışından iki hafta sonra, 28 Ocak 1920'de Sivas ve Erzurum kongreleri kararlarına benzeyen kararları, Misak-ı Milli adlı belgede toplayarak onayladı ve ilan etti. Misak-ı Milli ile Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı anda henüz işgal edilmiş olan Osmanlı topraklarının bölünmez bir bütün olduğuna karar verilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı anda henüz işgal edilmemiş olan Musul'un Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu iddia edilmiştir. Musul sorunu Misak-ı Milli kararlarının esas alınması nedeniyle doğmuştur. Arap ülkelerinin durumu söz konusu olduğunda, bu bölgeler halklarının kendi kaderlerini belirlemeleri istenmektedir. 1878'den beri Rusya tarafından işgal edilmiş olan Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerinin versailles ve Trianon antlaşmaları hükümlerinin azınlıklara uygulanmasına, Boğazların İstanbul'un güvenliğinin sağlanması kaydı ile uluslararası trafiğe açık olması istenmiştir. Ayrıca, Türk ulusunun tam egemenliği ve bağımsızlığının galip güçlere tanınması istenmektedir.

Dikkat edilirse, Misak-ı Milli belgesi kararları, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kurucu belgelerinden ve politikalarından birisi; son işgal altındaki Osmanlı başkenti İstanbul'da alınmıştır. İlginç olan, gerek işgalci güçler, gerek padişah bu kararın alınmasına engel olmamışlardır. Misak-ı Milli'nin bir başka özelliği de Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı Mondros Mütarekesi sırasında işgal edilmemiş toprakların bölünmezliğini esas almasıdır. Mustafa Kemal sınırları belirlerken Mondros Mütarekesi'ni ve savaş sonundaki fiili durum esas almıştı.

Bibliografya

- BENOİST-MECHIN, "Kurt ve leopar: Mustafa Kemal veya bir imparatorluğun ölümü" Le loup et le leopard. Mustafa Kemal ou la mort d'un empire, Editions Albin Michel, Paris, 1954.
- DUMONT Paul, "1919-1924 Yüzyılın anısı Mustafa Kemal" 1919-1924 La Memoire du Siecle Mustafa Kemal, Edition Complexe, Bruxelles, 1983.
- JMOR Salah, "Kürt sorununun kökeni" L'origine de la question kurde, Edition L'Harmattan, paris, 1994.
- MOURAD Kenize, "Ölü prensesin tarafından" De la part de la princesse morte, Edition Livre Poche, Paris, 1997.
- İNÖNÜ İsmet, "Lozan Antlaşması II, Cumhuriyet, İstanbul, 1998.
- MANTRAN Robert, "Türkiye Tarihi" Histoire de la Turquie, Que sais-je, Paris, 1993.

Kürdistan

Semseddin Sami

Batı Asya'da, en büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nda ve bir bölümü İran'a bağlı büyük bir ülke olup, orada yaşayan insanların çoğunluğunu oluşturan Kürt halkı adıyla adlandırılmıştır.⁽¹⁾ Bu ad, idarî ve siyasî bölümlenmeye girmeyip, vaktiyle bizde Kürdistan Valiliği ve şimdi İran'da Kürdistan Eyaleti bu adla adlandırılan ülkenin bütününe kapsamadığı gibi, Kürtler de dağınık ve başka halklarla karışık bulduklarından, Kürdistan'ın sınırlarını tümüyle belirlemek güçtür. Ancak, yaklaşık olarak diyebiliriz ki:

Kürdistan, Urmiye ve Van göllerinin kıyılarında Kerhe (Kerxe) ve Diyale ırmaklarının kaynaklarına ve Dicle'nin akış yatağına dek uzayıp, kuzeybatıya doğru sınırları Dicle'nin akış yatağını izleyerek, Fırat'ı oluşturan Karasu yatağına ve oradan kuzeye doğru, Aras havzasını Fırat ve dicle havzasından ayıran su ayırımı çizgisine kadar ulaşır.

Bu itibarla, Osmanlı İmparatorluğunda, Musul vilayetinin büyük bölümü, yani Dicle'nin solunda bulunan yerleri ve Van ve Bitlis vilayetleriyle Diyarbakir ve Mamurerulaziz vilayetlerinin birer parçası ve Dersim sancağı Kürdistan'dan sayılır.⁽²⁾ İran'da da Kürdistan adıyla bilinen eyaletle Azerbaycan eyaletinin yarısı, yani güneybatı bölümü, Kürdistan'dır.

Böylece Kürdistan, kuzeydoğu yönünden Azerbaycan, doğudan Irak-ı Acemî (Acem Irakı), güneyden Loristan ve Irak-ı Arabî (Arap Irakı), güneybatı yönünden Mezopotamya, kuzeybatı yönünden de Anadolu ile sınırlıdır.⁽³⁾ Bu sınırlar içinde, 34 ile 39. kuzey enlemleri ve 37 ile 46. doğu boylamları arasında uzayıp, büyük bir üçgen, ve daha doğrusu, sivri tarafı kuzeybatıya doğru dönmüş olan bir armut biçini gösterir. Fırat'ı oluşturan Karasu ile Murad Çayının birleştiği yerde olan en kuzeybatı noktasından Loristan sınırlarına dek olan en büyük uzunluğu yaklaşık olarak 900 kilometre ve genişliği 100 ile 200 kilometre arasındadır.⁽⁴⁾

Kürdistan'ın ayırıcı ve belirleyici dayanağı halkının soyu olduğu halde, Kürtler yalnız bu ülkelye sınırlı değildir.⁽⁵⁾ Cezire'nin kuzey bölümünde, Şam ve Halep yörelerinde, Anadolu'nin her tarafında, Rusya'ya bağlı olan Kafkasötesi eyaletlerinde ve İran'ın her tarafında, hatta Horasan'da, Afganistan'da ve Belücistan'da bile birçok Kürt aşiretleri bulunuyor.⁽⁶⁾ Bir yandan da, sınırları anlatılan Kürdistan'ın içinde Arap, İranî Türk ve başka soylardan gelen topluluklar da vardır.⁽⁷⁾ Yalnız çoğunluk gözönüne alınarak, sözü edilen sınırlar belirlenebilir.

İran'ın Loristan eyaletinin halkı olan Lorilerin de Kürtlerle ilişkileri ve soyca akrabalıkları olduğu halde, dillerinde bir ölçüde değişiklikli ve aralarında karşılıklı nefret bulunduğundan, Loriler kendilerini Kürtlerden saymak istemiyorlar; Kürtler de Lorileri kendi soylarına kabul etmeye eğilim göstermiyorlar.

Genellikle Kürtlerin miktarı, iki buçuk milyona yakın tahmin edilip, bir buçuk milyonu Osmanlı imparatorluğunda, 7500'ü İran'da 13000'i Rusya'nın Kafkasötesi eyaletlerinde, geriye kalanları da Afganistan, Belücistan ve başka yörelerde dağınık bir durumda bulunuyorlar.⁽⁸⁾

Kürdistan'ın her tarafı dağlık ve yüksek yerler olup, yalnız ırmak vadilerinde bazı dar ovaları vardır. En düz ve engin yöresi, güneydoğu bö-

lümü, yani Şehrezor ve Süleymaniye sancaklarıyla İran'daki Kürdistan olup, o yörede dağlar daha alçak, vadiler daha geniş ve ovalar daha çöktür. En yüksek yerleri, kuzeyinin ucundaki Hazar Denizi ile Basra Körfezine eğilim arazisi arasında bir sular dağılımı çizgisini oluşturan dağlardır. Ancak bunların ormanlar ve otlaklarla örtülü güzel yayla ve etekleri ve tarıma elverişli vadileri çöktür.

Osmanlı imparatorluğu ile İran arasındaki sınırları oluşturan ve kuzeybatıdan güneydoğuya doğru birkaç sıra oluşturarak uzayıp giden dağlar ise, yüksek olmakla birlikte, çoğunlukla taşlık ve çıplaktır. Söz konusu toprakların o yöresi, gerçekten barınmaya elverişli olmayacak ölçüde sert ve çetin bir yerdir.⁽⁹⁾

Anlatılan toprak parçasının akarsuları çok olup, Fırat'ın en büyük kolu olan Murad Çayı ve Dicle, adı geçen toprak parçasının dağlarından doğup aktıkları gibi, Dicle'ye dökülmek üzere kuzeyden başlayarak Batman suyu, Bitlis ve Siirt çayları, Habur (Xabûr), Yukarı Zab, Aşağı Zab, edhem ve Diyale ırmakları da güneybatıya akarak, adı geçen ırmağa dökülürler ve sözü edilen toprak parçasının dağlarından inen birçok çayların sularını toplarlar.

İran'daki söz konusu toprak parçasının ise, yalnız kuzey yönündeki Kotur Irmağı, Kur aracılığıyla Hazar Denizine dökülen Aras Irmağına ve pek çok olan diğer ırmakları da Urmiye Gölüne dökülür. Van Gölüne dökülen Aras Irmağına ve pek çok olan diğer ırmakları da Urmiye Gölüne dökülür. Van Gölüne dökülen bir hayli ırmakları dahi vardır.

Söz konusu toprak parçası, yer aldığı enlemler bakımından hayli sıcak olacak bir derecede iken, konumunun yüksek olmasından dolayı havası genellikle soğuk olup, kışları uzun ve pek serttir; ve kar aylarca dağlarını örter. Yalnız Dicle vadisine yakın olan alçak yerlerinde kışın hava ılımlı ve yumuşak, yazın da hayli sıcaktır. Yüksek yerlerinin otlalları yazın pek güzeldir ve bazı yöreleri çam ağaçlarını kapsayan ormanlıktır. Daha alçak yörelerinde meşe, kestane ve çınar ağaçları, daha aşağıda da arpa, buğday, keten, kenevir, mısır, tütün, üzüm ve çeşitli meyveler, en alçak yerlerinde ise pamuk, pirinç vesaire elde edilir. Bir nevi bodur meşe yapraklarından alınan kudret helvası, şeker yerine kullanılır. Kürt aşiretleri büyük miktarda koyun, at, deve ve keçi sürüleri beslerler. Dağlarda ayı, domuz, pars, vaşak, geyik, yabankeçisi, karaca, çakal, tilki ve başka yabanî hayvanlar ve küçük av hayvanları bol miktarda bulunur. Kuzey tarafındaki dağlarda demir, bakır, kurşun ve başka madenler bulunduğu saptanmışsa da, çıkarılan maden yoktur. Güney taraflarında, petrol ve taşıyağı bulunur.⁽¹⁰⁾ Kürtler

mazı, fıstık ve yağ çıkarmaya yarar çeşitli hububat ile yapağı ve tiftik gibi mahsulat ihraç ederler.

Kürtler çoğunlukla aşiret halinde yaşayıp, mevsime göre otlak bulmak için yer değiştirdiklerinden, tarımla pek de uğraşmayıp, başlıca geçim kaynakları evcil hayvanları, sanatları da çobanlıktır; koyun ve tay satışından kazandıkları parayla geçinirler. Bunun için kışın köylerinde kalıp, evleri ve tarlaları var ise de, yazın tarıma çok önem vermeyip, çoğunluğu çadırlarla sürüleri arkasından yaylalara çıkarlar. Söz konusu toprak parçasında yerel sanayi, kilim ve halı ile kaba bez ve keçe türünden çul vesaire yapımından, yerel ticaret ise zahire ve hayvan alım-satımından ibarettir. Taşıma araçları, Dicle'de çalıştırılan keleklerden ibaret olup, bu da pek güçlüklerle doludur ve kışın üç ay, eşya taşınması bütünü durur.

*

Kürtlerin asıl ve kökeni ve ne zamandan beri oralar da sakin buldukları tarihçe bilinmemekte ise de, eski zamanlarda söz konusu bölgenin güney tarafı "Asuriye" ismiyle bilinirdi, kuzeydoğu tarafı da 'Medya'dan sayılırdı. Eski Medyalılar'ın soyu bilinmemekte ve Turanlı halklardan, yani Türk soyundan oldukları sanılmakta⁽¹¹⁾ ve Asuriler'in ise, Samî halklardan bulunmuş oldukları ve Keldanilerle akraba oldukları bilinen bir gerçektir.⁽¹²⁾ Oysa Kürtler, Ari halklardan olup, İranlılarla pek yakın akrabalıkları olduğu dillerinden ve diğer durumlarından anlaşılıyor. Bundan dolayı Kürtlere, ne Medyalılar'ın ve ne de Asuriler'in torunları gözüyle bakılıp, doğu yönünden, yani Horasan ve Herat taraflarından oralara gelmiş bir halk olduklarından kuşku yoktur.⁽¹³⁾ Ancak, şimdi buldukları yerlere ne zaman göç ettikleri malum değildir.

İsa'nın Miladından 401 sene evvel, yani bundan 2300 yıl önce, askerle o tarafa gitmiş ve yenilgiden sonra perişan bir durumda dönmüş ve yolculuk anılarını yazmış olan eski ünlü Yunan yazarlarından "Eksonofon",⁽¹⁴⁾ bugünkü söz konusu toprak parçasının Diyarbekir, Mamuretulaziz ve benzeri yerlerinin her tarafından 'Kardux' (Karduh) adıyla isimlendirdiği halka mensup topluluklara rast geldiğini bildiriyor. 'Kardux' isminin ise 'Kurd' isminin bir Yunanlı ağzında aldığı değişiklikten meydana gelmiş bir yanlış biçimi olduğundan kuşku yoktur. Bu sebeple, 2300 yıl önce dahi oralarda Kürtlerle meskûn idi. Şu halde, diyebiliriz ki Ninaeva'da ve Dicle Vadisi'nde, kuşkusuz Babil taraflarından gelmiş olan Asuriler ve Midya'da yani Azerbaycan ve Irak-ı Acemi taraflarında, belki Ceyhun ve Seyhun vadilerinden gelmiş olan Midyalılar hüküm sürmekte iken, yine dağlarda Kürt aşiretleri dolaşarak yarı bağımsız bir halde bulunuyorlardı.⁽¹⁵⁾ Nitekim bugün dahi Musul ve Diyarbe-

kir'de Araplar, Tebriz ve Hemedan'da İranlılar bulunduğu halde, iç tarafları hemen salt Kürtlerle meskündür. Kürtler Ari halklardan oldukları halde, ne Asuriler'in ve ne Midyalılar'ın torunları olabilirler.

Bu hususta adaletli ve doğru tanık sayılmaya değer olan dillerine baktığımızda, gerçi Asuri ve Keldani dillerinden alınmış oldukları anlaşılan birçok kelime görüyorsak da, Pehlevi dilinde dahi bulunan bu sözcükler, Asurilerle Keldaniler'in hükümetleri zamanında ve bunların uygarlığının etkisiyle kabul edilmişlerdir. Bu sözcükler, İslâm'dan sonra Kürtçe ve Farsça'nın aldıkları Arapça sözcüklerle kıyaslanabilirler. Bu sözcüklerin varlığı, Kürtler'in Asuriler'in soyundan olduklarına değil, tersine, o zamandan beri oralarda sakin bulunmuş ve Asurilerle birlikte yaşamış olduklarına kanıt oluyor. Kürt dili, Farsça'ya ve belki de ondan daha çok, eski Pehlevi'ye benzer. Ancak telâffuzu Farsça'daki gibi nazik olmayıp, dağ adamlarına ve öyle bir göçebelik durumunda yaşayan aşiretlere yakışacak biçimde sert ve kabadır ve boğazdan telaffuz edilen harfleri çoktur.

Her ne kadar Kürt bilginleri öteden beri Arapça ve Farsça ile uğraşıp, kendi dillerine önem vermediklerinden, Kürtçe'nin edebiyatı bulunduğu iddia edilemezse de, eskiden beri bu dilde de bir hayli şiirler söylenmiştir. Bu dilin de Farsça gibi Arap harfleriyle yazılışı kolay olduğundan, bazı şiir kitapları ile diğer edebi kitapları vardır.

Avrupalılar, Kürtçe'nin dilbilgisi kurallarını ve sözcüklerini dahi olabildiğince toplayıp elde etmiş ve kendi dillerine çevrilmiş dilbilgisi kuralları ve sözlük kitapları yayınlamışlarsa da, İslami dillerimizde, bu dilin kurallarına, sözlük ve edebiyatına ilişkin henüz hiçbir şey yazılmamıştır.⁽¹⁶⁾

Kürtler, genellikle cesur ve savaşkan, binicilikte de pek becerikli ve usta adamlar oldukları gibi, bilim ve eğitime ve uygarlığa da olağanüstü yetenekleri vardır. "Kürt" isminin Farsça'da " yiğit, kahraman, bahadır" anlamıyla kullanılan bir sıfat olup, "Şahname"de bu manada pek sık kullanıldığı bilinmektedir.⁽¹⁷⁾ Bu ismin Kürtlere, doğal cesaretleri dolayısıyla başlangıçta bu anlamda verildiği, sonradan da ad olduğu anlaşılıyor.

Kürtler, hemen hemen tümüyle Müslüman ve Sünnî olup, çoğunluk olarak Şafî mezhebine bağlıdır. İçlerinde yalnız 50 bin Yezidi vardır. Pek az miktarda da Kızılbaş bulunur.⁽¹⁸⁾ O yörelerde Nasturi ve Keldani topluluklarına mensup bazı kimseler bulunursa da, bunlar eski Keldaniler'in ve Süryaniler'in torunlarından olup,

Kürt soyundan değildirler.

O bölgede bulunan büyük şehirler, örneğin Diyarbekir, Musul, Bağdad, Hemedan, Tebriz, Kürdistan'ın kenarlarına ve dışına rastlayıp, sözkonusu yörelerin asıl içinde bulunan ve Kürtlerle meskûn olan yerleşim merkezlerinin başlıcaları, Süleymaniye, Kerkük, Rewanduz, Erbil, Siirt, Bitlis, Van, Urmiye, Kermanshah vesairelerdir.⁽¹⁹⁾

Tarihin elde edip kaydedebildiği zamanların en eskinde Nineva'daki Asuriler'in egemenliği altında görülüp, Asuriler'in egemenliğinin sona ermesinden sonra da Nineva ile birlikte Medya hükümdarlarının ve sonra da Keyhüsrev'in egemenliği altına geçmişlerdir.⁽²⁰⁾ Hatta Keyhüsrev'e yardım edip, başka ülkeleri ele geçirmesinde asker arasında hizmet etmiş oldukları dahi rivayet edilmektedir. Keyaniyan devleti yıkılınca, İskender'e ve onun halefleri olan yöresel krallara, onlardan sonra da Eşkaniyeye ve daha sonra da Sasaniyeye bağlanıp, Kadisiye zaferinden sonra İslam Halifeliği'nin egemenliği altına girmişler ve İslâm dinini kabul etmişler idi.⁽²¹⁾

Abbasi Halifeliği'nin zaafa uğramasıyla, İslâm ülkelerinin her tarafında bir takım beyler ve krallar ortaya çıkmaya başladığı sırada, Kürt liderlerinden de birçok adamlar Musul, Diyarbekir ve Cezire taraflarında birer kale ya da memleket ele geçirip birçok küçük hükümetler kurmuşlarsa da, anlatılan toprak parçasının bütünü bir yönetim altına alarak, soy temeline dayalı bir hükümet kurmayı düşünmemişlerdir. Nihayet, bu soya mensup olan ünlü Salahaddin-i Eyyubi Mısır'da devlete sahip olup, kendisinin ve evlatlarının Şam, Halep, Hicaz ve Yemen'de hüküm sürdükleri, evlat ve akrabalarının kendi yönetimleri altında birçok seçkin hükümetler kurdukları zaman dahi, egemenlik ve nüfuzlarının dışında kalmıştır.

Cengiz'in ortaya çıkmasında), öbür İslam ülkeleri gibi Moğolların zulüm ve saldırıları altında çignenmiştir.⁽²³⁾ Sonra da birçok Türk ve Türkmen aşiretleri gelerek bazı taraflarına sokulmuşlardır. Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın yolaçtıkları kargaşalıklardan ve hepsine taş çıkartan Timur'un ortaya çıkmasından sonra büyük kısmı Şah İsmail-i Safevi'nin eline geçmiştir.⁽²⁴⁾ Bu durumdayken, Yavuz Sultan Selim Han'ın adı geçen Şah'ın üzerine gerçekleşen seferinde, Kürt liderleri, Sünnî mezhebinden olmaları tesiriyle ve ünlü İdris-i Bitlisi'nin çaba ve himmetiyle, gönüllü olarak Osmanlı devletinin tarafına dönüp, o zamandan beri en büyük bölümü bu devletin yönetimi altında bulunmaktadır.

Yalnız doğu bölümü, daha sonra belirlenen sınır çizgisinin ötesinde kalıp,⁽²⁵⁾ mezhep değişikliğinden dolayı

İranlılarla aralarında karşılıklı nefret bulunmakla birlikte, İran yönetimi altında bulunmaktadır. (Kanusül Alam, Cilt 5, sayfa 3843, yayın yılı: 1896).

**Sadeleştirerek transkripsiyonunu yapan
Mehmet Emin Bozarlan**

Dipnotlar:

1) Bu cümlede ve ilerdeki paragraflarda kullanılan Osmanlı İmparatorluğu deyişi, orijinal metindeki Memalik-i Osmaniye'nin karşısında kullanılmıştır. Osmanlılar döneminde "imparatorluk" deyişi ilgi görmediği için onun yerine, sözlük anlamı "memleketler" olan Arapça "melalik" deyişi kullanılmıştır. "Kamûs'ul-A'lâm" da da Osmanlı imparatorluğu, "Memalik-i Osmaniye" maddesiyle verilmiştir. Biz de "Memalik-i Osmaniye"yi, günümüzde yaygın olan "Osmanlı imparatorluğu" biçiminde çevirdik.

2) Mamuretulaziz: Elaziz.

Sancak: Osmanlılar zamanında ilçe ile il arasında yer alan ve "mutasarrıf" denilen bir yönetici tarafından yönetilen bir yönetim birim.

3) Mezopotamya: Dicle ile Fırat ırmakları arasında yer alan ve eski Arap coğrafyacılarınca "Elcezire" adıyla adlandırılan topraklar. Yazar da hem burada, hem de ansiklopedinin birçok yerinde o bölgeyi "Elcezire" adıyla almıştır. Ancak, söz konusu bölge günümüzde "Mezopotamya" adıyla bilinmektedir, biz burada ve diğer maddelerde "Elcezire" adını hep "Mezopotamya" diye çevirdik.

Öte yandan, yazar burada ve "Kürdistan" maddesinin ilerdeki bazı paragraflarda bu toprakları Kürdistan'ın dışında göstermiş de, bu saptama, ancak Cezire'nin Araplarla meskûn olan en güney bölümü için geçerlidir. Orta ve kuzey bölümleri ise, Kürtlerle meskûn olduğu için, Kürdistan toprakları içindedir.

4) Anlaşıldığına göre Kürdistan'ın uzunluğu ve genişliği konusunda o zaman bilgi eksikliği olduğu için burada böyle yazılmıştır. Gerçekte ise uzunluğu ve genişliği bu miktardan çok fazladır.

5) Burada geçen, ilerdeki paragraflarda da bazen yer alan "soy" sözcüğü, orijinal metindeki "cinsiyet" sözcüğünün karşılığıdır. Arapça olan "cinsiyet" sözcüğü, Osmanlıcada hem bugünkü anlamda, hem de "aynı soyaşan olmak, aynı soydan olmak" anlamında kullanılırdı.

6) Horasan: İran'ın bir eyaleti.

Belüciistan: İran ile Pakistan arasında yer alan ve o iki devletçe bölünüp paylaşılmış olan bir ülke.

7) Kürdistan'ın asli sakinleri olmayan bu topluluklar Abbasi, Osmanlı ve Safevi dönemlerinde dışardan Kürdistan'a gelip yerleşmiş olan azınlıklardır.

8) Burada gösterilen İran'la ilgili 7500 ve Kafkasötesi'yle ilgili 13000 sayılarının baskı yanlışlığı sonucu böyle çıktığı, doğrusunun 750.000 ve 130.000 olduğu ortadadır.

9) Bu paragrafta Kürdistan'ın ovaları ve tarıma elverişli toprakları çok az gösterilmiştir. Oysa dağlık yerlerin dışında kalan ve halk arasında "fakir fukaranın anası" diye anılan Diyarbekir Ovası, Kürtçede "Beriya Mêrdinê" adıyla tanınan Mardin Ovası ve "Deşta Mûşê" denilen Muş Ovası, çok geniş ve verimli olan ovalardır. Başka ovalar da vardır.

10) Taşyağı: Gazyağı. Osmanlılar zamanında böyle denilirdi.

11) Medyalılar hakkındaki bu sanı, Medyalıların Kürt oldukları yolunda Kürtler arasında var olan yaygın kanıyla çelişmektedir. Kürtlerin eski tarihi, İran ve Medya ile ilişkileri konusunda çok ayrıntılı bir araştırma yazan Kürt tarihçi ve dilbilimcisi Halil Hayalî, bu araştırmasını 1919 yılında, "Kürdîyê Bitlîsî (Bitlisli Kürt) takma adıyla ve "Kürtler İranî Değil midir?" başlığı altında bir dizi yazı olara "Jin" dergisinde yayınlamıştır. Bakınız: "Jin", cilt 4. sayı 18, 19, 20; Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emin Bozarlan, Deng Yayınevi, Uppsala-İsveç, 1987. Ve cilt 5, sayı 21; Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emin Bozarlan, Deng Yayınevi, Uppsala-İsveç, 1988.

12) Keldanîler: Milâddan bin yıl kadar öncesine dek Basra Körfezinin batısında yaşamış bir halk.

13) Herat: Afganistan'ın kuzeybatısında yer alan bir kent.

14) Eksenofon: Günümüzde "Ksenefon" adıyla bilinen ve adı Batı dillerinde "Xenophon" biçiminde yazılan ünlü Yunan yazar. M.Ö. 427-355 yılları arasında yaşamıştır. Burada sözü edilen anılarının yer aldığı ünlü kitabının adı, "On Binlerin Dönüşü" anlamına gelen "Anabasis"tir.

15) Ceyhun ve Seyhun: Orta Asya'da iki ırmak. Ceyhun'a "Amuderya", Seyhun'a "Siriderya" da denir.

16) Burada sözü edilen "İslâmî dillerimiz'den maksadın Arapça, Farsça ve Türkçe olduğu anlaşılıyor.

17) "Şahname": Firdevsî tarafından yazılan ve İran'ın Arap fethine kadarki eski dönemlerini konu alan ünlü kitap, Şairin şiirsel olan ve Fars ulusal destanı olarak bilinen bu kitabı 36 yılda yazdığı söylenir.

18) "Kızılbaş"lardan maksat Alevilerdir. Aslında bu sözcüğün "Alevî" anlamında kullanılması yanlıştır. Çünkü bu Osmanlı-Safevi savaşları sırasında, başlarına kırmızı bant saran İran askerlerine Osmanlılarca verilmiş olan bir addir; o da tarihte kalmıştır. Ölümsüz Ehemedî Hanî de, Kürt ulusal destanı "Mem û Zîn"de, bu sözcüğü, Botan Beyi'nin ağzından savaşla ilgili olarak kullanmıştır. Ünlü Kürt şair ve yazarı Hejar da, o sözcüğü, "Safevîler zamanındaki silahlı" diye tanımlamıştır. Bu nedenle, o sözcüğün Alevîler için kullanılması yanlıştır. Biz, "Mem û Zîn" in yeni baskısında bu sözcük üzerine uzunca bir dipnot yazdık. Bakınız: "Mem û Zîn", sayfa 383, dipnot sayısı 378; Wergêrê tipên Erebi û Kurdiya xwerû: M. Emin Bozarlan, Weşanxana Deng, Uppsala-İsveç, 1995. Ve "Mem û Zîn", sayfa 212, dipnot sayısı 191; Kürtçeden Türkçeye Çeviren: M. Emin Bozarlan, Deng Yayınları, İstanbul 1996.

19) Burada Diyarbekir ve Musul'un da Kürdistan'ın kenarına ve dışına rastlayan kentler arasında gösterilmesinin, bilgi eksikliği sonucu yapılan bir yanlışlık olduğu anlaşılmalıdır. Belki de Osmanlı resmî makamları, yazara mahsus olarak bu yanlış bilgiyi vermişlerdir.

20) Nineva: Musul yakınlarında bulunan Asurî başkenti. M.Ö. 612 yılında Medyalılarla Babililerin ortak saldırısı sonucunda düşmüştür.

21) Kadisiye: Irak'ın Nəcəf kentinin batısında düşen ve 635 yılında Arap İslâm ordusuyla Sasanî ordusu arasındaki savaşla ünlü olmuş olan bir yer. O savaş, Sasanî ordusunun yenilgisıyla sonuçlanmış, böylece İran, Araplar tarafından fethedilmiştir.

22) "Kürdistan, egemenlik ve nüfuzlarının dışında kalmıştır" demek istiyor.

23) "Kürdistan çiğnenmiştir" demek istiyor.

24) Bu cümledeki "taş çıkartan" deyişi, orijinal metindeki "kapak koyan" deyişinin karşılığında kullanılmıştır. Anlaşılan, Osmanlılar zamanında böyle durumlarda o deyiş kullanılırdı.

25) Burada sözü edilen sınır çizgisinden maksat, Kürdistan'ı bölüp paylaşmak amacıyla, 1639 yılında Osmanlılarla İran arasında imzalanmış olan ünlü Kasr-ı Şirin Antlaşması'dır.

Türkler'le Kürtler

Ziya Gökalp

Milli Misak'ımız bize etnografik bir hudut çiziyor. Bu hududun içine alınan yerler nerelerdir? İki millet yani Kürtler'le Türklerin sakin oldukları yerler, milli programımız, yeni arazimizin haricinde nasıl hiçbir Türk köyün kalmasına rıza göstermiyorsa, hiçbir Kürt aşiretinin yahud köyün buradaki Kürt milletinden ayrı düşmesine de razı olamaz.

Bundan dolayıdır ki Musul'da, Bağdat'ta Kürtler'le yahud Türkler'le meskun ne kadar sancak, kaza varsa hepsini anavatana kavuşturmak, vatani vazifelerimizin en mühimlerindenidir. Bugün anavatandan uzak düşmüş bir "Kürt Irak'ı" ile bir "Türk Irak'ı" var: Bunlar Anadolu içtimai uzviyetinin koparılması mümkün olmayan canlı uzuvlarıdır.

Milli Misak'ımız Türkler'le Kürtler'e aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti verdiğini gösteriyor ki, bu iki millet arasındaki vefa bağları, sadakat rabitaları her türlü tasavvur fevkinde bir samimilikle maliktir. Filhakika Meşrutiyet'ten beri devletimiz Kürtler yüzünden hiçbir rahatsızlığa uğramadı. Zira aşiret kavgalarından zarar gören yalnız aşiretlerdir. Bu kavgalar zannolduğu gibi, ne hükümete karşı isyan, ne de ahaliye karşı şakavet mahiyetinde değildir. Balkan Harbi gibi, Mütareke zamanları gibi en felaketli günlerimizde, bize dostluk elini uzatan, bizimle samimi derd ortaklığını yapan bu vefalı millet değil miydi? Bugünkü istiklal mücadelesine de bütün heyetiyle iştirak edip, Türkler'le beraber "hep yahud hiç!" diyen bu sadakatli millet değil midir? Türk nasıl olur da bu kadar samimi bir kardeşin, bu kadar hukukperver bir arkadaşın emsalsiz vefakarlığını, sayısız fedakarlığını unutabilir?

Vaka'ı Kürd bu sadakat yolunda yürümekle, aynı zamanda kendi varlığını, kendi harsını, ken-

di istikbalini de muhafaza etmiş oldu. Mübarek yurdu başka ülkeler gibi düşmanların murdar ayakları altında çiğnetmedi. Burası da doğru olmakla beraber, bu neticeyi Kürdün cihanmerdane sadakatine atfetmeyip de yalnız, akılane ihtiyatkarlığına isnad etmek hiçbir vechile reva değildir. Tarih gösteriyor ki, muvaffakiyet daima doğruluğun mükafatıdır. Kürd zeki olduğu kadar, doğru imanlı, dost vicdanlıdır da. Bunu ispat için yalnız şu on seneyi değil, on asırlık müşterek maziye hatırlamamız icab eder. Bundan on asır mukaddem, bugünkü Yunanlılar'la, İngilizlerin, Fransızların dedeleri, "Ehl-i Salib" sürüleri şeklinde İslam ülkelerine akın etmeye başladılar. Bunları İslam yurdundan kovmak için el ele veren hangi milletler, hangi hükümdarlar oldu? Türkler'le Kürtlerin o zamanki müşterek cihadı hiç unutulabilir mi? Kara Boğalar, Alparslan'lar, Kılıçarslan'lar, Nureddin Şehid'ler bu cihadda ne kadar uğraşıtlarsa Selahaddin-i Eyyubi'ler de o derecede çalışmadılar mı? O asırlarda vatan, harici tehlikeye maruz olduğu kadar, din de dahili muhataralarla (tehlikelerle) tehdit ediliyordu. Türkler, "Babekiyye" "Batiniye" gibi İlhad'ları ortadan kaldırmaya çalıştıkları sırada Selahaddin-i Eyyübiler de Fatimiye Rafiziliği'ne nihayet vermedi mi? Daha sonraları Safeviye kızılbaşlığı zuhur edince, bu bid'ate de beraberce mani olmak için bütün Kürt beyleri - Bitlisli Molla İdris'i elçi yaparak- ihtiyarlarıyla, arzularıyla Sultan Selim'e bi'at etmediler mi? İş-

te bu tarihi misaller gösteriyor ki, Türkler'le Kürtler muazzez vatanımızı düşmanlardan, mukaddes dinimizi fesaddan esirgemek için, daima birlikte cihada atılmış iki dost millettir. Türkler nasıl daima dini, ahlaki mefkureler için çalışmışlarsa, Kürdlerin de rehberi her zaman iman ile vicdan olmuştur. Bu iki millet, bin seneden beri aynı toprakta, aynı mefkureler için, el ele vererek mücadele eylemişlerdir. Bu hakikati kim inkar edebilir?

Türkler'le Kürtlerin içleri birbirine benzediği gibi, dışları da benzer. Türk yahud Kürd milletine mensub bir adamı gördüğümüz zaman, bunun Kürd mü, yoksa Türk mü olduğunu simasından tanıyamazsınız. Halbuki başka milletlerden bazılarında mensup fertlerin ilk bakışta hangi kavimden olduğunu, simalarından pek kolay anlayabilirsiniz. Simaların birbirine benzemesi, yek diğerine karşı kan kaynaması için başlıca şeydir. Kendimize benzeyen bir çehre, kendimize benzeyen bir ruh demek değil midir? Karşılıklı bir itimadın doğması için, kalplerimizdeki mefkürelerin müşterek olması kafi değildir. Simaların da aynı mizaca mensup bulunması lazımdır. Tabiatın saf evlatları geyikler, kuşlar, balıklar da kendi nevilerinden olanlarla olmayanları yalnız şekillerinden tanımayanlar mı?

Kürtlerin medeniyetçe bir kusuru varsa, bazı kısımlarının hala aşiret kalmasıdır. Fakat Türkler'den de henüz aşiret hayatını yaşayanlar yok mudur? Gerek Kürtlerin gerek Türklerin aşiret şeklinden henüz kurtulamamaları, "çöl" ile temasta bulunmalarının neticesidir. Çölde daima seferber halde aşiretler bulundukça, onlara komşu bulunan ahalilerin de göçebe ve silahlı bir halde kalmaları zaruridir. Zira başka suretle ırzlarını, hayatlarını, servetlerini koruyamazlar.

Kürtler'le Türklerin aşiret hayatından kurtulabilmesi, yalnız bir suretle kabil olabilirdi: O da çöldeki aşiretlerle bunların arasında Çin Seddi gibi bir duvar yapmaktı. Fakat evvelce imkansız olan bu iş şimdi kendiliğinden mümkün bir hale girdi. Her felaketten bazen iyi bir netice de çıkabilir. Çölün bir çok mamurelerle beraber elimizden çıkması büyük bir felakettir. Hususiyile Arap milleti gibi bir din kardeşinden - velevki muvakkaten olsun - ayrı düşmemize ne kadar esef etsek azdır. Fakat çöl ile vatanımız arasında askeri bir hududun vücut bulması, aşiretlerin hazarlığa geçmesine çok faydalı olacaktır. Zira askeri bir hudud canlı bir seddir. Ki Çin'in meşhur seddinden daha fazla mukavemetlidir. Gerek El-Cezire'de, gerek Irak'da, çöl ile Kürtler ve Türkmenler arasında blok havzalar yapılacak olursa, az zamanda da bütün aşiretler kendiliğinden hazarlığı isteyeceklerdir. Zaten büyük millet meclisi de bu aşiretlerin iskanına karar vererek, hükümeti icrasına mamur etmiştir.

Hulasa, Türkler'le Kürtler bin senelik, müşterek din, müşterek tarih, müşterek bir coğrafya neticesi olarak, hem maddi, hem manevi surette birleşmişlerdir. Bugün ise müşterek düşmanlar, müşterek tehlikeler karşısında bulunuyorlar. Bu tehlikelerden ancak müşterek bir azim ile kurtulabilirler. O halde büyük bir kanaatle diyebiliriz ki bu iki milletin, birbirini sevmesi, her iki taraf için de hem dini hem siyasi bir farizedir: **KÜRTLERİ SEVMİYEN BİR TÜRK VARSA, TÜRK DEĞİLDİR; TÜRLERİ SEVMİYEN BİR TÜRK VARSA, KÜRT DEĞİLDİR.**

*Küçük Mecmua, sayı I, sah. 7, 5.
Haziran.1338 (1922).*

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Nizamnamesi

Madde 1 - Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milleye Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Madde 2 - Cemiyet'in maksadı Vilayat-ı Şarkıye'de mütemekkin bilcümle anasırın milli ve siyasi Hukuk-u nun serbesti inkişafını temin edecek esbab-ı meşruaya teşebbüs ve vilayat-ı mezkure ahaliı islamiyesinin Hukuk-u tarihiye ve milliyelerini indelhace alem-i medeniyet huzurunda müdafaa ve vilayat-ı mezkurede vaki olan mezalim ve cinayatin esbab-ı ve avalimi faili ve müsebbipleri hakkında bitarafane tahkikat icrasiyle mücrimlerin müsareaten tecziyetlerine talep ve anasır beynindeki suitefehümün izalesiyle kemafis sabık revabıtı hasenenin teyidine gayret etmekten ve hali harbin vilayat-ı mezkurede tevlit ettiği sefaletle hükümet nezdinde teşebbüsatta bulunmak suretiyle mümkün mertebeye çaresiz olmaktan ibarettir.

Madde 3 - Cemiyet'in merkez-i idaresi İstanbul şehri olup vilayat-ı mezkurenin her kasabasında şubeler tesis olunabilecektir.

Madde 4 - Cemiyet'in azası iki kısımdır. 1) Azayı tabiiye, 2) Azayı amile. Maksad-ı Cemiyet'in husulüne hadim olacak surette nakten ve ilmen muavenette bulunanlar ile vilayat-ı mezkure ahalisinden olanlar azayı tabiyeden ve bilfiil hidematı cemiyeti ifa edenler azayı amileden madutturular.

Madde 5 - Cemiyet'in on iki zattan ibaret bir meclisi idaresi ve her iki kısım azadan mürekkep bir kongresi vardır. Meclis-i idarenin reisi ve azası kongre tarafından

intihap olunur. Şu kadar ki kongrenin inikadına kadar umur ve muamelat müessirler tarafından müntehap bir heyeti idareyi muvakkate tarafından teşhit olunur.

Madde 6 - İlk kongrede bulunacak aza meyanında vilayat-ı mezkure ahalisinden olanlar mensup oldukları kasabanın şube heyetini temsil ederler.

Madde 7 - Meclis-i idare Cemiyet'in muhtaç olduğu nukudu erbab-ı hamiyetten ve cemiyat-ı hayriye ve siyasiyeden teberru suretiyle tedarik ederler. Her nevi sarfiyat-ı meclis-i idarenin kararıyle icra olunur. Sarfiyat-ı vaktiadan dolayı meclis-i idare kongreye karşı mesuldür.

Madde 8 - Cemiyet'in varidat ve masarifatını suret-i muntazamada tesbit ve muamelat-ı hesabiyenin bil-emn cereyanı için meclise idare tedabir-i mükteziyeyi ifaya mecburdur.

Madde 9 - Meclis-i idare ikinci maddede muharrer olan maksad-ı Cemiyet'in husulü için kavanini devlete muhalif olmamak şartıyla her türlü tedabir ve harekatinde ve emval-i Cemiyet'in idare ve sarfında salahiyeti vasıa-i mutlakayı haizdir.

Madde 10 - Cemiyet'in feshi veya maksadı Cemiyet'in husuliyeye infisahı halinde meclis-i idare derhal kongreyi içtimaa davetle keyfiyeti ve netice-i mesaisini ve ahval-i hesabiyeyi kongreye arza mecburdur. Ahval-i mebsute vukuunda Cemiyet'in malik olduğu emval kongrece tesbit olunacak bir ciheti hayre ita ve tahsis olunur.

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin 17 Haziran 1919 Kongresi Raporu'dur

Beş yıl devam eden devletler mücadelesinde her gün daha mükemmel vesaitle çalışan ölüm makineleri ancak Amerika efkâr-ı umumiyesinde doğan ve harsi, iktisadi, idari varlığını isbat etmiş olan milletlerin haziz-i ekseriyet oldukları yerlerde hakimiyet haklarının tasdiki ve ekaliyetlerin de serbestçe inkişaflarının temini sözleriyle hülasa edilebilen bir hakk düsturu önünde susmuşlar ve bugüne kadar hüküm süren kuvvet siyaseti yerine bir hakk ve adalet düsturu kaim olacağı kanaati hasıl olmuştu. Biz hakkı çiğnemekle değil, hakka hürmetle memur ve meluf olduğumuzdan bu düsturu en evvel kameli hürmetle karşılamaktayız.

Fakat; beşeriyetin halâsını istihdaf eden bu ulvi düsturun ruh ve mefhumuna muhalif olarak Ermeni milleti vilayat-ı şarkıyimizdeki ekseriyeti teşkil eden ve Kürtle Türkten mürekkep bir milleti vahide olan müslümanların hakk-ı hayatını baltalayarak, yedi vilayet ve Kilikya'nın talebi, Ermenistan'a intikal edecek olan arazide mevcut Türk, Tatar ve sair ecnasın bu araziye tahliyesi, yağmalara iştirak edenlerle emval-i metrükeden istifade edenlerin tardı, tecziyesi, asayiş ihlal eden asi milletlerin memleket haricine teb'idleri gibi iddialarla bir taraftan buralardaki müslümanların imhasından ibaret olan emellerini sulh konferansına terviç ettirmeğe çalışmakta, diğer taraftan da daima kendi teşebbüs ve tekaddümleriyle vukua gelen şeka-

vet ve ihtilalleri tezvîr ve igfalla müslümanların defter-i amalîne kaydettirerek ayrıca bir hakkı mazlumiyet talep etmektedirler.

Vilayat-ı Şarkıyemizde - burada bast ve ityanına lüzum görmediğimiz - tarih, nüfus, arazi, memleket ve servet esaslarına istinat eden samil ve sarîh bir hakkımız vardır. İşte bu tarihi ve hukuki hakikatları medeni cihanın efkar-ı umumiyesine vazetmek ve buralarda asırlardan beri mütemadi bir sıhriyetle kanları karışmış olan ve bir peygamberin ümmeti olan Türk ile Kürtten mürekkep islam ekseriyetinden başka hiçbir kuvvetin paidar olamayacağını ve hakka istinat etmeyen her istila ve fethin fani ve mevkut olduğunu her türlü vesait-i ilmiye ve meşruaya müraccat ederek göstermek için yine bu memleketlerin evladından mürekkep olan Dersaadetteki heyet-i merkezîyemiz ilmi esasat ile iştigal eylemek üzere müra'keleyi müteakıp teşekkül etti. Hükümet silahlarının bikudret kaldığı ve milli sedaların her sesin fevkında bir makes bulduğu bir günde dünyanın bütün cemiyetleri varlıklarını idrak ederken buraların kendi Hukuk-unu bizzat müdafadan vazgeçmesi mümkün değildir. Binaenaleyh Ermeni hakimiyetinin ne demek olduğunu bitecrübe öğrenen memleketimiz halkı derhal lüzum ve ihtiyacı müdrîk olarak milli kuvvetlerin vatani bir gaye etrafında toplanabilmek için 3/Mart 335 tarihinde Erzu-

rum merkez şubelerini ahali tarafından müntehap bir heyet-i idareyi muvakkete ile teşkil etti.

Bu heyet şimdiye kadar - kan, din alakalarıyla merbut bulunduğumuz camiayı Osmaniye dahilinde kalmak esasında inhiraf etmeksizin - hülasesını arzedeceğimiz milli vazifelerin ifasına zaman ve imkanın müsaadesi nisbetinde çalıştı.

Tarihçe-i Mesai

Herhangi bir müessesenin mesaisinin müntici muvaffakiyet olması için hukuk ve menafiini müdafaaya azmettiği kitleyi istinaden mümkün bulunduğunu nazarı dikkate alan heyetimiz evveliminde vilayetimiz mülhakatından şubatı kışadına teşebbüs etti.

Mülhakatımızın malum ve müsellemler olan hamiyet ve gayreti vataniyesinin muavenetiyle bu vazifei mühlisinde muvaffak oldu.

Heyetimiz bugün yürekleri aynı endişeyi vatanla çarpan mühlakatın muhterem mümessillerini aynı gaye etrafında toplanmış görmekle mübahidir. İzmir hadisesinin zuhuruna kadar Amerika Reiscumhurunun "bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk aksamında hakimiyet-i Osmaniye'nin ipka ve temin edileceği" düsturu esasının tatbikinden inhiraf edilmeyecek an'anat ve nefahir-i milliyesi ve bugün bile layık ihmal olmayan bir kuvveti bulunan koca bir kavmin buralardaki bahir Hukuk-unun bütün Vilayat-ı Şarkiyeye'de zayıf bir akaliyetin keyfine kurban edilmek ve bu suretle kanlı ihtilaflara yol açılmak istenilmeyeceğini cemiyetimiz bugünkü galip zümrenin basiret ve kıasetinden beklemekte, bunun için mesaisini bilhassa milletin cebini pakine sürülmek istenilen lekeyi temizlemeye hasretmekte idi. Bu memlekette elli seneden beri kan ve ateşle çalışan Ermeniler yalnız çar ordularının çekilmesinden Osmanlı askerlerinin Erzurum'a girdiği güne kadar süren devri hakimiyetlerinde vilayat-ı müstevliyede takriben bir milyon müslümanı yaş ve cins farkına bile bakmaksızın baltalarla parçalaya-

rak veyahut yarararak şehit ettikleri gibi bir zamanlar birer refah ve saadet ocağı olan binlerce köyümüzü ve bir çok müessesat-ı diniye ve ilmiyemizi tahrip ve ihrak etmiş ve milyonlara balık müslüman servetini mahveylemişlerdir.

Binaenaleyh bu ülkenin zalim bir unsuru değil mazlum bir ırkı olduğumuzu ve Ermeni müddeiyatının bir efsaneden ibaret bulunduğunu cihanefkar-ı umumiyesine göstermek için açık bir alınla merkezimiz tarafından davet edilen bi-taraf heyetlerin vürüdünda pek az devam eden Ermeni idaresinin kanlı mezaliminin na kabili red vesaikle isbatı hususlarını ilmi esaslarla ihzara çalışmakta idi. Fakat her türlü hukuk ve bilhassa Wilson desatir-i aliyesi hilafına olarak yapılan İzmir işgali ve bugünkü elim vaziyet-i siyasiye karşısında hükümetimizin buralara bir muhtariyet verilmesi hakkındaki teklifi vilayat-ı şarkiyemiz için tasavvur edilen kara günlerin yaklaştığını gösterdiğinden bir taraftan yine ilmi mesaiye devam etmekle beraber diğer taraftan çığnenmek istenen hukuk-u vatanın ancak hemhayat ve mukadderat olan diğer altı vilayetle birleşerek muhtazar felaketlere müttahit bir kitle halinde karşı çıkmakla mukavemet mümkün olacağına bizce kanaat hasıl oldu. Bunun için merkezimiz derhal merkez-i umumiye ve kardeş vilayetlere tevhid-i mesai hususunu teklif etti. Felaket karşısında bütün Vilayat-ı Şarkiyeye evladının kalblerini aynı gaye etrafına toplamağa muvaffak olarak Erzurum'un tarihi şerefine yeni bir fasıl daha ilave edildi.

İşte bugüne kadar mesaimiz muhtarasan arzedildi. Fimabaat faaliyetimizin müsmür olabilmesi için iktiza eden esaslara nakil kelim ediyoruz.

Bütçe

Şimdiye kadar cemiyetimiz yalnız ilmi esaset ile iştiğal ettiği için pek cüz'i olan masarifatını mahdut zevatın teberrüatiyle kapatmıştı. Bugünden itibaren cemiyetimiz bütçesine, vesaik celp ve cem'i ve neşri, merkez-i umumiye, nakdi muavenet, vilayat kongresi

masarifi, istilaat vasıtaları tedariki, icar, müstahdem-in maaşı, kırtasiye ve muhaberat-ı telgrafiye ücreti gibi ağır ve oldukça haiz-i ehemmiyet masarifat ithaline mecbur olduğundan ve Moskof çizmesi, Ermeni baltası altında ezilmiş olan şehrimiz yalnız başına bu fedakarlığı ifa kudretine malik olmadığından kazalarımız ahalisinin hamiyetine de müracaat etmek mecburiyetindeyiz.

Müstakbel Mesai

Bilhassa müstakbel mesaimizin müsmir olabilmesi için teşkilat nizamnamesi ahkamı muktezasınca teşekkül edecek olan nahiye şubelerinin tamim ve takviyesine hasr-ı mesai edilmesinin elzem bulunduğu nazarı dikkatinizi celbeder ve bihlassa esaslı bir derdimiz olan hicret hakkında matbu raporumuz kısm-ı mahsusunun ehemmiyetle telakki ve tatbikini akdem-i vezaiften gördüğümüzü arzederiz.

Bundan sonra cemiyetimize terettüp eden vazifelerin ifası ancak Erzurum merkezindeki heyetin bütün vilayet efkar-ı umumiyesine istinat etmesiyle mümkündür.

Binaenaleyh heyetimiz şimdiye kadar ifasına çalıştığı vazife-i vataniyesini bugünden itibaren kongre heyetinin intihap edeceği ve bu veçhile tamamen vilayetimizi temsil edecek olan heyete devredecektir.

Şarki Anadolu'nun ittifak-ı tamamı ile 10-23 Temmuz yıl 1335 tarihinde Erzurum'da akdolunan ilk kongrenin mukarreratıdır.

"Mevad-i Esasiye"

1 - "Vilayat-ı Şarkiye ve Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı gayri kabili infikak ve Camiayi Osmaniye'nin bir rüknü olmak üzere bir küll teşkil eder":

Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı ile Vilayat-ı Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Mamuretülaziz, Van, Bitlis ve bu meyndaki elviyeyi

müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ayrılmak imkanı tasavvur edilemeyen bir küll olup sadet ve felakette iştirak-i tamamı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef ittihaz ederler. Bu mıntakada yaşayan bil cümle anasır-ı islamiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaabile ve hissi fedakari ile meşhun ve vaziyet-i irkiye ve içtimaiye ve şerait-i muhitiyelerine riayetkar öz kardeşirler.

2 - "Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gagesine matuf olarak telakki edeceğimizden müttehiden müdafaa ve mükavemet esası kabul edilmiştir": Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız bil-cümle anasır-ı hristiyanienin kavanini Devleti Aliyeyi Osmaniye ile müeyyet hukuk-u müktesebelerine tamamen riayetkarız. Bunların mal, can ve ırzlarının masuniyeti muktaziyet-ı diniye, ananat-ı milliye ve esasatı kanuniyemizden olmağla bu esas kongrenin kanaat-i umumiyesiyle de tekrar edilmiştir. Ancak Rum ve Ermenilerin bizzat veya bil-vasıta hafi ve celi her ne şekli ve surette olursa olsun hakimiyet-i osmaniye ve hukuk-i islamiyeyi ve mevcudiyet-i milliyemizi muhil bir vaziyet almalarına katiyen müsaade edilmeyecektir. Millet ve vatanımızın zararını müeddi her nevi teşebbüslerine karşı milletimiz bil cümle vesait-i maddiye, maneviyesiyle müdafaa ve mukabelede kendini sahib-i hak ve selahiyet telakki eder. Bu bapta düvel-i itilafiyenin herhangi bir suretle vukubulacak teşebbüsatını aynı gayenin husulüne matuf bir sebep telakki eyleyeceğimizden bu takdirde dahi hukuk ve mukaddesatımızı bütün varlığımızla müdafaada katiyen tereddüt edilmeyecektir. İcap eden esbap ve tedabir-i tedafüye ittihazı zaruri görülmüştür.

(...)

Makam-ı Sadaret-i Uzmaya,
Erzurum 12133-724

Şarki Anadolu Vilayeti Erzurum Kongresi Beyannamesi

Mütarekenin akdini müteakıp gittikçe artan ahid şikenane muamelat ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi aksam-ı mühimmei memalikimizin fiilen işgali ve Aydın Vilayeti'nde ika edilen tahammülsüz Yunan fecaayı ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde hudutlarımıza kadar dayanan katliam ve imha-yı islam siyaseti ile istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontos hayalini tahakkuk ettirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın, akın muhacir namı altında gelen yabancı Rumların, bu meyanda da müsellah eşkiya çetelerinin sevk ve celbedilmesi gibi hadisât karşısında mukaddes vatanın inkisam ve inhilâl tehlikesini gören milletimiz, hiçbir irade-i milliyeye istinat etmeyen hükümet-i merkeziyemizin bu âlâm ve fecayie çare olmayacağına emsal-i meşumesi ile kani ve bir çok müessirat tahtında ihtimal ki daha elim ve gayri kabili hazmü kabulül-fehm ve kabül-i mukarrerata da serfüru edeceğinden tamamiyle endişenak bulunuyor. Binaenaleyh kendini en yakın ve en hunin tehlikeler karşısında gören Şarki Anadolu vilayat-ının mukaddesatını bizzat muhafaza gayesi ile her taraftan vicdan-ı milliden doğmuş cemiyetlerin iştiraki ile ahiren münakit olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos sene 1335 tarihinde mesaisine hitam vererek bilütfihitaalâ berveçhiati mukarreratı ittihaz etti.

1 - Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı ile Vilâyât-ı Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Mamuretilaziz, Van, Bitlis vilayeti ve bu saha dahilindeki elviye-i müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-i Osmaniyeden ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir küldür. Saadet ve felâkette iştirak-i tamı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksad-ı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bil-cümle anasır-ı islâmiye yekdiğerine karşı müteakabil bir hiss-i fedakari ile meşhun ve vaziyet-i irkiye ve içtimaiyelerine riayetkar öz kardeşler.

2 - Osmanlı vatanının tamamiyeti ve istiklal-i millimizin temini ve makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti

ti için kuvva-yi milliyeyi amil ve idareyi milliyeyi hakim kılmak esastır.

3 - Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telakki edileceğinden müttehid müdafaa ve mükavemet esası kabul edilmiştir. Hakimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyeyi muhil olacak surette anasır-ı huristiyanıyeye yeni bir takım imtiyazat itaşı kabul edilmeyecektir.

4 - Hükümet-i merkeziyenin bir tazyik-i düveli karşısında buraları terk ve ihmal ıztırarında kalması ihtimaline göre makam-ı hilafet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyet ve hukuk-u milliyeyi kafil tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

5 - Vatanımızda ötedenberi birlikte yaşadığımız anasır-ı gayri müslimenin kavanini devlet-i osmaniye ile müeyyet hukuk-u müktesebelerine tamamiyle riayetkarız. Mal ve can ve ırzlarının masuniyeti zaten muktaziyat-ı diniye, ananat-ı milliye ve esasat-ı kanuniyemizden olmakla bu esas kongremizin kanaat-ı umumiyesiyle de teyit olunmuştur.

6 - Düvel-i itilafiyeye mütarekenin imza olduğu 30 Teşrinievvel sene 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her mıntıkasında olduğu gibi Şarki Anadolu vilayetlerinde de ekseriyet-i kahireyi islamlar teşkil eden ve harsi, iktisadi tefevvuku müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kabili infikak öz kardeş olan din ve ırktaşlarımızla meskûn memalikimizin mukasemesi nazariyesinden bil-külliyeye sarf-ı nazarla mevcudiyetimize, hukuk-u tarihiye, irkiye ve diniyemize riayet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin terviç olunmamasına ve bu suretle tamamiyle hak ve adle müstenit bir karara intizar olunur.

7 - Milletimiz insani, asri gayeleri tebcil ve fenni, sinai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklal ve va-

tanımızın tamamı mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılız. Ve bu şerait-ti adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen tekrarrü selamet-i beşer ve sukün-u alem namına ahasi amal-i milliyemizdir.

8 - Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarih-i devirde hükümet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü irade-i milliyeye gayri müstenit herhangi bir heyet-i hükümetin in di ve şahsi mukarreratı milletçe mutağ olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar mesbuk efal ve netayic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hal-i zacret ve endişeden kurtulmak arelerine bizzat tevessülüne hacet kalmadan hükümet-i merkeziyemizin meclis-i milliyeye he-

men ve bila ifatei zaman toplanması ve bu suretle mukadderat-ı millet ve memleket hakkında ittihaz edilecek bil-cümle mukarreratı meclis-i millinin murakabesine arzemesi mecburidir.

9 - Varanımızın maruz kaldığı alam ve hadisat ile ve tamamen aynı maksatla vicdan-ı milliden doğan cemiyetlerin ittihat ve ittifakından hasıl olan kitlei umumiye bu kere (Şarki Anadolu Müdafaay Hukuk Cemiyet) ünvanıyla tevsim olunmuştur. İşbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından külliyen aridir. Bil-cümle islam vatandaşları, Cemiyet'in aza-yi tabiiyesindedir.

10 - Kongre tarafından müntehip bir (heyet-i temsiliye) kabul ve bunlardan bil-itibar vilayet merkezine kadar mevcut teşkilat-ı milliyeye tevhit ve teyit olunmuştur.

Kongre Heyeti

Sivas Kongresi Beyannamesi

Bütün milletçe malum olan mehaliki hariciye ve dahiliyenin tevlit etmiş olduğu intihabı milliden doğan kongremiz kararı âtiyeyi ittihaz etmiştir:

1 - Devleti Aliyeyi Osmaniye ile Düveli İtilafiye arasında münakid mütarekenamenin imza olduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktası islam ekseriyeti kahiresi ile meskûn olan memaliki Osmaniye aksamı yekdiğerinden ve Camiai Osmaniye gayri kabili tecezzi ve hiç bir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder. Mamaliki mezkûrede yaşayan bilcümle anasırı İslâmiye, yekdiğerine karşı hürmeti mütekebile ve fedakarlık hissiyatı ile meşhûn ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleriyle muhitlerine tamamıyla riayetkar öz kardeşirler.

2 - Camiai Osmaniyenin tamamıyeti ve istiklâli millimizin temini ve makamı muallayı Hilafet ve Saltanatın masuniyeti için Kuvayı Milliyeyi amil ve İradei Milliyeyi hakim kılmak esası kat'idir.

3 - Memaliki Osmaniyenin herhangi bir cüz'üne karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil bir rumluk ve ermenilik teşkili gayesine matuf harekata karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelelerinde mücahedatı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esası meşruu kabul edilmiştir.

4 - Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle enasırı gayri müslimenin her türlü masavati hukukiyeleri tamamıyla mahfuz olduğundan, anasırı mezkûreye hakimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi ihlal edecek imtiyazat itası kabul edilmeyecektir.

5 - Hükümeti Osmaniye bir tazyiki harici karşısında, memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek iztirarında bulunduğu takdirde, Makamı Hilafet ve Saltanatla vatan ve milletin masuniyet ve tamamıyetini kafil hertürlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

6 - Düveli İtilafiyece mütarekenamenin imza olduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde azim ekseriyeti islamiye ile meskûn olan ve harisî ve medeni faikiyeti müslümanlara ait bulunan vahdeti mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bilcümle feragatle, bu topraklar üzerindeki hukuku tarihiye, ırkiye, diniye ve coğrafyamıza riayet edilmesine ve buna muğayir teşebbüsatin iptaline ve bu suretle hakkı adle müstenit bir karar ittihaz olunmasına intiza ederiz.

7 - Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh Devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklal ve vatanımızın tamamı mahfuz kalmak şartıyla 6. maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar

ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenatını memnuniyetle karşılarız. Ve bu şeraiti adile ve ihsaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen takarrürü, selameti beşer ve sü-kunu alem namına ahassü amali milleyemizdir.

8 - Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde hükümeti merkezîyemizin de iradei milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü iradei milliyeye gayri müstenit herhangi bir heyeti hükümetin indî ve şahsî mukarreratı millete muta olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamayacağı, şimdiye kadar mesbuk efal ve netayıç ile sabit olmuştur. Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu hali zecrat ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmadan, hükümeti merkezîyemizin Meclîs Millîye hemmen ve bilâifatei vakit toplanması vü bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarreratı Meclîs Millînin murakabesine arz etmesi mecburidir.

9 - Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve alam ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdanı milliden doğan vatani ve milli cemiyetlerin ittihadından mütehasıl kitlei umumiye bu kerre (Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti) unvanı ile tevsim olunmuştur.

Bu cemiyet, her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasatı şahsiyeden külliye müberra ve münezzehtir. Bircümle müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiiyesindendirler.

10 - Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1335 tarihinde Sivas şehrinde inikad eden umumi kongresi tarafından maksadı mukaddesi takip ile tişkalıt umumiyyeyi idare için bir Heyeti Temsiley intihap edilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar bilcümle teşkilatı milliyeye takviye ve tevhid olunmuştur.

Sivas Umumi Kongre Heyeti.

Amasya Protokolü Tutanağı

20 Tişrin-i evel / 22 Tişrin-i evel 1335 tarihine kadar Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Paşa hazretleriyle Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi azasından Mustafa Kemal Paşa hazretleri, Rauf ve Bekir Sami beyefendiler hazaratı arasında çerayan eden müzakeratın zabıtnamesidir:

Osmanlı kavminin hükümdarlarına karşı asırlardan beri muhafaza eyledikleri rabita-i kudsiye müttehide maruz kaldığı son felaketler müvacehesinde bir kat daha kesb-ı kuvvet etmiş olup bütün alem-i islam için bugün dahi kavi ve mukaddes bir istinadgah ve yegane penah teşkil eylemekte olan Makam-ı Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin te'min-i beka ve mahafası gayesi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'nin hedef-i aslîsi olduğu müdellelen şerh ve tafsil edildikten sonra umumi kongrenin fi 11 Eylül 1335 tarihli beyannamesi mevaddının tezkirine başlandı.

1 - Beyannamenin birinci maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin tasavvur ve kabul edilen hududu Türk ve Kürdlerle meskun olan araziye ihtiva eylediği ve Kürdlerin Camiayi Osmaniye'den ayrılması imkansızlığı izah edildikten sonra bu hududun en asgari bir taleb olmak

üzere temin-i istihsali lüzumu müştereken kabul edildi. Maahaza ecanib tarafından Kürdlerin istiklali maksadı zahirisi altında yapılmakta olan tezviratın önüne geçmek için de bu hususun tahdiden Kürdlerce malum olması hususu tebyin edildi. Halen ecnebi taht-ı işgalinde bulunan menatıktan Kilikyayı Fransız ve İngilizlerin Arabistan ile Türkiye arasında bir mevkiyi tampon vücuda getirmek maksadıyla ana vatandan ayırmak arzusunda buldukları mevzu-ı bahs edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntıkası olan bu kıt'anın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği Aydın'a gelince bununda daha kat'î bir ulviyetle ecza-yı vatandan gayr-ı kabul infikak olduğu esas-ı umumiye kabul edildi.

Trakya meselesine gelince burada da İngilizlerin ve Fransızların Bulgarlar ile Türkler arasında atıyen bu iki devletin müştereken hareketlerine mani olmak maksadıyla, zahiren bir hükümet-i müstakile ve hakikatte bir müstemleke te'sisi ve bu halde Şarkı Trakya'dan dahi Midye-Enez hattına kadar olan mıntıkayı bizden ayırmak arzusunda olmaları dahi derpiş edildi. Fakat Edirne'nin ve Meriç hududunun bir hükümet-i müstakile-i İslamiyeye ilhak edilmek için dahi olsa hiçbir suretle

B E L G E L E R

terkine rıza gösterilmemesi esas-ı müştereken tasvib edildi. Ma'ahaza bütün bu madde muhteviyatı hakkında heyet-i teşri'iyyenin vereceği en son kararı bit-tabii müta'dır.

2 - Beyannamenin dördüncü maddesinde anasır-ı gayr-ı müslimeye hakimiyet siyasi ve müvazenet-i ictimaiyemizi ihlal edecek mahiyette imtiyazat itasının kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra ehemmiyetli bir surette tezekkür olundu. Bu kaydın istiklalimizi fi'len te'min için istihsalı mübrem bir talep mahiyetinde telakki edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedakarlığın istiklalimizi esaslı bir suret'de rahnedar eyleyeceği dermeyan edildi. Anasır-ı gayr-ı müslimenin asırlardan beri haiz oldukları bazı imtiyazatın devletin bugünkü hattı acz ve ıztırarında ilgası müşkil olduğu da nazarı itibara alınmıştır.

Mezkur dördüncü maddede mevzu-i bahs olan ve anasır-ı Hıristiyanıyeye fazla imtiyazat verilmemesine ma'tuf olan gaye lazıml-ı istihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Ma'ahaza gerek bu babda ve gerek hak-ı hayatının müdafaası emrindeki metalib-i sairemize aid hususatında meclis-i millinin re'yi ve kararı mutadır.

3 - Beyannamenin yedinci maddesine nazaran istiklalimizi tamamen mahfuz kalmak şartıyla fenni, sinai ve iktisadi ihtiyacımızın suret-i tesviyesi hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dökülecek olan bir devletin umur-u maliyemiz üzerinde bir hak-ı mürakabeye malik olması zaruri olacağından derece-i şümü-lü kestirilemeyen bu hakkın mürakabenin istiklalimizi ve menafi-i hakikiye-i milliyemizi zarardide etmeyecek vecihle mütahassıslarca esaslı bir surette düşünülerek tahdid ve teshitten sonra meclis-i millice tensib edilecek suretde kabulü tezekkür olundu.

4 - 11 Eylül 1335 tarihli Sivas Kongresi mükarreratın mevad-ı sairesi de Meclis-i Mebusan'ın kabulünü iktaran eylemek şartıyla esası itibariyle müvafık görüldü.

5 - Bundan sonra Sivas Kongre'sini fi 4 Eylül 1335 tarihli mükarreratın teşkilat kısmına aid onbirinci maddesi mühteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaayi Hukuk Cemiyeti'nin vazını ve bundan sonraki şekli ve saha-i fa'aliyeti hususu mevzu-ı bahs oldu.

Bu madde de irade-i milliyeyi hakim kılacak olan meclis-i milli'nin hukuk-ı teşri'a ve mürakabesine emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet meclis-

i milliyeye te'yid edildikten sonra Cemiyet'in şekli kongre kararıyla tayin edileceği müta'dır. Burada mevzu-i bahs olan kongrenin şimdiye kadar vukubulan Erzurum ve Sivas kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir.

Cemiyet'in programını kabul eden meb'usan Cemiyet'in nizamnamesinde müşarrah olan mürahhaslar aduv telakki edilerek akdedecekleri ictima-i mahsusu kongre makamına kaim olabiliyor.

Meclis-i Milli'nin İstanbul'da tamamen hal-ı emniyette serbest olarak icra-yı vazife edebilmesi şarttır. Bunun şerat-i hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemül edildi. İstanbul'un ecnebi taht-ı işgalinde bulunması hasebiyle meb'usanın vazife-i teşri'iyelerini hakkıyla ifaya pek müsaid olamayacağı fikri hasıl oldu. Yetmiş seferinde Fransız'ların Liyon'da ve ahiren Almanların ve Weimar'da yaptıkları vechle sulhün akdine kadar müvakkaten meclis-i millinin Anadolu'da Hükümet-i Seniyye'nin tensib edeceği emin başka bir mühalde ictima'i müvafık görüldü.

Meclis-i millinin ictima'ından sonra derece-i emniyet ve mahfuziyeti tayin edeceğinden emniyet-i tamame görüldüğü takdirde cemiyet, heyet-i temsiliyesinin ilgasıyla teşkilat-ı hazırasının hedef-i mesa'isinin tayini maba'dehu tasrih olduğu vechile kongre makamına kaim olacak olan ictima'i mahsusda kararlaştırılacaktır.

Meb'usanın intihabında serbesti-i tam bulunması luzumu Hükümet-i seniyye'ce emr buyurulmuş olması hasebiyle intihabatın icrasında Cemiyet-i Heyet-i Temsiliyesi'nce edna bir müdahale vaki olmamaktadır.

Meb'usan meyanında İttihat ve Terakkiye mensub ve o devrin siyasetinde zi-medhal eşhası bulunduğu takdirde bunların itilaf devletlerince iyi bir nazarla görül-meyeceği tabii olduğundan bu kabil eşhasın meb'us intihab edilmesine meydan verilmemek için Heyet-i Temsiliye'ce irşad suretinde suret-i münasebete bazı telkinat yapılması müvaffık olacağı da düşünüldü ve müvaffık görüldü. Bu babda kabulü arz olunan tarz merbuttur.

İşbu zabıtname iki nüsha olarak Amasya'da tahrir ve Bahriye Nazırı Salih Paşa hazretleriyle Heyet-i Temsiliye aza-yı mühteremesi arasında teati edildi.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai-yi- Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Bekir Sami, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal

Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli Beyannamesi)

(Osmanlı Meclis-i Meb'usanı'nın 17 Şubat 1336- (1920) onbirinci in'ikadının ikinci celsesinde ittifakla kabul edilmiş olan metin).

Osmanlı Meclis-i Meb'usan azaları, istiklal-i devlet ve istikbal-i milletin, haklı ve devamlı bir sulhe nailiyet için ihtiyar edebileceği fedekarlığın hadd-i azamisini mutazamın olan esasat-ı atiyeye temami-i riayetle mümkünüttemin olduğunu ve esasat-ı mezkure haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve Cemiyet'inin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Madde 1 - Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskun olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli Mütareke'nin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfikân tayin edilmek lazım geleceğinden mezkur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, irfanen⁽¹⁾, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakarlık hissiyatıyla meşhûn ve hukuk-u irkiye ve içtimaiyelerıyla şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkar Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskun bulunan aksamın hey'eti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

Madde 2 - Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda aray-ı ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan elviye-i selase için ledelicap tekrar serbestçe aray-ı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3 - Türkiye sulhüne talik edilen Garb-i Trakya vaziyet-i hukukeyesinin tespiti de sekenesinin kemal-i hurriyetiyle beyan edecekleri araya tebaan vaki olmalıdır.

Madde 4 - Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marman-a Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münakalatı aleme küşadı hakkında bizimle sair bilimum alakadar devletlerin müttefikân verecekleri karar muteberdir.

Madde 5 - Düvel-i İtilafiye ile muhasımları ve bazı müşerikleri arasında tekerrür eden esasat-ı ahdiye da-iresinde ekalliyetler hukuk-u - memalik-i mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyesiyle- tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde 6 - Milli ve iktisadi inkişafatımız dairei imkana girmek ve daha asri bir idareyi muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab-ı inkişafatımızda istiklal ve serbesti-i tamme mazhar olmamız üssülesası hayat ve bekamızdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve saire inkişafatımıza mani kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek duyuna-ımız şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır.

28 Kanunusani 1336 (1920). (Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, Dördüncü Devre-i İntihabiye, İçtima-i Fevkalade, 17 Şubat 1336 (1920) in'ikadı, s. 115).

(1) Misak-ı Milli'nin piyasada dolaşan latin harflerine çevrili metinlerinde bu sözcük "ırken" olarak yer almaktadır. Bu da Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'ndeki Misak-ı Milli metinlerinde sözcüğün yanlış yazılmasından ileri gelmektedir. Sina Akşin Genelkurmay Askeri Tarih Başkanlığı'ndaki Atatürk Özel Arşivi'nde yer alan Misak-ı Milli'nin Mustafa Kemal'in el yazısı metinde bu sözcüğün "irfanen" olarak geçtiğini belirtiyor ve kitabında Misak-ı Milli metninde bu sözcüğe, "irfanen" olarak yer veriyor (Sina AKŞİN, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt II. Son Meşrutiyet (1919-1920), sh. 317, İşbankası Kültür yayınları, 1998, Ankara). "Irken" sözcüğüne bir itiraz da Mete Tuncay'dan gelmektedir. Mete Tuncay sözcüğü "Örfen" olarak okuyor (Mete Tuncay, "Misak-ı Milli'nin Birinci Maddesi İstüne", Birikim, Ağustos-Eylül 1976, no. 18/19, İstanbul). Sözcüğün Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'ndeki yazımı esas alındığında, metin tüm anlamını yitirmektedir; çünkü bu durumda "ırken" sözcüğü metinde aynı cümlede biri birini red eden anlamda iki defa yer almaktadır; birincisinde "hattı mütareke dahilinde dinen, ırken ve aslen müttehit" sözleriyle, Misak-ı milli sınırları içinde hiçbir ırk farklılığına yer verilmeyen; onu izleyen diğer kullanımında ise, "ve yekdiğerine hürmeti müteakabile fedekarlık hissiyatıyla meşhûn ve hukuku irkiye ve içtimaiyelerıyla şeraiti muhiteleyerine tamamiyle riayetkar" sözleriyle aynı sınırlar içinde farklı İslam ırk ve toplumsal unsurların yanında ve farklı bölgesel özelliklerin varlığından da söz edilmekte ve bu farklı ırklara ve toplumsal özelliklere sahip toplulukların karşılıklı birbirlerinin bu özelliklerinden doğan haklarına saygı göstereceklerinden söz edilmektedir. Bu nedenle biz, bu konuda resmi tarihçi Sina Akşin'e itibar ederek onun kitabında yer verdiği Misak-ı Milli metnini esas alarak aktardık.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Madde 1 - Hakimiyet bilakaydû şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2 - İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerkûz eder.

Madde 3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından irade olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

Madde 4 - Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

Madde 5 - Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet lahik heyetin içtimasına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız birseneye temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının herbiri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

Madde 6 - Büyük Millet Meclisinin heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

Madde 7 - Ahkâmı şer'iyenin tenfizi, umum kavani-nin vaz'ı, tadili, feshi, ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanın ve nizamata tanziminde muamelatı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkamı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelat esas ittihaz kılınır. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tayin edilir.

Madde 8 - Büyük Millet Meclisi, hükümetinin inki-

sam eylediği devairi kanunu mahsub mecubince intihap kerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis, icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

Madde 9 - Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisi-dir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti vekile mukarreratını tasdika selahiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabiidir.

İdare

Madde 10 - Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi mü-nasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekkep eder.

Vilâyat

Madde 11 - Vilâyet, mahalli umurda manevi şahsi-yeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i , adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebet ve hükümetin umumî tekâlifi ile menafii birden ziyade vilayata şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mücibince Evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Mu-aveneti İçtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi Vilayet Şû-ralarının salahiyeti dahilindedir.

Madde 12 - Vilayet Şûraları, vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilayet Şûralarının içti-ma devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

Madde 13 - Vilâyet Şûrası, azası meyanında icra amiri olacak bir reis ile muhtelif şubaları idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra selâhiyeti, daimi olan bu heyete aittir.

Madde 14 - Vilayette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tayin olunup, vazifesi devletin umumî ve müşterek vezaifini rûyet etmektedir. Vali, yalnız devletin umumi vezaifile mahalli vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

Kaza

Madde 15 - Kaza yalnız idarî ve inzibatî cüzü olup manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur.

Nahiye

Madde 16 - Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir.

Madde 17 - Nahiyenin bir şûrası bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

Madde 18 - Nahiye şûrası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehap azadan tekekküp eder.

Madde 19 - İdare heyeti ve nahiye müdürü, nahiye şûrası tarafından intihap olunur.

Madde 20 - Nahiye şûrası ve idare heyeti kazaî, iktisadî ve malî salâhiyeti haiz olup bunların dereceti kavanini mahsusa ile tayin olunur.

Madde 21 - Nahiye, bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi birkasaba da bir nahiyedir.

Umumi müfettişlik

Madde 22 - Vilayetler, iktisadi ve ictimai münasebetleri itibariyle birleştirilerek, umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir.

Madde 23 - Umumi müfettişlik mıntıklarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamela-tının teftişi, umumi müfettişlik mıntıkasındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin ranzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. umumi müfettişler devletin umumi vezaif ile mahalli idarelere ait vezaif ve mukar-erati daimi surette murakabe ederler.

Madde münferide

İşbu kanun tarhi neşrinden itibaren meri olur. Ancak elyevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki 4., 5., 6. maddeler gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülûsan ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabden itibaren meriyül icra olacaktır.

(Düstur, III, 1, s. 196, 199)

Kürtlere Mahalli Muhtariyet

Ahmet Emin Bey - Kürt meselesine temas buyurmuş-tunuz. Kürtlük meselesi nedir? Dahili bir mesele olarak temas buyurursanız çok iyi olur.

Gazi Paşa - Kürt meselesi: Bizim yani Türklerin menfaatine olarak da katiyen mevzubahis olamaz. Çünkü malumualiniz bizim hudud-u milliyemiz dahilinde mevcut Kürt anasır o surette tavattun etmiştir ki pek mahdut yerlerde haiz-i kesafettir. Fakat kesafetlerini kaybeder ve Türk anasırının içine gire gire öyle bir hudut hasıl olmuştur ki Kürtlük namına bir hudut çizmek isterse Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lazımdır. Faraza, Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a, Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir hudut aramak lazımdır. Ve hatta, Konya çöllerindeki Kürt aşairini de nazar-ı dikkatten hariç tutmamak lazım gelir. Binaenaleyh başlıbaşına bir Kürtlük tasavvur etmekten ise bi-

zim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince zaten bir nevi mahalli muhtariyetler teşekkül edecektir. O halde hangi vilanın ahalisi Kürt ise onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzubahis olurken onları da beraber ifade lazımdır. İfade olunmadıkları zaman bundan kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daima variddir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahib-i selahiyet vekillerinden mürekkeptir ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yani onlar bilirler ki bu müşterek bir şeydir. Ayrı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olmaz.

16-17 Ocak 1923

İstanbul gazetecileriyle İzmit Kasrı Görüşmesi, Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)., Kaynak Yayınları. Birinci Basım. Haziran 1993. s. 104, 105.

Kürtlere Mahalli İdare

Kürdistan hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti'nin El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na talimatıdır:

1 - Tedricen bütün memlekette ve vasi miyasta doğrudan doğruya halk tabakatının alakadar ve müessir olduğu surette idareyi mahalliyeler ihdası siyaseti dahilimiz icabındandır. Kürtlerle meskun menatıkta ise hem siyaset-i dahiliyemiz ve hem de siyaset-i hariciyemiz noktayı nazarından tedricen mahalli bir idare ihdasını iltizam etmekteyiz.

2 - Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tahmin olduğuna göre Kürtlerin bu zamana kadar idareyi mahalliyeye ait teşkilatlarını ikmal etmiş ve rüesa ve müteneffizanı bu gaye namına bizim tarafımızdan kazanılmış olması ve reylerini ihzar ettikleri zaman kendi mukadderatlarına zaten sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yaşamaya talip olduklarını ilan etmelidir. Kürdistan'daki bütün mesainin bu gayeye müstenit siyasete tevcihi El-cezire Cephesi Kumandanlığı'na aittir.

3 - Kürdistan'da Kürdlerin Fransızlar ve tahsisen Irak hududunda İngilizlere karşı husumetini müsellahtan müsademe ile gayr-ı kabili tadil bir dereceye vardiirmek ve ecnebilerle Kürtlerin itilafına mani olmak tedricen

mahalli idareler tesisi esbabını inzar etmek ve bu suretle kalben bize merbutiyetlerini temin etmek, Kürt rüesasının, mülki ve askeri makamatla tavzif ederek bize merbutiyetlerini tarsin etmek gibi hutud-u umumiye kabul olunmuştur.

4 - Kürdistan siyaseti dahilisi El-cezire Cephesi Kumandanlığı tarafından tevhid ve idare edilecektir. Cephe kumandanlığı bu bapta Büyük Millet Meclisi Riyaseti ile muhabere eder. Vilayetler tarafından takip olunacak hatt-ı hareketi tanzim ve tevhid edeceğinden rüesayı memurir-i mülkyenin bu hususta mercii de cephe kumandanlığıdır.

5 - El-cezire Cephe Kumandanlığı, idari ve adli veya mali tadilat ve islahata lüzum gördükçe bunun tatbikini hükümete teklif eder.

El-cezire Cephe Kumandanı Mirliva Nihad Paşa Hazretlerin'e.

Zata mahsustur.

Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından zat-ı devletlerine mahsus olmak üzere Kürdistan hakkında tanzim edilen talimat berveçhi, bela tebliğ olunur.

Büyük Millet Meclisi Reisi. Mustafa Kemal, 22 Temmuz 1922, TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3. sh. 551, İş Bankası Yayınları.

Ulus ve Ulusal Sınırlarla İlgili Söylev ve Demeçler

Türk ve Kürtlerin Vatanı

(...) devlet için milli yeni bir hudut kabul ettik. (...) Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasıyla meskun aksamı vatanımızı tahdit eder.

28 Aralık 1919

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. II. s. 12.

Kardeş Milletlerin Hudud-u Millisi

İşte Kongre (Erzurum Kongresi) bir hududu milli çizmiştir. (...) Bu hudut dahilinde tasavvur edilmesin ki, anasır-ı İslamiyeden yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dahilinde Türk vardır. Çerkes vardır ve anasır-ı sair-i İslamiye vardır. İşte bu hudut memzuç bir halde yaşayan bütün maksatlarını bütün manasıyla tevhidemiş olan kardeş milletlerin hudud-u millisidir (hepsi İslamdır, kardeşir sesleri). Bu hudut meselesini tespit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak da bu vatan hududu dahilinde yaşayan anasır-ı İslamiyenin her birinin kendisine mahsus olan muhitine, âdatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilat yoktur. Çünkü bu tafsilat

ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah, mevcudiyetimiz tahsil edildikten sonra (inşallah sedaları) kardeşler beyninde hal ve fashedileceğinden bırakılmış ve teferruatına girişilmemiştir. Fakat esas olarak bu madde de mündemiçtir.

24 Nisan 1920.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. I. İkinci baskı, s. 30.

Kürtlerin Irki, İçtimai Coğrafi Hakları

Meclisi alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir. Samimi bir mecmuadır. ... İşte hudud-u millimiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla işgal ettiğimiz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslamiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsur-u İslam bizim kardeşimiz ve menafii tamamen müşterek olan vatandaşlarımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı İslamiye ki: Vatandaşlıklar, yekdiğerine karşı hürmet-i müte-kabile ile riayetkardırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna irki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkar

olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafimiz müşterektir. Tahsiline azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkes değil, hepsinden memzuç bir unsuru İslamdır.

1 Mayıs 1920

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2. Baskı. I. s. 73-74.

Kürtlerin Reyı

Sureti umumiyede prensip şudur ki, hududu milli olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasırı muhtelif-i İslamiye: yekdiğerine karşı ırki, muhiti, ahlaki bütün hukukuna riayetkar özkardeşlerdir.

Binaenaleyh onların arzuları hilafında bir şey yapmayı bizde arzu etmeyiz. Bizce kat'i olarak muayyen bir şey varsa, o da hududu milli dahilinde Kürt, Türk, Laz, Çerkes vesair bütün bu İslam unsurlar müşterekülmenfaadır. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. (...) Hiç şüphe etmeyiniz ki Kürt, Laz vs. reyı sorulduğu zaman, bu reyı vereceklerdir.

3 Temmuz 1920

TBMM Gizli Celze Zabıtları. I. s. 73.

Karşılıklı Saygı

Türkiye halkı ırken veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakarlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-u ırkiyeye, hukuk-u içtimaiyeye ve şerait-i muhitiyeye riayeti siyaset-i dahiliyemizin esas noktalarındandır. Dahili teşkilat-ı idaremizde bu esas noktanın halk idaresinin bütün manayı şamiliyle lâyıık olduğu derece-i inkişafa îsal edilmesi siyasetiminin icabatındandır. Ancak, harici düşmanlara karşı daima ve daima müttehit ve mütenasit bulunmak mecrubiyeti de muhakkaktır.

1 Mart 1922

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. 2. Baskı. s. 221.

Türk Kürtsüz Yaşayamaz

... Vilayat-ı Şarkıyyede Türk Kürtsüz, Kürt Türksüz yaşayamaz ... Mazide olduğu gibi istikbalde de Türk ile Kürdün aynı tarih, aynı menfaat aynı hayat sahibi olacıklarını kabul etmemek mümkün değildir.

17 Haziran 1919

Vilayet-i Şarkıyye Müdafai Hukuku Milliye Cemiyeti

Erzurum Şubesinin Kongreye Tevdi Eylediği Rapor

Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler, yayıma hazırlayan

Bekir Sıtkı Baykal, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayın, s. 45.

Hüseyin Rauf (Orbay)

Heyeti Vekile Reisi

Kürt Milleti

(...) İngilizlerin Türkiye'de sakin Türk ve Kürtleri imha edebilmek için teşebbüsatlarının hepsi bu iki necip milletin vahdeti karşısında iflas etmiştir. Her türlü mersedetleri din kardeşi, kan kardeşi, emel kardeşi olan insanların karşısında erinmiştir. (...)

Türkler ("Kürtler" olacak) namına söz söyleyecek yegane insanların bu Meclis-i Alide olduğunu pekala takdir ediyorlar. Ancak bu emellerinden sarfınazar etmiyorlar. Onun için her akalliyet mevzubahis oldukta, lisan akalliyeti, ırk akalliyeti, bilmem ne çıkarıyorlar. ... Bizim murahaslarımız bu hususu bir daha ihtar etmek istemişlerdir ki, Türkiye halkı ile mukadderatları birdir, her şeyleri birdir, gayeleri, dinleri birdir. Akalliyetler bunlara teşmil olunamaz. Bugün Kürt için akalliyet mevzubahis etmek, Türk için akalliyet bahsetmek demektir.

25 Aralık 1922

Heyeti Vekile Reisi olarak, Lozan Konferansı hakkındaki

açıklaması

(TBMM Gizli Celze Zabıtları, II. s. 1153. Ayrıca bkz. s.

1259).

Yusuf Ziya
Bitlis Mebusu

Türk ve Kürtlerin Temsilcileri

Lozan'daki kurulumuz Türk ile Kürdün hepsini bir-
den temsil etmektedir.

4 Ocak 1923

Zabıt Ceridesinden aktaran: Mahmut Goloğlu.

Milli Mücadele Tarihi. 5. Türkiye Cumhuriyeti. s. 38.

Yahya Kemal Bayatlı
Urfa Mebusu

Kürt Bayrakları

Bugün de, şu anda. Antakya ve İskenderun'da ve
bütün o toprakların arkasında kalan Türk, Türkmen,
Kürt bayraklarını görüyoruz. Ve bizim bu ülkümüzü
hiçbirşey durduramayacaktır.

23 Ağustos 1923

Zabıt Ceridesinden aktaran: Mahmut Goloğlu.

Milli Mücadele Tarihi. 5. Türkiye Cumhuriyeti. s. 256.

İsmet Paşa

Türk ve Kürtlerin Hükümeti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin
olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir. (...) Dünya Sa-
vaşına ve Bağımsızlık Savaşına katılmış Türk Ordusu-
nun bütün komutanlarının yurdun kurtuluşu için Kürt
halkının yaptığı hizmetleri ve katlandığı fedakârlıkları
saygı ve hayranlıkla belirttiklerini söylemeyi ödev bil-
mektedir. (...) Kürtlerle Türkler tam bir işbirliği içinde
çalışmışlardır.

Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, Takım 1, cilt

1. Kitap 1. s. 348-349. Aynı şekilde bkz: A. Naci Karacan,

Lozan, s. 242-243 ve Mahmut Goloğlu. Türkiye

Cumhuriyeti, s. 71-72.

İsmet İnönü

Biz Türkler ve Kürtler

Milli Mücadele esnasında ve Lozan müzakereleri
devam ederken. Kürtler umumi olarak Türk camiasın-
da bulundular ve memleket birliğini muhafaza etmek,
milli hükümeti kuvvetli bulundurmak için arzu ile yar-
dımıcı oldular. (...)

Sevr Muahedesiyle Kürtler, Türkler gibi vatani teh-
likeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Muahedesi hüküm-
lerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan hududu biti-
şiğinde bir Kürdistan Devleti kurulacaktı. Kürtler, Türk
vatanının, bilhassa Doğu'da, Ermeni tehlikesine maruz
kalacağını biliyorlardı. Milli Mücadelenin devamınca
canla başla beraberlik gösterdiler. Sonra Lozan Muahe-
desi yapılırken de, Kürtler vatansever olarak Türkler-
le beraber bulunmuşlardır. Kürtler, Ermeniler gibi Lo-
zan'a gelip bize müracaat etmediler. Hatta biz Lo-
zan'daki konuşmalarımızda milli davalarımızı "Biz
Türkler ve Kürtler" diye bir millet olarak müdafaa ettik
ve kabul ettirdik. Şeyh Sait İsyanı Kürtlerin bu umumi
tutumundan ayrılan bir sapmadır.

İnönü'nün Hatıraları.

Ulus Gazetesi. 31 Mart 1969.

Mütareke Dönemi Kronolojisi

- 30 Ekim 1918 Mondros ateşkes anlaşmasının imzalanması.
- 1 Kasım 1918 Musul'un İngiliz general Marshall tarafından işgali.
- 23 Kasım 1918 Fransız general Franchet d'Esperay'ın İstanbul'a İtilat devletleri adına işgali.
- 21 Aralık 1918 Osmanlı parlamentosunun feshi.
- 18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansının açılışı.
- 30 Ocak 1919 İngilizlerin talebi üzerine 27 İttihad ve Terakki Partisi yöneticisi tutuklandı.
- 9 Nisan 1919 Ermeni tehciri sırasında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey bir Türk mahkemesi tarafından ölüme mahkum edildi.
- 15 Mayıs 1919 Yunanlılar İzmir'e çıktı.
- 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal Samsun'a çıktı.
- 21 Haziran 1919 Amasya Protokolü-Tamimi. Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre toplantısı çağrısı.
- 13 Temmuz 1919 İstanbul'da bir askeri mahkeme Enver, Talat ve Cemal Paşaların ölüme mahkum edilmesi.
- 6 Ağustos 1919 Erzurum Kongresi Beyannamesi yayınlandı.
- 11 Eylül 1919 Rumeli ve Anadolu Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin Mustafa Kemal başkanlığında kurulması.
- 13 Eylül 1919 Sivas Kongresi Beyannamesi yayınlandı.
- 7-8 Aralık 1919 Mustafa Kemal'in Sivas'ta Fransa'nın Suriye temsilcisi Georges Picot ile görüşmesi.
- 12 Ocak 1920 Son Osmanlı Meclis-i Mebusanın İstanbul'da açılışı.
- 28 Ocak 1920 Meclisi Mebusan Misakı Milli'yi kabul etti.
- 17 Şubat 1920 Misakı Milli açıklandı.
- 16 Mart 1920 İstanbul'un resmen işgali ve bazı millervekillerinin tutuklanıp Malatya'ya sürgüne gönderilmesi.
- 23 Nisan 1920 Meclisi Mebusan Ankara'da toplandı.
- 22 Haziran 1920 Yunanlılar Milne hattı denen hattı geçerek Eskişehir ve Bursa'ya doğru ilerlemeliri.
- 8 Haziran 1920 Yunanlılar Bursa'yı aldı. Yeşil Ordu'nun kuruluşu.
- 20 Temmuz 1920 Yunanlılar Doğu Trakya'yı işgal ediyor.
- 25 Temmuz 1920 Yunanlılar Edirne'yi aldı.
- 10 Ağustos 1920 Sevr Andlaşması imzalanıyor.
- 8 Eylül 1920 Rus altınlarının Erzurum'a gelişi.
- 3 Ekim 1920 Konya Ayaklanması.
- 21 Ekim 1920 Büyük Millet Meclisi Beyannamesi.
- 30 Ekim 1920 Kars'ın Kazım Karabekir tarafından yeniden işgali.

B E L G E L E R

- 2 Aralık 1920 Gömrü'de Türk-Ermeni barış anlaşmasının imzalanması.
- 29 Aralık 1920 Çerkez Ethem Olayı.
- 20 Ocak 1921 Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul etti.
- 23 Şubat 1921 Gürcüler Ardahan ve Artvin'i Türkiye iade etmeyi kabul etti.
- 25 Şubat 1921 Kemalistler Londra Konferansı'na katılıyor.
- 16 Mart 1921 Türk-Sovyetik dostluk ve kardeşlik anlaşmasının imzalanması.
- 29 Nisan 1921 Yusuf Kemal 4 milyon ruble ile Sarıkamış'a geldi.
- 9 Haziran 1921 Fransız temsilcisi Franklin-Bouillon Ankara'ya Fransız-Türk görüşmeleri için geldi.
- 19 Temmuz 1921 Yunanlılar Eskişehir'i işgal ediyor.
- 1 Ağustos 1921 Franklin-Bouillon Kemalistlerle bir anlaşma yapamadan Ankara'yı terk ediyor.
- 5 Ağustos 1921 BMM Mustafa Kemal'i tüm yetkilerle donatılmış baş kuman dan olarak tayin etti.
- 20 Eylül 1921 Franklin-Bouillon Fransız-Türk görüşmeleri için Ankaraya ikinci defa geldi.
- 13 Ekim 1921 BMM Trans-Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri dostluk anlaşmasını Kars'ta imzaladı.
- 20 Ekim 1921 Fransız-Türk Ankara anlaşması.
- 30 Ekim 1921 Fransız-Türk Ankara Andlaşması.
- 13 Aralık 1921 Bolşevik partinin önemli liderlerinden Mikhail V. Frunze'nin Ankara'yı resmi ziyareti.
- 26 Aralık 1921 Amerikan ticari ataşesi J. Gillespie kemalistlerle görüşmelere başladı.
- 2 Ocak 1922 BMM Ukranya ile bir işbirliği anlaşması imzalıyor.
- 30 Ocak 1922 Sovyet büyükelçisi Aralov resmi görevle Ankara'ya atanıyor.
- 4 Haziran 1922 Fransız temsilci Albay Mougın Ankaraya geliyor.
- 30 Haziran 1922 ABD resmi temsilcisi Robert W. Imbrie Ankara'ya geliyor.
- 9 Eylül 1922 Kemalistlerin İzmir'e girişi.
- 11 Eylül 1922 Bursa'nın geri alınışı.
- 13 Eylül 1922 İzmir'de büyük yangının başlangıcı.
- 29 Eylül 1922 Mudanya Konferansı.
- 3 Ekim 1922 Mudanya'da ateşkes görüşmeleri
- 11 Ekim 1922 Ateşkesin imzalanması.
- 1 Kasım 1922 Sultanlık kaldırıldı.
- 17 Kasım 1922 Sultan Vahdettin İstanbul'u terk ediyor.
- 20 Kasım 1922 Lozan Konferansının başlangıcı, İsmet Paşa temsil ediyor.
- 24 Kasım 1922 BMM Abdulmecit'i halife olarak atıyor.
- 4 Şubat 1923 Lozan Konferansı kesiliyor.
- 17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresinin başlangıcı.
- 27 Mart 1923 Muhalefetin lideri Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafında öldürülmesi.
- 1 Nisan 1923 BMM kendini fesh ediyor.
- 8 Nisan 1923 Kemalistler CHP ile seçim bildirgesini açıkladı.
- 23 Nisan 1923 Lozan Konferansının yeniden toplanması.
- 24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması imzalandı.
- 28 Temmuz 1923 Cumhuriyet ilan edildi.
- 13 Ekim 1923 BMM Ankara'yı Başkent yapan öneriyi kanunlaştırdı. Ankara resmen başkent.
- 29 Ekim 1923 Cumhuriyet ilan edildi.
- 3 Mart 1924 Halifelik kaldırıldı.
- 20 Nisan 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu yürürlüğe kondu.
- 3 Ekim 1926 İlk Atatürk heykelinin İstanbul Sarayburnu'nda resmi açılışı.

Kafkasya'da Ermenilerin Kürt Soykırımı

Mehrdad R. Izady

1998, daha önce soykırım kurbanı olmuş Ermenilerin işlediği bir suçun, bir başka deyişle Ermenilerin Kafkasya'da Kürtlere karşı yaptıkları soykırımın altıncı yıldönümüdür. Ermeniler katliam ve yıkıma giriştiler; bunu, Osmanlıların 1915'teki Ermeni soykırımı sırasında kullandıkları yöntemlere benzer yöntemlerle tarihi örtbas edip yeniden yazma girişimi izledi.

Ermenilerin soykırım girişimlerinden etkilenen Kürtler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Ermenistan'ı Karabağ'dan ayıran topraklarda eski 'Kızıl Kürdistan' topluluğunu kurdular. Ermenistan'dan Karabağ'a ulaşmak için, Kızıl Kürdistan'dan geçmek gerekir. Ermeni birlikleri, düzensiz ve Amerikalı Ermeni gönüllüler 1991 sonlarında başlayarak, en az 2200 yıldır bölgede yaşayan Kürtleri ortadan kaldırmaya koyuldular.

Militan Türki Azerbaycan'da vatandaşlık haklarından yoksun Hint-Avrupai bir azınlık olan Kızıl Kürtler, etnik varlıklarını bile inkar eden bu Sovyet Cumhuriyeti'nde 60 yıldan fazla bir süre marjinal, kırsal bir yaşam sürdürdüler. 1990'da Ermeniler ile Azeriler arasındaki düşmanlıkların henüz başlamadığı sırada Kürtler, böylesine marjinalleşmiş bir nüfustan beklenebilecek kadar savunmasızdı. Stratejik topraklarına göz diken ağır silahlı Ermeniler için kolay bir av oldular.

1991 Mayıs'ında Kızıl Kürdistan'ın başkenti Laçin'e hücum edildi ve alındı. Şehir 15.000 Kürt'ten temizlendi (*Economist*, 1.9.93; *Helsinki Watch Report*, 1994). Şehri ele geçirenler adını Kaşatag olarak değiştirdiler ve "eski bir Ermeni şehri" olarak ilan ettiler.

İzleyen aylarda Kızıl Kürdistan'ın kırsal kesimi sistematik olarak Kürt nüfustan ve tarihsel anıtlardan arındırıldı. 1993 Nisanı'nda Ermeni-

ler, bölgedeki en büyük Kürt şehri olan Kelbajar'a saldırdılar. Ermenistan'dan gelen yoğun bombardımanla Kelbajar topa tutuldu ve Karabağ'dan gelen birlikler ve ABD'den gelen Ermeni gönüllüler tarafından ele geçirildi.

Yaklaşık 100.000 mülteciyle şişen Kelbajar ahali, ölümden kurtulmak için 10.000 feet yükseklikteki Murov dağına kaçmak zorunda kaldı. New York Times'ın bir muhabiri, Kelbajar'daki gaddarlıklara tanık olan birkaç Batılı'dan biriydi (*New York Times*, 4.7.93). Uluslararası Kızıl Haç, kaçan 15.000 sivilin kar altında hayatını yitirdiğini hesapladı. Osmanlıların 1915'te Ermeni sivillere yaptığı gibi, 1993'te de Ermeniler mültecileri bombaladılar, kurtarma ve boşaltma araçlarına saldırdılar, sıradan sivilleri pusuya düşürüp öldürdüler (*New York Times*, 4.7.93; *Kurdish Life*, 9/1994; 13/1995; 18/1996). Kelbajar yerle bir edildi ve "dağ şehri" anlamına gelen Kürtçe adı değiştirilip "Karvajar" yapıldı.

Sonraki aylarda, Kızıl Kürdistan'a yönelik Ermeni yıkımı, doğal çevreyi de kapsayacak şekilde genişledi. Örneğin, Kelbajar'ın etrafındaki bozulmamış ormanlar toptan kesime açıldı ve yakacak odun olarak Ermenilere satıldı (*Armenian Reporter*, 8.7.93).

1993 sonbaharına gelindiğinde Kızıl Kürdistan yerle bir edilmiş, Batılı ve Ermeni haberlerde

Harvard Üniversitesi
Doğu Dilleri ve
Uygurlukları Kürsüsü.

etnik adlarıyla söz edilme-
yen 15. 000 Kürt'ten etnik
olarak temizlenmişti. Kürt
kasabası Zangelan'dan ka-
çan bir çoban, Kızıl Kürdis-
tan'ın kaderini New York
Times'ın bir muhabirine
şöyle özetliyordu: "Daha
önce çok az şeyimiz vardı,
şimdi hiçbir şeyimiz yok"
(New York Times, 9.4.93)

Hayatta kalan Kürtler, o
zamandan beri Azerbay-
can'ın ve Rusya'nın ana
kentlerine dağılmış durum-
dadırlar ve ekonomik ola-
rak sıkıntı içinde olan bu
devletlerde istenmeyen kişi-
ler olarak yaşıyorlar. Kızıl
Kürtlerin kimliği ve kültü-
rü, şimdi yok olmakla yüzyüzedir.

Ülkeyi temizleyen Ermeniler, bölgenin tarihini yeni-
den yazmaya koyuldular. 1996 baharında California'da
Glendale'de, etnik olarak temizlenen Kızıl Kürdistan'ın
sözde Ermeni mirasını kutlayan sergiler açıldı.

Kitlesel katliamlara, kovulmalara, yıkıma ve mirası-
nın çarpıtılmasına bu kadar aşına bir halk nasıl tamı ta-
mına aynı suçu işleyebilir ve ironiyi görmeyebilir? Yak-
laşık yüz yıl önce Osmanlı birlikleri, Anadolu'yu etnik
Ermeniler'den temizlemeye giriştiler. Bir milyondan faz-
la kişi yerlerini terk edip yollara koyulmak zorunda kal-
dı. Yerlerinde kalanlar, kasabalarıyla ve anıtlarıyla bir-
likte yok edildiler. Yollara düşenler kötü hava koşulla-
rına, açlığa ve hem askeri birliklerin, hem sivil eşkiyala-
rın yağmasına maruz kaldılar. Ermeni yer adları da da-
hil, Ermeni varlığının bütün izleri silindi. Ermenilerin
Anadolu'daki tarihsel varlığını karartan ya da inkar
eden bir sözde tarih üretildi. Osmanlıların Türk ardılla-
rı, 1915'teki bu Ermeni soykırımını ne kabul ettiler, ne
de bunun için özür dilediler. Peki Ermeniler'in son beş
yılıda Kızıl Kürdistan'a yaptıkları da bu değil midir? Sa-
dece adlar ve yerler değişmiştir. Ermeniler Türkler'den
ne daha samimidirler ne de daha fazla pişmandırlar. Kı-
zıl Kürtlere yönelik soykırımı yorumlayan Zohrab Heg-
hinian, 11 Aralık 1993 tarihli Armenian Reporter Inter-
national'da şunları yazıyordu: "Umarım, Anayurtta
sürmekte olan 'etnik temizlik,' gelecek yıllarda bir inti-

kamlı kardeşlerimizi ziya-
ret etmeyecek şekilde ger-
çekleştirilir." Ve şöyle de-
vam ediyordu: "siz 'temiz-
lik' diyorsunuz; ben haklı
olarak bizim olan şeyi 'geri
istemek' diyorum."

Bu nedenle, Kafkasya'da
Kızıl Kürtlere karşı bu soy-
kırım hareketiyle ilgili ha-
berlerin, Amerikan gazete-
lerinde 1915'teki Osmanlı
gaddarlığının kurbanı Er-
menilerin anılarıyla ilgili ya-
zıların yanısıra görünmesi
şaşırtıcı değildir. Açıktır ki
bu durum, rahatsız olan Er-
meni vicdanına "haklılık"
ve rahatlama sağlıyor.

Kürtler de Kafkasya'daki akrabalarına karşı Ermeni
gaddarlıklarını kamuoyuna duyurmadılar. Kolektif ola-
rak Kürtlerin, şu anda Türkiye ve Irak'taki Kürt müca-
delesini için Batı'daki güçlü Ermeni lobisinin desteğine ih-
tiyaçları vardır. Türkiye'deki Kürt güçler 12 yıldır sa-
vaşmaktadırlar. 1994'ten beri bu savaş, Kürt anayurdu-
nun ve kültürünün kapsamlı yıkımı ve onbinlerce Kür-
dün öldürülmesi biçiminde yoğunlaştı. Türkiye Kürtle-
ri, komşu Ermenistan'dan yaşamsal önemde üs ve mali
destek alıyor. ABD'de, Türkiye'li -etkili bir NATO müt-
tefiki- Kürtlerin Washington'da önemli herhangi biriyle
görülebilen yollarından biri, eşit ölçüde etkili Ermeni
lobisidir. Bu kişiler, Kafkasya'da kardeş Kürtlere karşı
sürmekte olan Ermeni soykırımını eleştirmeyi fazla de-
ğerli görmüyorlar.

Bireysel Kürtler, Ermenileri yüksek sesle eleştirme
karşılığında mesleki ya da akademik misillemeden, hat-
ta onlarca Türk diplomatını ve masum seyirciyi öldür-
müş olan Ermeni suikastçiler tarafından öldürülmekten
korkuyorlar (New York Times, 7. 29. 83). Ve Ermeni
lobilerinin epeyce nüfuzu vardır. Yakın zamanlarda
Fransız hükümeti Princeton tarihçisi Bernard Lewis'in
ülkeye girmesini yasakladı; çünkü Lewis, 1915 soykırı-
mıyla ilgili ham belgelerden Ermenilerin istediğinden
daha az kanlı sonuçlar çıkarıyordu.

Kafkasya'daki Kürtlere yönelik soykırım, çok büyük
olasılıkla cezasız kalacaktır. Sırpların Bosnalı komşuları-

na karşı daha az bir suç işledikleri için, ekonomik yaptırım ve doğrudan NATO askeri müdahalesi biçiminde bir bedel ödemekte oldukları bir sırada bu oluyor.

Yakın zamanların bu iki kitlesel etnik temizlik ve soykırım örneğine daha yakından bakalım. Karabağ Cumhurbaşkanı Koçaryan (Ermenistan'ın şimdiki cumhurbaşkanı —çn.) ile Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Dr. Radovan Karadzic arasında ilginç bir benzerlik vardır. Ne var ki, ABD'nin ve uluslararası çevrelerin bunlara yaklaşımı, artık farklı olamaz. Her ikisi de, kendi azınlık grupları -Azerbaycan'da Ermeniler ve Bosna'da Sırlar- kendi kaderini belirleme temel haklarına saygı göstermeyen bir uluslararası hukuk sistemine karşı başkaldırdıkları bir sırada öne çıktı. Bu Ermeniler ve Sırlar -her ikisi de Ortodoks Hıristiyan- kendi iradelerine rağmen, yeni bağımsız Müslüman devletlere, sırasıyla Azerbaycan'a ve Bosna-Hersek'e dahil edilmişler. Hem Ermeniler hem Sırlar, şu andaki eylemlerini haklı göstermek için yakın tarihlerdeki soykırım olaylarını andılar. Ermeni karşıtı ve Sırp karşıtı önceki soykırımların sürdürücülerinin Müslüman Kürtler ve Müslüman Bosnalılar olmayıp, Türkler, Almanlar ve Hırvatlar olması onlar için fark etmiyor.

Coğrafi olarak hem Karabağ'daki Ermeni nüfus, hem Bosna'daki Sırlar, öteki halklar tarafından meskun -Karabağ örneğinde Kürtler, Bosna-Hersek örneğinde Bosnalı Müslümanlar- topraklar arasındaki topraklarıyla ana ülkelerinden kopuk etnik adalardılar. Hem Ermeniler, hem Sırlar, aradaki toprağı ilhak edip yerli meskunlarından temizleyerek bu etnografik ve coğrafik uygunsuzluğu gidermek için harekete geçtiler. Ermeni ve Sırp yetkililer, temizlemek istedikleri masum insanları yıldırarak, yağmalayarak, yakarak ve öldürerek amaçlarına ulaşmak için eşkiyaları, kanun kaçaklarını ve suçluları hem silahlandırdılar, hem de teşvik etmeseler bile, izin verdiler. Bosna-Hersek'te yaklaşık iki milyon insan yerinden edildi, 200. 000 kişi öldü. Bosnalı Sırlar kendilerinin iki katı büyüklükte bir nüfusu yerinden etmeyi ya da öldürmeyi becermişti. Karabağlı Ermeniler, daha da büyük bir tahribata ve yersizleşmeye yol açtılar. Kızıl Kürtler de dahil yaklaşık 900. 000 Azerbaycan vatandaşı, 150. 000 Karabağ Ermenisi için yurtsuzlaştırıldı ya da öldürüldü.

İronik bir şekilde Bosnalı Sırlar, ülkeyi müslümanlardan ve Hırvatlar'dan bütünüyle ve toptan arındırmaya girişmeyip, ayrı topraklarını Sırbistan'la birleştirmekle yetindiler. Koçaryan güçleri ise, aksine, aradaki toprağı -Kızıl Kürdistan'ı- bütünüyle ve toptan temizlediler. Kızıl Kürdistan'ı yerli meskunlarından tamamen boşalttıktan sonra, Karabağ'ın etrafında geniş bir bölgeyi temizlemeye koyuldular. Bosnalı Sırlar, Bosna'da düşmanlıktan önce işgal ettikleri toprakla az çok aynı büyüklükte bir toprakla -etnik olarak temizlense de- yetinirken, Karabağ kendi büyüklüğünün üç katı toprağı ilhak etti.

Bütün bunlarda hem Koçaryan hem Karadzic, kendi ana devletlerinin, Ermenistan'ın ve Sırbistan'ın dikkatli ve kekilleri olarak hareket ediyordu. Bu iki devletin yürütmeyeceğı kirli bir savaşı yürütüyorlardı. Ne var ki, ikisi arasındaki benzerlik burada biter.

Sırbistan'a, Karadzic yönetimine dolaylı ve dolaysız yardımından ötürü sert uluslararası yaptırımlar uygulanırken, Ermenistan'a dış yardım ve sempati yağdı. Karadzic ve kurmayları uluslararası savaş suçlusu ilan edilip, Lahey'deki Uluslararası Mahkeme tarafından arandığı sırada, Koçaryan ABD'de ve Avrupa'da resmi olarak ağırlanıyor ve Atlantik'in her iki yakasından da doğrudan dış yardım alıyor. Bosnalıların kanı Kürtlerinkinden daha kırmızı olduğu varsayılıyor olmalı, yoksa Koçaryan ve yönetimi, savaş suçlusu damgasını Karadzic ve yönetimiyle paylaşırdı. Bosnalı Sırlar, Batı'nın Ermenilere sempatisine neden olan iki öğeden yoksundurlar: 1) Washington ve Paris'te güçlü lobileri yoktur; 2) fanatik bir müslüman Ortadoğu denizinde mağdur bir Hıristiyan azınlık değildiler. Batı'nın Bosnalı Sırların ve Karabağlı Ermenilerin benzer soykırım suçlarına yönelik bu çelişkili tutumu kısa sürede fazla değişmeyecektir.

Adolf Hitler'in bir keresinde "şimdi kim Ermenileri hatırlıyor?" diyerek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni soykırımıyla ilgili dünyanın kaygısız unutkanlığından sözettiğı söylenir. Pekala Ermeniler öldürülen Ermenileri hatırladılar. Aynı şekilde bütün dünyadaki Ermenilere şu sorulmalıdır: "Kızıl Kürtleri kim hatırlayacak?"

Çev: A. Fethi

Sayın Hetav-i Kürt Gazetesi Kurucularına

Mevlânâzade Rifat

Kürtlerin yükselmesi ve gelişmesi için, toplumsal varlıklarını temin için "Hetav-i Kürt"ün çalışmaları takdire layıktır. Tabii olarak bu saygın yayın, çalışmalarını düzenleyip sürdürdüğünde çalışmaları, Kürt milletini "ihya" edecek amacını da isbat etmiş olacaktır.

Bütün kavimleri görüyoruz. Hepsi bir milli çerçeve çizmişler, ilerleme ve yükselme faaliyetine koyulmuşlar: Milliyetini bilmeyen, milli ideal arkasından koşmayan milletlerinsan toplumu içinde ve pek geride, ruhsuz olarak kalmışlardır. Bir kavmin ruhsuz olmasını tasavur ediniz ne kadar acıdır. Medeni toplumlar içinde ölmeye, yutulmaya mahkum olmak ne kadar acıdır.

Hetav-i Kürt gayet yüce bir vazife, gayet mukkades bir amacın yerine getirilmesine çalışıyor. Zavallı Kürtleri, bu altı yedi milyonluk kitleyi, unutulmaktan korumaya gayret ediyor. Bundan dolayı girişimcilerine Kürtlük adına tebriklerimi bildirmeyi görev bilirim.

Vilayat-ı Şarkiye'nin şu sırada ıslah edilmesi hakkındaki girişimler ve ciddi faaliyetler hissedilmektedir. İrkdaşlarımız olan Ermeniler var olmaya çalışıyorlar. Bilindiği gibi Kürtler ve Ermeniler aynı bir kavmin, yani Urartu kavminin torunlarından. Bizim ve Ermenilerin tarihini; Filistin dağlarından Revanduz dağlarına kadar uzanan olan "Urartu" kavmi oluşturur. Biz ve Ermeniler bu "Urartu" kavminin çocuklarıyız. Harflerimiz, edebiyat ve lisanımız, etnik geleneklerimiz aynı olduğu halde daha sonra Ermeniler Hıristiyanlığı kabul ettiler, bizden ayrı bir kimlik aradılar. Son zamanlarda ilerlediler, meçhul bir amaç arkasından koşmaya başladılar. İşte bu gibi hareketlerdir ki bugün Ermenileri biz Kürtlerden ayrı bir yolda bulunduruyor.

Ben isterdim ki bu iki ırkdaş, Kürt Ermeni el ele versinler, aynı bir gaye arkasında çalışarak esaslı ve uyumlu bir yaşam kursunlar. Evet Kürtler bir parça geride... Ermeniler biraz gelişmiş durumda... Hiç bir zaman bu dileğimize yanaşmazlar zannedilmesin... Biz Kürtler kendimizi bir gösterelim, şüphesiz zaman onları ve bizi birleştirir.

Şimdi biz Kürtlere düşen vazife; başımızın çaresine bizzat bakmaktır. Bi-Tabi hiç bir Kürt, ırkının ölmesini, beşeriyet içinde sönmesini, ırkdaşı tarafından yutulmasını olmasını istemez. Binaenaleyh bu "başımızın çaresine bizzat bakalım" cümlesine her Kürdün katılması gerekir.

Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını ve yaşam haklarını tanıtmak ve yükselme yoluna koymak neye mütevakıftır bağlıdır?... Muhterem Doktor Abdullah Cevdet beyle, ben aynı fikirde değilim: Ortada belli başlı bir amaç olmadan, Kürt gençlerini Anadolu'ya yaymak lüzumsuz, semeresiz, boş olur. Bu tavsiye pek erkendir. Evvela Kürtleri uyandırmak onlara varlıklarını, hayat haklarına sahip olduklarını anlatmak, onları yükselme yoluna koymak için lisan lazımdır. Lisanı düzenleme, amaca elverişli hale getirmek yayımla olur. Kürt lisanını yazı diline ve kolay öğrenme ve öğretmeye elverişli hale getirmek için geleneksel alfabemizin yeniden canlandırılması, iyileştirilmesi gerekiyor. Günümüzde kullandığımız alfabe ile dilimize egemen olamayız. Bu nedenle amaca ulaşmak zordur, verimsizdir. Geleneklerimizi canlandırıp iyileştirebilirsek ve alfabe ile ilkel bir yaşam sürdüren toplumumuzun modern yöntemler çerçevesinde temel kitaplarla bir sözlük hediye edebilirsek gayemiz ulaşılacak yol açılmış olur. Bunları sağlamak zannolunduğu kadar güç değildir. Çok şükür bugün Kürtler arasında bir çok bilgin, oldukça çok sayıda yabancı dil bilenimiz var. Bunlar bir araya toplanmalı bir bilim kurulu oluşturulmalıdır. Ümid ediyorum ki bu milli görev saygıdeğer "Hetav-i Kürt" kurucuları amaç olarak benimserler... Bu bilim kurulunun İstanbul'da oluşturulması daha yararlı ve akla uygundur. Buna Ermeni arkadaşlarımızı örnek olarak göstermek istiyorum. Onlar milli ve toplumsal devrim ihtiyacını duyduklarında aydın gençlerini köylere, Anadolu'ya yaymadılar. Evvela Avrupa'nın bir şehrinde bilim adamları toplandı yapacakları şeyleri düşündü ve karar verdiler ve sonra amaçlarını yaymak için bölgemize koşuştular... Biz de böyle yapalım önce amacımızı belirleyerek uygun bir biçimde yansıtalım ve sonra Kürdistan'a gidelim.

*Hetav-i Kürt, Sayı - 2 - Sayfa 2-3. 21 Teşrinisani 1329.
Osmanlıca'dan çeviren Halis Çanakçı

Devletsiz Uluslar

Gidon Gottlieb

Yirminci yüzyılda büyük güçler, Wilsoncu kendi kaderini belirleme ilkesi temelinde toprakları bölüş-türüp yeni devletlerin ortaya çıkmasına izin verdiler. Toprakların adil bölüşümü için etnik ilkelere başvurdular. Bu yaklaşımdaki temel öge, toprakların bölünmesiydi. Yine de bugün yerli yerinde du-ran pek çok ulusal ve etnik çatışma, her ulusal topluluğa kendisine ait bir devlet vermek üzere dev-let sınırlarını değiştirerek çözümlenemez.

Travmatik ayrılma cerrahi müdahalesi olma-dan, için için yanan etnik kargaşa ateşini söndür-meye meyilli devletler, huzursuz uluslar için ya-bancı bir yönetim olmadan yaşamlarını sürdür-meyi olanaklı hale getirmelidirler. Kendi kaderini belirleme ilkesi, nitelik olarak daha az topraksal ve kapsam olarak daha bölgesel olan yeni bir şe-mayla tamamlanmalıdır. Böyle bir "devletler-artı-uluslar" yaklaşımı, devlet sınırlarını kesen işlevsel mekanları ve özel işlevsel alanları, tarihsel top-raklarda ulusal rejimlerin yaratılmasını, kendine ait devleti olmayan ulusal topluluklara tanınmış bir statü vermeyi, halklar arasında birliklerin — topraklardan ayrı olarak— tasarlanmasını, ulusal kimlik ve haklar konularına ulusallık ile devlet vatandaşlığını birbirinden ayırt eden bir yaklaşı-mı gerektirir. "Devletler-artı-uluslar" çerçevesi, topraksal uzlaşmaları engellemez; topraksal de-ğişiklikler yeterli olmadığında ya da bütünüyle de-ve dışı kaldığında seçenekler menüsünü genişletir.

Yirminci yüzyıldaki dünya haritası her üç bü-yük çatışmadan iki dünya savaşı ve soğuk savaştan, sonra değişti. Fakat sadece birinde, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda büyük güçler kolektif olarak bilinçli değişiklikler yaptılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Soğuk Savaş'tan sonra, aynı güç-ler barışın şeklini değiştirmek için fazla bir şey ya-pamadılar. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Yalta'da Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanlarını be-lirlediler. Soğuk Savaş sona ermeye yaklaştığında, Almanya'dan Kazakistan'a kadar Avrasya'nın haritasını yeniden şekillendiren ulusalcı ve etnik

güçlerin yükselişini yönlendirmek için de fazla bir şey yapmadılar. Büyük güçler şimdi bir kez daha barışı tehdit eden ulusal sorunlarla yüzyüzedirler. Woodrow Wilson'ın ilkelerinin başarısızlığa uğ-radığına göre, yeni bir çerçeve gereklidir.

Topraksal Yaklaşımın Ötesi

Liberal ulusçuluk ve her ulusun kendi devleti-ne sahip olması gerektiğine dair ilke, soyut ola-rak iyi savunulabilir. Homojen ulusal bünyelerin barışçı demokrasilere evrilme olasılıkları, sert dilsel ve kültürel uzlaşmazlıklarla parçalanmış devletlerden daha fazladır. Baskıcı çok-uluslu bünyelerin barışçı parçalanması, doğan yeni dev-letler nitelik olarak liberal olurlarsa, arzu edilibi-ler. Ne var ki, pratikte sınırların revizyonu, bütün bölgeleri Yugoslavya savaşına benzer uğursuz bir hengame içine sokması olasıdır. Üstelik, sınır de-ğişiklikleri, coğrafi devamlılık olmaksızın bölge-lere ve imparatorluklara dağılmış ulusal toplu-lukların derdine deva olmaz.

Bugünün uluslararası düzeninde devletlik statü-sü ile bütün öteki tali siyasal örgütlenme biçimle-ri arasındaki keskin bölünme, topraksal bağım-sızlığın değerini, başka türlü olabilenin ötesine yükseltir. Devletlerin biçimsel eşitliği üzerine vurgu, yöneticilerin bir şekilde papalara, impara-torlara ya da zamanın öteki büyük hükümlerine bağlı olduğu tarihin daha önceki, zaman za-man daha az şiddet içeren evreleriyle çelişir. Dev-letlik, ulusçuların nihayi ödülü oldu; bayrakları

*Uluslararası
Hukuk ve
Diplomasi pro-
fesörü
Amerika
Dışişlikiler
Konseyi Misafir
Üyesi*

Liberal ulusçuluk ve her ulusun kendi devletine sahip olması gerektiğine dair ilke, soyut olarak iyi savunulabilir. Homojen ulusal bünyelerin barışçı demokrasilere evrilme olasılıkları, sert dilsel ve kültürel uzlaşmazlıklarla parçalanmış devletlerden daha fazladır. Baskıcı çok-uluslu bünyelerin barışçı parçalanması, doğan yeni devletler nitelik olarak liberal olurlarsa, arzu edilebilir.

kendi kaderini belirlemedir, talepleri topraksaldır. Tabilik ile eşitlik, bağımsızlık ile özerklik arasında hiçbir ara konak yoktur. Yine de, siyasal bakımdan bağımlı özerklik ile topraksal hükümlanlık arasında, devletsiz ulusların dünya topluluğunun geri kalan kesimiyle ilişkisini rahatlatılabilen ara bir statü olmalıdır.

Ulusçuluk ve etnik tutkular dalgası, Orta Avrupa'dan Asya'nın kalbine kadar uzanan geniş bir alanda hala yükseliş halindedir. Geçen Aralık'taki seçimlere kadar Rus ulusçuluğunun yoğunluğu, Balkanlar'da ve Kafkaslar'da savaş halindeki küçük ulusların çatışmalarıyla gölgelendi. Büyük güçlerdeki ulusçu şevk, yok olmaktan çok uzaktır; daha küçük etnisitelerle sınırlı değildir. Vladimir Jirinovsky'nin aşırı ulusçu partisine verilen önemli miktarda oy, Rusya'nın kırılğan demokratik kurumlarına ve komşularının güvenliğine gölge düşürüyor. Önümüzdeki yıllarda etnik çalkantılar, Doğu Avrupa'da, Balkanlar'da ve eski Sovyetler Birliği'nde artmaya devam edecektir. Bu eski komünist toprakları Batı ile daha yakın bağlar içine sokma çabalarını bastırabilir. Süregiden etnik çalkantı, bu ülkeleri Batı'nın siyasal uygarlığıyla bağdaşmayan vahşi bir yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve nefret kültürüne saplayabilir. Demokrasinin derin kök salmadığı ülkelerde ulusçuluk, uluslararası barış bakımından iç karartıcı sonuçlarıyla otoriter yönetim için yeni bir örgütlenme ilkesi olarak ortaya çıkıyor.

Çarların, Osmanlıların ve Hapsburgların eski hükümlanlık alanlarındaki ulusallıkların tutkularını alevlendiren çetin koşullar, diplomatların haritalardaki çizgileri izlemesiyle ya da kendilerine ait bir devletten yoksun olan toplulukları korumak için karmaşık hukuksal rejim görüşmeleriyle halledilemez. Azınlıkların korunmasına dayanan rejimler başarısızlığa uğradılar ve iki dünya savaşı arasında itibardan düştüler. Homojen ulus, devletler yaratmak için sınırlar izlenemedi; ulusal topluluklar, baskıya eğilimli devletler içinde sıkışmış halde bırakıldılar.

Birçok büyük ulusal topluluk, kendi ulusal devletlerinin dışında, anayurtlarının yanbaşındaki ülkelerde sıkıcı koşullarda yaşamaya devam ediyorlar. Eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlık ilan edince ortaya çıkan sınırlarla beklenmedik bir şekilde Rusya'dan ayrı düşen eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan yaklaşık 25 milyon Rus'un kaderi budur. Anayurtlarının korumasından

uzak düşen bu Ruslar, Moskova'nın egemenliğinden kurtulmak için sabırsızlanan halklar arasında istenmeyen bir azınlık statüsüne düşmüşlerdir. Ruslar, Büyük Oyun'un heyheyl günlerinde ve bu yüzyılda Stalin'in Ruslaştırma politikasının ardından, Orta Asya'nın uzak topraklarına gelmeye başladılar. Bu Rus nüfusun durumu, eski Sovyet devletleri arasında ciddi bir sürtüşme haline gelmiştir; fakat sınır değişiklikleri, onları barışçı bir şekilde Rusya'ya geri getiremez. Böylesi her değişiklik, zorunlu olarak yeni devletleri insansızlaştırır ve Rusya'yı yeniden dirilen emperyalizm yoluna sokardı. Bu konu ihmal edilirse, eski Sovyet cumhuriyetlerine yoğun bir Rus müdahalesine kısılcım çakabilir.

Balkanlar'da, Sırp ulusçuların sürdürdüğü savaşın iğrenç vahşiliği, kendi anayurdu saydığı ülkede yeni sınırlarla bölünmüş bir ulusun acımasız tutkularını aydınlatır. Bu sınırlar, Müslümanların çoğunlukta olduğu Bosna'nın bağımsızlıkla birlikte miras aldığı sınırlardır. Sırbistan'ın Bosnalı Sırlara yardımı, onları, Bosna içinde Büyük Sırbistan'ın parçası olarak kendi devletlerini yaratmaya cesaretlendirdi; ülkeyi, içinden çıkmanın henüz görünürde olmadığı yıkıcı bir savaşa sürükledi.

Topraksal yaklaşımın başarısızlığı, eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda da ortadadır. Sırbistan'daki etnik Arnavutların ve Macaristan'a sınır ülkelerin Macarlarının elverişsiz koşulları, Birinci Dünya Savaşı'nın barış anlaşmasından kaynaklanır. Bunlar bütün azınlıkların zorla transferine başvurmadan bu yaralı toprakların haritasını yeniden yapacak daha fazla sınır değişikliğiyle halledilemezler.

Benzer şekilde, eski Osmanlı İmparatorluğu'nda da topraksal yaklaşım, Balkanlar'dakinden daha fazla umut vaat etmez. Kürt halkı da barış antlaşmalarının kurbanıdır. Kürt ulusal özlemleri, Osmanlı topraklarının tanzimini ele alan Sevr Antlaşması'nda kabul ediliyordu. Antlaşma hiç bir zaman yürürlüğe girmedi; yerini, 1923'te Sevr'in vaatlerini gözdardı eden Lozan Antlaşması aldı. Kürtlere hiçbir zaman bir devlet verilmedi; bugün, Türkiye, Irak, İran ve Suriye arasında paylaşılmış bir toprakta yaşıyorlar ve kendilerini ortadan kaldırmaya ya da boyun eğdirmeye meyilli ülkelerin arasında berbat koşullarda yaşamlarını sürdürüyorlar. Türklere, Iraklılara ve İranlılara karşı süregiden didişmeler, yeni bir devletin yaratılmasıyla halledilemez. Bu adım, Yakın doğu'nun haritasında ve jeopolitikasında, bölgenin güçlü devletleri-

nin karşı çıkacağı önemli değişiklikleri gerektirirdi.

Sıradan topraksal düzeltmelerle halledilemeyen öteki çatışmalar, rakip ulusların kendi ulusal yurtları olduğunu iddia ettikleri tarihsel topraklarla ilgilidir. Haklar konusu, her zaman bir sınır meselesine indirgenemez. Örneğin, eski Filistin Mandası'nın tahsis edilmemiş toprakları üzerinde süregelen çekişme, ülkenin basit bir taksimatıyla halledilemez; böyle bir taksimat İsraililerin ya da Filistinlilerin devlet sınırlarının ötesinde, kendi tarihsel anayurtlarındaki haklarının meşruiyetini inkar ederdi. Benzer bir sorun Kosova'da da vardır; buradaki Sırp kiliselerinin ve manastırlarının kaderi, bölgede çoğunlukta bulunan Müslüman nüfusun arzularına göre belirlenemez. Kosova Sırp Patrikliği'nin merkeziydi ve Osmanlıların 1389'da Kosova Polje'de Sırp Çarı Lazar'ı mağlup ettiği savaş alanıydı. Müslüman egemenliği çağını başlatan savaş alanı, yabancıların anlamakta güçlük çektiği bir anlamla yüklüdür.

1920'lerin barış antlaşmalarından beri görülmeyen türden yeni düşüncelere gerek var. Yeni bir çabanın, Woodrow Wilson'ın yeni ulus-devletler şemasını güncelleştirmenin zamanıdır. Birleşmiş Milletlerin ve NATO'nun Sırp etnik ulusçuluğunun sadıruları karşısında Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olan Bosna'nın toprak bütünlüğünü koruyamaması, ya da Bosna halkını barbarca katliamlardan koruyamaması, bir güncelleştirme ihtiyacının, bir devlet sistemi aggiornamento'sunun önemini belirtir.

Başkan Wilson'ın Ondört İlke'si, Rus, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının çöküşünün mirası olan sorunları, bugün 75 yıl öncekinden daha fazla çözemez. "Halklar ve bölgeler, bir oyundaki piyonlar ya da mal gibi takas edilmemelidirler;" toprak sorunları "söz konusu ahalinin çıkarlarına uygun" halledilmelidir ve "iyi tanımlanmış ulusal unsurlar, yeni ya da süregelen eski uyumsuzluk ve uzlaşmazlık unsurları yaratmadan kendilerine verilebilecek en fazla memnuniyet"e ulaşmalıdır, türünden ilkeleri, artık hiçkimse savunmuyor. Sorun, çok sayıda ülkeyi huzursuz eden etnik çatışma ve ulusçu özelemler konularını kimsenin ele almamasıdır.

Devletler, —Artı— Uluslar Çerçevesi

Topraksal devletlerle sınırlı olan yüzyıllık uluslararası düzenin, topraksal olarak bağımsız devletler şeklinde

Bir ulusun tarihsel bir anayurtla derin bağı, toprağın mistik anlamını yitirdiği ve ülke düşüncesinin taşınmaz mal düşüncesiyle harmanlandığı laik toplumlarda kolayca anlaşılmaz. Ulusal bir yurt, tarihte, kültürde ve mitte kökleri bulunan bir kavramdır. Ulusal ya da tarihsel bir anayurdun sınırları, bir devletin sınırlarıyla çoğunlukla çakışmaz. Bir halkı kendi toprağına bağlayan duygu bağları duyarlıkla ele alınmalı ve başka bir halkın aynı topraklarla bağlarını tanımayı engellemeyecek şekilde kabul edilmelidir.

olmuştur. Bu sistem, sınırları ve kıtaları kesen akrabalık, duygu, yakınlık, kültür ve sadakat bağlarıyla birbirine bağlı uluslardan oluşur.

Batı Avrupa kaynaklı olan topraksal sınırlar, hükümler ve bağımsızlıkla ilgili katı kavramların yapıbozumu ve yeniden düzenlenmesi, homojen ulus-devletler yaratmanın söz konusu olmadığı Doğu'da bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yapıbozum, "yumuşak" çözümlere yol açar; uluslararası sınırların değiştirilmesini ya da yeni bağımsız devletlerin yaratılmasını gerektirmez. Ulusal toplulukların duruşunu bir iç anayasal ve bir de uluslararası diplomatik düzlemde, aşağıda ana hatları çizilen doğrultularda yeniden düzenler.

İşlevsel Mekanlar ve Bölgeler: Yumuşak işlevsel mekanlar, sınırlı amaçlarla mevcut sınırlara eklenen örtülerdir. Uluslararası düzeyde kabul edilen sınırları zayıflatmaz ya da değiştirmez. Örneğin Avrupa Birliği'nde sosyal politikayı, göçü ve serbest dolaşımı yöneten değişik "mekan" kümeleri vardır. Pasaportsuz uluslararası sınırları geçerek serbest dolaşım ile ilgili Schengen anlaşması, örneğin, Avrupa Birliği'nin bütün üyelerine uygulanmaz.

Katı sınırların yapıbozumu, bugünkü devlet ilişkilerinin bir özelliğidir. Her tür otorite için yumuşak yetki, ulusal yaşamın bir karakteristiği olagelmıştır: New York Liman Yönetimi gibi kurumlar, New York ve New Jersey eyaletlerinin sınırlarını içine alan yetkileri kullanırlar. Serbest ticaret alanlarının yaratılması, devletler arasındaki engellerin sınırlı kaldırılmasını gerektirir. Pek çok devlet arasında, düşünce ve enformasyon akışını engelleyen sınırlar yoktur.

Tarihsel Anayurtlar: Özgül bir rejimin uluslararası bir sınırın ötesine geçen tarihsel bir anayurtta ulusal ya da etnik bir toplulukla ilgili fikri, devletler arasındaki toprakların yeniden düzenlenmesini gerektirmeyen yumuşak bir ulusal hakk kullanımına izin verirdi.

Bir ulusun tarihsel bir anayurtla derin bağı, toprağın mistik anlamını yitirdiği ve ülke düşüncesinin taşınmaz

mal düşüncesiyle harmanlandığı laik toplumlarda kolayca anlaşılmaz. Ulusal bir yurt, tarihte, kültürde ve mitte kökleri bulunan bir kavramdır. Ulusal ya da tarihsel bir anayurdun sınırları, bir devletin sınırlarıyla çoğunlukla çakışmaz. Bir halkı kendi toprağına bağlayan duygu bağları duyarlılıkla ele alınmalı ve başka bir halkın aynı topraklarla bağlarını tanımayı engellemeyecek şekilde kabul edilmelidir. Bu konu, Kudüs kentinde ve her iki ulusun en kutsal hak iddiasında bulunduğu bir ülkede, Araplarla Yahudilerin ilişkilerini bozuyor. Bir ulus ile anayurdu arasındaki bağların duygusal özelliğı, bu bağları yasal hakk iddialarına ve bazen bunları inkar etmek için ileri sürülen meşruiyet ve çoğunluk yönetimine bağışık hale getirir. Bir bölgenin devletleri arasındaki topraksal anlaşmaya zarar vermeden bu bağlara ifade kazandırmak için, uluslararası düzeyde tanınan bir rejim tasarlanmalıdır.

Bir anayurt rejimi, bir topluluğun kendi tarihsel ya da ulusal yurdu saydığı, o topluluğı ikiye ayıran uluslararası sınırları içine alan alanlarda kullanabileceğı hakları tanımlar. Bu topluluk bölgede bir çoğunluk oluştursa da oluşturmaya da bu yapılabilir. Bir anayurt rejimi, ulusal geleneklere, kültürel haklara, bireysel güvenliğe ve toprak kullanımı sorunlarının yerel düzeyde, haline vurgu yapmak için tasarlanabilir. Bütün ulusların söz konusu yere yerleşme hakkı olmasa da, hiçbir ulusun kendi ulusal yurdunda bir yabancı statüsüne sahip olmasını sağlayabilir. Bu özelliğe sahip bir rejim, sınırları kesen yumuşak mekanların kurulmasının yanı sıra, bir ölçüde yerel yönetimi de gerektirirdi. Kurulduğu devletlerin otoritesini aşırı ölçüde kırpmayacak şekilde ölçülü olmak zorundadır. Bosna gibi, iki ya da daha fazla halkın aynı toprak için mücadele ettiği yerlerde, bir tek bölgede birarada var olan ulusal anayurt rejimleri yaratılabilir.

Ulusların Statüsü

Kendilerine ait devletleri olmayan uluslar ve etnik topluluklar için resmi uluslararası statünün yokluğu, tanınma mücadelelerinde sürekli bir kaygı olagelmıştır. Bu mücadelede söz konusu olan, ulusal bir topluluğun statüsünün tanınmasından örtük olan toprak iddialarına destek ve etkilenen devletlerle ilişkiler üzerinde bunun yarattığı gerginliktir. Fakat uluslararası pratik bu tür imaların mazur görülmemesini yerleştirdikten sonra, tanınma daha kolay gelir. Örneğin, Filistin Kurtuluş Örgütü, onun

Kendilerine ait devletleri olmayan uluslar ve etnik topluluklar için resmi uluslararası statünün yokluğu, tanınma mücadelelerinde sürekli bir kaygı olagelmıştır. Bu mücadelede söz konusu olan, ulusal bir topluluğun statüsünün tanınmasından örtük olan toprak iddialarına destek ve etkilenen devletlerle ilişkiler üzerinde bunun yarattığı gerginliktir. Fakat uluslararası pratik bu tür imaların mazur görülmemesini yerleştirdikten sonra, tanınma daha kolay gelir.

amaçlarını onaylamayan bir çok devletle diplomatik ilişki kurmuştur.

Kendi devletlerine sahip olmayan uluslara topraksal olmayan resmi bir statü ve devletlerin konu-

mundan farklı da olsa, uluslararası düzeyde tanınan bir konum verilmelidir. Topraksal hükümlerle sahip olmayan toplulukların uluslararası konumdan yoksunluğu, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinin Avrupa Topluluğı kurumlarında ve Maastricht anlaşmasına göre elde ettiklerine benzer ayrıcalıklar tanıyan yumuşak bir yaklaşımla hafifletilebilir. Dahası, uluslararası pratikte topraksal olmayan toplulukların temsilcilerine, Avrupa Konseyi ya da Avrupa Güvenlik ve İşbirliğı Teşkilatı (AGIT) gibi bölgesel örgütlerde yer vermeyi önleyen hiçbir şey yoktur. Birçok Katolik devletle resmi diplomatik ilişkilerini uzun süre sürdürmüş olan Malta Şövalyelerinin Hükümler Düzeni renkli bir emsaldir ve topraklar üzerinde hukuksal yetkiden yoksun olan topluluklara diplomatik ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar verilmesini destekler. Modern devlet yönetimi, devletlerin dışındaki topluluklarla ilişkiler yürütmek konusunda oldukça esnekler.

Örneğin Kürtlerle ilgili olarak, yumuşak bir uluslararası duruş, onlara bugünkü güç bağıntıları içinde elde etmeleri mümkün olanın en fazlasını sunabilir; Irak devletinin resmi bütünlüğünü parçalamadan Kuzey Irak'taki güvenliklerine destek olur. Buradaki Kürtlerin istikrarsız ve karmaşık bir statüsü vardır. Bağımsızlıktan ve devletlikten epey uzak, bütünüyle Türkiye'nin iyiniyetine bağlı olan önemsiz bir ulusal varoluşa sahiptirler. Irak askerlerinden arınmış, fakat BM destekli güvenlik şemsiyesince korunabildiğı sürece güvenli olan bir bölgede geniş bir öz-yönetime sahiptirler. Türkiye, İran ve Suriye'nin Kürt bağımsızlığına muhalefeti o kadar ileri boyuttadır ki, iddiaya göre Saddam Hüseyin, bölgenin öteki devletlerinin bağımsız bir Kürt devletini hoşgörmeyeceğini bildiğı için Kürtlerin ayrılmasına izin vermiştir. Türkiye'de Kürt dilinin kullanımı zar zor hoşgörülmemektedir ve Kürt ulusal hakları tanınmaz. İran ve Suriye'de Kürtler baskıcı yönetimin katılıklarına maruzdurlar. Bu yüzden talihsiz Irak Kürtleri, kendilerine karşı bir soykırım savaşı yürüten bir devletin resmi kucağına mahkum edilmişlerdir. Uzun süreden beri acı çekmekte olan bu topluluğun, güvenlik ve temel ihtiyaçların sağlanması için işlevsel olacak olan topraksal düzenlemelerden vazgeçmesi beklenemez; fakat Kürt topraklarına karşılık gelen uluslararası sınırlara da meydan okumamalıdır.

Ulusal Kimlik ve Ulusal Haklar: Eski SSCB'deki ulusçu gerilimler ve Kafkasya ile eski Yugoslavya'daki trajik savaşlar, uluslararası sınırlarla ayrılmış uluslar için ulusal hakların merkeziliğini aydınlatır. Ulusal kimlik ve vatandaşlık meseleleri, büyük bir heyecansal ve dilsel karmaşıklıkla örtülüdür. Ulusal kimlik, sık sık devlet vatandaşlığıyla karıştırılır. Bu konular, ayrı fakat birbirini kesen söylem alanlarını, sosyal-psikolojik ve hukuksal söylem alanlarını gerektirirler. Bir ulusal kimlik iddiası siyasal ve kültürel bir görüngüdür. Buna, her zaman hukuksal olarak belirlenen vatandaşlıktan ayrı bir resmiyet verilmelidir. Ulusallık ve vatandaşlıkla ilgili yasalar, ülkeler arasında zengin ve değişik kullanımlara tanıklık ederler. Büyük Britanya'nın yasaları, Birleşik Krallık vatandaşlarının hakları ile Britanya tebasının hakları arasına ayırım koyar; Britanya tebasının statüsü, kendi başına Britanya'ya yerleşme hakkını vermez. Birleşik Devletler'de bütün "uyruklar" vatandaş değildir.

Rus azınlıkların kaderi Rus siyasetinde bir sorun haline gelmiştir. Bu konu, parlamento seçimlerinde Vladimir Jirinovsky tarafından ustalıkla istismar edildi. Ulusçu eleştirmenler, "sınır ülkelerde" yaşayan Ruslara karşı ayrımcılık yapıldığı ve özellikle Orta Asya'nın yeni ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri suçlamasında bulundular. Bu ayrımcılık tam vatandaşlık haklarını inkar eder, okullarda önyarguları geliştirir, Rusların mallarını ve işlerini tehlikeye sokar ve Rusları yerel dilleri öğrenmeye zorlar. Rusya'nın sınır ülkelerdeki uyruklarının korunması için geleneksel uluslararası hukukun zayıf iyileştirmeleriyle yetinmesi önerisinin, ulusçu ve yabancı düşmanı tutkularla dolu bir ülkede taraftar bulması olası değildir.

Aralık 1993'te, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu meydana getiren 12 ülkenin liderlerinin bir toplantısında Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, eski Sovyet cumhuriyetlerinin sınırları içinde yaşayan Ruslara özel statü verilmesini önerdi. Öneri, ulusal azınlıkların haklarını garanti etmeye ve Rusya'nın dışında yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık vermeye çalışıyordu; fakat Ukrayna ve Kazak muhalefeti nedeniyle kabul edilmedi. Birçok kişi, çifte vatandaşlığın, içinde yaşadıkları devletlerin vatandaşları olmaları statüsüne bakmaksızın Rusya'nın müdahale etmesine yasal dayanak sağlayacağından korkuyordu. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarba-

Kürtlerle ilgili olarak, yumuşak bir uluslararası duruş, onlara bugünkü güç bağıntıları içinde elde etmeleri mümkün olanın en fazlasını sunabilir; Irak devletinin resmi bütünlüğünü parçalamadan Kuzey Irak'taki güvenliklerine destek olur. Buradaki Kürtlerin istikrarsız ve karmaşık bir statüsü vardır. Bağımsızlıktan ve devletlikten epey uzak, bütünüyle Türkiye'nin iyiniyetine bağlı olan önemsiz bir ulusal varoluşa sahiptirler. Irak askerlerinden arınmış, fakat BM destekli güvenlik şemsiyesince korunabildiği sürece güvenli olan bir bölgede geniş bir öz-yönetime sahiptirler.

vey, Kazakistan'da yaşayan Rusların korunmasından söz etmeyi "Sudeten Almanlarını koruma sorunuyla işe başlayan Hitler"le karşılaştıracak kadar ileri gitti. Oluşan gerilimleri yatıştırmak için yumuşak bir çözüm, Rusya'nın ve komşularının çıkarıdır. Uyruklar ile vatandaşlar arasında karışık statü ayrımları, farklı türde sivil, siyasal, toplumsal ve ekonomik haklara yer açarken yapıcı bir kullanıma elverişlidir. Rusya'nın eski Sovyet devletlerine müdahale hakkını öne çıkarmaktan çok, bizzat Rusya'nın içinde diplomatik korumayı genişletmek ve ayrıcalıklar tanımak için, çifte vatandaşlıktan ayrı olarak Rus uyruklüğünün tanınması tasarlanabilir.

Eski Yugoslavya'da devletlerin, uluslara ve halklara, uluslararası sınırları kesen ortak bir kültürel kimliği ve akrabalığı onaylama olanağı vermesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Devletler, bir bölgede ağırlıkta olan azınlık bir topluluğun arzularını karşılamak için sınırlarını değiştirmek zorunda değildirler. Devletler, ulusal ve etnik toplulukların toplumsal hak ve yetkilerinin yanı sıra sivil haklarının meşruiyetini de kabul etmelidirler. Fakat siyasal hakların kullanılması farklı bir meseledir. Bir devlet ile vatandaşları arasındaki ilişkiyi, birbirinden ayrılmayan sadakatlerine ve karşılıklı yükümlülüklerine yerleşmiş bir ilişkiyi gerektirir.

Halkların Birliği ve Devletlerin Birliği: Uluslararası sınırlarla bölünmüş ulusal topluluklar arasında yumuşak birlik biçimleri, çıkmaza girmiş çatışmalardaki gerilimleri azaltabilir. Bu tür birlikler, farklı ülkelerin vatandaşları olan kişilere ortak bir ulusallık verebilir ve kişinin vatandaşı olduğu devletin dışında siyasal hakların kullanılmasına imkan tanıyabilir. Topraklardan çok insanları içine alan ve uluslararası sınırları olduğu gibi bürakan bir birlik biçimi, Balkanlar'daki, özellikle Kosova'daki gerilimlerin çözülmesine yardım edebilir.

Kosova'nın gizli sorunlarının irin bağlamasına izin verilemez. Arnavutluk'a sınır bu uzak Sırbistan vilayeti, yüzde 90'ı etnik Arnavut olan ve Arnavut ulusunun yaklaşık yarısını oluşturan bir nüfusa sahiptir. Vilayette Sırplarla Arnavutlar arasındaki mücadele, Yunanistan ve Türkiye'yi de içine çekebilecek geniş bir Balkan savaşını başlatma tehlikesi göstermektedir. Osmanlı Türklerinin son ayrılışından sonraki yetmiş yılda, eski Yugoslavya'daki Hıristiyan ve Müslüman ahalinin sürtüşmesi so-

na ermemiştir. Kosova, bir anlamda, Yugoslavya'nın parçalanmaya başladığı yerdir. 1987'de Slobodan Miloseviç burada Arnavutlara ve Müslümanlara karşı Sırp üstünlüğünü onaylayarak popülerlik kazandı.

Kosova'nın etnik Arnavutları ile Arnavutluk halkı arasında yumuşak bir sınırlı birlik biçimi, Sırbistan'ın sınırlarını değişmeden bırakır. Bu birlik, Arnavutluk'un etnik Arnavutlara vereceği hak, yetki ve ayrıcalıklarla tanımlayabilir. Bu tür ayrıcalıkların emsalleri de vardır: İsrail'in geri dönüş yasası, göç eder etmez öteki ülkelerin Yahudi vatandaşlarına vatandaşlık hakkı ve maddi yardım verir. Arnavutluk'un güçlüğü, anlamı haklar verme kapasitesidir. Yine de sınırın her iki tarafındaki Arnavutlar arasında bu tür bir birliğin, Arnavut halkı için simgesel bir anlamı olabilir. Bu birlik, etnik Arnavutlara Arnavut "uyrukluğu" verilerek ifade edilebilir. Bu tür bir Arnavut uyrukluğu, Kosova'nın etnik Arnavutlarının Sırbistan vatandaşlığını ortadan kaldırmaz. Sırp hükümlerini ya da Sırbistanın bölgedeki tarihsel haklarını tehlikeye sokması gerekmez.

Ulusçuluktan Öteye

Ulusçuluk sorunlarının üstesinden gelmek için yumuşak bir yaklaşım, devlet hükümlerini aşındıran ve topraksallığın önemini azaltan köklü değişimlere de uygundur. Bu değişimler, sermayenin, teknolojinin ve enformasyonun engelsiz aktığı küresel bir ekonominin karakteristik özelliğidir. İki çelişkili eğilim —devletlerin bütünleşmesi ve parçalanması eğilimleri— aynı anda gerçekleşiyor. Devletleri daha yakın bütünleşmeye doğru iten serbest ticaret bölgelerinin yükselişi, ulusçuluğun ve etnik sürtüşmenin canlanmasını besleyen izolasyonist güçleri de kuvvetlendirmektedir. Öz-saygıya ve onura susamış etnik toplulukların ve dini grupların yakınlık-kimlik tutkuları, ulusçuluğu körükler. Bu duygular, en çok, incinmiş onurlarıyla çöken imparatorlukların kararlık köşelerinde kalanlar arasında güçlüdür.

Devletleri daha yakın ekonomik bütünleşmeye zorlayan çıkarlar, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC), Gümrük ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve Avrupa Birliği'nde cisimleşmiştir. İşçi ve çev-

Yumuşak ulusluk biçimleri, parçalanma güçlerini uzlaştırmaya yardım edebilir. Gerekli olan şey, kendi kaderini belirlemeyi yeniden düşünmekten; öteki ulusal toplulukların dışlandığı, devletlerle sınırlı Westphalia sistemini yeniden gözden geçirmekten; 1919-1923'ün barış antlaşmalarını, eski doğu imparatorluklarındaki dağıntı ulusal toplulukların hak iddialarını mevcut devletlerin toprak bütünlüğüyle uzlaştıran bir şemayla güncelleştirmeye hazır olmaktan; ulusal talepleri, azınlıklara mensup kişileri ve bireysel insan haklarını korumaktan daha geniş terimlerle ele almaya istekli olmaktan; özerklik ile topraksal hükümlerlik arasında farklı tipte ara statüleri benimsemekten; kendi devletlerine sahip olmayan ulusal topluluklar için yeni tür bölgesel konumlar geliştirmekten fazla bir şey değildir. Bütün bunlar, çağdaş devlet adamlığının menzili içindedir.

koalisyonları yarattı.

Ulusçu duyguların yükselişi ile güçlü mali ve ticari çıkarlar karşıt yönlerde akıyorlar. Bu yükselişler, geleneksel olarak kendilerine ait olan otoriteye kıskançlıkla sarılan hükümetlerin siyasal bakımdan itici güçlerine karşı gelişmektedir. Uzun süredir kendi kontrolleri altında olan insanlardan ve faaliyetlerden vazgeçmede yavaş davranıyorlar. Ulusal sınırları kesen piyasa-itehimli "bölge devletleri"nin kendiliğinden ortaya çıkışı, hükümet eylemini ve müdahalesini daha da kısıtlamaktadır. Bölge devletler, devlet müdahalesinin en az olduğu yerlerde boy veren büyüme motorlarıdır.

Bu köklü ve çatışmalı eğilimleri —devlet hükümlerliğini onaylayan siyasal ve ulusçu eğilimler, devletlerin daha geniş birliğini zorlayan ekonomik eğilimler ve devletlerin birliğini tehdit eden etnik-itehimli parçalanma eğilimleri uzlaştırmak, modern devlet adamlığının merkezi görevidir. Yumuşak ulusluk biçimleri, parçalanma güçlerini uzlaştırmaya yardım edebilir. Gerekli olan şey, kendi kaderini belirlemeyi yeniden düşünmekten; öteki ulusal toplulukların dışlandığı, devletlerle sınırlı Westphalia sistemini yeniden gözden geçirmekten; 1919-1923'ün barış antlaşmalarını, eski doğu imparatorluklarındaki dağıntı ulusal toplulukların hak iddialarını mevcut devletlerin toprak bütünlüğüyle uzlaştıran bir şemayla güncelleştirmeye hazır olmaktan; ulusal talepleri, azınlıklara mensup kişileri ve bireysel insan haklarını korumaktan daha geniş terimlerle ele almaya istekli olmaktan; özerklik ile topraksal hükümlerlik arasında farklı tipte ara statüleri benimsemekten; kendi devletlerine sahip olmayan ulusal topluluklar için yeni tür bölgesel konumlar geliştirmekten fazla bir şey değildir. Bütün bunlar, çağdaş devlet adamlığının menzili içindedir.

*Foreign Affairs, cilt 73, no: 3
Çev. A. Fethi*

Kürt Çatışmasının Çözümüne Yönelik Forum Özet ve Öneriler

28-29 Haziran 1998 tarihinde, Washington Kürt Enstitüsü, uluslararası barış için Washington D.C. Carneige Endowment'ta "Kürt Çatışmasının Çözüm Forumu" nu tertipledi. Bu forum, Dünya Barışı İçin Winston Vakfı'nın (Winston Foundation for World Peace) katkılarıyla gerçekleştirilmişti.

Bölge uzmanlarıyla beraber uyuşmazlık ve çözüm teknisyenleri; Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki savaşın çözümü için yerel, bölgesel ve uluslararası düzlemlerde kimi perspektifler sundular. Bu forum, Kürt sorununun aciliyetini vurgulayarak bir takım somut çözüm stratejilerini şematize etmiş oldu. Ayrıca bu düzlemde, Kürt çatışmalarının karşılıklı bağlantılarının altı çizilerek çok sayıdaki bölgesel çatışmanın çözümü için kapsamlı bir tasarı sunuldu.

Washington'daki bu forumun katılımcıları, bölgesel çatışmaların çözümüne ilişkin dinamikler açısından ABD politikasının üstlenmiş olduğu önemli role değindiler. Katılımcılar, politikacıların, Kürtlere baskı yapan ülkelerle ikili ilişkiler düzleminde Kürt sorununu da gözönüne almaları gerektiğini vurguladılar. Ülkelere özgü problemlerin tartışılarak müzakere edilmesinin yanısıra, katılımcılar, Kürt partilerinin rolleri, bölgesel hükümetler, dış güçler ve sivil toplum örgütleri gibi yaygın politik birimlere de işaret ettiler. Yine çatışmayla bağlantılı kimi yaygın bölgesel sosyo-ekonomik faktörlere ve İslam'ın bu düzlemdeki rolüne dikkat çekildi.

Forum'a, ABD hükümet görevlileri, kongre üyeleri, sivil toplum kuruluşları, medya temsilcileri, Kürt ve diğer Ortadoğu topluluklarının üyeleri ile halk olmak üzere 200'ü aşkın insan katıldı. Bu forum, Kürt sorununu Washing-

ton'a duyurmak için önemli bir araç olan Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Kürtçe, Türkçe ve Farsça bölümlerinde ayrıntılı haberlerle verildi. Söz konusu forum, Washington'da Kürtlerle ilgili ilk önemli uluslararası konferans olduğu için de, büyük bir önem arz ediyordu.

Türkiye: Söz ve Tehlike

İlk panelde, en azından halkın %20'sini oluşturan 15 milyonluk bir Kürt nüfusunun yaşadığı Türkiye'deki çatışmalar irdelendi. Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nun bir temsilcisi olan Ali Yiğit de söz konusu foruma katılmayı tasarlamış; ancak ABD konsolosluk görevlileri tarafından, kendisi için gereken vizenin zamanında sağlanamayacağı konusunda bilgilendirilmişti. ABD'deki Türkiye büyükelçisi de davet edilmiş, fakat büyükelçi foruma katılmayı reddetmişti. Elçilik görevlilerinin foruma katılmamış olmasına rağmen, Türkiye hükümeti Ümit Özdağ'ın forumdaki müzakerelere katılmasını istemişti.

Türkiye'nin Kürt çatışmaları konusundaki merkezियeti yoğun bir biçimde dile getirildi. Katılımcılardan birinin deyişiyle: "Değişim olasılığına en açık olan tek ülke, mükemmellikten uzak olmakla birlikte henüz başlangıç aşamasında". Türkiye'de nisbeten gelişmiş olan sivil toplum düzeyi bağlamında, devletin tepkileri

genellikle duygusal yaklaşımlar içeriyor. Ancak Suriye, Irak ve İran için sözkonusu olmayan bu durum, batılı hükümetlerin Türkiye'nin bu konudaki politikalarını etkileyebileceği anlamına da geliyor.

Hamit Bozarslan, Türkiye hükümeti ile Kürt hareketini karşı karşıya getiren bölgesel baskılara ilişkin bir perspektif çizerek, Türkiye'deki çatışmanın sosyo-politik bağlamını ortaya koydu. O, bu düzlemde politik İslam'ın, geniş bir istihbarat ağıyla desteklenen orduya çok yüksek bir sosyo-politik aktörlük sağladığına değindi. Türkiye'deki çok boyutlu Kürt sorununun en iyi biçimde tespit'i için, Bozarslan; "İslam, Alevilik ve Kürt sorununun depolitize edilmesi, ordunun politikaya müdahale etmesinin engellenmesi, meşhur tabiriyle 'üniformalı çeteler', ölüm mangaları ve sözde istihbarat birimlerinin marjinalize kaynakların entegre edilebilmesi için Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden tanımlanması gerektiği", önerisinde bulundu.

Doğu Ergil, Kemalist devlet ve buna ilişkin merkezi bürokrasisinin kimi zayıflıklarına değindi. Ergil, Türkiye ve Kürtler arasındaki iletişim kopukluğu ve anlaşmazlığın, mevcut savaşın devam etmesinin temel nedenlerinden biri olduğu kanısında. Doğu Ergil, TOSAV'nin Kürtler ve Türkler arasında iletişim ve diyalogu artırmaya yönelik çabalarına değindi. Katılımcılar, genelde, politik şiddet ve kimi kanuni kısıtlamaların; diyalog ile çatışmaları önlemeye yönelik strateji ve çabalar için kötü bir ortam yarattığı konusunda hemfikir idiler. Ergil ve diğer kimi araştırmacılar, Türkiye'nin güneydoğusunda ki ekonomik tahribata ve çatışma dinamikleri konusunda geleneksel Kürt aşiret yapılarının rolüne değindiler.

Mehdi Zana, Türkiye'deki Kürt politik hareketinin tarihçesini sundu. Zana, ABD ve İsrail hükümetlerinin, Türkiye'nin Kürt savaşı konusunda ekonomik açıdan desteklenmesine yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmelerini istedi. Mehdi Zana, "çözümün Türk halkının elinde olduğunu, onların Kürt realitesini ve Kürtlerin haklarını kabul etme konusunda kendi hükümetlerini zorlamaları gerektiğini; sorunun sadece "terörizm" biçiminde adlandırılmaya devam edilmesi durumunda herhangi bir çözümün sağlanamayacağını" vurguladı. Bu düzlemde bazı kimseler söz konusu çatışmaların çözümlenmesine yönelik pozitif adımlara ilişkin sorumluluğun Türkiye'ye ait olduğu kanısında; kimi katılımcılar da onbeş yıllık bir savaştan sonra kendi hedeflerine ulaşamamış ve Türkiye'nin güvenlik güçlerine

karşı ciddi bir biçimde meydan okuyamamış silahlı çatışmaların etkinliğini sorguladılar.

Çatışmanın olası politik düzenlemeleri bağlamında yoğun münakaşalarda bulundu. Micheal Gunter, Suriye'deki Kürt gerilla lideri Abdullah Öcalan ile yapmış olduğu son görüşmesine değinerek, Middle East Quarterly'de yayınlanmış olan ilgili raporundan kimi alıntılar sundu. Ümit Özdağ, Türk hükümetinin, örgüt silahlarını bıraktığı takdirde, PKK ile müzakerelerde bulunabileceğini belirtti. Katılımcılardan bazıları da, PKK'nin hiçbir politik diyaloga girmemesi durumunda, gerçek anlamda Kürtlerin sorunlarının temsilcisi birtakım Kürt arabulucuların olabileceğini savundular.

Türkiye panelinden sonra, yapmış olduğu konuşmasında California, San Diego bölgesi Demokrat Parti temsilcilerinden kongre üyesi Bob Filner; ABD'nin Kürtler karşısında Türkiye'ye yönelik politikalarını eleştirerek: "*Birbirlerinin ardısına işbaşına gelen hükümetler, bölgesel kararlılık ve demokrasi konusundaki kimi yapay müdahaleleriyle, aslında kararlı olan yapıları balatalamakta ve kararsızlığı da pekiştirmektedirler... Bu düzlemlerde, Kürt bölgelerini tahrip eden, halkın dörtte birini yabancılaştıran ve Türkiye'de politik İslam'ın güçlenmesine sebebiyet veren askeri kampanyaların caydırılmasına yönelik ciddi hiçbir adım atılmamıştır.*", dedi. Filner, ABD siyasetinin, Irak Kürdistanında yapıcı bir takım roller üstlenmesini engelleyen kimi bariz çelişkilerine de değinerek şu açıklamada bulundu: "*Türkiye'nin, Irak'taki Kürt bağımsızlığının kendi ülkesindeki Kürt milliyetçileri için de bir atlama tahtası olabileceği bağlamındaki korkusundan dolayı ABD, Kuzey Irak'taki Kürt yerleşim bölgelerine etkin ve yeterli insancıl, ekonomik ve askeri yardımdan kaçınmak zorunda kalmıştır. Elverişli kaynakların yokluğundan dolayı, Kürtlerin demokrasi deneyimi daha en baştan başarısızlığa mahkum oldu.*"

İran: Reformun Sınırları

İkinci panelde, halkın %15'ini oluşturan 8 milyon Kürdün yaşadığı İran'daki Kürt sorunu üzerinde duruldu. İran Komünist Partisi'nin Kürt kolu Komala'nın bir temsilcisi de daveti kabul etmiş olmasına rağmen, panele katılmadı. Birleşmiş Milletlerin İran misyon temsilcisi de katılımcı olarak davet edilmiş olduğu halde toplantıya katılmadı.

For Kurdish People Worldwide

Katılımcılardan hiçbiri İran cumhurbaşkanı Hatemi'nin reformlarının hemen sonuç vereceğine veya başarısızlıkla sonuçlanmayabileceğine inanmıyorlardı. Yine de genel olarak, bu yeni dönemin Kürt hareketinin politik yaşamda daha etkin bir biçimde yer alması için, iyi bir fırsat sunduğu konusunda hemfikir. İran hükümetinin Kürt sorunu konusundaki olası pratik adımlar bağlamında ihtiyatlı bir iyimserlik vardı. Katılımcılardan birinin deyişiyle: *"Yeni Hatemi hükümeti, Kürt kültür ve edebiyatı konusunda daha esnek davranacağına benziyor... Ancak rejimin politik bir takım ödünler veya daha da önemlisi sınırlı bir otonomiye sıcak yaklaşabileceği konusunda ciddi kuşkularım var"*. Graham Fuller, Hatemi'nin *"şimdilik Kürt veya diğer etnik problemlere öncelik vermeyeceğini; çünkü bu sorunları çözmek istese de üzerinde durması gereken çok daha önemli meseleleri olduğunu"* belirtti. Katılımcılardan bazıları da, İran'ın kimi Kürt siyasi muhalefet liderlerine suikastler düzenlemeye devam ettiğini hatırlatarak, İran rejimine yönelik her türlü iyimserliğe tepki gösterdiler.

Selahaddin Mohtedi, İran Kürt partileri ile devlet arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı ve çağdaş bir perspektifini sunarak; İran'daki Kürtler ve diğer azınlıklar arasındaki temel bir ikileme değindi: *"Ulusal problemlerin dile getirilmesi demokrasinin kurulması ile tanımlanmaksızın, demokrasi gelişim gösteremez."*

Panelistler genelde, hükümetin baskılarına karşı silahlı direnişin, İranlı Kürtleri olumlu hiçbir sonuca ulaştırmadığı konusunda mutabık idiler. Abbas Vali; *"silahlı direniş stratejisinin sona erdiğine ilişkin argüman, silah bırakımı ve rejime teslim olma anlamında değildir. Tam tersine, bu argüman, İran'da Kürt kimliğinin resmen tanınması neticesinde elde edilecek, sivil ve demokratik hak ve özgürlükleri amaçlayan somut politik hedefler takip etmeye yönelik aktif bir siyasettir"*, açıklamasında bulundu.

ABD hükümetinin Hatemi'ye cevabı, İran'daki "ılımlıların" geleceğine yönelik bir kritik biçiminde algılanmış ve bunun, hemen ardı sıra İranlı azınlıkları kimi taleplere yönelteceği düşünülmüştü. Bu düzlemde Bahtiyar Emin: *"Terörizm, nükleer büyümeye ilişkin tehditler ve Ortadoğu barış sürecinde İran'ın üstlenmiş olduğu rol,*

Amerika tarafından İran'la daha sıcak ilişkilerin kurulmasına yönelik engeller olarak tanımlandıklarında; insan hakları, demokratikleşme ve de devlet ile halk arasındaki diyalog dile getirilmemektedir", çıkarımında bulundu.

İran politikaları ve bunların Türkiye ve Irak'ın Kürt meselesi üzerindeki etkileri de bazı panelistler tarafından dile getirildi. Robert Olson, Irak Kürdistanı'nın Türkiye ve İran çıkarlarının rekabet halinde olduğu küçük bir savaş alanı olduğunu ve de her iki hükümetin de bölgesel askeri opsiyonları, Kuzey Irak'taki yerli Kürt mevcudiyeti ile çatışma düzleminde planladığını, ifade etti.

Irak: Tehlikeli Flört

Dördüncü panelin konusu, dört milyonluk Kürt halkının ülke nüfusunun yaklaşık olarak %20'sini oluşturmakta olduğu Irak'taki Kürt çatışmalarıydı. KDP'nin temsilcisi, KDP politbürosunun kararıyla, söz konusu müzakerelerin tarafsız olmayacağını gerekçe göstererek, bir gün önce panelden çekildi. Katılımcılar bu karara yönelik tepkilerini ifade ettiler. Katılımcılardan birinin deyişiyle: *"Bu forum sadece KDP ve KYB arasında arabuluculuk yapmaya yönelik bir girişim değil; aynı zamanda bütün sorunların hep birlikte irdelendiği bir toplantı olmayı amaçlıyordu."*

Panelistler, Kürtler arasındaki rekabetin, bağımsız bir Kürt mevcudiyetinin geliştirilmesine yönelik hassas fırsatları heba ettiği konusunda fikir birliği içerisinde idiler. Katılımcılardan biri, *"KYB ve KDP"den olmak üzere bir çok Kürt, Irak'ta Kürt hareketinin başında yeni nesilden, Kürtlerin ulusal çıkarlarını partizan çıkarlarının üstünde tutan açık fikirli ve vizyon sahibi liderler görmeyi tercih eder"* biçiminde görüş beyan etti. Oturum başkanı Jonathan Randal panelin isminin *"tehlikeli flörtler"* biçiminde tayin edilmiş olmasına rağmen kendi kanaatine göre bunun *"başarısız riskler"* şeklinde adlandırılması gerektiğini ifade etti.

Panelistlerden birinin; *"Kürtler arası çatışmaların müdahaleleri arttırdığını ve Kürtlerin gittikçe daha yaygın bir biçimde bölge devletlerinin elinde bir piyona dönüştüklerini"* ifade etmesine rağmen; tartışmacılar, Iraklı Kürt partileri arasındaki çatışmalarda Irak, Tür-

kiye ve İran müdahalelerinin negatif bölgesel etkilerine işaret ettiler.

Panelde, ABD hükümetinin Kürt partilerini bir araya getirmesi gerektiğine dair yaygın bir kanı oluştu. David Welch'in KDP ve KYB liderlerini Washington'da bir araya getirmeye yönelik daveti, bu bağlamda olumlu bir adım biçiminde algılandı. Barış sürecinin devam etmesi; ateşkes, karşılıklı güven ve esir değişimi ile sonuçlanmış olmasına rağmen, kimi panelistler bu düzlemde; gelir paylaşımı, seçimler ve gelecekteki hükümetin biçimlenme tarzı gibi tartışmalı temel sorunların çözümsüz bırakılmış olduğuna değindiler.

Panelistlerden bazıları da ABD'nin (somut) bir Irak politikasının olmadığını ifade ettiler. Yine kimi katılımcılar, yapılacak veya yapılması gereken ABD politikalarına yönelik çok sayıda varsayımın sözkonusu olduğunu ancak gerçekte belli bir takım güç limitlerinin de göz önüne alınması gerektiğine değindiler. Panelde ABD'nin daha aktif bir rol üstlenerek, Saddam Hüseyin'in savaş suçlarından dolayı yargılanmasını sağlaması konusunda da genel ortak bir kaniya ulaşıldı. Mahmud Osman, "ABD, Irak muhalef için olumlu birtakım şeyler yapmak istiyorsa, Kürt birliği bağlamında ciddi bir biçimde arabuluculuk yapmaya çalışmalıdır; Kürtler kapsamlı muhalefet için iyi bir yapı oluşturacaklardır", dedi. Kimi panelistler de; ABD politikasının temel ikilemine değinerek; ABD'nin, hasım Irak veya İran'ın ya da Türkiye'yi NATO'dan dışlamadan Irak Kürdistan'ındaki çatışmaları çözmeye yönelik çabalara nasıl destek vereceğini, dile getirdiler.

Behram Salih, Irak'taki mevcut politik yönetim yapısının varlığını uzun süre devam ettiremeyeceğini, Irak halkına yönelik bir türden bazı girişim ve realist olmayan kimi dayatmaların, Irak toplumunda bölünmeye yönelik daha derin kutuplaşmalara sebebiyet verdiğini açıkladı. Ömer Şeyhmus da, mevcut Irak hükümeti değiştirilerek, federal bir politik yapı içerisinde Şiileri ve Kürtleri tatmin eden demokratik bir hükümet kurulmadan, Kürtler ve diğer Iraklı temsilciler arasında herhangi bir mütabakata varmanın oldukça güç olduğunu, belirtti. Ömer Şeyhmus, konuşmasının devamında: "Kürt kuvvetleri, Irak'ta yeni bir hükümetin kurulmasında merkezi bir rol üstlenmelidirler. Bu görev sadece Sünni Arap azınlığa bırakılmamalıdır. Aksi takdirde bu du-

Türkiye'de nisbeten gelişmiş olan sivil toplum düzeyi bağlamında devletin tepkileri genellikle duygusal yaklaşımlar içeriyor. Ancak Suriye, Irak ve İran için sözkonusu olmayan bu durum, batılı hükümetlerin Türkiye'nin bu konudaki politikalarını etkileyebileceği anlamına da geliyor.

rum Irak'ın geleceği için mevcut problemlerden çok daha ciddi sorunlar yaratacaktır", dedi.

Panelde, PKK'nin Irak Kürdistan'ında evrilen rolü de irdelendi. Katılımcılardan bazıları, PKK'nin artan politik ve askeri rolüne değinerek KDP ve PKK arasındaki önemli askeri çekişmelerden sözettiler. Kamran Karadağ: "Irak Kürdistanı'ndaki PKK problemi, iki Kürt partisi arasındaki bir gerginlik kaynağı biçiminde ele alınarak çözülmeye çalışılmalıdır. PKK şimdi pratik olarak kendisinin temel hedefinin Iraklı Kürt mevcudiyeti yok etmek olduğunu deklare etmiş oluyor. Türkiye bir mevcudiyet kurdu, ancak Kürt hareketi, temel düşman olarak Türkiye ve İsrail karşısında kendisini her yerde Suriye, Irak ve İran'la müttefik olmak zorunda hissediyor. Ancak kusura bakmayın, ben Iraklı bir Kürt olarak, temel düşmanımın Türkiye değil Saddam olduğunu belirtmeliyim. Ancak insanlar PKK'yi eleştirmeyi, Ankara'nın anti Kürt politikalarını desteklemekle aynı kefeye koymamalıdır. Bu iki şey birbirinden oldukça farklıdır", dedi.

Suriye: Kürt Kartı

29 Temmuz'da gerçekleştirilen dördüncü panel, Suriye'deki Kürtlerin durumu üzerinde yoğunlaşmıştı. Suriye'de toplam nüfusun %10'unu oluşturan ve bir buçuk-iki milyon arasında Kürt yaşamaktadır. Suriye'ye yönelik panel, Kürtler arası çatışmaların genel olarak çok daha çarpıcı bir biçimde ortaya konulacağı Forum'dan üç hafta önceye alınmıştı. Suriye'nin Kürt tabanlı en büyük partisi olan ve tahminen 1500 üyeli Kürt Sosyalist Partisi'nin temsilcisi Rafet Ali, zamanında vize alamadığı için foruma katılmadı. Suriye panelinde temsil edilen devletlerin bildirimleri de okundu.

İyi bir biçimde belgelenmiş olmamakla birlikte, Suriye'de Kürtler ve diğer azınlıklara yönelik baskılar yaygın olup, Kürt siyasi organizasyonları da yasadışı sayılıyorlar. Suriye'de yarı-resmi seviyede çalışan yedi tane Kürt partisi var. Bu partilerin üyeleri 50 ile 1500 arasında değişiyor. Newroz kutlamaları ya da toprak işgaline ve çeşitli mallara el konulmasına yönelik çeşitli protestolara izin veriliyor olmakla birlikte, rejime yönelik eleştiriler genellikle tutuklanmayla sonuçlanıyor. Önemli insan hakları ihlallerinden birisi de, buradaki verimli Kürt topraklarının işgal edilerek yerleştirilen Arap yer-

leşimcilerle buraların planlı bir biçimde "araplaştırılması"dır. Bu düzlemde önemli başka bir ihlal, yaklaşık olarak 200.000 Kürdün vatandaşlığının yadsınması. Vatandaş statüsüne sahip olmayan bu insanlar, mal ve mülklerini satabilmekte ancak arsa alamayıp iş bulamamaktadırlar. Genellikle, Baas Partisi üyesi olmayan Kürtler de hükümet veya diğer sektörlerde önemli mevkilerde yer alamamaktadırlar.

Suriye hükümeti, ülkesindeki genç Kürtleri aktif bir biçimde, Türkiye'de gerilla savaşı gerçekleştiren PKK saflarına asker olarak almakta. Hükümet bu Kürtleri, PKK'ye katılmaları konusunda teşvik ederek PKK'yi bir bakıma ülkesindeki zorunlu askerlik için alternatif bir askeri güç şeklinde kullanmaktadır. Suriye hükümeti, Kürtleri Türkiye'de kendi kültürel ve politik hakları için savaşmaya teşvik ederken, Kürtlerin Suriye'deki benzer aktivitelere ciddi ve sert bir biçimde karşı koymaktadır. Suriye hükümeti, sadece Körfez Savaşı sonrasında Kürtlerin açık bir biçimde Newrozu kutlamalarına izin verdi. Ancak bu durumda da üniversite sınavlarının bu tarihe rast getirilmiş olması Kürt öğrencilerin söz konusu kutlamalara katılımı güçleşmişti.

Çatışma, Çözüm Yaklaşımları ve Öneriler

Son panel, çatışma ve çözüm yaklaşımları üzerinde yoğunlaştı. Katılımcılar, Kürtler ile onların bir arada yaşamakta oldukları diğer halklar ve hükümetler arasında iletişim kanallarının artırılması gerektiği konusunda tam bir fikir birliği içerisindeydiler. Yine temasların tüm düzeyler ve çeşitli açılardan sürdürülmesi gerektiği önerilerek, ekonomik refahın söz konusu çatışmaların çözümü bağlamında güçlü faktörler sağladığı, biçiminde genel bir kanaata ulaşıldı. Katılımcılardan biri bu bağlamda "Şimdi burada en azından Avrupa'da bir konsensus var, ancak Kürt sorunu adil bir biçimde çözülmezse Yakın-doğu'da barış, güvenlik ve istikrar söz konusu olamayacak" dedi. Kürt sorunu için ideal bir çözüm olarak, Kürt sorunuyla yakından ilgili dört ülkeyi de kapsayan uluslararası bir yaklaşımın gerektiği vurgulandı.

Her ülkenin uzmanları, çatışmalara ilişkin pratik değerlendirmeler sunarak birtakım çözüm önerilerinde bulundular. Katılımcılardan bazıları da, Kürt çatışmalarının kökeninde yer alan self-determinasyon konusuna değindiler. Bu bağlamda Kendal Nezan; "Fransa kadar

Türkiye'deki çatışmalar bağlamındaki temel aktörler, Türkiye hükümeti ve PKK olmaktadır. Bu düzlemdeki kimi öneriler doğrudan doğruya bu taraflara yöneltilmiştir. Söz konusu öneriler için uluslararası desteğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar, hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kurumlar tarafından kritize edilecektir.

büyük bir kara parçası üzerinde yer alıp Batı Asya'nın en büyük iki nehri ile sulanan, zengin bir tarım, petrol ve turizm bölgesi olan bağımsız bir Kür-

distan, sadece kendi ayakları üzerinde durmakla kalmaz; aynı zamanda çok müreffeh bir Yakın doğu İsviçre'sini de yaratır. Bu ülke, 25-30 milyonluk nüfusuyla Birleşmiş Milletler üyesi olan ülkelerin üçte ikisinden daha kalabalık olur", varsayımında bulundu. Nezan, pragmatik bir bakış açısıyla sözlerini şöyle sürdürdü: "Geçen yetmiş yıllık bir tarihi süreç bizlere, Kürtleri bir halka dönüştürecek bir biçimdeki Kürt bağımsızlık rüyası ve devlet projesinin günümüz dünyasında realist olmadığını öğretti." Nezan, Kürt çatışmalarının nirengi noktasının "olası bir geleceğe ilişkin bir bağımsızlık, barış ve başarı kazanması karşısında yer alan mevcut baskı, aşağılanma ve sefaletle ilişkin realiteler arasında ciddi bir uçurumda düşümlenmekte olduğunu, belirtti.

Katılımcılar, Kürtlerin self-determinasyona yönelik meşru istekleriyle çatışma dinamiklerini uzlaştırmaya yönelik birtakım pragmatik ve realist yaklaşımları savundular. Bu tam da Hazine Timurian, "Kürt halkının özellikle de gençler olmak üzere büyük bir kısmına, ulusal haklarını elde etmek için barış çerçevesinde kalıp savaşan kaçınmalarını önerirse, bizi dinlemeyeceklerdir. Dolayısıyla bu insanlar arasından, mevcut uluslararası sınırlar çerçevesinde tam bağımsız bir Kürdistan yerine lokal ve sınırlı otonomiye savunan ılımlı liderleri cesaretlendirme konusunda daha fazla çaba göstermeliyiz", dedi.

Koordinasyon stratejisi ve ilgili tavsiye ve önerilerin uygulanmasına yönelik olarak David Philips, bu forum çerçevesinde, çatışmaların çözümü için bir görev gücünün -izlemesinin- belirlenmesi önerisinde bulundu. Bu görev gücü, bölge dışında veya bölge içerisindeki Kürtlerin yaşamlarını gözlemleyecek. Bu yapının daha etkin bir güce kavuşturulması için, çatışma-çözüm uzmanlarından oluşan uluslararası bir tavsiye komitesinin oluşturulması gerektiği önerisinde bulundu. Kürt çatışmalarının çözümü için görev gücü (Kürdistan Conflict Resolution Task Force) üyelerinin arabuluculuk, çözüm ve diyalog teknikleri konusunda eğitilmeleri gerektiği de önemle vurgulandı.

Aşağıdaki öneriler, Forum'a ilişkin özel ve genel oturumlardaki müzakereler sonucunda oluştu. Bu öneriler-

rin, Forum'daki tüm katılımcı, müzakereci ve/veya oturum başkanlarının görüşlerini tamamen yansıtması gerekmiyor. Enstitü, gerçekleştirdiği uygulamalarının Kürtlerin yaşadıkları yerlerdeki sivil toplumun gelişmesi, bölgesel çatışmaların azaltılması ve yaygın insan hakları ihlallerini engellemesine katkıda bulunabileceğine inanıyor.

Genel Öneriler

Aşağıdaki öneriler sadece belirli bir ülkeye ait olmayıp, çeşitli sivil toplum örgütleri ve bölge dışındaki kimi ülkelerin önerilerini de içermektedir. Bu tavsiyeler, uygulamalara ilişkin pratik adımların yanısıra çatışma ve çözüm çabalarının geliştirilmesine yönelik stratejileri de kapsamaktadır.

Destek gruplarının güçlendirilerek, kamuoyunu etkileyecek bir etkinlikle çalışabilmeleri için bu grupların kapasitesinin geliştirilebilmesine yönelik çeşitli yolların tanımlanması.

- İşbirliği için daha pratik yolları tanımları amacıyla Kürtleri biraraya getirecek çeşitli seminerler tertiplemek.
- Çatışmaları çözümlenmeye yönelik araçlar olarak elektronik medyayı geliştirmek.
- Boykot kampanyalarını desteklemek.
- İnsan haklarını ihlal eden rejimlere silah akışını sınırlamak.
- Doğal kaynakları gözetleyen ve de bu doğal gelir kaynaklarının korunmasını amaçlayan özel çalışma gruplarının kurulması.
- Kamuoyuna kolaylıkla aktarılabilecek sorumlulukların, daha etkin bir biçimde ifade edilmeleri için kırsal alanlardaki lobi faaliyetlerini geliştirmek.
- Sosyal barışın tesisinin vurgulanarak lokal seviyedeki çatışmaların kurbanlarıyla direkt diyalog içerisine girme yollarının aranması.
- Resmi bir çerçevede, Kürt sorunu ile ilgili uluslararası bir konferans tertiplemek ve süreli bir barış eğitimi

For Kurdish People Worldwide

programını geliştirmek.

- Kuzey Amerika'daki network'u; hem bu ülkedeki politik liderleri ve hem de uluslararası network ağıyla bölge liderlerini etkileyecek bir biçimde, güçlendirmek.

- İnsani yardımların geliştirilerek, bu yardımlar konusundaki UN(BM)-NGO (Sivil Toplum Kuruluşları) çalışma gruplarının kurulmasıyla çeşitli metotların tanımlanması.

- Kürtlerin insan hakları koşullarını da içermek üzere azınlıklar özel raportörünün rolünün artırılması.

- Kürt dilinde yayın yapacak TV yayınlarının Voice of Amerika (Amerika'nın Sesi) aracılığıyla gerçekleştirilmesi.

Türkiye'ye Yönelik Öneriler

Türkiye'deki çatışmalar bağlamındaki temel aktörler, Türkiye hükümeti ve PKK olmaktadır. Bu düzlemdeki kimi öneriler doğrudan doğruya bu taraflara yöneltilmiştir. Söz konusu öneriler için uluslararası desteğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar; hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kurumlar tarafından kritize edilecektir.

- Politik bir araç olarak baskı ve şiddet kullanımından vazgeçilmesi.
- Gelecekteki bir PKK ateşkesi, karşılıklı olarak politik diyaloga uygun koşulların yaratılmasını gerektirecektir.
- Kürtlerin kültürel ifade hakları üzerindeki kimi kısıtlamaları kaldırmak.
- Türkiye'nin güvenlik sorunlarının tanınması ve bu ülke sınırlarına tecavüz edilmemesi.
- Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki olağanüstü halin kaldırılarak bölge valisinin, ifade özgürlüğü ve birliğe yönelik sınırlamalar bağlamındaki anormal seviyede yüksek yetkilerini azaltmak.
- Hapisteki Kürt parlamenterleri ile şiddet eylemlerinden dolayı tutuklanmamış olan mahkumların serbest

birakılmaları.

- 1982 Anayasası'nın değiştirilerek uluslararası insan hakları taahhüleriyle çelişen kimi yasaların yürürlükten kaldırılması.

- Kürtçe radyo ve televizyon yayınlarına izin vermek.

- Özel okullarda Kürtçe'nin öğretilmesine müsaade etmek.

- Kürtçe matbuata ilişkin kimi sınırlamaları kaldırmak.

- Köy koruculuğu sisteminin dağıtılması.

- Şiddete başvurmeyen Kürt tabanlı siyasi partilere yönelik yasakların kalkması ve çeşitli partilere yönelik resmi veya gayri resmi baskılara son verilmesi.

- Kürt ve Türk vatandaşlar arasında tüm seviyelerdeki diyalogları teşvik etmek.

- Çatışmalara ilişkin barışçıl çözümler ve insan haklarına saygı konularındaki süreklilik için ABD askerinin Türk askeriyeye birlikte çalışmasının teşvik edilmesi.

- İlgili bölgelerde barış ve çatışmaların çözümü için yerel sivil toplum kuruluşların çalışmalarının desteklenmesi.

- Türkiye uluslararası insan hakları sözleşmelerine uyuncaya dek bu ülkeye yapılan silah satışlarının sınırlandırılması.

- BM, OCDE ve Avrupa Topluluğu gibi uluslararası kurumların insancıl düzlemlerdeki müdahalelerini talep etmek.

İran'a Yönelik Öneriler

İran'daki koşullar Kürtlerin politik hareketlerine yönelik çetin engellemeler içeriyor olduğundan Forum'da; İran'da diyalog ve barışçıl çözümlere ilişkin koşulların oluşturulması ve çatışmaların giderilmesine yönelik uluslararası desteğin geliştirilmesine yönelik kimi öneriler dile getirildi.

- İran'da demokrasi ve sivil topluma yönelik hareketleri desteklemek.

- İran Kürdistanı'ndaki çeşitli Kürt grupları arasında

yapıcı bir diyalog süreci oluşturmak.

- İran rejimindeki anti-demokratik güçlere baskı uygulamak.

- "Kültürler Arası Barışı" geliştirmeye yönelik Kürt-İran merkezleri kurmak. Bu merkezler, Kürdistan'da veya dışarıda yaşayan Kürtler arasında olduğu gibi İran'daki Kürtler ile İran'ın dindar ve siyasi yazar ve aydınları arasında da uzlaşma, diyalog, kültür ve fikir alışverişine yönelik çalışmalarda bulunacaktır.

- Kürtler ile İslam cumhuriyetinin resmi görevlileri ve politik partilerin temsilcileri arasında direkt diyalogların teşvik edilmesi.

- Kürt hareketinin İran rejimine karşı silahlı mücadeleyi yeniden gözden geçirmesi konusunda cesaretlendirilmesi.

- İran'da özelde Kürtleri etkileyen genel anlamdaki insan hakları ihlalleri konusundaki bilinç seviyesini yükseltmek.

- İran'daki özgür basının desteklenmesi ve son zamanlarda ılımlı gazetelerin kapatılarak diğer bazı yayınların yasaklanmasının protesto edilmesi.

- İran ve Batı arasındaki kültürel ve akademik mübadelelerin geliştirilmesi.

- İran rejiminin, muhaliflerine suikastler düzenlemek ve uluslararası terörizmi desteklemekten vazgeçmesi konusunda uyarılması.

İrak'a Yönelik Öneriler

İrak'a yönelik öneriler, iki temel çatışma noktası çerçevesinde dile getirildi. Bunlardan ilki Irak hükümeti ile Kürt azınlık arasındaki mücadeleler iken diğeri de Irak Kürdistanı'ndaki Kürt partileri arasındaki ilişkileri baz alıyordu. Bu düzlemde Amerika önderliğindeki uluslararası bir birliğin askeri gücünün kullanılarak Irak hükümetinin devrilmesi gibi, ABD politikalarına ilişkin kimi öneriler dile getirildi. Nisbeten az gelişmiş toplumlar; sivil-toplum örgütleri, medya ve uluslararası kuruluşların rollerini kısıtlamaktadırlar. Bu yüzden ABD rejimi körfez savaşından sonra Irak'ta UNSCOM, UNHCR, BM Azınlıklar Yüksek Komiserliği ve Dünya Sağlık Organizasyonu gibi çeşitli kurumların çalışmaları için ge-

rekli altyapıları oluşturmuştu.

- Irak'taki Kürt halkının güvenliğinin temini için uluslararası toplumun teşviki.

- Serbest Kürt bölgelerinin, Irak ordusunun saldırılarına karşı yasak bölgeler biçimine dönüştürülmesi.

- KDP ve KYB arasındaki çatışmalara yönelik kalıcı politik düzenlemelerin; her iki partinin de imzalamış olduğu 1994 tarihli Paris Mutabakatı çerçevesinde tespit edilmesinin desteklenmesi.

- KDP ve KYB temsilcilerini biraraya getirecek politik bir çalışma sürecinin geliştirilmesi.

- KDP ve KYB arasında, gelir paylaşım ve dağılımını düzenleyecek bir yapının kurulması.

- Müşterek bakanlıklar ve bu düzenlerdeki hizmet birimlerinin oluşturulması.

- Demokratik bir Irak'ta Kürtlerin insani ve politik haklarını güvence altına alabilecek bir model olarak Federalizmin düşünülmesi.

- Demokrasinin geliştirilmesi ve Irak'taki diğer azınlıklarla Kürtlere yönelik, insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararını vurgulamak.

- BM'nin 986 sayılı kararına göre, Bağdat'ın "Petrol Karşılığı Yiyecek" mübadelelerinde Irak Kürdistanı'nın payını tümüyle vermesinin BM uluslararası topluluğu tarafından güvence altına alınması.

- BM Güvenlik Konseyi'nin; Kürt halkına karşı gerçekleştirilmiş olan soykırım ve diğer savaş suçlarından dolayı Saddam ile Kürt liderlerini biraraya getireceği uluslararası bir mahkeme kurmasının teşviki.

- Türk ordusunun Irak Kürdistanı'na yönelik tecavüzlerinin uluslararası kanunlara aykırı olduğu ve bu saldırıların sivil halka zarar verdiğinin vurgulanması.

- Sınırları koruyabilecek bir biçimde kararlı bölgesel bir yönetimin kurulması amacıyla partiler arasındaki politik uzlaşımın geliştirilmesiyle, Türkiye'nin bölgeye ilişkin meşru güvenlik kaygılarının giderilmesi.

- Irak rejiminin Kerkük, Hanekin, Mehmur, Sincar ve Tuzhurmatu bölgelerindeki Kürt halkını göç ettirme ve etnik temizliğe yönelik sürekli politikalarına karşı uluslararası direnişi güçlendirmek.

- Türkiye, İran ve Suriye hükümetlerinin, Irak Kürdistanı'na uluslararası insani yardıma izin vermelerinin sağlanmaya çalışılması.

- Serbest kuzey bölgelerdeki altyapıların yeniden kurulmasına yönelik temel endüstriyel, zirai vb. ekipmanların götürülmesine izin vermesi için Irak'a yönelik kimi müeyyidelerin yeniden tanzimi.

Suriye'ye Yönelik Öneriler

Suriye hükümetinin, Kürtlere toplumda eşitliklerini kazanabilmeleri için vatandaşlık haklarını vermeye yönelik bir takım yeni düzenlemelere gitmesinin sağlanması.

Suriye'deki Kürt toplumu ile uluslararası topluluk arasındaki iletişimin sağlanmasına yönelik görüşmelerin tertip edilmesi.

Suriye hükümetine tüm vatandaşlarının insan haklarına saygı göstermesi ve de Kürt ailelerini zorla ayırmaya yönelik politikalarından vazgeçmesi için baskı uygulanması.

Suriye'deki Kürtler ve diğer azınlıkların karşılaştıkları insan hakları ihlalleri konusunda uluslararası bir duyarlılık oluşturmak.

Washington Kürt Enstitüsü

Washington Kurdish Institute 605 G Street, SW,

Washington, DC 20024.

Tel: 202-484-0140

Fax: 202-484-0142

Web Site: <http://www.kurd.org/kurd>

Modern "Ulus-Devlet" in Paradoksu: Ben ve "Öteki"

Osman Tunç

Batı'da rönesans ile başlayan ve daha sonra adına Aydınlanma denilen yeni dönemde ilahî olanla arzî olan, nebevî olanla felsefî olan, vahyî olanla aklî olan veriler çatıştı. Aslında bu çatışma öteden beri vardı belki ama, yeni dönemde devlet düzeyinde belirleyici olmaya başladı. Modern çağda yeniden yapılanmaya başlayan "ulus-devlet" kendini hakikatın yegane merkezi olarak ilan etti.

Artık bundan böyle herşeye hükmedecek olan, birey adına ona danışma ihtiyacı hissetmeden herşeye karar verecek olan merci, aklın kendisinde somutlaştığı ve devlet biçiminde tezahür ettiği devletti. Devletin gücü aklın gücü idi. Akıl herşeyi çözmeye yeterliydi. O halde devlette her sorunu çözebilirdi. Vahyin yerini akıl alınca artık bundan böyle felsefî gelenek için, nebevî gelenek "öteki" sayılırdı. Onu alt etmek için de her alanda aklın hakimiyeti adına hareket edebilecek, evrende mutlak hükümlünlüğün kaynağı ve referansı akıl olacaktı. Beşer kendine yeni bir ilah bulmuştu adeta. Fizik dünyadan tutun da sosyal ve idari mekanizmalara kadar uzanan geniş bir alanda mutlak söz sahibi olan bu yeni ilahın kişisel merkezinde ene (ben), harici aleminde ise tabiat vardı.

Evreni ve olayları bir dizi çelişkilerle izah etme noktasından hareket edecek olursak, herşeyi iman ve küfür denklemi içerisinde mütalaa etmemiz mümkündür. İlk insandan günümüze dek sürüp gelmekte olan böyle bir çatışmanın temelinde nebevî ve felsefî iki anlayış vardır. Kuşkusuz bunlardan her biri diğerini "öteki" kabul

eder. Ve bu iki anlayış arasında sürekli bir çatışma söz konusudur.

Tabii ki, bu çatışmanın merkezinde de insan vardır. İnsanın kendi iç dünyasında da bu çatışmanın tarafları vardır. İnsandaki rahmanî ve şeytanî/nefsanî duygular arasında sürekli bir çatışma devam edip gider. Bu düalist yapı insanın olduğu gibi evrenin de yapısıdır. Gündüz geceye ne kadar muhtaçsa bunlar da birbirlerine o kadar muhtaçtır. Dünya imtihanının birer zembereği hükmündeki bu zıtlar, aynı zamanda bir ahenk ve ölçülülük içerisinde devam ederler. Birini diğeriyle defetme olmasaydı, belki de evrendeki düzen bozulacak, herşey kaosa dönüşecekti. Dolayısıyla bu çelişkiler bir noktada birbirlerinin ayrılmaz parçalarıdır. İşte evrendeki bu dinmek bilmeyen uyumlu çatışmanın bir benzerini beşeri ve toplumsal planda da müşahade etmek mümkündür.

Nebevî olanla felsefî olanın mücadelesi insanlık tarihinin vazgeçilmez niteliğini oluşturur. Adem zamanında, şimdiye kadar iki büyük cereyanın, iki düşünce halkasının her tarafta ve in-

Kendilerini adeta hakikatın ölçüsü olarak gören aydınlanmacılar moderniteye, modern alana ve rönesansla birlikte ortaya atılan bu yeni değerlere karşı gelenler gayrı medeni anlamında barbar ve "öteki" olarak nitelendikleri gibi, bizde de Cumhuriyetle birlikte aynı şekilde gözü kapalı olarak bu değerleri kabule zorlananların olumsuz tepkileri ise gericilik ve yobazlık olarak değerlendirildi. Oysa böyle bir anlayış, yani kendi dışındakilere, kendileri gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanımamak tamamen keyfi, küfrî ve cebrî bir dayatma idi.

sanlığın her tabakasından budak salmış olduğunu; bunlardan birini nübüvvetin (peygamberlik) diğerini ise felsefenin temsil ettiğini ifade eden Bediüzzaman Said Nursî, "Her ne vakit bu iki düşünce tarzı birbiriyle uyum içine girmiş ise, yani felsefe dine dehalet ederek ona itaat edip hizmet etmiş ise insanlık parlak bir mutluluk çağını yaşamıştır. Ne vakit de ayrı gitmişler ise, bütün hayır ve nur nübüvvet ve din havzasında toplanmış, şerhler ve dalayetler ise felsefe halkasının etrafında kalmıştır" der.

Rönesansla birlikte aydınlanmacı düşünce evreni yeniden keşfedip yorumlarken, dinin kendisine (Batı dünyası için hıristiyanlığa) müdahaleyi kaçınılmaz kabul etti. Dini devre dışı bırakarak, toplumsal olanın dışına itti. Yani vicdanlara hapsetti. Bu dayatmayı ve ceberutü baskıyı yaparken de bilime ve akla sığındı. Yekpare bir toplum oluşturmak için kamusal alana müdahale ettiği gibi, kişinin özel dünyasına da el uzattı. Aslında bu, özgürlük adına özgürlüğe müdahale idi. Aydınlanmacıların özgürlük anlayışı, başkalarının özgürlüğüne tahammül edemeyen bir özgürlük anlayışıydı. Oysa medeni olmanın niteliği, icbar etmek değil ikna etmek olmalıdır. Böylece görünürde medeni olanlar, görünmeyen yüzleriyle vahşi idiler aslında. Kendi görüşlerini paylaşmayanları "öteki" kabul ederek, bunları dönüştürmeyi ve asimile etmeyi bir metot olarak seçen Batı'nın modernleşmeci aydınları, modernleşmeyi Alain Touraine'in deyişiyle "demokrasi karşıtı" biçiminde gerçekleştirdiler. "Cumhuriyetlerin ve modern ekonomilerin yaratıcıları, eğitilmiş yetişkin erkeklerden ve mal sahiplerinden oluşan bir seçkinler sınıfıyla, hepsi akılçılık dışında tutulan düşük düzeyde öbeklerin çeşitliliğinden oluşan halk arasında bir karşıtlık kurmuşlardır." (A.Touraine, Demokrasi Nedir?)

Kendilerini adeta hakikatın ölçüsü olarak gören aydınlanmacılar moderniteye, modern alana ve rönesansla birlikte ortaya atılan bu yeni değerlere karşı gelenler gayrı medeni anlamında barbar ve "öteki" olarak nitelendikleri gibi, bizde de Cumhuriyet'le birlikte aynı şekilde gözü kapalı olarak bu değerleri kabule zorlananların olumsuz tepkileri ise gericilik ve yobazlık olarak değerlendirildi. Oysa böyle bir anlayış, yani kendi dışın-

dakilere, kendileri gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanımamak tamamen keyfi, küfrî ve cebrî bir dayatma idi. Zıtların ve çelişkilerin olduğu bir dünyada yekpare, homojen bir toplum üretmek ve bunu belli kalıplara bağlamak ne derece medeni

olabilirdi? Kendi dışındakilere tahammül edemeyen, onları zorla ve hile ile dönüştürmeye ve kendine benzetmeye çalışan ve bunu başaramadığı zaman da karşı-sındakini vahşi, barbar, gerici, çağdışı, gayrı medeni, cahil ve ilkel olarak niteleyen bir anlayış çatışmacı ve kavgacı bir anlayıştır.

"İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin" (Kefh: 29) hikmetinden mahrum olanlar kendilerini "öteki"ni zorla dönüştürme yoluna sapsınmışlardır. Böylece kendilerine seçkin ve entellektüel sıfatını yakıştıranlar, Aydınlanmacılar halkın çoğunluğunu "öteki" kabul ederek geniş halk kitleleriyle aralarına duvar örmüşlerdir. Batılı Aydınlanmacıların bizdeki mukallitleri de yetmişbeş yıldır kendilerini bu ülkenin birinci dereceden sahipleri sayarak, kendi dışında kalan halk çoğunluğunu daima "öteki" olarak gördüler.

Tek doğrunun kendi kabulleri ve dogmaları olduğunu, bunun dışında kalan her türlü düşünce ve davranışın ise peşinen yanlış olduğunu iddia ettiler. Buradan hareketle tek tip insan yetiştirme geleneği bizde İttihat ve Terakki'nin milliyetçi ve ırkçı tutumuyla başladı. İttihat ve Terakki politikalarına göre, Batı medeniyetine ulaşmanın biricik yolu tek ulus yaratarak, tektip insan yetiştirmektir. Bunun için de siyasette, kültürde, ekonomide, sanatta, milli politikalar üretmek suretiyle yeni bir toplum mühendisliğine soyundular. İttihat ve Terakki geleneğini sürdüren Cumhuriyet ise "on yılda on beş milyon genç yarattık" diyerek bu hedefine ulaşmış olduğunu söyleyecektir. Oysa, on beş yıldan beri kendi topraklarını bombalayarak "öteki"ni kendine benzetmeye çalışan, ya "cahil kal yahut benim giysilerimle okula gel" diyerek on binlerce vatandaşını "öteki", "yabancı" ve "barbar" ilân eden bir anlayış, jakoben ve dayatmacı İttihat ve Terakki anlayışı değilse nedir?

Unutulmamalıdır ki, "biz" ve "öteki" daima var olacaktır ve olmalıdır da. "Öteki"ni yok etmeye çalışa-

rak, yok ederek yaşamımızı teke indirgeme, tek tip düşünce ve tek tip insan üretme eğilimi mümkün olmadığı gibi fitrata da aykırıdır. Belki de psikolojik ve ruhsal bir sapmadır.

Evrende herşey çifttir, çift olarak vardır. İnsanın kendi iç dünyasında, iç yapısında bu böyle olduğu gibi, dış dünyada da, evrende de böyledir. Gece-gündüz, madde-mana, dünya-ahiret, kalb-nefs, sevgi-nefret, beden-ruh vs. Bu objektif realiteyi görmezden gelen Aydınlanmacı felsefe, çift paralellikleri teke indirgeyerek materyalist dünya görüşünün alt yapısına malzeme yaptılar. Farklılığın bir zenginlik olduğu unutuldu. Zıtlar arasında ahengi temin edemeyenler tekçi-bencil bir anlayışla yekpare bir toplum mühendisliğine soyununca zıtlar arasında çatışma başlatarak toplumun huzurunu kaçırdılar. "Deccal gibi tek gözlü bir deha ile insanlığa cehennemi bir hayat vermiş oldu."

İnsanların kategorilere ayrılması, renklerinin ve dillerinin farklı olması, din ve inanışlarının düşüncelerinin ayrı olması doğal bir hadise olduğu gibi, bu halleriyle bir arada bulunmaları, bir arada beraberce yaşamaları da ihtiyaçtan kaynaklanan bir zarurettir. İslam kendi inanç havzası dışında kalanları elbette "kâfir" olarak niteler. Yani kendi iman ilkelerine inanmayanları "öteki" olarak kabul eder. Ama hiç bir zaman "öteki" siz bir dünyayı da hedef almaz. Çünkü böyle bir düşünüş tarzı İslâm'ın kendi ilkelerine ters düşer.

İslam inancına göre bu dünya herşeyden önce bir imtihan meydanıdır. Herkesin imtihanı başarı ile vermesi istense bile bu, nihayetinde bir temenni olmaktan öteye geçmez. Onun içindir ki, İslam'ın tebliğcileri ve sunucuları olan peygamberler sadece ilahi mesajı insanlara iletmekle görevlidirler. "Bizim görevimiz Allah'ın buyrukları

İslamın mümin-kâfir ayırımını yapması bir vakıayı kabul etmesi anlamına gelir. Yoksa onu zorla dönüştürmeye çalışması ve ortadan kaldırması anlamına gelmez. Hatta onun "öteki" kimliğiyle görünmesini özellikle ister ki, kendisiyle diğeri arasında bir iltibas ve benzeme olmasın. İslam kültüründe "Öteki" ni barbar görme geleneği yoktur. Kadim Yunan'dan gelen bu gelenek aydınlanmacı Batı kültürüyle sunularda yeniden neşv u nema bulmuştur. Dolayısıyla ben ve "öteki" sorunu modern ulus devletinin sorunudur.

rını apaçık bir şekilde tebliğden başka birşey değildir." (Yasin: 17) "Sen, sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğini hidayete erdirir." (Kasas: 56) Bunun gibi daha bir çok ayette belirtildiği üzere, insanları zorla hidayete erdirme, insanlara kendi görüş ve düşüncesini zorla kabul ettirmek diye birşey

sözkonusu değildir. "Öteki"nin varlığını kabul ederek bir arada yaşamının formülü; "Sizin dininiz size, benimki bana"dır. (Kafirun: 6) Bu noktada müslümanın görevi ikrah, zor, cebir ve baskı yöntemini kullanmadan inandığı doğruları "öteki"ne tebliğ etmektir. Peygamberlerin ve onların ardılları olan müminlerin "öteki"ne tebliğ etmeye çalıştıkları esas itibariyle dört ana ilkedeki toplanır: 1. Tehvid (Allah'ın birliği), 2. Nübüvvet, 3. Adalet, 4. Ölümünden sonra yeniden diriliş.

İslam'ın mümin-kâfir ayırımını yapması bir vakıayı kabul etmesi anlamına gelir. Yoksa onu zorla dönüştürmeye çalışması ve ortadan kaldırması anlamına gelmez. Hatta onun "öteki" kimliğiyle görünmesini özellikle ister ki, kendisiyle diğeri arasında bir iltibas ve benzeme olmasın. İslam kültüründe "öteki" ni barbar görme geleneği yoktur. Kadim Yunan'dan gelen bu gelenek Aydınlanmacı Batı kültürüyle sunularda yeniden neşv u nema bulmuştur. Dolayısıyla ben ve "öteki" sorunu modern "ulus- devlet"inin sorunudur. Modern devlet, insanları Allah'a kul olmaktan çıkararak kendi kutsallarına kul etmiştir. Kendi heva ve heveslerini ilah edinen insanlar özgür olduklarını zannetmişlerdir. Modern devletin devasa yapısı karşısında apışıp kalan insanlar, ruhlarındaki manevî susuzluğu milli marşlar, milli liderler ve milli kurumlar yaratmakla gidermeye çalışmışlardır. Şairin dediği gibi;

*Beşerin türlü dalaletleri var
Putunu kendi yapar, kendi tapar.*

'Hepimiz' leşmek 'Biz', 'Öteki'ler ve 'Diğerleri'

Doğu Ergil

Tahlilimde kullanacağım bir kaç aktör var:

Biz: Özde ve tözde benzer olan "ben"lerce olumlu nitelikler üzerine kurulan kolektif kimlik. Etkenlik ve egemenlikle donatılmış bir çoğul özne.

Öteki: "Biz" in karşıtı olarak, bize göre(li) inşa edilen çoğul yabancı kimlik. Özne değil, genellikle nesne (tabi) olarak kurulur veya kurulmak istenir. Niteliklerinin çoğu bilinmediği için olumsuz olarak kurulan "öteki" kimliği, kuşku duyulan, "biz" in yaşam alanına müdahale edebilecek potansiyel düşmandır. Bu nedenle denetimi, mümkünse boyunduruk altında tutulması arzu edilir.

a) *Uzak Öteki:* Nitelikleri ve niyeti neredeyse hiç bilinmeyen, sosyal-kültürel veya coğrafi olarak uzak olan birey veya kolektivite.

b) *Yakın Öteki veya Diğer:* Sosyal veya kültürel olarak "biz" den olmayan ama, coğrafi hat-ta sosyal yakınlık nedeniyle birçok niteliği bilinen, bu yüzden kendilerine duyulan kuşkuların korkuya dönüşmediği birey veya kolektivite. Örneğin; aynı köyde veya kentte yaşadığımız Alevi, Kürt veya Rum yurttaşlar/kümeler.

Bu çalışmada ele alınacak aktörlerden olmasa da, bir "uzak-biz" kategorisinden de söz edilebilir. Örneğin; Orta Asya Türk dili toplulukları veya Yunanistan ile Bulgaristan'da yaşayan Türk soylular...

"biz" ve "öteki" olgularının yaratılması bir süreçtir. Her çoğul kimliğin tanımı ve birbirleriyle etkileşerek oluşacakları ortak bir tarih gerek-

tirir. Bu diyalektik ilişkinin olmadığı bir sosyal gerçeklikte kimliklerin ve kolektivitelerin oluşması mümkün değildir. Çünkü kimlikler, "öteki"lerine göre tanımlanır ve onlarla olan ilişkiler içinde biçimlenir. Kolektif farklılıklar, kültürel çeşitliliğin ürünüdür.

Bir sosyal mekanda "ben" den veya "biz" den başka "öteki"ler de vardır. Bunların kimi "uzak öteki"ler, kimi "yakın öteki"ler, yani "diğerleri"dir. Onların "öteki" olmasının nedeni, "ben"den veya "biz"den farklı olmalarıdır. Bu farklılık, birlikte yaşamayı mümkün kılıyorsa "öteki", "diğeri"ne dönüşebilir. Değilse, bir tehdit kaynağıdır ve yabancılaşın nedenlerinden biri olarak sürer.

Başka kümelerden kaynaklanan tehdidi gidermenin iki (aslında üç) yolu vardır:

1) Tehdit eden (veya ettiği sanılan) kümeyi ("öteki"ni) yok etmek;

2) Özümleyip "biz" içinde eritmek.

Bu işlemin ilk aşaması, "öteki"ni, kendisinin tanımladığından farklı tanımlamaktır. İkinci aşaması, onun olanaklarını, kapasitelerini sınırlamak; son aşamada da onu, "biz"leştirmek için özendirmek amacıyla ona "biz" içinde yer açmaktır. Bu, bir anlamda "öteki"ni "diğeri"leştir-

mek ve "diğeri"ne atfedilen (tüm ötekiler için geçerli olan) önyargıları ortadan kaldırmakla mümkündür. Üçüncü yol, "diğeri"leştirilmiş "öteki"ler arasında önyargılarla çizilmiş sınırları kaldırarak, onları ortak yaşamın eşit özneleri olarak "HEPİMİZ"leştirmektir.

"Biz" ve "öteki" arasındaki yabancılaşma ve karşıtlık içeren diyalektik ilişki, karşılıklı önyargıların nefrete dönüşmesi engellenmediği takdirde, var olan farklılıklar, açık çatışmaların mazereti olabilir. Hele kentleşmenin, göçün, sanayileşmenin, kültür değişiminin hızlandığı dönemlerde, aynı sosyal ve fiziki mekânlarda karşı karşıya gelen farklı kümeler ("biz"ler), kamu alanını bir kültürel çatışma alanına dönüştürebilirler.

"Biz" ne kadar güçsüzse, kültürel açıdan (siyasal ve ekonomik açıdan olduğu gibi) kendisini ne kadar kırılgan hissederse, varlığını "öteki"lere karşı, hatta düşman olarak tanımlar/kurur. "Düşmanlarla" çevrili olduğu sınırdan veya olgusundan doğan duygusal alarm durumu, süreklilik atfedilen tehdit olgusuyla pekiştirilir.

Süreklilik tehdit algılaması, "öteki"leri düşmanlaştırır, şeytanlaştırır. Düşman veya şeytan artık her yerdedir. Kadınıdır, kardeşimizdir, komşumuzdur, hemşehrımızdir veya yurttaşımızdır. Bu duygusal "olağanüstü hal" durumu, "biz"i içimize kapadığı kadar, bir "haçlı seferi"ne veya "cihad"a da çıkarabilir...

"Biz"in kendini soyutlaması, "öteki"ni de kültürel veya fiziki bir mekâna hapsedmesine neden olur. Bölümlenmiş bir algı ve kültür dünyası (dünyaları) doğar. Her bölüm veya "biz alanı" kendi içinde homojenleşme ve tek-tipleşme eğilimi doğurur. "Biz" içine hapsedilen "ben"(lik)lerin, kendi irade ve dinamikleriyle farklılıklar veya başka durumlar yaratmaları, bizzat mensup oldukları küme tarafından önlenemez. Söz konusu ayrışma, "öteki"lerin "diğeri", yani "yakın öteki" olmasını ve "biz"e yaklaşmasını engeller. Bu durum, toplumsal dayanışma ve istikrar için sakıncalı olduğu kadar ilginç bir çelişki ile maluldür (sakatlanmıştır) de: Sürekli olarak üretilen "öteki"ler, ister istemez "biz" için, "öteki"ler-

Özne "biz" olarak da, "biz"im de heterojen olduğumuz, bizim gibi olmayan farklı Türklerin olduğunu; ayrıca, Türkiye'de Türklerden başka Türkiyeli "diğeri"lerin yaşadığını benimsemek durumunda kalırız, kalıyoruz. Yaşam pratiği, bu pratik içinde her gün karşılaştığımız, algıladığımız kültürel çeşitlilik, kimlik çoğulluğu, bize bu gerçeği ister istemez kabul ettiriyor. O zaman, bütün "biz"leri içine alan bir üst-kimlik gereği doğuyor. En azından, siyasal alanda, "biz"lerden ve "diğeri"lerden "HEPİMİZ"i üretmek ihtiyacı beliriyor.

den oluşan geniş bir dünya yaratır ve farklılıkları, çeşitliliği, yaşamın bir gerçeği olarak tüm "biz"lere kabul ettirir.

Bu mekanizmayı bildik ögelerle örneklersek: Özne "biz" olarak da, "biz"im de heterojen olduğumuz, bizim gibi olmayan farklı Türklerin olduğunu; ayrıca, Türki-

ye'de Türklerden başka Türkiyeli "diğeri"lerin yaşadığını benimsemek durumunda kalırız, kalıyoruz. Yaşam pratiği, bu pratik içinde her gün karşılaştığımız, algıladığımız kültürel çeşitlilik, kimlik çoğulluğu, bize bu gerçeği ister istemez kabul ettiriyor. O zaman, bütün "biz"leri içine alan bir üst-kimlik gereği doğuyor. En azından, siyasal alanda, "biz"lerden ve "diğeri"lerden "HEPİMİZ"i üretmek ihtiyacı beliriyor. Ulus-devletin doğasında var olan birleştirme-bütünleştirme niteliği de bu süreci etkiliyor. Çünkü, ulus-devletin merkezi karakteri, kaotik çeşitlilikle bağdaşmıyor. Ne var ki, ulus-devlet, farklılıkları bağdaştırmak yerine onları tekleştirilmeye, tek-tipleştirmeye kadar gittiğinde toplumsal bütünlüğü tehlikeye atıyor. Çünkü toplumsal bütünlük, zora ve zorla korunan hiyerarşik ilişkilere dayanarak gerçekleşmiyor.

"Öteki"nin "diğeri"leştirilmesini ve "diğeri"lerin, "biz"imle birlikte yaşamasını sağlamanın ön şartı, "öteki"nin kimliğinin ona müdahale etmeden ve değiştirmeye (yeniden tanımlamaya) kalkmadan nasıl kurulduğunun bilincinde (ve tabii bilgisinde olmamızı gerektiriyor:

a) "öteki"nin anlamlı kılınabilmesi ve endişe kaynağı olmaktan çıkarılması için onun/onların hakkında nesnel bilgi sahibi olmak gerekiyor. "öteki" bilindikçe, yabancı ya da potansiyel düşman olmaktan çıkıyor.

b) "öteki"nin özel bir yaşam çizgisi (tarih) olduğu, bu tarihsel serüvende kendine özgü bir kültür geliştirebileceği gerçeği yadsınmamalıdır. Yani "öteki", sadece fiziksel (tözsel) olarak değil, kültürel (özselsel) olarak da tanımlanabilmelidir.

c) "öteki" "biz"im kendimizi tanımlamamızda ana dayanak, başat belirleyici olmamalı; olmaktan çıkarıl-

malıdır. Aksi halde "biz", hep olumsuz olarak ve "öteki"(leri)ne göre tanımlanır ve düşmanlıklarla bölünmüş, bölümlenmiş bir dünyada kendi farklılıklarımızın esiri olarak yaşar gideriz. Ya da kendimizi tüketiriz.

d) "Biz" in ve "öteki" nin tanımını ideolojik olarak değil, antropolojik ve kültürel verilere dayanarak yaparsak, "öteki" ler "biz" im için siyasi bir rakip değil bilgi nesnesi haline gelir ve farklılıkları olağanlaştırır.

"Öteki", bilgi nesnesi olunca, kültürel alan bir savaş alanı olmaktan çıkar. Kültür, "biz" im farklı tekil ve çoğul aktörlerle yani diğer öznelerle tarih içinde etkileşerek oluşturduğumuz anlam, değer ve maddi ürünlerin toplamı olduğu gerçeği benimsenir.

O zaman kültür, anlam, değer ve maddi ürünlerin bütünü olarak tanımlanır. Bu da kültürün, hem farklılıkların bütünü ve hem de farklılıkların öznelerinin, toplumun kurucu-ortağı olarak tanımlanmasına olanak sağlar. Benimsenen kültür, hem farklılıkları tanıır; hem de farklılıkların öznelerini kurucu-öge/yaratıcı olarak kabullenilir. Bu durumda "biz" ve "öteki" ler, bir bütünün parçaları, tarihin ortak özneleri (yapıcıları) olarak "HEPİMİZ" leşiriz. Farklılıklarımız, "anlamı nüanslar", yaşam biçimleri (üslupları) yaratan çıkış noktaları, yaratıcı çeşitlilikler olarak görülür.

Böylece "öteki" artık "biz" e yabancı değil, "diğeri" haline gelir. Onu kendi özgün nitelikleriyle anlamamız kolaylaşır. "diğeri" lerine yaklaşır, onları daha iyi tanımak, "hepimiz" den biri olarak tanımlamak için çaba sarf ederiz. Bunu yaptığımız oranda, bizim farklı ama tek ve mutlak biçimde özgün olmadığımızı anlayabiliriz. Niçin? Çünkü İNSAN EYLEMİ, FARKLILIK YARATMAK AMACI TAŞIR. Yeter ki farklılık, diğerleri için ayrımcılık ve ayrıcalık sonucunu doğurmasın, ayrılmaya, çatışmaya ve giderek şiddete yol açmasın.

Bu tahlilin ışığında, farklılıkların olağanlaştırılması, bir arada yaşatılmasını ve gerilimlerin yönetilmesi için nelerin gerekli olduğunu tartışabiliriz:

"Biz" i "öteki" nin yerine koymak ve empati yoluyla "biz" ve "diğeri" arasında önyargı ile çizilen sınırı kaldırmak. Bu da yetmez. "öteki" nin, tarihinin bir döneminde ciddi bir duygusal düğümlenmeye yol açan ve küme bilincinde/ kimliğinde merkezi bir konum kazanmış olduğu için siyaset bilimi dilinde "seçilmiş travma" adı verilen bir oğlu var olabilir. Eğer varsa, bu travma, kümede sürekli yas durumunun kaynağıdır. Bu nedenle muhakkak sonlandırılmalıdır. Aksi halde yas halini sürdüren küme, kendini içe kapadığı kadar, dışarı ("öteki" lere) karşı da kaygı ve korku ile yaşar.

"Biz" lerin ve "diğeri" lerinin (ya da "yakın öteki" lerin) "hepimiz" leşmesi, ancak kurucu ögele-ri (ortakları) eşitlemeyi amaçlayan demokrasi ile mümkün olabilir. Demokrasi, önce "biz" ler arası hukuki eşitliğin sağlanması, sonra onların siyasi etkinliklerinin nispeten eşitlenmesiyle işlerlik kazanır. Bu, pratikte "biz" lerin korunmasını istediğimiz farklılıklarımızın, bir arada ve hiyerarşik bir diziliş içinde olmadan yaşatılması demektir. Şu halde demokrasi, sadece farklılıkları kabul-lenişle yetinmez. "Öteki" lerin, "biz" im farklılıklarımızı diğer kümelerin zararına olmayacak, kamu düzenini bozmayacak biçimde korumak için harcadığımız çabaları haklı görmeleri, hatta desteklemelerini de teşvik eder. Etmelidir...

Demokratik terbiyenin (kültürün) esasları şunlardır:

A) UZAK ÖTEKİ için daha iyi bilgilenme gereğini vurgulamak; "yakın öteki" nin ("diğeri" nin) kaygan, gezegen tanımını, onun hakkındaki somut bilgiyle yeniden tanımlanmasına ve olumlanmasına olanak sağlamak.

B) "Biz" i "öteki" nin yerine koymak ve empati yoluyla "biz" ve "diğeri" arasında önyargı ile çizilen sınırı kaldırmak. Bu da yetmez. "öteki" nin, tarihinin bir döneminde ciddi bir duygusal düğümlenmeye yol açan ve küme bilincinde/ kimliğinde merkezi bir konum kazanmış olduğu için siyaset bilimi dilinde "seçilmiş travma" adı verilen bir oğlu var olabilir. Eğer varsa, bu travma, kümede sürekli yas durumunun kaynağıdır. Bu nedenle muhakkak sonlandırılmalıdır. Aksi halde yas halini sürdüren küme, kendini içe kapadığı kadar, dışarı ("öteki" lere) karşı da kaygı ve korku ile yaşar. Diğer kümelerden kendini az veya çok soyutlar. Bir kümenin yası, onun kolektif bilincinde taşıdığı mağduriyet duygusunun sonlandırılması ile biter. Bu da iki yolla olabilir. Ya mağdur küme, onun travmatik kaybının gerçek veya kurgusal faili olan kümeyi yenilgiye uğratar, yani intikamını alır. Ya da, travmaya yol açan kümenin önde gelen bir temsilcisi, yüzyıllarca sonra bile olsa, mağdur kümeden özür diler ve yas durumuna son verir. Böylece düşman ve yabancı "biz" ler, birbirine yaklaşır,

kurulan iletişim sağlıklı bilgilenmenin ötündeki engelleri kaldırır.

Yaş, mağdurun düşmanlık duygularının içinde kaynadığı isli bir kazandır. Mağduriyet duygusuna son verilmezse, bu kazan, içinde biriken olumsuz enerjiyle fokurdamaya devam eder, düşmanlık ve şiddet üretir.

C) "Öteki"ni yakından, hatta içinden tanımak amacıyla yaklaşılınca, genellikle onunla "biz" arasındaki benzerliklerin, sürtüşme yaratacak farklılıklardan çok daha fazla olduğu görülür. İçeriden tanınan, bu yüzden artık kuşku ve endişe kaynağı olmayan bir bireyin veya kümenin "biz"imle yaşaması kolaylaşır. "Biz"lerin, "hepimiz"leşmesi mümkün olur.

"Biz"lerin birbirini anlaması, özgünlüklerimizi yitirmeden, tarih içinde ortak bir yolculuğa çıkmamızın ilk koşuludur. Bu anlayış, siyasette çoğulculuğun, kamu yaşamında çok-kültürlülüğün temelidir. Ancak, bu temel üzerinde, merkezine insanı alan çoğulcu evrenselliğin inşası mümkündür. Çünkü, "ben" veya "biz", kendi özümü(zü)n derin anlamını ararken tek başım(ız)a var olmadığımı(zı), var oluşu "öteki"lerle, "diğeri"leriyle paylaştığımı(zı) görürüm/görürüz. İşte bu benlik "getrosu"nu aşıp evrensel çoğulculuğa ("hepimiz" olgusuna) varmanın yolları genç kuşaklara ilk yıllardan beri öğretilmekle kalmamalı, hukuk sisteminin ruhunu da oluşturmalıdır. Bu hukuk sisteminin can verdiği siyaset, "öteki", özellikle "yakın öteki" üzerine egemenlik kurma anlayışından uzak olmalıdır. Çünkü egemenlik, eşitsizlik; eşitsizlik, içkin olarak şiddet doğurma potansiyeli olan ilişki biçimidir.

Barışçı siyaset, egemenlik ve üstünlük değil, coexistence (birlikte yaşama) felsefesi üzerine kurulabilir. Farklılıklarla birlikte yaşamak, bir erdem olduğu kadar, bir eğitim sorunudur da. Birlikte, barış içinde yaşayabilmemizin ilk koşulu, toplumsal kümeler arasında olduğu kadar, toplumlar arasında var olan önyargılara, baskı kalıplara kaynaklık eden yanlış tarihi bilgilerin kitaplardan ayıklanıp düzeltilmesidir.

Kimliklerin, dışarıda "öteki"leri dışlayıcı, dünyaya küs; içeride üyelerini küme için ehapseder nitelikte olması, "bizler-arası" diyaloga da olanak vermez. Bu durumda toplumsal dayanışmadan söz edilemez. Dünya, gerçek veya siyasal kabiller mozağine döner. "biz"leri siyasal kırılma hatları olmaktan çıkarıp kültürel özgürlük alanları haline getirebilmek için, onlar ("bizler") arasında iletişimi ve ortaklık siyasal kültürünü geliştirmek gerekir. Bu da evrensel eğitim, hukuksal eşitlik, siyasal katılma ve tüm bunları garanti altına alan fırsat eşitliğinin kaynağı olan üretken bir ekonomi ile mümkündür.

Tarih, genellikle gerçeklerden oluşturulmuş bir efsanedir. Ulusal tarih ise efsanelerden oluşturulmuş bir gerçekliktir. Bu nedenle milliyetçi sapmalarla maluldür (sakatlanmıştır). Bu sapmalar ulus içinde olduğu kadar uluslararası da düşmanlıklara yol açar. O nedenle tarih kitaplarından başlayarak tüm eğitim aşamalarında, bütün kitaplar ve

öğretim yöntemleri gözden geçirilmeli ve toplumsal, dinsel, etnik açıdan farklı kültürel kümelerin arasında eşitsizliğe, ayrımcılığa ve önyargıya yol açacak hükümler temizlenmelidir. Çağ, milliyetçiliğin (ulusçuluğun) ayırıcı, düşmanlaştırıcı koşullandırmalardan arındırılmış (önce) yurttaş ve (sonra) insan yetiştirme çağıdır. Ulusçuluk ideolojisiyle değil, yurttaşlık bilinciyle, evrensel topluluğun bir üyesi olduğu bilgisiyle yetişen birey, yer aldığı "biz" i de evrensel çoğulculuğun bir ögesi olarak görür. Yani kendisini ve diğerlerini siyasaldan çok, kültürel olarak tanımlar.

D) Her "biz", bir kültürel yaşam alanı olduğu kadar bir kimlik alanıdır da. Kimliklerin, dışarıda "öteki"leri dışlayıcı, dünyaya küs; içeride üyelerini küme içine hapseder nitelikte olması, "bizler-arası" diyaloga da olanak vermez. Bu durumda toplumsal dayanışmadan söz edilemez. Dünya, gerçek veya siyasal kabiller mozağine döner. "biz"leri siyasal kırılma hatları olmaktan çıkarıp kültürel özgürlük alanları haline getirebilmek için, onlar ("bizler") arasında iletişimi ve ortaklık siyasal kültürünü geliştirmek gerekir. Bu da evrensel eğitim, hukuksal eşitlik, siyasal katılma ve tüm bunları garanti altına alan fırsat eşitliğinin kaynağı olan üretken bir ekonomi ile mümkündür. Ancak bu yolla "öteki"ler, "diğeri"leşir; "diğeri"leri, "biz"im anlam alanımız içine girer. "biz"ler ve "diğeri"leri, birbirimizi yaşam ortakları olarak gördüğümüz takdirde "hepimiz"leşiriz.

UNUTMAYALIM, KARŞITLIKLAR ANCAK "DİĞERİ"NİN ANLAŞILMASI VE SORUN ÇÖZÜMÜNDE ONUN "ORTAK" OLARAK KABUL EDİLMESİYLE AŞILABİLİR.

Dünyada ve Türkiye'de Sığınmacı Sorunu

Ali Arayıcı

Dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye'de güncelliğini koruyan son derece önemli bir sorun da, siyasi, ekonomik ve diğer birçok nedenlerden dolayı milyonlarca insanın kendi ülkelerini terkederek başka bir ülkeden iltica talebinde bulunmalarıdır. Dünyadaki sığınmacı konusunu tarihsel verilerle açıklama gereğini duyduğumuzda, karşımıza oldukça olumsuz ve karanlık bir tablonun çıktığını görürüz.

Şöyle ki, 1951 yılında dünyadaki ilticacı sayısı 1 milyon iken; bu sayı 1960 yılında 2 milyona, 1980 yılında 8 milyona, 1989 yılında 12 milyona ve 1991 yılı sonunda ise 17.5 milyona çıkmıştır. Bugün, dünyamızdaki sığınmacı konumunda olan insanların toplam sayısı, yaklaşık 20 milyon kadardır. Görüldüğü üzere yıllara göre dünyadaki ilticacı sayısında bir azalma olmamış ve tam tersine giderekte her geçen yıl sistemli bir şekilde sürekli bir artış göstermiştir. (Paringaux, 1991)

Bu bağlamda, dünyadaki ilticacı sayısına - günümüzde dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi - bir de ülkelerinde siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı yer değiştirmek zorunda kalan dünya nüfusunun %2'sinin siyasi nedenlerden dolayı doğmuş oldukları kendi ülkelerinin dışında; dünyadaki sığınmacıların büyük bir çoğunluğu, yani %80'i askeri diktatörlüklerle yönetilen Afrika ve Asya'nın çeşitli ülkelerinde bulunmaktadır. Bu sığınmacıların büyük bir çoğunluğu, kendi ülkelerine yakın olan sınırdaş -ve diğer bir deyimle komşu- ülkelere sığınmışlardır. Dünyadaki sığınmacıların toplam sayısı bakımından, 7 milyon insanın kendi ülkelerinden başka bir ülkeye sığınması ve 20 milyon insanın da can ve mal güvenlikleri nedeniyle kendi ülkelerinde yer değiştirmesiyle birlikte toplam 27 milyonluk bir insan kitleleriyle ilk sırayı Afrika ülkeleri almaktadır.

Buna paralel olarak, Asya ülkelerinde en çok sığınmacı sorununun olduğu ülkeler arasında Af-

ganistan, Irak, İran ve daha birçok ülke yer almaktadır. Sözü edilen bu ülkelerde yaşanmakta olan iç savaş nedeniyle, milyonlarca insan kendi ülkelerini bırakarak başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu arada, İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi, nedeniyle, milyonlarca Filistinli'nin çeşitli Arap ülkelerine göç etmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Böylece, toplam sığınmacı sayısı bakımından Asya ülkeleri Afrika ülkelerinden sonra ikinci sırayı almaktadır. Avrupa ülkelerindeki sığınmacı durumuna gelince, özellikle Türkiye'deki 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, 1990'lı yıllarda Romanya'daki rejim değişikliğiyle ve eski-Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla birlikte yıllardır birlikte yaşayan halklar ya da uluslar arasında yaşanan iç savaş nedenleriyle milyonlarca insan kendi ülkelerini terk etmişlerdir. Bu durumda olan insanların büyük bir çoğunluğu, başta sınırdaş ülkeler olmak üzere Fransa, Almanya, Hollanda ve diğer birçok Avrupa ülkesine sığınmışlardır. Böylece, Avrupa ülkelerinde bulunan sığınmacıların toplam sayısı, Afrika ve Asya ülkelerinden sonra üçüncü sırayı almaktadır.

Son 20 yıl içinde, Türkiye de sığınmacı sorunundan etkilenen ülkeler arasında bulunmaktadır. Özellikle 1980'li yıllarda, Bulgaristan'da Türk azınlığına uygulanan ırkçı politikalar nedeniyle buradan kaçan 400 bine yakın Türk kökenlinin; Körfez Savaşı sonrası Irak'taki Saddam rejiminden kaçan 450 binden fazla Kürt kökenlinin

Prof. Dr.
CAMAEC (Dünya Karşılaştırmalı Eğitimciler Konseyi) Üyesi
UNESCO ve Paris 8. Üniversitesinde araştırma görevlisi

ve eski-Yugoslavya'nın dağılmasından sonra meydana gelen iç savaş nedeniyle ülkelerini terkeden Türk kökenli Boşnakların, Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmaları da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Gerçekten de, bunların genel sorunları ve durumları Türkiye için son derece önemli bir sorun oluşturmuştur. Ancak, üzümlerle belirtmek gerekir ki Türkiye'ye iltica talebinde bulunan gerek Irak Kürtleri ve gerekse Türk asıllı Bulgarlar, Türkiye'deki ekonomik ve siyasi krizden kaynaklanan çeşitli sorunlardan dolayı süreç içerisinde perişan olmuşlar, işsiz kalmışlar, ekonomik açıdan zor durumda kalmışlar ve sonuçta geldikleri ülkeleri arar duruma düşmüşlerdir. Bundan dolayıdır ki, içlerinden büyük bir çoğunluğu da belli bir süre sonra, her türlü politik riski göze alarak tekrar kendi ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. (OCDE, 1997)

Bunun yanında, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye, bir yandan sığınmacı kabul ederken, diğer yandan da yurtdışına sığınmacı gönderen ülkeler arasında yer almıştır. Son 30 yıl içinde, Türkiye'de 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinden sonra yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılardan dolayı, 100 binlerce demokrat, yurtsever, emekten ve halktan yana olan insanımız Türkiye'yi terketmişlerdir. Bunlar, başta Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İsviçre, İsviçre olmak üzere ve Avrupa'nın birçok ülkesine sığınma talebinde bulunmuşlardır. (Amnesty international, 1992)

Yurtdışındaki Türkiyeli sığınmacıların sayısına ilişkin olarak, ne ülkemizin ve ne de iltica talebinde buldukları ülkelerin doğru-dürüst istatistiksel verileri mevcut değildir. Kanımızca günümüzde Avrupa ülkelerinde iltica talebinde bulunan Türkiyeli emekçilerin toplam sayısı yaklaşık 500 bin kadardır. Bu durumda olan insanların büyük bir çoğunluğu, buldukları ülkelerin ya vatandaşları olmuş ya da vatandaş olmak için başvuruda bulunmuştur. Bunların arasında çok az bir kesimi ise, sığınma talebinde buldukları ülkelere uyum sağlamakta güçlük çektiklerinden ve özellikle de siyasi anlamda tekrar dönüş yapmalarında bir sakınca olmadığından dolayı Türkiye'ye kesin dönüş yapmıştır.

Son yıllarda, üzerinde durulması gereken önemli bir sorunu da, Türkiye, Irak, İran ve diğer birçok ülkede

Yurtdışındaki Türkiyeli sığınmacıların sayısına ilişkin olarak, ne ülkemizin ve ne de iltica talebinde buldukları ülkelerin doğru-dürüst istatistiksel verileri mevcut değildir. Kanımızca günümüzde Avrupa ülkelerinde iltica talebinde bulunan Türkiyeli emekçilerin toplam sayısı yaklaşık 500 bin kadardır. Bu durumda olan insanların büyük bir çoğunluğu, buldukları ülkelerin ya vatandaşları olmuş ya da vatandaş olmak için başvuruda bulunmuştur.

yaşamakta olan "iç savaş" nedeniyle, milyonlarca Kürt yurtsever ve demokrat insanın yurtdışına çıkmak zorunda kalması sorundur. Can ve mal güvenlikleri olmayan bu insanlar, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok ülkesinden iltica talebinde bulunmaktadır. Bu konuda, Avrupa Konseyi'nin 3 Haziran 1998 yılında hazırladığı "Kuzey Irak'ta ve Türkiye'nin Güney-Doğusu'nda yaşayan Kürtlerin yerlerinden olmaları ve Kürt sığınmacıları durumu" üzerine olan rapor, başta siyasi iktidarları olmak üzere; örgütlü sivil toplumsal güçleri, demokratik kişi ve kuruluşları, siyasi partileri, aydınları, yurtseverleri, devrimcileri ve soruna duyarlı herkesi biraz düşündürmelidir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye ilk kez Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından detaylı bir şekilde sorgulanmakta ve "sanık" sandalyesine oturtulmaktadır. Bu utanç verici tablodan Türkiye'nin kurtulabilmesi ve insan haklarını temel alan gerçek bir demokrasinin kurulabilmesi amacıyla, yetkililerin ve yöneticilerin, bu ortamı yaratan koşulları ortadan kaldırmak için köklü çözümler üretmesinin zamanı geldi ve hatta geçmektedir.

Söz konusu edilen bu rapora göre, günümüz Türkiye'sindeki "iç savaş" nedeniyle Kuzey Irak'a sığınmak zorunda kalan 10 binden fazla Kürt kökenli insanımız, halen Kuzey Irak'ta zor koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. 1990 tarihinden beri, kırsal yerleşim birimlerinden 3.185 köy ve mezrada yaşayan 364.742 kişi doğmuş oldukları yerleri tamamen terk etmiştir. Devletin yanlış politikaları sonucunda, bu yerleşim birimleri "insansızlaşmış", tamamen boşalmış ve oturulamayacak bir duruma gelmiştir. Devletten maaşlı Kürt kökenli 50 binin üzerindeki köy "korucusu", PKK'ye karşı savaşmak için bizzat devlet tarafından silahlandırılmıştır. Devletin siyasi taktiği Kürdü-Kürde ezdirmektir. Devletin politikası bu olmamalıdır. Son yıllarda, bu "korucu"ların sayısı giderek daha da artarak bu yerleşim birimlerinde, eğitim ve öğretim tamamen yapılamaz hale gelmiştir. 1992 tarihinden bu yana 122 öğretmen öldürülmüş ve 17 öğretmen yaralanmıştır. Bu yerleşim birimlerinde görevlendirilen binlerce öğretmen, istifasını vererek bölgeyi tamamen terk etmiştir. Böylece, öğretmensiz kalan 2.076 okul tamamen kapatılmış ve buralar "korucu"ların barınacakları yer haline dönüştürül-

Anadilde öğretim yapmak bir insanın en temel hakkı değil midir? Unutmamak gerekir ki, ülkemizde Alevi inancından olan insanlarla, Kürt kökenli insanlar devlet tarafından hep "ikinci sınıf" vatandaş gözüyle bakılmış, devletin kilit noktalarından uzaklaştırılmış ve insanlık dışı koşullara itilmiştir.

müştür. Siyasi partilerin temsilcileri, Kürt kökenli insanların oylarını alabilmek için "olağanüstü durum" ve "korucu'luk sisteminin kaldırılması ve Kürt sorununa ilişkin çeşitli çözüm önerileri ileri sürmüşler. Ancak, iktidara geldiklerinde Kürt halkına verdikleri bu sözleri ya tamamen unutmuşlar ya da Kürtlerle alay edercesine vurdumduymazlıktan gelmişlerdir. (Conseil de l'Europe, 1998)

Bugün, söz konusu edilen yerleşim birimlerinde 117 bin okul çağındaki çocuk en temel hakları olan eğitim ve öğretim olanaklarından mahrum bırakılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından beri, anadilde ve kültürde eğitim ve öğretim yapmak hakları yasaklanmıştır. Anadilde öğretim yapmak bir insanın en temel hakkı değil midir? Unutmamak gerekir ki, ülkemizde Alevi inancından olan insanlarla, Kürt kökenli insanlara devlet tarafından hep "ikinci sınıf" vatandaş gözüyle bakılmış, devletin kilit noktalarından uzaklaştırılmış ve insanlık dışı koşullara itilmiştir.

Devlet Alevi inancından olanların "asimilasyona" uğramaları için din dersleri, kuran kursları ve cami yapmakla Alevilere karşı son 50 yıldır "sünnileştirme" politikası uygulamış, onlara darbe vurmuş ve sıkıştığında da günümüzde olduğu gibi, Alevileri savunur duruma gelmiştir. Bazı Alevi kesimleri ise, "Diyanetin Pastası"ndan pay almak için, gerçekleri görmezlikten gelerek devletin uyguladığı bu oyuna gelmişlerdir. Devlet, Kürtleri, "dağ Türkleri" şeklinde yorumlayıp onların "kimliklerini" inkar etmiş ve anadilleri olan Kürtçe'yi yasaklamıştır. Devlet, eğitim ve öğretim kurumlarında Kürt çocuklarına Türkçeyle Öğretim yaptırarak "Türkleştirme" politikasıyla onları "assimile" etmeye çalışmıştır.

Aynı şekilde, Avrupa Konseyi'nin raporuna göre, son 20 yıl içinde 2,5-3 milyon Kürt, yüzyıllardır oturdukları yerleri değiştirmek zorunda kalmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, bölgenin en büyük yerleşim birimi olan Diyarbakır'ın nüfusu 1990'da 380 bin iken; bu sayı 1996 yılında 1 milyonu geçmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'de yaklaşık 8 milyon Kürt yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu sayı içinde, 10 milyon nüfusun yaşadığı İstanbul'a yerleşen Kürtlerin sayısı 3 milyondan fazladır. Büyük kentlerin kenar mahallerinde -ve diğer bir deyimle gecekondualarda- yaşayan insanların büyük bir çoğunluğunu, Kürt kökenli

yoksul insanlar oluşturmaktadır. Askeri yetkililerin verilerine göre, 1984 yılından bu yana PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında meydana gelen savaşta, 19 bin kişi yaşamını yitirmiştir. Bunlar arasında, 3 bin güvenlik görevlisi, 11 bin PKK yanlısı ve 5 bin sivil halk vardır.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise, 1995'teki bir konuşmasında, yaşamını yitiren vatandaş sayısının 20.663 ve yaralananların sayısının 13.577 olduğunu belirtmiştir. Kürt kaynaklı verilere göre, bu "iç savaş'ta yaşamını yitirenlerin sayısı 35 binden fazladır, bu sayı içinde en az 5 bin sivil de yaşamını yitirmiştir. Durum böyle iken, sorunun temelden çözümüne ilişkin, köklü çözüm politikaları üretilmemektedir. Hatta, bazı çevreler ekonomik ve siyasi çıkarlarından dolayı, bırakınız sorunun temelden çözülmesini; tam tersine bu savaşın sürmesini kolaylaştırmak için her türlü koşulları yaratmaktadır. Laik ve demokratik bir ülkede sorunsuz, barış içinde ve eşitlik temelinde yaşamak isteyen, insanların öldürülmesini istemeyen ve insan haklarını savunan bir avuç insan da dışlanmakta, horlanmakta ve gerektiğinde işkenceyle öldürülmektedir.

Bugün, Türkiye'de Kürtlerin can ve mal güvenliklerinin olmayışından dolayı, doğup-büyüdükleri yerleri terk etmek zorunda kalmaları nasıl önemli bir sorun oluşturuyorsa; bu insanların dillerini ve kültürlerini bilmedikleri yurtdışında çeşitli ülkelere göçü de, o derecede önemli bir sorun oluşturmaktadır. Yurtdışında yaşamak zorunda kalan Türkiyelilerin toplam sayısı günümüzde 3.5 milyondan fazladır. (Arayıcı, 1998) Bu sayı içinde, Kürt kökenli insanlarımızın sayısı 800-900 bin kadardır. Bunların, 600 bine yakını Almanya'da, 100 bine yakını Fransa'da ve 200 bine yakını da dünyanın diğer birçok ülkesinde bulunmaktadır. Son yıllarda, Türkiye'de yaşayan "iç savaş" nedeniyle, 100 binlerce Kürt kökenli insanımız yüzyıllardır yaşadıkları ülkeleri terketmek zorunda kalarak Yunanistan ve İtalya üzerinden geçerek başta Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'nın diğer ülkelerine sığınma talebinde bulunmuşlardır. Günümüzde, bu ülkelere sığınma talebinde bulunanların sayısı oldukça yüksektir. Bu insanlarımız, bir yandan evlerinden-yerlerinden olurken, diğer yandan da yurtdışına kaçak yoldan işçi götüren "işçi simsarları"na milyonlarca para kaptırmakla ekonomik anlamda zararlara girmişlerdir. Bu durumda olan insanların, buldukları ülkelerde bin-

bir türlü sorunla karşılaş-
tıkları görülmektedir.

Dünyada en çok sığın-
macı kabul eden ülkeler
arasında Almanya, ABD,
İngiltere, Kanada, Fransa
ve diğer birçok Avrupa ül-
kesi yer almaktadır. Bu ül-
kelere gelen iltica akınının
başlamasında, bir yandan
1990'lı yıllarda Doğu Bloku ülkelerinin dağılmasından
sonra "milliyetçilik" ya da "ırkçılık" temelinde gelişen
halklar arasında yaşanan iç savaşların etkisi, diğer yan-
dan da ülkelerinde ulusal kurtuluş savaşı veren azınlık-
lar, son derece önemli bir rol oynamışlardır. Bir ülke-
den başka bir ülkeye gitmek zorunda kalan bu sığınma-
cı akını, hiçbir zaman durmamış ve tam tersine giderek-
te süreç içerisinde sürekli bir artış göstermiştir. Milliyet-
çilik, ırkçılık, şövenistlik ve şeriatçılık bazında gelişen iç
savaşlar, askeri diktatörlükler ve bunların beraberinde
getirdikleri insan hakları ihlalleri olduğu sürece sığın-
macı akını duramaz ve hiçbir zaman da durmayacaktır.

Bazı Avrupa ülkelerinde de, son yıllarda başvuruda
bulunan sığınmacıların taleplerinin karşılanmadığı ve
süreç içinde tekrar kendi ülkelerine geri gönderildikleri
görölmektedir. Böylesi utanç verici bir durum, temel in-
san haklarına tamamen aykırıdır. Bir insanın siyasi ve
diğer birçok nedenlerden dolayı, doğmuş olduğu ülkede
yaşama olanağı kalmamışsa, bir başka ülkeye sığınma
talebinde bulunması en doğal hakkıdır. Bu hak, temel
insan haklarından biri ve en önemlisi olarak işlevini
sürdürmektedir. Söz konusu olan bu ülkeler, kendileri-
ne sığınan insanları geldikleri ülkelere geri göndermek-
le bunların en temel hakları olan sığınma haklarına say-
gı duymamaktadır. Bu konuda bir örnek vermek gere-
kirse, sığınmacı kabul eden ülkeler arasında olan ve
kendini "demokrasinin kalesi" olarak gören Fransa,
1989 yılına kadar iltica talebinde bulunanların %80-
90'ını kabul ederken; günümüzde bu oranın %25'e ka-
dar düştüğü görölmektedir. Bu olguyu sayısal verilerle
açıklamak gerekirse, 1991 yılında 100 binden fazla in-
san sığınma talebinde bulunmuş, bunlardan sadece
15.467 kişinin talebi kabul edilirken; bu sayı 1995 yı-
lında giderek 4.742'lere kadar düşmüştür. Bu olgu, baş-
ta Almanya, İsviçre, Hollanda olmak üzere öteki birçok
batı Avrupa ülkesi için de geçerliliğini korumaktadır.
(Brunet, 1998)

Söz konusu olan bu ülkeler, kendilerine sığınan insanla-
rı geldikleri ülkelere geri göndermekle, bunların en te-
mel hakları olan sığınma haklarına saygı duymamakta-
dırlar. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, sığınmacı
kabul eden ülkeler arasında olan ve kendini "demokrasi-
nin kalesi" olarak gören Fransa, 1989 yılına kadar iltica
talebinde bulunanların %80-90'ını kabul ederken; günü-
müzde bu oranın %25'e kadar düştüğü görölmektedir.

Sonuç olarak, dünya-
da ve Türkiye'de son de-
rece önemli bir sorun olan
sığınmacı sorununu tem-
elden çözebilmek için,
yapılması gereken ilk et-
kinlik bu ortamı yaratan
koşulları tamamen orta-
dan kaldırmaktır. Kanı-
mızca, bu sorunların tem-
elini gerçek demokrasi

ve insan hakları oluşturmaktadır. Eğer, bir ülke temel
insan haklarına dayalı gerçek bir demokrasiyle yönetil-
miyorsa, o ülkede ne iç barış olur ne de dış barış olur.

Bugün, gerek Türkiye'de ve gerekse dünyanın bir-
çok ülkesinde yaşanan sıkıntıların kaynağını, insan
haklarına dayalı barışçı ve gerçek demokrasiyi hedefle-
yen laik ve demokratik bir düzenin olmayışı oluşturu-
maktadır. Gerçekten, insan hakları ve demokrasi sorun-
larını temelden çözmüş olan ülkelere bu tür sorunlar
olmaz. O halde ne yapılmalıdır? Yapılması gereken et-
kinlikler nelerdir? Soruna duyarlı herkesin; temel insan
hakları, barış ve eşitlik mücadelesi ve insan haklarını
temel alan gerçek demokrasi savaşımında etkin bir biçim-
de yer alması, bu sorunların yanıtını kısmen de olsa bul-
maya kolaylık sağlamış olacaktır.

Kaynaklar:

Amnesty International, (1992), Rapport '92, "Turquie", n°
68, Temmuz, Paris 301-304).

BRUNET, L. (1998), "Immigration: 2 personnes sur 100 vi-
vent en exil", Le Guide de l'Actualité 1997/1998, Les Phospho-
hore, Hors-Série, Paris, s. 104-105).

Conseil de l'Europe, (1998), Situation humanitaire des réfu-
giés et des personnes, déplacées kurdes dans le sud-est de la
Turquie et le nord de l'Irak, Strasbourg, s. 8-37).

OCDE, (1997), L'observateur de l'OCDE, en chiffres-statis-
tiques sur le pays membres, OCDE, Paris, s. 6).

PARINGAUX, R.-P. (1991), Réfugiés: toujours plus, Dossi-
ers-Documents, Le Monde, n°: 190, Temmuz, Ağustos, Paris,
s. 1).

ARAYICI, A. (1998), Avrupa'daki Göçmen İşçilerinin ve
Çocuklarının Sorunları, Doz Yayınları /İstanbul.

Nüfus Sayımlarında Kürtçe ve Kürtler -I-

Fuat Dündar

“Nüfus Sayımı, harita ve müze 19. yüzyıl ortasından önce icat edilmiş olmakla birlikte, sömürgeleştirilmiş bölgelerin yeniden üretim çağına girmeleriyle birlikte biçim ve işlevini değiştirmiştir. Bu 3 iktidar kurumu; sömürge toprakların mülkünü, bu mülkün coğrafyasını, yönetilen insanların doğasını ve eskiliğinin meşruluğunu nasıl hayal ettiğini derinden şekillendirdi.”

(Anderson, Benedict; *Hayali Cemiatler*, Metis yayınları, 1993, İstanbul)

19. yüzyıla kadar gerçekleştirilen sayımlar nüfusu tesbit etmek amacıyla değil, daha ziyade toprak sayımı amacıyla yapılmış. Mısır, Bizans, Osmanlı gibi imparatorlukların vergi ve askerlik sorununu çözmek amacıyla sadece erkek nüfusun kayıt edildiği sayımlar da yapılmıştır.

Avrupa'da ilk nüfus sayımı 1749'da İsveç'te yapılmış. Amerika kıtasında ise 1790 yılında A.B.D'de yapılmıştır. Aile bültenleri kullanılmak suretiyle yapılan ilk bilimsel nüfus sayımı ise 1847'de Belçika'da yapılmıştır.

Sayımlarda, iktidarda olan sayanlar; sayılanlar içinde yeralan farklı kimlikleri kendi ideolojilerine göre kategorilendirmişlerdir. Örneğin; Amerika'daki ilk sayımda nüfus, "serbest olanlar" ve "serbest olmayanlar" diye tasnif edilmiş. Müteakip sayımda, "beyazlar" ve "beyaz olmayanlar" diye gruplara ayrılmış. Daha sonraki sayımlarda ise, sadece beyazlar cinsiyetine göre ayrılmıştır. (Yüceuluğ, Ratip; *Nüfus Sayımları Tarihçesi*, İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları No: 263 incelemler:421, Ankara, 1947)

I. Uluslararası İstatistik Kongresi (1853), nüfus sayımlarında "konuşma dili" üzerine bir soruya yer verilip verilemeyeceğini tartışır. 1860 yılındaki 2. Kongre'de, bu sorunun konulmasına her devletin kendi tercihine bırakılması kararı alınır. Ancak 1873 yılında Petersburg'da toplanan

3. Kongre, bundan böyle dil üzerine bir sorunun sayımlarda yer alması gerektiği yönünde tavsiye kararı alır; "Milliyetin hiç değilse nesnel anlamda sayıya vurulup grafiğe dönüştürülecek biricik boyutu olduğu" gerekçesiyle.

Bu sıralar Avrupa'da, devletlerin veya devletsiz halkların dilsel gerekçelerle toprak taleplerinde bulunduğunu görüyoruz. Çünkü sınırlar, coğrafik koşullara göre değil, dilin yayıldığı alana göre çiziliyordu.

Alman Habsburg istatistikçileri, 1873 kararını esneterek; annelerinden ilk öğrendikleri dili değil, "aile dili"ni, yani bundan farklı olabilecek evde konuşulan dili sorarak, dilsel asimilasyon için alan bırakmaya çalışmışlardı. (Hobsbawm, E.J.; *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, 1993 İstanbul)

Anadil ve Etnik Kimlik Arasındaki İlişki

Öncelikle şunu söylemek gerekir; nüfus sayımlarında sorulan anadili tespit amaçlı sorular, doğrudan kişinin etnik kökenini ortaya çıkarmaya yönelik olmaktan çok, aile arasında konuşulan dili ortaya çıkarır. Farklı etnik kimliğe ve farklı anadile sahip bir aile, aile arasında "Resmi Dil"i konuşabilirler; böylece bu aile kayıtlara hakim etnik kimliğe sahipmiş gibi geçer.

Ayrıca, *anadili değil aile içinde konuşulan dili* şeklinde sorulunca, gerçek sayının altında sonuç çıkmasına neden oluyor.

Örneğin; 1971'de Kanada Nüfus Sayımı'nda, Polonya kökenli olduğunu iddia eden 315 bin kişiden yalnızca 135 bini anadilinin "Lehçe" olduğunu ileri sürerken bunlardan yalnızca 70 binin evinde fiilen Lehçe konuştuğu ortaya çıktı. (*Hobsbawm, E.J., sf.190*)

Bir örnekte Türkiye'den verelim; 1965 sayımında anadilinin Yahudice olduğunu söyleyen 10 bin kişi olmasına rağmen, dinini Musevi gösteren nüfus 40 bine yakındı.

Sayanlar ve sayılanlar arasında farklı dil olduğu böylesi durumlarda, nüfus sayımları bir gerilim alanı haline dönüşüyor. Ve burada, sayanların bilinçli çarpıtmaları ve yok saymalarına rastlanabiliyor.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Nüfus Sayımları

Fetihlerden ve taht değişikliklerinden sonra , ortalama her 30 yılda bir toprak yazımı yapılıyordu. Sayımda, her hanenin reisi ve bekar oğulları kaydediliyordu.

1825 yılında yeniçeriliğin kaldırılmasının hemen ardından kurulacak orduya, asker bulmak için İstanbul'da nüfus sayımı yapılmış ancak Rus savaşı patlak verdiğinden sayım diğer bölgelere uygulanamamıştı. Gerçek sayım 1831 yılında yapılmıştır. 1831 ve daha sonraki 1844 sayımlarından sonra askeri, mali ve idari reformlar yapılmıştır. Askeri kaygılarla yapılan bu sayımlar sırasında, askerlik çağındaki nüfusun yanına gizli işaret (mim) konularak halk tedirgin edilmemeye çalışılmıştır. Daha sonra yapılan 1882, 1895 ve 1906 sayımlarının resmi sonuçları bugüne dek açıklanmadı. 1856'da Anadolu ve Suriye özelinde de bir sayım yapılır. Osmanlı Devleti, sayımlarda müslüm, gayrimüslüm, Yahudi, Fellah ve Çingeneler'i ayrı saymıştır. Sayımlarda, Yörük ve aşiretler de ayrıca belirtilmiştir. (*Doğru, Halime; " Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Sayımı Örneği ", Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi C.1 S.2, Eskişehir, 1983*)

Osmanlı'nın Yıkılış Döneminde Nüfus Sayımı Savaşları

1831'den sonraki tüm sayımlar İmparatorluğun toprak kayıplarını önleme mücadelesinin bir parçası olur.

Osmanlı-Rus savaşları aynı zamanda demografi savaşı da olmuştur. Taraflardan biri ele geçirdiği topraklara hemen kendi nüfusunu yerleştirerek çoğunluk sağlamak istemiştir. 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Osmanlı devleti, nüfus sayımlarına daha önemle eğilmiştir. Toprak talebinde bulunmanın kuvvetli hukuki temeli nüfus çoğunluğunun kendilerinde olduğunu ispat etmektir. Sayımların hepsinde Müslümanların gayrimüslümlerden fazla çıktığını öne sürerek bağımsızlık taleplerini engellemek istemiştir.

12 Şubat 1919'da Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul'daki İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD başkomiserlerine verilen bir muhtıradan "(Aydın, Bursa, Edirne, İstanbul) vilayetlerinde hiçbir zaman Wilson Prensiplerinin uygulanamayacağı, bu illerin esash bir şekilde Türk oldukları...Vilayet-i Şarkiyye, birbirleriyle sınıksız birleşmiş ve karışmış olan Türk ve Kürtlerden meydana gelmiş İslam ahalisi olduğu ve bu bölgelerde büyük çoğunluğu teşkil ettiği " vurgulanmıştır. (*Keskin, Mustafa; " Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı ", Erziyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.3, 1989, sf.469-482*)

"Ermeni Sorunu"nda tam bir nüfus sayımları savaşı yaşanmıştır. Ermeniler, kiliselerinin verilerine dayanarak 6 vilayette çoğunluğunun kendilerinde olduğunu söylerken, Osmanlı devleti de kendi yaptığı sayımları kanıt göstererek çoğunluğun Müslümanlardan meydana geldiğini söylemekteydi. Örneğin Van ili için İstanbul Ermeni Patrikliği 185 bin Ermeni 47 bin müslüman var derken, Osmanlı ise 313 bin müslüman 130 bin Ermeni olduğunu iddia etmekteydi. Paris Barış Konferansı Anadolu'daki çeşitli etnik grupların sayılarıyla aşırı ilgilendiği için, Ermeni Patrikliği Erzurum Vilayeti'nde 403 bin müslüman ifade etmiş, Türk tarafı ise tam 2 katı rakam ileri sürmüştür. (*McCharty*)

Türkiye Cumhuriyeti Sayımları

1926'da İstatistik Teşkilatı'nın kurulmasıyla, ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 yılında yapılmış. 1935 yılından itibaren 1990 yılına kadar her 5 yılda bir sayımlara devam edilmiştir. Yalnız 1940 sayımı %0.5 örnekleme ile yapılmıştır. 1976 yılında toplanan Yüksek İstatistik Şurası'nda, nüfus sayımlarının 1980'den sonra, her 10 yılda bir yapılması kararlaştırılmış. Ancak 1990 yılından sonra bu karar hayata geçirilmeye çalışıldı ise de 1997 yılında soruları dar kapsamlı tutulan bir sayım yapılmıştır.

Türk nüfus sayımlarının genel özellikleri şöyle özetlenebilir; a) De-Facto (hazır-fiili), b) 5 yılda bir yapılması, c) 1 günde bitirilmesi ve dışarı çıkma yasağı konulması, d) Sayımın bir milli görev sayılması, e) Toplanacak bilgilerin kısa sürede sonuçlarının alınacak şekilde sayımın yapılması. (Serper, Doç. Dr. Özer, Türkiye Demografisi, Filiz Kitabevi, 1978, İstanbul)

Türk nüfus sayımlarında anadil

Türk nüfus sayımlarında farklı kimlikleri tesbit etmemize yarayan 2 soru biçimi vardır: anadil ve din.

Anadili belirlemeye yönelik sorular 1985'e kadar yapılan 11 sayımda sorulmuş. Ancak 1990 sayımı ile birlikte son 2 sayımda bu amaçlı sorular kaldırılmıştır. 1965 yılına kadar yapılan 7 sayımın sonuçları kamuoyuna açıklanmış, ancak sonraki 4 sayımın sonuçları bugüne dek gizlenmiştir. Sayım sonuçlarının kamuoyundan gizlenmesinin en büyük etmenlerini şöyle sıralayabiliriz;

1) 1960'lı yıllarda uyanan ve gelişen Kürt hareketi (DDKO örgütlenmesi ve 49'lar olayı)

2) Bu uyanışın sayımlara yansımaları sonucu Kürtçe'nin giderek yükseliş trendine girmesi. Örneğin, 1950-55 arası artış %0 iken, 1955-60 arası %1.92 ve 1960-65 arası %2.17 oranında artmıştır.

3) 6-7 Eylül yağmalamaları ve 1964'te Rumların sınır dışı edilmesi sonrası gayrimüslim azınlığın nüfusundaki azalmayı dünya ve Türkiye kamuoyundan saklama amacı.

Anadili tesbit etme amaçlı soruların biçimi

1927 ve 1985 yılları arasında yapılan tüm nüfus sayımlarında anadili tesbit etmeye yönelik sorular, sayılan her kişiye yöneltilmiştir. Ancak sorular 'Anadiliniz nedir?' şeklinde sorulmamıştır. *Anadan öğrenilen dili değil, o sırada ev içinde konuşulan ve/veya aile arasında konuşulan dili* tespiti yapmıştır.

Örneğin, 1927'deki ilk sayımda sayım memurlarına yönelik yayımlanan talimatnamede sayım defterlerine yazılacak malumat ile ilgili 7. sütuna (anadil ile ilgili olarak) ilişkin öneri şöyledir:

" Bu sütuna analisini yazılır. Analisinden maksat, o kimsenin hanesinde çocuk çocuğu ile konuştuğu dildir. Mesela; bir kısım Museviler, Boşnaklar vesaire vardır ki Türk oldukları ve Türkçe bildikleri halde aileleri arasında Musevice ve Boşnakça konu-

şurlar." (Umumi Nüfus tahriri-28 Teşrinievvel 1927, Cilt 2, Ankara 1929, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, sf.113)

1927 ve 1935 sayımlarında 'aile arasında konuşulan dil', 1940 sayımında 'ev içinde konuşulan dil', 1955'te 'ev halkının kendi aralarında konuştuğu dil', 1960 ve 1965 sayımlarında ise 'ev içinde ve aile arasında konuşulan dil' sorularıyla, anadil belirlenmek istenmiştir!

Dillerin kategorilendirilmesi

1927-65 yılları arası yapılan 8 sayımda tesbit edilen diller, bir istikrar sağlamıyor. Bir sayımda tesbit edilen bir dil, diğer sayımda gözüküyor veya başka bir dilin alt grubu olarak gösteriliyor. Sayımcıların, sahte etnik kategoriler yarattığı da oluyor. Kategoriler şişiriliyor, parçalanıyor, yeniden birleştiriliyor, karıştırılıyor, yeniden düzenleniyor ama siyasal bakımdan güçlü olan kimlik kategorileri daima listenin başında yer alıyor.

1927 sayımında 14 dil tesbit edilirken, bunlar alfabetik sıra ile dizilmiş ve ayrıca bir kategorilendirme yapılmamış. 1935 ve 1945'te bu sayı 31'e yükselmiş. 1950'de 28 dil gösterilmiş ve bunlar 3 gruba ayrılmıştır (A. Türkçe, B. Mahalli Diller, C. Yabancı Diller). 1955'te alfabetik sıra ile 25 dil gösterilmiştir. 1960'da 25 dil tam 7 gruba ayrılmıştır (A. Türkçe, B. İslam Azınlık Dilleri, C. Diğer Azınlık Dilleri, D. Anglosakson Dilleri, E. Latin Dilleri, F. İslav Dilleri, G. Diğer diller). 1965 sayımında ise bu gruplandırma aynen muhafaza edilmiş ancak tesbit edilen dil sayısı 31'e yükselmiştir.

Abazaca, Boşnakça, Gürcüce, Hırvatça, Lazca ve Pomakça dilleri ilk sayım dışında tüm sayımlarda yer alıyorlar. Kıptice (Çingenece) 1935 ve 1945 sayımlarında belirtilirken nedense daha sonraki sayımlarda yer almıyor. Aynı yoksaymaya Tatarca da uğruyor, ilk 3 sayımda yer alırken daha sonraki sayım sonuçlarında izine rastlanmıyor.

Tabii en ilginç gelişme Kürtçe üzerinde oluyor. Sayımların, üzerinde durdukları ve devamlı değişikliğe uğratmaya çalıştıkları dil Kürtçedir. 1927-35-45 sayımlarında Kürtçe tek başına bir kategoride gösterilirken. 1950 yılında Kürtçe 3 alt gruba ayrılmakta (A. Kürtçe-Kirmanca, B. Kırdışça, C. Zazaca). Böylece, Kırdış (Kırdışça) denen Zazaca, ikiye bölünmekte ve böylece yeni kategoriler uydurulmakta. 1955 ve 1960 sayımında bu ayırım gösterilmezken, 1965 sayımında bu çarpıtma daha da ileri götürülerek 4 ayrı dil yaratılmıştır (!); Kürtçe, Kırmancı, Kırdışça ve Zazaca.

2000'li Yıllarda Siyaset

Bir Sesli Düşünme Denemesi

A. Fethi

2000 yılına yaklaştığımız bugünlerde, 2000 yılının sadece kronolojik bir başlangıç değil, dünya tarihinin son 500 yılına damgasını vuran ve modernite olarak tarif edilen bir uygarlığın bitişine de işaret ettiği dair yaygın bir kanı vardır.

İnsanlığın bugün bir uygarlık kriziyle karşı karşıya olduğu; bugüne kadar genel kabul gören toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik, ideolojik parametrelerin kökten değiştirilmesi gerektiği; aksi takdirde yakın gelecekte bir bütün olarak yaşamın sürdürülemez bir kerteğe varabileceği ileri sürülmektedir. Üstelik, toplumsal bölünmelerin bütün kutupları, böyle bir tehlikenin varlığını dillendirmektedirler.

Kısaca, uygarlığın "kulvar değiştirilmesi" geçtiği, bütün kesimler tarafından az çok hissedilmektedir.

Ancak ikna edici ve kapsamlı alternatiflerin sunulduğu ileri sürülemez. Sorunu ele alan her öbek, kendi doğrultusunda sorunun bir yanını eşelemektedir. Öyle ki herkesin söylediğinde bir doğruluk payı vardır; ancak sorunun sadece bir yanını gördüğü için kısmidir ve bu nedenle de ikna edici olmaktan uzaktır. Uygarlık tartışmalarındaki yaygın eklektizmin bir nedeni belki de budur.

Ayrıca uygarlık kriziyle ilgili tartışma ve değerlendirmelerin ana odağı, olumsuzlukların ya da karşı karşıya olduğumuz açmazların dökümünün yapılması biçiminde seyretmektedir. İçinde bulunduğumuz dönem, deyim uyuşsa, bir muhasebe dönemidir. Geçen 5000 yılın bilançosu çıkarılmaktadır. Bilançonun tamamlandığı

söylenemez. Bilanço sonuçlarına göre yeni yatırımlar, herhalde önümüzdeki dönemin ana gündemi olacaktır.

Bugünün herhangi bir toplumsal hareketi, günümüzün bu temel gerçekliğini görmezlikten gelmez; sanki değişen hiçbir şey yokmuş gibi, yaşamışlıklar üzerinden eski tarzda siyaset yapamaz, en azından başarılı bir siyaset yapamaz. Kendi gündemini ve programını oluştururken ve yürütürken, aynı zamanda insanlığın yüzyüze bulunduğu sorunlara çözüm imkanlarını da hesaba katmalıdır. Eninde sonunda bir toplumsal hareket olan ulusal hareketler de bundan kaçınamazlar.

Bu durum ulusal hareketlere hem yeni güçlükler, hem de yeni imkanlar sunmaktadır.

Yeni güçlükler sunuyor; çünkü bundan önce, ulusal hareketlerin esas sorunu siyasal mücadelenin başarısızlığıydı. Siyasal mücadelenin başarısından sonra kurulacak siyasal ve sosyo-ekonomik model, az çok belliydi: Ulusal mücadelenin güç bileşkesine ve uluslararası bağlantılarına göre ya kapitalist-liberal modernleşme modeli ya da kapitalist olmayan kalkınma yolundan modernleşme modeli. Ulusal hareketin entellektüel kapasitesinin, kurucu modeller üzerinde yoğunlaşmasına pek gerek yoktu; sorun sadece tercih yapma ya da tercihe yön verme sorunuydu.

Modernleşmenin bu her iki versiyonunun da artık ilerletici olmadığı ortaya çıktığı günümüzde, ulusal hareketler de artık böyle bir "lüks"e sahip değildirler. Kendi mücadelelerini, yeni toplumsal yaşam parametreleri arayışının bir parçası olarak düşünmek zorundadırlar. Siyasal mücadelelerini yeni bir genel toplumsal biçimlenme bağlamına oturtmalıdırlar. Aksi takdirde kazanılmış bir siyasal mücadele açıkta kalabilir. İnsanlığın henüz muhasebe aşamasında olduğu bir ortamda, böylesine güçlü bir meydan okumanın güçlükleri ortadadır.

Diğer yanda, bu durumun sunduğu yeni imkanlar da vardır. Yüz yıldır dünyanın siyasal yapılanmasını belirleyen ana yaklaşımın temel taşları yerinden oynamıştır. Hiç kimse kararlılıkla ve tutarlı bir şekilde bunları savunabilir durumda değildir. Dolayısıyla ulusal hareket içerden ve dışardan moral bir dayatma altında olmaz. Seçenekler sınırlı değildir. Hemen hemen herkes sıkıştığı için, esneme katsayısı yüksektir. Yaratıcı alter-

natiflere uygun bir ortam vardır. Model çözüm önerilerine kapılar açıktır.

Daha da önemlisi, ulusal mücadelesinin seyri içinde önerdiği yeni parametreleriyle ulusal hareket, uluslararası kamuoyunda heyecan yaratabilir ve böylece bir yanda bir ilgi odağı olup desteğini güçlendirirken, diğer yanda tarihsel bir görevi yerine getirebilir. Örneğin, ulusal ya da etnik bir sorunla uğraşmayan bir devletin hemen hemen bulunmadığı bugünün dünyasında, Woodrow Wilson'ın ilkelerinin başarısızlığı ortadayken, ulus-devlet çerçevesi dışında bir kendi kaderini tayin hakkı yaklaşımı heyecan yaratabilir ve birçok topluma nefes aldirabilir.

Bu bağlamda, hala en temel ulusal haklarını elde etmek için çetin mücadeleler vermekte olan uluslar, Veb-len'in sözünü ettiği "geriliğin avantajları"ndan yararlanabilirler.

Medya Kitabevi

Kürtlerin tarihi, müziği, coğrafyası, siyasi tarihi, dili, edebiyatı, etnografik ve etnolojik geçmişi ve genel olarak Kürt kültürü ile ilgili Kürtçe ve Türkçe yazılmış kitapların yanısıra Kürtçe CD ve kasetleri bir arada bulabileceğiniz bir merkez...

Bir yıldan beri sürdürülen "Her Eve Bedavo Kürtçe Alfabe" kampanyası devam ediyor.

Not: Postayla adresine alfabe isteyenler, posta pulu göndermeleri halinde bu hizmetten faydalanacaktır.

İstiklal Cad. Aznavur Pasajı, No.212/3 Galatasaray / İstanbul (Galatasaray Lisesi Karşısı) Fax: (0212) 245 35 91

Yaprak Dökümü

Mustafa Aydoğan

Hazan ya da güz, gözlerimin buğulandığı, yüreğimi burkan manzaraların yaşandığı bir mevsim. Hazan hazindir derler, içine bir hüznün çöker bu mevsimi yaşayanın, Bir yaşlının anılarının hüznün bağlamasını andırır havası.

Hazanda bahçeler de yitirir rengini. Bahçeleri dolaşmayı öteden beri severim. Çoğumuz bu dünyayı bir cennet bahçesi yapmak için nelere kat-

lanmadı ki: Bu uçsuz bucaksız toprakların bir köşesinde de, özlemlerle yanıp tutuştuğum bir Kürt bahçesi duruyor; orada, boynu bükük, hazandan hazin. Bir bahar arayışında. Kürt bahçesi bahara hasret. Çünkü, O, bugün baharı değil güzü yaşıyor. Yapraklar sapsarı. Daldan düşen düşene. Her yerde bir yaprak dökümü. Yapraklar yerde yüzü koyun bir biçimde. Yapraklar işlevsiz, yapraklar umutsuz. Yapraklar anlamını yitirmenin eşiğinde. Ve yapraklar yaşama sırtını dönmüş, iklimin insafsızlığında insaf arayan bir halde. Yaşamdan intikam almak için güzün kimseyi dinlemez ve merhametsiz kalesine sığınarak merhamet aramakta.

Ağaçlarda güz hüznü. Bulutlar dopdolu, ağlamamak için kendini zor tutuyor. Yıldızlar mavi göğü gölgeleyen dumana direnişin arayışı içinde. Yaprakların yürek karartan haline düşmemek için kaymamanın koşullarını oluşturma çabasında.

Mavilikleri aradı gözlerim. Kucaklaşmak istedim doyaya. Mavilikler de bir hayal olma yolunda. Maviliklerde yaşamı arayanların gözlerinde öfke, yüreklerinde sevdanın gizemi ve beyinlerinde umudun düşü. Sular maviliğe hasret. Sular sessiz ve durgun. Sular kükreyen bir aslan gibi dağdan süzülerek inmenin özleminde. Gürül gürül akmayı unutmuş. Kanallar suya hasret. Pınarın başında bir ejderha. Ejderhanın ağzında lavlar, durmadan ateş püskürüyor etrafa. Pınarbaşının bundan böyle bir sevda diyarı olmasına izin yok. Ağıtlar yakılıyor, gizlice. Artık bundan böyle suyun nasıl ve ne zaman akacağı ejderhanın insafına kalmış.

Bana yabancılaşmış çevreye bir daha bakmak geldi içimden. Pınarın dudaklarındaki tebüssüm yerine, derin bir hüznün. Sular eski şarkıların makamını

çıkarmakta yetersiz. Gözler buğulu, yuvalarında sinmiş bir biçimde. Sessizliğe gömülmüş arzular. Güller ısır-ganlara, yarpuz kokusu siyanüre terk etmiş "damızlanmış atların nallarıyla eşilmiş" bu toprağı. O ki ırmak toprağı kollarını uzatmaktan aciz. Kuzular otlayacak mera peşinde. Ulu ağaçlar boynunu bükmüş, çaresizliğine çare arayışında. Rüzgar tüm şiddetiyle esiyor. Buna karşın, kırılmayan fidanlar var. Geleceğin ulu ve görkemli ağacı olmaya, rüzgarın sertliğine karşı koyma yürekliliğini göstererek hak kazanmış fidanlar ve Güneş ölgün. Ay sularımızda yıkanmayı unutmuş. Ve iklim güzü yaşayan bahçede, yürekleri çöle dönmek üzere olanlarla bir ölüm dansının sarhoşluğunda.

Duygularıyla düşüncelerim arasındaki ince hatta dayanabilmenin gücünü ölçmeye çalıştığım bir anda, bir kuş sesiyle uyandım. Sulardan içmek istiyordu gönlünce. Birden pınarı izledim acı duyarak. Suyu düşledim usulca, yakılan ağıtlara katılarak. Sonra maviliklere dalmak istedim yıkanarak sevdanın derin sularında. Yosunlarla süzülme istedim. Yüreğimin iki kolu arasında akmak istedim tüm gücümle.

Güneş ışınlarının sıcaklığını tenimde duydum sonra. Dostluk ve sevecenlikle okşadılar bedenimi. Ölgünlüğü aşmış bu dost güneşin yarattığı bir ortamda, birden bir çocuk belirdi karşımda. Gözleri bir mutluluk pınarı, yüzü rengarenk çiçeklerle bezenmiş bir umut bahçesi. Gönlü diyarım diyordu, iki ırmak arasında suya hasret bırakılmış bu yıllanmış toprağı; korkma diyordu "yüreğim bir çeşme olup akmak üzere. Ve sonra gelsinler seyrine bağrından bereket fışkırtmasının".

Fırat'ın Ölümü

Eren Keskin

Birgün Ülkede Gündem gazetesinde bir haber yayınlandı. Van'da 12 yaşında bir çocuk askeri "dur" ihtarına uymadığı gerekçesi ile vurularak öldürülmüştü. Başka hiçbir gazetede yayınlanmadı bu haber. Sanki Fırat hiç yaşamamış ve hiç ölmemişti...

Oysa aynı günlerde tüm medya, İzmir'de gözaltına alınan dört küçük kızla ilgiliydi. Kızlar dans ederek, kimsesiz çocuklara para topluyordu. Elleri taşıdıkları kartların renklerini, yanlışlıkla sarı-kırmızı-yeşil seçtikleri için, bölücü olabilecekleri endişesi ile karakola götürülerek sorgulanmışlardır. Tabii ki son derece vahim bir olaydı. Daha çok ilgilenmeyi hak ediyordu. Haklı olarak bir çok örgüt ve kurum bu olayın çocukların psikolojisini nasıl etkilendiğini tartışıyor ve hep bir ağızdan çocuk haklarını haykırıyorlardı.

Bu haklı tepkiyi gösterenler, aynı günlerde bir asker kurşunuyla ölen Fırat'ı görmemişlerdi bile. Bir Kürt çocuğun ölümüne tepkisiz kalan bu toplum, çocuklar arasında dahi ayırıcılık yapıyordu.

Olayı araştırmak üzere Van'a gittiğimde tam bir dram ile karşılaştım, Son derece yoksul bir ailenin çocuğu idi Fırat. Babası başka bir kadınla evlenmiş ve Mersin'e yerleşmişti. O annesi ve dört kardeşiyle birlikte Van'da oturuyor, evine bakıyordu. Annesinin bir tanecik büyük oğluydu. Olay günü, yani 6. 9. 1998 pazar günü, yüzmek için Van Gölü'ne gitmişti. Akşam üstü saat 19.00 sularında, henüz havanın kararmadığı bir sırada, elinde ıslak külotunu koyduğu poşetle evine dönüyordu Fırat. Daracık bir sokakta bulunan askeri lojmanın önünden geçerken birden birkaç el silah sesi duyuldu. Fırat yere yıkılmıştı.

Hemen mahalleli tarafından hastahaneye kaldırıldı; ancak çocuk bedeni dayanmadı, kurşunların yarasına ve öldü. Sanki hiç yaşamamışçasına, unutulmuş olarak öldü Fırat. Bir küçük gazete haberi bile olmayı hak etmeden ...

Fırat'ın ölümünden sonra Van'da askeri savcılık onu vuran askere karşı sadece, "dikkatsizlik ve tedbirsizlik sonucunda ölüme sebebiyet vermek"ten dava açmıştı.

Savcı ile konuyu konuşmak istediğimde verdiği cevap çok ilginçti:

"İnsan Hakları Derneği'nin başka ilgilenecek bir konusu kalmadı da bu olayla mı ilgileniyor?"

Evet resmi görüş bir kez daha hükmünü vermişti. 12 yaşındaki Fırat'ın ölümü ilgilenmeye değmeyecek kadar basit ve sıradan bir olaydı.

Gizlenmek istenen Fırat'ın ölümü değil, Onun ölümüne neden olan, büyüklerin başlattığı ama en acımasız sonuçlarına Fıratlar'ın katlandığı savaşı.

Kimilerince "terör", kimilerince "düşük yoğunluklu çatışma", kimilerince "savaş", diye tanımlanan şiddet ortamı, birçokları gibi Fırat'ı da aramaızdan, sessizce alıp götürmüştü...

Tarihin Gölgesinde Kürdistan

Holly Metz

“Kürdistan’a gittiğim zaman orada kalacağımı bilmiyordum. Aynısı Nikaragua için de geçerliydi. Sonraları farkına vardım ki, bu tarz benim çalışma stilimi oluşturmuştu.”

Susan Meiselas, belki de dünyanın en çok tanınan savaş fotoğrafçısı. Genelde alıştığımızdan daha farklı bir tarzda savaş fotoğrafçılığı yapan Meiselas, Nikaragua ve El Salvador devrimlerini görüntülemişti. Savaş fotoğrafçıları genellikle buldukları yerdeki çatışmaları görüntülerler, oysa Meiselas ülkelerin savaştaki durumlarına tanıklık ediyor ve siviller için savaşın ne anlama geldiğini, onların bakış açısıyla veriyor.

Fotoğraf eleştirmenlerinden bazıları Meiselas’ın bakış açısının tamamıyla kendine özgü olduğunu kabul ediyorlar ve çatışmalarda siviller ile askerler arasındaki sınırın çok net bir biçimde çizilemeyeceğini kabul ediyorlar. Meiselas gördüklerini, görsel dökümantasyon haline getirirken bunların tamamını sosyal bir zemine oturtuyor. İlk projesi bol fotoğraflı soyağacı kitabı, Lando’nun Tarihi’ydi (History of Lando). Bu kitap, Güney Carolina’nın endüstriyel kasabalarından birinin kuruluşunun ikiyüz yılını kronolojik olarak anlatıyordu. Meiselas’ın, Karnaval Striptizcileri (Carnival Strippers) adlı çalışması (Farrar, Straus & Giroux, 1976), New England fuarında gösteri yapan kızları inceliyordu. Bu kitapla Meiselas, ülkenin en prestijli fotoğraf ajanslarından biri olan Magnum Photos’un diktatini çekti.

Magnum, çeşitli dergilerle çalışıyordu. Bu dönemde Meiselas Nikaragua’ya gitti. Ajans, Meiselas sayesinde, tüm dünyaya devrim savaşçılarının görüşlerini açıklama olanağını buldu. Meiselas, Nikaragua’da bulunduğu yıl 5 binden fazla fotoğraf çekti. Bunlardan yetmişiki tanesini

seçerek Nikaragua: Haziran 1978- Haziran 1979 (Nicaragua: June 1978-June 1979) adlı kitabını hazırladı (Pantheon Books, 1981).

Bundan on yıl sonra Sandinista zaferi sırasında geri döndü ve Devrim’den Resimler (Pictures from a Revolution) adlı filmin yardımcı yönetmenliğini yaptı. Bu filmde çevre insanların daha önceki hallerini gösteren fotoğrafları da kullanıldı.

Meiselas’a göre bir fotoğrafçının görevi, geçmişle bugün arasındaki farkı ortaya koymak. Meiselas’ın en son projesinin adı ise, Tarihin Gölgesinde Kürdistan (Kurdistan: In the Shadow of History) (Random House).

Meiselas, Kürdistan tarihine 1991 yılında Kuzey Irak’a yaptığı bir gezi sonrasında ilgi duymaya başlamış. Bu gezi sırasında, Saddam Hüseyin’in Kürtlere karşı giriştiği ölümcül kampanyanın “görülebilir kalıntıları”nı, yani mültecileri ve toplu mezarları görüntülemiş.

“Kürdistan”ın önsözünde Meiselas, bunların, görüntülediği ilk toplu mezarlar olmadığını belirtiyor ve bu çalışması esnasında geçmişi çok fazla anlayamadığı için bugünü görüntülerken kendisini garip hissettiğini belirtiyor. Yazısında, “Şimdi farkediyorum ki, bu mezarların örtülmesi, beni geçmişe yönelik kazı yapmaya yönlendiriyor” diye yazıyor.

Meiselas, MacArthur’un desteğiyle, Kürt anayurdunun tarihini oluşturmak için altı yıldan fazla süre, döküman ve fotoğrafı biraraya getir-

KURDISTAN In the Shadow of History

SUSAN MEISELAS

meye çalıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen dünya haritasını inceledi. Coğrafik olarak pek çok Kürt -Türkiye gibi- farklı ülkelerde yaşıyor ve oralarda cezaların verdiği korku sebebiyle kültürlerine ve dillerine sahip çıkamıyorlar.

Şubat ayında, bir arkadaşımın birlikte Meiselas'ın stüdyosunun bulunduğu Manhattan'ın küçük İtalya bölümünde endüstriyel bir okulun zemin katına gittik.

Holly Metz: Bana öyle geliyor ki, kaleme alınışları arasında yirmi yıl bulursa da "The History of Lando" ve "Kürdistan: In the Shadow of History" arasında bir bağ bulunuyor.

Susan Meiselas: Evet, bu tesbitiniz doğru. Bazen insanlar birşeyler yapıyorlar ve geriye baktıklarında aradaki bağlantıyı ancak görüyorlar. "Lando" projesi benim için son derece erkendi, hayatımın başka bir dönemiydi; önce güney Bronx'da daha sonra da güney Carolina ve Mississippi'de fotoğraf öğretmenliği yapıyordum.

Lando, güney Carolina'da bir endüstriyel kasaba, okulda olmadığım bir haftasonu, yedi ayrı jenerasyonun yaşadığı bu yeri keşfetmişim.

Fikir, kasabanın kulaktan kulağa aktarılan soyağacını çıkarmak ve bunu fotoğraflarla desteklemektir. Bu fikir aklıma oradayken geldi, çünkü kasabanın en ilginç özelliği insanların kasabaya yerleşmeleri ve buradan taşınmalarıydı.

Önceleri işe kasabanın en yaşlılarının fotoğraflarını arayıp bulmakla başladık. Soyağacı büyüdükçe, sadece kalanlarla ilgilenmeye devam ettik. Sonunda bu küçük kasabada aileler arasındaki bağlantılar ve insanların bilmediği gizli öykülere ulaştık.

Kürdistan projesi de, bu toplulukla çalışma ve örtülü tarihi ortaya çıkarma işiydi.

Kürdistan'dan toplanan görüntüler oranın tarihine temeller oluşturuyor değil mi?

Evet. Özellikle kimi zaman yer değiştirme sebebiyle, kimi zaman başka nedenlerle tarihleriyle bağlantıları kalmayan insanlar için. Bazen de bu durum devletlerin resmi baskıları sebebiyle ortaya çıkıyor. Böyle ülkelere

örnek olarak Türkiye verilebilir. Bu tür bilgiler ne okullarda öğretiliyor, ne de kitaplarda bulunuyor.

Batılılar ve Kürtler, Kürdistan'ın coğrafi olarak farklı bölümleri, bazı olaylar ve farklı dönemler için detaylı tarihler yazmışlar. Ancak yazıya geçmemiş büyük bir tarih var. Bu bilgilerin çoğu durumun farkında olan aile-

lerde sözlü olarak saklanmış.

Kürdistan'da Batılılar tarafından üretilmiş pek çok imgelem kullanıyorsunuz. Kürtler, kültürlerinin dışında bulunan başkaları tarafından anlatılıyor. Bunu nasıl yorumluyorsunuz? Belki de var oldukları bile kesin değil.

Kesinlikle. Bu durumda Kürtler bizim onları gördüğümüz şekilde görünüyorlar. Bugün, onlar hakkında Saddam'ın kurbanları olarak konuşuyoruz. Amerika'nın Bağdat'ı bombaladığı sırada, Amerikan kamuoyunda kullanıldılar. Bu onların istediği bir durum değil, kimse onlar için neyin en iyi olduğunu düşünmüyor.

Kürt tarihini anlattığınız kitabın bazı bölümleri Batılılar için oldukça karışık. Çünkü Batılılar kendi çarpıttıkları konular üzerinden arşivlerini oluşturuyorlar.

Bu kitap insanlara farklı şeyler anlatıyor. Bunları görsel bölümlerde saptama daha zordur, herhalde ama lisan kesinlikle bu taraflılığı ortadan kaldıracaktır. Bu arada unutmamak gerek, Batılılar tarihin korunmasına yardımcı oldular. Konunun sadece orada yaşayan insanların yaşadığı bölgeyle sınırlı kalmasını önlediler, bölgenin dışına çıkardılar ve Kürtlerin kendilerinin dahi sormadığı soruları sordular. İnsanların kendi tarihleri hakkında yazmaları gerektiğini anlamaları, önemli bir şeydir.

Avrupa'da ve Amerika'da kaç tane Kürt yaşıyor?

İsveç'te 18 bin- 20 bin arası, İngiltere'de 20 bin ve yaklaşık 400 bin Kürt Almanya'da yaşıyor. Amerika'da da kendilerini Kürt olarak kabul eden 10 bin ile 15 bin arasında insan yaşıyor. Tabii ki bunlar yaklaşık sayılardır.

Geçen yıl yaklaşık 4 bin Kürt, Guam'dan Amerika'ya getirildi. Bu insanlar Irak Kürdistanı'ndan geldiler. Bu insanlar ya insani yardım kuruluşlarında çalışmışlar ya da bir biçimde Saddam'a karşı girişilen darbeye rol almışlardı. Darbe başarısız olunca Amerika gitti ve Batı-

hırlarla öyle ya da böyle bir biçimde ilişkide bulunmuş bu insanları oradan aldı. Onlar potansiyel bir tehlikenin içindeydiler.

Netice olarak, projenin bir bölümü, mecburi olarak, sürgünde bulunanları kapsıyor.

Evet. Az önce burada bulunan hanımın adı Catherine'dir. Bana bir keresinde New York Üniversitesi'nde öğretmenlik yapan bir Kürt adamın dairesine gittiğinde gördüklerini anlatmıştı. Ahmet, Arapça öğreten bir dilbilimcidir. Catherine, Ahmet'in dairesine gittiğinde orada bir bavul görmüş. İçi de giysilerle doluymuş. 30 yıldan fazla süredir burada bulunmasına rağmen, bu adam psikolojik olarak bavulunu hazır tutuyor ve öyle oturuyormuş. Ülkede durum değişirse bir an önce Irak Kürdistanı'na gidip orada öğretmenlik yapmayı umuyormuş.

Sürgün edilmiş toplulukları değişik durumlarda tanıma olanağım oldu. Bazı asimile olmuş insanlar var. Onlar kendilerini o anda yaşadıkları ülkenin vatandaşları olarak kabul ediyorlar. Bazıları ise, kendi yaşam süreçleri içinde varolup olamayacağını bilmedikleri bir yeri geçmişte kalmış bir rüya olarak görüyorlar.

Bazı durumlarda, birşeyleri hatırlamanın yeri doluramaz. Bunlar, bazen buldukları vadiyi ikiye ayıran bir dağ olduğu gibi, annesinin pişirdiği ekmek kadar basit olabilir.

Bu kitap sürgündekilerin hatıralarını canlandırabilir mi?

Kitabımın, gelenekleri hatırlatmada büyük bir rolü olacağını sanmıyorum. Bu gelenekler en iyi biçimde ailelerin içinde yaşatılıyor. Kitabın etnografik bir yanı yok. Bu daha çok, tarihin farklı dönemlerde gelişen olayların, yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini gösteren bir çalışma.

Kürtlerin tarihlerinde unutmak istedikleri acı dolu pek çok bölüm bulunuyor.

Kitapta işittikleri ancak görmedikleri liderlerinin resimleri ve halktan profiller yer alıyor.

Kitapta çok ilgimi çeken bir fotoğraf bulunuyor. Bu fotoğrafta yirmili yaşlarının başında iki adam var. Bir tanesi elinde bize İncil gibi görünen şeyi ama aslında

Susan Meiselas, belki de dünyanın en çok tanınan savaş fotoğrafçısı. Genelde alıştığımızdan daha farklı bir tarzda savaş fotoğrafçılığı yapan Meiselas, Nikaragua ve El Salvador devrimlerini görüntülemişti. Savaş fotoğrafçıları genellikle buldukları yerdeki çatışmaları görüntülerler, oysa Meiselas ülkelerin savaşındaki durumlarına tanıklık ediyor ve siviller için savaşın ne anlama geldiğini, onların bakış açısıyla veriyor.

Kur'an'ı taşıyor, diğeri ise tabanca. İkisi de farklı objeleri tutarak, ayakta dimdik duruyor.

Bu fotoğrafı bana veren adam, onun kendisine nasıl ulaştığını, fotoğraftakilerin kim olduğunu hatırlamıyor. Niçin bu fotoğrafın kendisinde bulunduğunu da bilmiyor. Geçmişte bir mektup arkadaşı olduğunu büyük bir olasılıkla fotoğrafın ondan kendisine geçtiğini düşünüyor. Bu fotoğraf bence, hayatındaki tercihleri tamamiyle sembolize ederek gösteriyor.

Bu işe başladığınız zaman bir toplantı yapmayı düşündünüz mü?

Bunu düşündüm, özellikle benim gibi Kürtler hakkında çok az bilgisi olan insanlar biraraya gelmeliydiler. Ancak kitap ortaya çıktıktan sonra bu kitabın daha çok Kürtleri ilgilendirdiğini anladım. Ayrıca kitabımın fotoğrafçılardan daha çok antropologlar ya da tarihçiler için faydalı olduğunu fark ettim.

Kürtlerin bağımsızlık çabalarında, Amerika'nın rolü ne oldu?

Kürtlerin tarihinde, Amerika'nın kendilerine ihanet ettiği yönünde bir duygu vardır. Aslında ABD politikası için biraz şaşkın diyebiliriz. Ancak diğer yandan Amerika, Kürtleri korumak için Kuzey Irak'ta uçuş yasağı getirmişti. Öte yandan Kürt gerillalarına karşı Kuzey Irak'ta yapılan Türk istilalarına ses çıkarılmamıştır. ABD; Kürtleri bir bütün olarak korumakla pek ilgilenmemiştir. Sözün kısası işimize yaradıkları zaman onları koruyor, eğer yaramıyorlarsa korumuyoruz. Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürtlerin evleri yanarken, Irak'taki evlerini onartan ABD, bu konuda çelişki içindedir.

Bu tarz ihanetler onyıllardır sürmekte. 1970'lerin başında ABD, Şah yönetiminde İran'da yaşayan Kürtlerin Irak'a karşı ayaklanmalarını desteklemişti. Ancak 1975 yılında İran ile Irak, aralarında anlaşmaya varınca ABD, Kürtler'den tüm desteğini çekti. Bu olaydan sonra yüzlerce Kürt öldürüldü ya da sürgüne gitmek zorunda kaldı. O dönemde Henry Kissinger çok güzel bir laf etmişti; "Gizli hareketle misyonerlik çalışmaları birbirine karıştırılmamalı" demişti. Bugün Amerika, yine aynı durumda.

Sadece Amerika değil, Kürtler kendi komşuları ve diğer süper güçler tarafından son yüzyıl boyunca piyon olarak kullanıldılar.

Bazı durumlarda, uzun vadeli projeler sizi seçiyor, siz onları seçmiyorsunuz.

Kürdistan'a gittiğim zaman orada kalacağımı bilmiyordum. Bu Nikaragua için de geçerliydi. Bu bir şekilde benim çalışma stilim oldu. "Nikaragua'ya 1978 yılının Haziran ayında gittim, savaş ise Ağustos'ta başladı. Ben sadece enteresan bir yere gittiğimi sanıyordum. Birkaç ay içinde aniden savaş çıktı. Bu süre içinde orada nasıl yaşayabileceğimi öğrenmiştim, böylelikle savaşta kolaylıkla orada kaldım."

Nikaragua'dayken çektiğiniz fotoğraflar kısa bir süre sonra basılıyordu. Böylelikle asiler sonuçları hemen görüyorlardı. Fotoğraflarınızın daha iyi çıkması için size poz verdiklerini okumuştum.

Bir olayı yansıtmamanın pek çok yolu vardır. Fotoğraflar sorgusuz sualsiz Sandinistaların anlaşılmasını sağladı. Ayrıca o fotoğraflar Sandinistaların kendilerini biçimlendirmelerine yardımcı oldu.

Nikaragua'da Sandinistaların kusursuz bir imajı vardı. Devrimden sonra pek çok insan o fotoğraflardan pul, kilim, poster ve billboardlara ilan yaptı. Bu işlerden hiçbir zaman için telif ücreti almayı düşünmedim, çünkü onlara göre bu çalışmalarımın hepsi kendilerine aitti. Bu durum karşısında kendimi çok iyi hissettim çünkü birşeyler üretiyordunuz ve insanlar gerçekten bunlara değer veriyordu.

1970'lerde savaş fotoğraflarınızda renk kullandığınız için eleştirilmiştiniz. Oysa şimdi renk gereklilik, hatta "New York Times"da bile fotoğraflar renkli kullanılıyor. Bir belgesel fotoğrafçı olarak başka ne tür değişiklikler gördünüz?

"Newsweek" ve "Time"ın dış haberlere ayırdığı sayfalar yirmi yıl öncesine göre çok daha az. Bence fotoğrafın siyah-beyaz ya da renkli olmasının hiçbir önemi yok, asıl önemli olan dış dünyaya olan ilginin bu kadar azalmış olması.

Uzun dönemli belgesel çalışma yapan fotoğrafçılar kaldı mı?

Evet bazı fotoğrafçılar var. Örneğin Meryl (Meryl Levin, Meiseias'ın yardımcısı) güney Bronx'da sağlık

Kürtlerin tarihinde, Amerika'nın kendilerine ihanet ettiği yönünde bir duygu vardır. Aslında ABD politikası için biraz şaşkın diyebiliriz. Ancak diğer yandan Amerika, Kürtleri korumak için Kuzey Irak'ta uçuş yaşağı getirmişti. Öte yandan Kürt gerillalarına karşı Kuzey Irak'ta yapılan Türk istilalarına ses çıkarılmamıştır. ABD; Kürtleri bir bütün olarak korumakla pek ilgilenmemiştir. Sözü kısası işimize yaradıkları zaman onları koruyor, eğer yaramıyorlarsa korumuyoruz. Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürtlerin evleri yanarken, Irak'takilerin evlerini onartan ABD, bu konuda çelişki içindedir.

Nikaragua'da çektiğiniz bir fotoğrafı gördükten sonra aklıma hep şu soru takıldı. Böyle bir gaddarlığı görüp, görüntüledikten sonra siz ne hale geldiniz? O fotoğrafta bir adam kesilmiş ve bir tepeye fırlatılmıştı.

O fotoğraf hakkında sık sık konuşuyorum. Orada bir tarih vardı ve o tarih konusunda haberim, hiçbir fikrim yoktu. Böyle bir şeyin olabileceğini ben aklıma bile getiremezdim. Ailemden bir kişi geceyarısı evden alınacak ve de uzaklara, bir yerlere götürülecek. Böyle bir düşüncenin varolabilmesi, bizi bu insanlardan ayırıyor.

Diğer yandan elbetteki o fotoğraf, bakılması son derece güç bir görüntü. Ancak o fotoğraftaki doğa güzelliği, o görüntüye ayrı bir kuvvet katıyor. Bu fotoğrafla ilgili insanların ne konuştuklarına çok fazla tanık olmadım. Ancak söyleyebileceğim tek şey, ben orada neler olduğunu ve niçin olduğunu anlamaya ve bunları görüntülemeye çalıştım.

Yani, o fotoğrafı çekmek, aradaki boşluğu görülebilir hale getirmek ve arada bir bağ oluşturmaya çalışmak olarak açıklanabilir mi?

Aradaki boşluğu doldurmaya çalışmak. Çok az insan dünyada neler olduğuyla ilgileniyor. Her iki tarafta da bulunmak son derece fazla acı verici bir olay.

Kürdistan'da olduğu gibi sınırların uzakta olmasının hiçbir önemi yok. İnsanlar güney Bronx'da da, Kürdistan'da da olanları bilmek istemiyorlar. Bu nedenle belgesel fotoğrafçılar, insanlar arasındaki kopukluğu nasıl ortadan kaldıracaklarını bilmiyorlar.

Bu görev sadece bir çalışmayla yerine getirilemez. Belki bir ömür çalışılarak insanlar arasında köprüler kurulabilir.

Çev: Nuray Mestçi
Progressieve, Cilt 62 - Sayı 4. Nisan 1998

EKİM

- 1 • Türkiye, Suriye sınırına askeri yığınak yaptı.
KDP Lideri Mesud Barzani ve YNK Lideri Celal Talabani, Ankara sürecini geride bırakarak, 17 Eylül 1998'de Washington'da Amerika Dışişleri Bakanı Madlein Albright'ın aracılığıyla bir araya gelerek yaptıkları antlaşma ve İtalya Parlamento binasında 30 Eylül'de toplanan 'Sürgünde Kürt Parlamentosu'nun ardından, Türk devleti, uluslararası alanda kendini adeta bir Kürt kuşatmasında hissetti ve böyle bir atmosferde; Türk ordusu, Suriye'nin PKK'ye yardım ettiği gerekçesiyle, 618 kilometrelik Türkiye-Suriye sınırında stratejik noktalara askeri birlikler kaydırıldı. Türkiye Cumhurbaşkanı, konuya ilişkin TBMM'nin yeni yasama yılına başlaması nedeniyle yaptığı konuşmada, 'Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu ve sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.' dedi.
- Kürdistan Demokratik Partisi Lideri Mesud Barzani, KDP'nin Sesi Radyosu'nda yaptığı konuşmada, PKK'nin kendilerine yönelik ateşkes çağrısını önemli bulmadıklarını belirtti. Barzani, "Eğer PKK, kontrolümüzdeki bölgeyi tamamen terk eder ve bize saldırmazsa, biz de onunla uğraşmayız. Bize yönelik saldırgan tavırlarını sürdürdükçe biz de karşı koyarız." dedi. Bilindiği üzere PKK, Türk devletine karşı 1984'ten beri yürüttüğü savaşta, 1 Eylül 1998'de üçüncü kez tek taraflı bir ateşkes ilan etmişti. PKK'nin lideri ve PKK'nin üst düzey yetkilileri, yapılan ateşkesin KDP'yi ve Güney Kürdistan'ı kapsamadığını belirtmiş ve KDP ile olan çatışmalarını yoğunlaştırmıştı. Daha sonra, Eylül ayının sonlarında PKK, KDP'ye de ateşkes çağrısında bulunmuştu.
- 2 • Türk Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, "Suriye ile aramızda ilan edilmemiş bir savaş durumu var" açıklamasında bulundu.
- 3 • Türkiye, Suriye sınırında askeri tatbikat düzenlemeye başladı ve izinleri kaldırarak, bölgedeki askeri birliklere 'üçüncü alarm' durumuna geçme emrini verdi. Başbakan Mesut Yılmaz, bir yandan bölgede yapılan tatbikatın NATO'nun Akdeniz tatbikatına bağlı olduğunu belirtirken, bir taraftan da 'Suriye sabrımızı taşırdı, ordu emir bekliyor'diyerek Suriye'ye gözdağı verdi.
- Suriye, devlet radyosunda PKK'ye yardım ettiğini yalanladı. Türkiye'yi ikili görüşmelere çağırarak, sorunların diplomatik yollarla çözülmesinden yana olduğunu belirtirken, Baas Partisi'nin resmi yayın organlarında, "Türkiye'nin bu tutumu, Ankara ile Tel Aviv arasındaki çok yönlü antlaşmanın, işbirliği ve koordinasyonun sonucudur. Türkiye'nin bu siyaseti de, Arap ve İslam ülkelerinin hegemonya-

sını kırmak isteyen İsrail'e hizmet ediyor" şeklinde yorumlar yer aldı. İsrail Devlet Başkanı Netanyahu ise, Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğe taraf olmadıklarını açıkladı.

- Öte yandan Türkiye 10.000 kadar askerden oluşan zırhlı askeri birliklerini Güney Kürdistan'a (Kuzey Irak) doğru harekete geçirdi.
- 4 • Irak, Türkiye'nin Kuzey Irak'a (Güney Kürdistan) saldırısını kınadı.
- 5 • Şam-Ankara krizinde, İran ve Arap Birliği, İsrail'i suçladı. Libya, Irak, Yemen, Katar, Umman ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri ise Suriye'ye desteklerini bildirdiler.
- 6 • Kriz üzerine Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, sorunun diplomatik yollarla çözümü için Hafız Esat'la yaptığı temaslardan sonra Ankara'ya gelerek, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüştü.
- 7 • Ankara, krize ilişkin Hüsnü Mübarek'e Türkiye'nin görüşlerini içeren bir dosya sundu. Dosyada esas olarak belirtilen şeydu: "Suriye'yi Türkiye'ye yönelik mevcut ve açık bir tehdit olarak algılıyor ve sözlü taahhütlerine güvenmiyoruz. Suriye, hiçbir zaman Öcalan'a barınma olanağı veremeyeceğini, Türkiye'ye karşı terör silahını kullanmayacağını söylemez. Ancak belli bir süreç sonunda Öcalan'ı, Türkiye'nin tatmin olacağı bir konuma soksun."
- Rusya, "Suriye'nin Türkiye ile dostça diyalog kurma çağrısını destekliyoruz" dedi.
- 8 • Hüsnü Mübarek Ankara'daki temaslarını tamamladıktan sonra, tekrar Şam'a dönerek Hafız Esat'la görüştü. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Rubin, ABD yönetiminin Mübarek'in Suriye ile Türkiye arasındaki gerginliği gidermek için başlattığı girişimi memnurlukla karşıladığını açıkladı.
- Şam -Ankara kriziyle birlikte adeta savaş borazanlığı yapan Türk basınının manşetlerinden, "Türkiye Ezer Geçer", "Bir ucundan girer, öbüründen çıkarız", "Blöf yapmıyoruz", "Ya Apo Ya Savaş", "Sürekli Suriye, Apo'yu bize verecek" gibi başlıklar inmedi. Bu arada Ankara, krizin aşılması için Şam'a 45 günlük bir süre tanıdı.
- 9 • İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, arabuluculuk amacıyla Şam'da yaptığı görüşmelerden sonra Türkiye'ye geldi. Harrazi'nin Süleyman Demirel'e "Üzerlerine gitmeyin; Suriye, Abdullah Öcalan ve PKK'lileri barındırmayacak." dediği bildirildi.
- Satelitlik yayın yapan MED TV'nin yayın frekanslarına gönderilen çeşitli sinyallerle, yayın akışına müdahale edilerek uzun aralıklarla MED TV'nin ekranları karartıldı. Sinyallerin Türk devleti tarafından MED TV'nin yayınına engellemek amacıyla uydularına gönderildiği belirlendi.
- 10 • İranlı Bakan'ın aracılığıyla Türkiye'ye iletilmek üzere, Hafız Esat'ın, "Ülkesinde Kürtlerin de bulunduğu, bunlardan bazılarının PKK sempatanları olabileceği, dolayısıyla bunların hemen bitirilemeyeceğini ve şayet Türkiye kabul ederse süreç içerisinde bitirebilecekleri" şeklinde bir mesaj ilettiği bildirildi.
- Rusya Komünist Partisi Başkanı Gennadi A. Zaganov'un Türkiye'ye karşı tepkisi sert oldu. Zaganov, "Biz Türkiye'nin saldırgan politikalarına şahidiz. Türkiye bu kirli politikalarını komşularına karşı sürdürüyor. Sadece Yunanistan, Kıbrıs krizi ve Irak'a yapılan saldırıların belirtilmesi yeterlidir. Türkiye'nin Çeçenistan'a yardım ettiği ve bu yardımlarını halen sürdürdüğü saklanacak bir durum değildir. Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz elbette bizi de rahatsız ediyor. Dostumuz olan Suriye, Ortadoğu'daki sorunların doğru bir temelde çözülmesi için çaba gösteriyor ve elinden gelen ne varsa yapıyor. Bunun için Suriye, Türkiye'nin tehdit ve şantajlarına

maruz kalıyor. Türkiye kendisine temel müttefik olarak İsrail'i seçmiş ve Suriye'ye karşı politika yürütüyor. Türk devlet yöneticileri bunu iyi bilsinler ki Kürtlere karşı yürüttükleri çalışmalar (politikalar) uluslararası camia tarafından kınanıyor. Dünya kamuoyu Kürt sorununun uluslararası antlaşmalar ve ilkeler çerçevesinde çözülmesini istiyor. Biz biliyoruz ki Avrupa Parlamentosu Kürt sorunu üzerinde duruyor. Biz bu sorunda Suriye'nin tavrını doğru buluyor ve Suriye halkını tamamiyle destekliyoruz." dedi.

- 11 • Uluslararası Af Örgütü yayınladığı raporda, Türkiye'deki polis ve jandarmaya bağlı özel timlerin gözaltında kayıp ve işkence olaylarında ABD'den sağlanan ekipmanları kullandığını belirtti. Raporda, bir ABD şirketinin 1998 yılının Nisan ayında Türk polisine verilmek üzere 10 bin adet elektrikli şok silahı pazarladığı kaydedildi.
- 22 Arap ülkesi, Birleşmiş Milletler'de yayınladıkları bir bildiriyle, Türkiye'nin tehditlerine karşı Suriye'nin yanında olduklarını açıkladılar.
- 12 • İstanbul başta olmak üzere, Türkiye'nin çeşitli illerinde, okullarda ve resmi kurumlarda başörtü yasağına karşı protesto yürüyüşleri düzenlendi. Yapılan gösteriler polis ve jandarma müdahalesiyle karşılaştı.
- 13 • İran İslam rejiminin Kürtlere yönelik etnik temizlik politikasından kaçarak ve Güney Kürdistan'ın Süleymaniye kentinin yakınlarına sığınmak zorunda kalan 4 bine yakın Kürt göçmenin açıkta kaldığı bildirildi. Kendi barınma, yiyecek ve sağlık sorularına çare bulmak ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu'nun da ilgisizliğini kınamak için mültecilerin, Kürdistan Federe Hükümeti'nin Başkenti Hewlêr(Erbil)'in yanısıra Süleymaniye'de bulunan UNHCR bürolarının önünde protesto eyleminde buldukları öğrenildi.
- 14 • Kürdistan İşçi Partisi Başkanı Abdullah Öcalan, Suriye'yi terk ederek Rusya'ya gitti. (Jerusalem Post).
- 15 • ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott, Washington Enstitüsünün Turgut Özal anısına düzenlediği toplantısında yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Kürt sorunu ve insan hakları konusunda izlediği politikayı eleştirdi. Talbott, "Türk dostlarımız, Kürt sorununa bakışımızı anlamalıdır" açıklamasında bulunarak, "Sadece askeri politikaların Güneydoğu Anadolu'daki sorunları çözmeyeceği kanaatindeyiz" dedi.
- 16 • MED TV'de yapılan özel bir programa telefonla katılan PKK Lideri Abdullah Öcalan, kendisine yönelik bir komplonun yapıldığı ancak komplonun yarım kaldığını açıkladı.
- Almanya'da kurulacak yeni koalisyon, çifte vatandaşlığa izin verme kararı aldı. Alınan kara göre sekiz yıl Almanya'da yaşayan her yabancı, Alman vatandaşlığına geçebilecek.
- 17 • Türkiye ile Irak arasında ekonomik ve ticari ilişkileri başlatmak üzere, Ticaret Bakanı Mehmet Baralt başkanlığında bir heyet Irak'a gitti.
- ABD'nin Saddam'ı devirmek amacıyla, Irak muhalefetine ayırdığı \$100 milyona yakın para yardımını sorun oldu. Irak Komünist Partisi lideri Hamid Majeed Mousa, ABD yardımını kabul etmediklerini açıkladı. Mousa ABD tarafından yapılan yardımın Irak'ın demokratikleşmesine değil ABD'nin Irak üzerinde hegemonyasını sağlamak amacıyla yapıldığı ve o nedenle yardımı kabul etmediklerini vurguladı. Daha önce, İslam Devrimi Yüksek Konseyi, Ayetullah Muhamed Baekr al Hakim tarafından da öngörülen ABD yardımı reddedilmişti.
- 18 • HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak ve beraberindeki heyetin, Diyarbakır'a girişleri Olağanüstü Bölge Valiliği'nin emriyle Olağanüstü Hal Yasası'nın 11-K Mad. uyarınca engellendi.

- 19 • Şili'nin eski faşist cunta lideri Augusto Pinochet Londra'da tutuklandı. 1973 yılında Şili'nin seçilmiş sosyalist Devlet Başkanı Allende'yi askeri darbeyle devirerek Şili yönetimine el koyan Pinochet'in suç dosyası kabarık. 1973-1990 yılları arasında faşist diktatörlükle Şili'yi yöneten Pinochet, Allende'nin öldürülmesi başta olmak üzere yaklaşık 4 bin kişinin ölümü ve kaybolmasından sorumlu tutuluyor.
- Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde üst düzey temaslarını sürdüren KDP Lideri Mesud Barzani, Belçika'ya gitti. Barzani, Belçika'nın Dışişleri Bakanı ve Avrupa Parlamentosu'nun bazı üyeleriyle görüşti.
- 20 • Suriye Enformasyon Bakanı Muhammed Salman, Türkiye ile Suriye krizine ilişkin bir açıklamada bulunarak, Suriye'nin asla haklarından vazgeçmeyeceği, Hatay'ın Suriye için milli bir mesele olduğu ve bu konuda asla ödün vermeyeceklerini belirtti.
- Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz, Suriye'nin PKK'ye desteğini kesme konusunda kararlı adımlar attığını ve Abdullah Öcalan'ı sınır dışı ettiğini açıkladı.
- 21 • Suriye -Türkiye krizi Adana'da imzalanan bir antlaşmayla sonuçlandı. Suriye tarafı adına, Suriye Siyasi Güvenlik Başkanı Tüm general Adnan Badr Al-Hassan, Türk tarafı adına da Türk Dışişleri Bakanı Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal tarafından imzalanan antlaşmada, Suriye'nin PKK'ye yardım etmeyeceğini ve PKK'ye karşı Türkiye ile işbirliği yapacağını taahhüt ettiği belirtildi.
- Londra'da yayın yapan Al-Hayat gazetesinin verdiği habere göre Kürdistan Yurtseverler Birliği Lideri Celal Talabani, beklenen Suriye gezisini erteledi. Suriye hükümetinin, Türkiye'ye Güney Kürdistan'ın durumu üzerine Suriye, Türkiye, Irak ve İran, Kürtlerin katılımı olmaksızın, kendi aralarında bir anlaşma sağlamak için görüşme çağrısında bulunduğu ve bu nedenle Celal Talabani'nin gezisini ertelediği bildirildi. (*Kurdistan Observer*)
- 22 • Şimdiye kadar varlığı devlet yetkilileri tarafından resmi olarak kabul edilmeyen ancak varolan ve adı faili meçhul cinayetlere, gizli operasyonlara ve mafyaya karışan JİTEM (Jandarma İstihbarat Teşkilatı), Parlamento İçişleri Komisyonu tarafından resmen kuruldu ve adı JİT olarak ilan edildi.
- 23 • Alman koalisyon hükümetinin küçük ortağı Yeşiller Partisi savunma politikası sözcüsü Angelika Beer, Almanya'nın Türkiye'ye silah satışına karşı duracaklarını açıkladı.
- Birleşmiş Milletlerin Irak üzerindeki ambargosundan etkilenen ve Saddam'ın zulmünden Pakistan'a kaçan binlerce mülteci, ölümlerle pençeleşiyor. Büyük bir çoğunluğun Kürt olduğu, Iraklı mültecilere hiçbir yardım yapılamıyor. İslamabad sokaklarında çöplerin arasında ekmek arayan mültecilerin çoğunun; temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından öldüğü belirtiliyor.
- 24 • İstanbul 1 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi, Ülkede Gündem Gazetesi'ne 1 ay kapatma cezası verdi.
- 25 • Polis, başta HADEP'in İstanbul İl Başkanı Mahmut Şakar olmak üzere 500'e yakın HADEP yanlısı göstericiyi gözaltına aldı.
- 27 • Yargıtay Genel Kurulu İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Akın Birdal'a verilen 1 yıl hapis cezasını onayladı.
- Rus resmi makamlarının 'Abdullah Öcalan Rusya'da değildir' şeklindeki açıklamalarına rağmen, Türk devleti, PKK Lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi için Rusya'ya resmi başvuruda bulundu.
- İran, Kürt karşıtı üçlü ittifakı yeniden canlandırmaya başladı. Suriye- Türkiye gerginliği sırasında arabuluculuk rolüne soyunan İran, üç yıldır bir araya gelemeyen Kürt karşıtı üçlü zirveyi ye-

niden toplamaya çalıştığı bildirildi. Üç ülkenin Güney Kürdistan'da bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına karşı olduklarını, daha önce deklere etmişlerdi. Suriye, İran ve Türkiye Dışişleri Bakanları düzeyinde Güney Kürdistan'a karşı gerçekleşen zirve toplantıları, Suriye'nin PKK'ye desteğini kesmediği gerekçesiyle Türkiye'nin isteğiyle üç yıldan beridir durdurulmuştu. Bu arada Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat'ın, Dışişleri Bakanı Faruk Şara ile İran Devlet Başkanı Muhammed Hatemi'ye İran'ın üçlü zirvenin toplanması isteğine verdiği cevabı da içeren bir mesaj gönderdiği öğrenildi.

- Türkiye Savunma Bakanlığı, Türk Hava Kuvvetlerine ait F-5 A/B savaş uçaklarının üç yıllık bir periyotla onarımı ve donanımı için, \$70 milyon tutarında bir mukaveleyi İsrail'in Hava Endüstri Şirketi'yle imzaladı.
- KDP Lideri Mesud Barzani Britanya'nın Ortadoğu ve Güney Asya'dan sorumlu Devlet Bakanı Derek Fatchett ile görüştü. Görüşmede, 17 Eylül'de Washington'da KDP Lideri Mesud Barzani ile YNK Lideri Celal Talabani arasında sağlanan antlaşmanın pratik olarak nasıl gerçekleşeceği konusu ele alındı. Ayrıca Fatchett'in sağlanan antlaşmaya tam destek sunduğu ve her iki parti arasında güven ve işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik İngiltere'nin gereken katkıyı sunacağını da söylediği belirtildi.
- 28 • Washington'da yapılan antlaşmanın detaylarını görüşmek üzere, Batı Avrupa ülkelerinde üst düzey temaslarını sürdüren KDP lideri Mesud Barzani ile YNK lideri Celal Talabani, Washington buluşmasından sonra bir kez daha Britanya'nın Başkenti Londra'da bir araya geldiler. Bu arada Mesud Barzani, Britanya Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ve Çevre Bakanı ile Londra'da görüştü. Barzani'nin İngiliz üst düzey yetkilileriyle Irak Kürdistanı'nın statüsü üzerine yaptığı görüşmelerin sıcak bir atmosferde ve pozitif geçtiği bildirildi.
- Mesud Barzani ve Celal Talabani dün Londra'da bir araya geldiler. Yaklaşık bir saat süren Talabani ile Barzani görüşmesinde, yapılan antlaşmanın hayata geçirilmesi ve pratik sorunları ele aldıkları ve pratik adımlar için hemfikir oldukları belirtildi. Ayrıca, KDP sözcüsünün bildirdiğine göre, Mesud Barzani'nin başkanlık ettiği ve KDP'nin Uluslararası İlişkiler Sorumlusu Hoşyar Zebari, Londra Temsilcisi Dilşad Miran ile Kürdistan Bölge Hükümeti Temsilcisi Siyamand Banna'nın da eşlik ettiği KDP heyeti, Sosyalist Enternasyonal'in Genel Sekreteri Louis Ayala ile görüştü. Görüşmede, Sosyalist Enternasyonal'in her iki parti arasında yapılan antlaşmayı desteklediği ve Kürtlerin uzlaşması için yardımcı bulunacağı vurgulandı.
- 29 • Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 75. Yıl dönümü devlet destekli ve abartılı bir şekilde kutlandı.
- 30 • Adana-Ankara seferini yapan THY'nin Ayvalık uçağı, Kürdistan propagandası yaptığı ileri sürülen bir kişi tarafından kaçırıldı. Korsanın uçağı Lozan'a kaçırılmak istediği, ancak yakıt sorunu nedeniyle Sofya'ya inmek gerektiğini söyleyen pilot, Sofya yerine, uçağı Ankara'ya indirdi. Uçak indikten sonra Türk güvenlik güçlerinin düzenlediği bir operasyonla hava korsanı ölü olarak ele geçirildi.
- 31 • Edirne'nin Upsala Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapan ve hakkında 2 yıllık kesinleşmiş hapis cezası bulunan Prof. Dr. Yalçın Küçük, Edirne Kapalı Cezaevi'ne gönderildi.
- Emniyet Müdürlüğü'nde bir gece tutulan Küçük, dün Nöbetçi Cumhuriyet Savcısı Sabri Aydın tarafından, hakkındaki kesinleşmiş cezası vicahiye çevrilerek, Edirne Kapalı Cezaevi'ne konuldu. Küçük'ün avukatı Dursun Ermiş, yaptığı açıklamada, müvekkilinin Ankara ve İstanbul DGM'den 1'er yıllık kesinleşmiş hapis cezasının bulunduğunu belirtti.
- Küçük'ün kesinleşmiş cezasının vicahiye çevrilmesinden sonra Edirne Kapalı Cezaevi'ne gönderildiğini belirten Ermiş, "Küçük'ün Ankara'daki bir cezaevine naklini isteyeceğiz. Bu cezaevi büyük ihtimalle Haymana Cezaevi olacak. Küçük'ün 1 hafta içerisinde Edirne'den, Ankara'ya naklini

sağlayacağız” dedi. Edirne Adliyesi’ne getirilen Küçük, kesinleşmiş cezasının vicahiye çevrildiği Edirne Başsavcılık Hazırlık Kalemi’nde, sanatçı Bilgesu Erenus ile kısa bir süre görüştü. Görüşmeden sonra Erenus, “Küçük’ün yurda dönmesi iyi. Toprağından kopmamıştı. Küçük, en mutlu dönemlerinden birini yaşıyor. Toprağından kopmayan biri, yine toprağında yaşamaya başladı” diye konuştu.

Tepkiler.... Tepkiler

Prof. Dr Küçük’ün Türkiye’ye dönüşüne ilişkin PKDW Başkanı Yaşar Kaya, PKDW üyesi Serhat Bucak ile araştırmacı-yazar Cemil Gündoğan’ın görüşlerine başvurduk.

‘Küçük, devletin Kürt cephesindeki kulağıydı’

PKDW Başkanı Yaşar Kaya: Prof. Yalçın Küçük Avrupa’ya görevli olarak gelmişti. Bence görevini tamamladı. Yurtdışına çıkmadan evvel profesörlük payesini almıştı. Yalçın Küçük’ün Türk solu içinde bir yeri yoktu. Kürt Ulusal Hareketi olmasaydı O da isimsizler arasına karışıp gidecekti. Kürt Ulusal Hareketi’ne dayanarak biraz kendi adını yaşattı. Dönmesi normaldir. Bunların hepsi Cumhuriyetin çocuklarıdır. Ben daha önce kendisi hakkında yazmışım. Bütün Kürt ulusal değerlerine, dostlarına saldıran adamdır. İnşallah devletin Kürt cephesindeki kulağı ihtimali ortadan kalkar ben de bu konuda yanılmış olurum.

‘Şovenizmin kabardığı günde gitti, anlamlıdır’

PKDW üyesi Y. Serhat Bucak: Küçük, aslında sol kemalist bir aydındır. Zaten Suriye-Türkiye krizinde rol oynayan Şam Büyükelçisi Cem Duatepe, Yalçın Küçük’ün bacanağıdır. Kriz’de Küçük’ün de bilgisi vardı. Özgür Politika’da ve MED-TV’de Türk Ordusu içinde ilerici bir kesimin olduğunu söyleyip ordunun bir restorasyona uğrayacağını belirtiyor ve bunun Kürt sorununu çözeceğini söylüyordu. Aslında bununla Kürt halkının beynini dumura uğratiyordu. Küçük’ü iyi tanımak lazım.

Hayırlı olsun sevdiklerine kavuşsun, şovenizmin doruğa çıktığı bir anda Türkiye’ye gidişi anlamlıdır. Hep birlikte izleyeceğiz.

‘Komediyle bitti’

Cemil Gündoğan (Yazar- Analist): 1990’ların dünyasında Doğan Avcıoğlu olmaya özendi ki hüsrarla bitmişti; Küçük’üne ise sadece acınabilir. Bu kadar birikimi olan bir insanın yıllar sonra tekrar orduya ilişkin ümitlere kapılması, bir sol cuntayı beklemesi ve bu sol cuntanın yönetimi işte kendisi gibi akıldanelere terkeceğini hayal etti. Ki bu adam bir buçuk yıl boyunca bunu yaptı. 28 Şubat kararlarının ertesinde Çevik Bir’in genel kurmay başkanı olmayacağını açıkladığı döneme kadar bu pozisyonda bulundu. Avcıoğlu’nunki trajediyle bitmişti, bununki sadece komediyle. (31 Ekim , Özgür Politika Gazetesi)

DOZ

Kürt Kültür Dünyası

1990'lı yıllarda yayın faaliyetine başlayan Doz Yayınları, kurulduğu günden bu yana Kürt dili, kültürü, siyaseti, tarihi ve Kürt entellektüel dünyasına pek çok eser kazandırdı.

İ L K L E R

Türkiye'de ilk Kürtçe Gazete Rojname 1992.
Türkiye'de ilk Kürtçe Saatli Takvim 1996- '97- '98.
Türkiye'de ilk Kürtçe Cep Sözlüğü 1998

Genel olarak Kürt kültür hayatının üstündeki ipoteklere rağmen birçok ilke imza atmamakla beraber bunların bir kısmını sürdürmesinde hem maddi ve hem de manevi bir çok engelle karşılaşan Doz, bu dezavantajlı şartları yüzünden programına aldığı birçok projeyi de durdurmak zorunda kalmıştır. Elinizdeki Serbesti dergisiyle Kürt Kültür Dünyası'na bir de fikri anlamda yeni bir katkıda bulunmaya çalışan yayınevimiz, 2000'li yılların Kürt Kültür Yüzyılı bölümüne değerli hizmetler yapmaya adaydır.

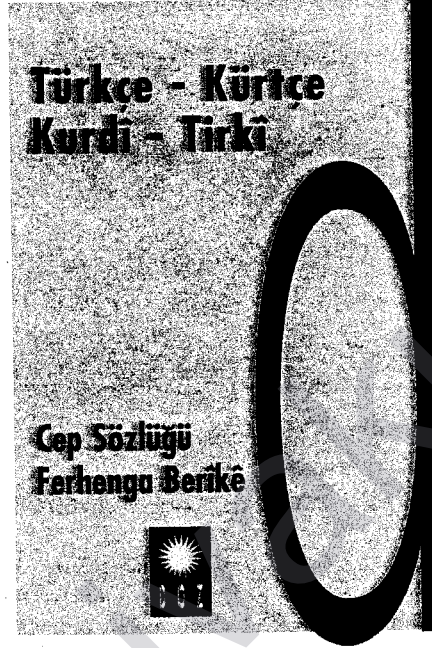
DÜNDEN BUGÜNE DOZ

- Hatıralarım / Musa ANTER
- Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup / Mustafa Remzi BUCAK
- Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektup / Celadet BEDİR- XAN
- Bekle Diyarbakır / Mehdi ZANA
- Mustafa Kemal ve Kürtler / Abdurrahman ARSLAN
- Kürtlerin Kökeni / İhsan Nuri PAŞA
- Danezana Gerdüni ya Mafên Mirovan
- Zimanê Çiya / Harold PINTER
- Bi Kurdî Navên Mirovan (Kürtçe İsimler) / Yusuf KAYNAK
- Kürdistan Teâlî Cemiyeti / İsmail GÖLDAŞ
- Said-i Nursi ve Kürt Sorunu / MALMİSANI
- Kürdistan'da Türk Endüstrisi / Ömer TUKU
- Cer Hard Cor Asmen / Kemal ASTARE
- Paris Kürt Konferansı'ndan Notlar
- Stockholm Kürt Konferansı'ndan Notlar
- Li Kurdistanê û Li Rojhilata Navin Çekên Kimyayî, Biyolojîkî û Atomî / Dr. Celadet ÇELİKER
- Siya Evinê / Mehmed UZUN
- Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê / Mehmed UZUN
- İngiliz Belgelerinde Kürdistan / A. MESUT
- İncıla Lûqa
- Kürdistan Tarihinde DÊRSİM / Dersimli NURI
- HATIRATIM / Dersimli NURI
- Kürdistan Tarihi I. Cilt / Ethem XEMGİN
- Kürdistan Tarihi II. Cilt / Ethem XEMGİN
- Kürdistan Tarihi III. Cilt / Ethem XEMGİN
- Xaltika Zeyno / Medenî FERHO
- Ahmedê Xani / Mûrad CIWAN
- Uygurluğun Paradoksları / Hüsnü AKSOY
- Kürtçe Dilbilgisi / Celadet BEDİR - XAN, Roger LESCOT
- Kolay Kürtçe / Kamûran BEDİR -XAN
- Kürtler ve Kürdistan / Th. BOİS, D.N. MACKENZIE, V. MINORSKY
- Ferheng, Zazaki-Tırki, Tırki-Zazaki / Turan ERDEM
- I. Dünya Savaşı'nda Kürdistan / Kemal Mazhar AHMED
- Mem û Zin'de Kürt Milliyetçiliği / Ferhad ŞAKELİ
- Video Gelin / Mahmut BAKSİ
- Harabeler / VOLNEY
- Paradigmanın İfşası / Fikret BAŞKAYA
- Aryan Mitolojisi / Sıraç BİLGİN
- Gathalar / Sıraç BİLGİN

1998

- Cinsel Şiddet - Gelecek Umudu Kalmadı / Hollanda Kadın Sığınmacılar Komisyonu
- Avrupa'daki Göçmen İşçilerin ve Çocuklarının Sorunları / Prof. Dr. Ali ARAYICI
- Kürdistan'ın Kısa Tarihi / Ekrem CEMİL PAŞA
- Konuşma Kılavuzu - İngilizce-Kürtçe / Doz Yayınları
- Konuşma Kılavuzu - Türkçe-Kürtçe / Doz Yayınları
- Cep Sözlüğü-Ferhenga Berikê - Türkçe-Kürtçe-Kurdi-Tırki / Doz Yayınları
- Kürtler Arasında Doğal Yaşam / Major Frederick MILLINGEN
- Stranên Kurdi- Kürtçe Şarkılar / Doz Yayınları
- Albay Noel'in Kürdistan Günlüğü / Albay NOEL
- Çirokên Kurdi / Feqî Hüseyin SAĞNİÇ
- Elfabêya Kurdi Bingeên Kurdmanê / Celadet Ali BEDİR - XAN

Cep Sözlüğü

10.000
kadar
Türkçe
ve
Kürtçe
kelimenin
karşılığı

Türkçe-Kürtçe
Kurdî-Tirkî
olarak
iki
bölüm

Sanıldığı gibi ilk günahkârlar yasağı
delen Adem'le Havva değil.
Bir ilk bulunacaksa, denilebilir ki ilk
günahkârlar, "düşünenler" di.

Bu günahkârlar daha sonra
düşünmeyle kalmayıp hieroglif ve
çivi yazısını, ardından bildiğimiz ve
bilmediğimiz alfabeleri yaratarak
bu günahlarını (Mors alfabetesini
yapanlar hariç) yaydılar. Bazen de
günahlar tersine işlendi. İlk önce
yaziya, sonra konuşmaya ve daha
sonra da
düşünmeye engel olanlar
günah işlediler.

Günahları ak ve kara diye ikiye de
ayırabiliriz. Bizim tercihimiz sarı
olanıdır.

Herkesin günahı kendine...